

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

XI

2021.

ISSN 1451-0448.

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

XI

2021.

Главни и одговорни уредник

Бранислава Р. Коњевић, директор
Завичајног музеја Рума

Уређивачки и редакцијски одбор

Проф. др Волфганг Рорбах, академик
Беч

Др Екатерина Ентина, Москва

Др Натали Николаевна Муравјева,
Ростов на Дону

Доц. др Стефан Анчев, Велико
Трново

Проф. др Бранко Надовеца

Проф. др Драган Танчић

Проф. др Бранка Гугољ

Проф. др Данијела Тешић

Проф. др Марко Атлагић

Др Далибор Елезовић

Др Ђорђе Ђекић

Др Александар Мартиновић

Проф. др Александар Касаш

Проф. др Слободан Вуксановић

Ђорђе Бошковић, музејски саветник

Снежана Јанковић, виши кустос

Јелена Арсеновић, кустос

Урош Николић, кустос

Секретар редакције

Ивана Лепотић

Рецензенти

Др Бранислав Поповић

Др Драган Милановић

Катарина Радисављевић, музејски саветник

Јованка Столић, музејски саветник

Резиме на енглеском језику

Бојана Ланц

Издавач

Завичајни музеј Рума

Тираж 300

Editor-in-chief

Branislava R. Konjevic, director of County
Museum Ruma

Editorial Board

Professor Wolfgang Rohrbach. PhD,
academian, Vienna

Ekaterina Entina, PhD, Moscow

Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD,
Rostov-on-Don

Assistant Professor Stefan Ancev, PhD,
Veliko Trnovo

Professor Branko Nadoveza, PhD

Professor Dragan Tancic, PhD

Professor Branka Gugolj, PhD

Professor Danijela Tesic, PhD

Professor Marko Atlagic, PhD

Dalibor Elezovic, PhD

Djordje Djekic, PhD

Aleksandar Martinovic, PhD

Professor Aleksandar Kasas, PhD

Professor Slobodan Vuksanovic, PhD

Djordje Boskovic, museum advisor

Snezana Jankovic, senior custodian

Jelena Arsenovic, custodian

Uros Nikolic, custodian

Secretary of the editorial office

Ivana Lepotic

Reviewers

Branislav Popovic, PhD

Dragan Milanovic, PhD

Katarina Radisavljevic, museum advisor

Jovanka Stolic, museum advisor

Summaries in English language

Bojana Lanc

Publisher

County Museum Ruma

Circulation 300

Садржај – Contents

Археологија – Archeology

- Мр Јован Коледин, Урош Николић**
О налазима бронзаног доба у Срему 9
- Ма Jovan Koledin, Uros Nikolic**
Findings of weapons of Bromye age in Srem 9
- Др Љубиша Васиљевић**
Археолошки локалитети у окружењу манастира Фенек 19
- Ljubiša Vasiljevic, PhD**
Archeological sites in the surrounigs of Fenek monastery 19

Историја – History

- Ђорђе Бошковић**
„Правила“ румских друштава
– прилози за историју друштвеног живота Руме 37
- Djordje Boskovic**
„Rules“ of rumas societies
– additions to the history of Ruma social life 37
- Александра Ћирић**
Школска споменица Ниже пучке школе у Руми
књига прва (1877–1898) 67

Aleksandra Ciric

School memorial of Lower volksschulle in Ruma
First book (1877–1898) 67

Ma Бранислава Р. Коњевић

Песме о Руми као историјски извори 101

Ma Branislava R. Konjevic

Poems about Ruma as historical sources 101

Снежана Јанковић

Нацрти румских војничких гробаља из
Првог светског рата 121

Snežana Jankovic

Draft of military cemeteries from First
World War 121

Снежана Јанковић

Заставе из фонда Завичајног музеја Рума 145

Snežana Jankovic

Flags from Ruma county museum fund 145

Етнологија – Ethnology

Јелена Арсеновић

Колекција кецеља из збирке словачког текстила
Етнолошког одељења Завичајног музеја Рума 171

Jelena Arsenovic

Collection of aprons from the slovak textile collection
of Ruma county museum Ethnological department 171

Историја уметности – History of Art

Вишеслава Гајић

Фотографије породице Војновић 219

Višeslava Gajić

Photographs of Vojnovic family 219

Ма Милорад Стокин

Такмичење соло певача „Никола Цвејић“ 247

Ma Milorad Stokin

Soloist competition „Nikola Cvejić“ 247

Извештаји и приказу – Reports and Surveys

In memoriam

Божидар Пауковић (1935–2020) 265

In memoriam

Bozidar Paukovic (1935–2020) 265

Археологија – Archeology

903.22"637"(497.113)

069.51:903

COBISS.SR-ID 49984265

Мр Јован Коледин, музејски саветник
Музеј Војводине

Урош Николић, кустос
Завичајни музеј Рума

О НАЛАЗИМА ОРУЖЈА БРОНЗАНОГ ДОБА У СРЕМУ

Сажетак: На овом месту ћемо се позабавити са неколико налаза који су због различитих околности остали непознати, и непубликовани. Два потичу из околине Руме, а један је део наводно велике оставе из околине Бачинаца.

Кључне речи: Мач типа *Reutlingen*, копље *профилисаног усадника*, *бодж* типа *Бачинци*, *Срем*, *бронзано доба*, *оружје*

Мач (Завичајни музеј Рума)

О околностима налаза нема података, једино је познато да потиче из околине Руме. Локалитет је непознат, као и дародавац. Очуван је картон предмета са фотографијом. Обраду је извршила С. Ћирић, кустос археолог. Приликом обраде уочено је да је стање очуваности предмета добро. Мач је дугачак 56 цм, широк 4 цм, а дужина трна је 6,5 цм. На рукохвату мача постоји осам перфорација. На првом попису 1964. године, налазио се у Музеју (инв. број 17), као и након обраде 1976. године. Приликом реинвентаризације збирке 2015. године, установљено је да предмет није у Музеју.

Припада мачевима са језичком типа *Reutlingen*, по подели П. Шауера, а по ранијој подели Ј. Д. Ковена, типу *Nenzingen*. Дужине су између 53 и 69 цм. Језичак је раван, или благо конвексан, са два до четири отвора за заковице. Завршава са два извијена рошчића. Сечиво је широко и равно, са широким

средишњим ребром. Раме је благо конвексно и има увек по два отвора за заковице са сваке стране базе ребра¹. *Reutlingen* тип је раширен у Европи BrD/На А1 времена. Налази се од јужне Скандинавије до Грчке, са нагласком на Карпатску котлину (Clausing, Abb. 2). (Сл. 1)

Копље

Лист је дужине 7 цм, а усадник је 7,5 цм. Лист је пламенаст, а усадник је профилисан са пластичним ребром дуж сваке стране. На горњој трећини усадника налазе се двоструке хоризонталне перфорације. Усадник је широк, са базом ширине од 2,3 цм, а биконично се ломи изнад перфорације. Чува се у Завичајном музеју Рума (Инв. бр. 2941).

Слични врхови копаља су пронађени у сремским оставама Нова Бингула², и Крчедин—Бели Ат³, Товарник I⁴, Пећинци⁵, Доњи Петровци⁶. У остави из Купинова су пронађена два врха копља кратког пламенастог сечива са кратким усадником⁷. Копља пламенастог листа и ненаребреног усадника се јављају још у оставама *Koszider*-типа. Таква су у оставама Ópálos⁸, Nagyhangos⁹ и Somogykiliti¹⁰. Развијеније и рашчлањеније форме су типичне за период BrD/На А. Копља са наребrenим усадником први пут се појављују у Витемберг култури Трансилваније. У касном бронзаном добуњихова употреба се шири преко карпатског простора. Не трају касније од На А периода¹¹. (Сл. 2)

¹ A Harding, „Die Schwerter im ehemailigen Jugoslawien“, *Prähistorische Bronzefunde* V, Frankfurt a. M, 1995, 14

² Д. Поповић, „Остава из Нове Бингуле“, Т. XXXI, 8-10 у: М. Гарашанин—Н. Тасић (ур.), Праисторијске оставе у Србији и Војводини I, САНУ, Археолошка грађа Србије серија I - праисторија књ. 1, Београд, 1975, 34-43.

³ R. Vasić, „Die Lanzen- und Pfeilspitzen im Zentralbalkan“, *Prähistorische Bronzefunde* V, Frankfurt a. M, 2015, Taf. 8, 105

⁴ Исто, Taf. 8, 103; Овде је грешком наведено да копље припада остави Крчедин II. До грешке је дошло због мешања материјала у Музеју града Новог Сада.

⁵ Исто, Taf. 7, 96

⁶ Исто, Taf. 9, 114)

⁷ D. Balen—Letunić, „Nekoliko ostava iz kasnog brončanog doba na području Srijema“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. s. XXI, Загреб, 1988, Т. 3: 2, 4

⁸ A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapest, 1967, Т. 18, 3

⁹ Исто, Т. 31, 3

¹⁰ Исто, Т. 37, 1

¹¹ T. Kemenzei, „Die Chronologie der Hortfunde von Typ Rimaszombat“, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc* V, 1965, 129-132

Бодеж типа Бачинци

Бодеж је са језичастом дршком, која има профилисан руб. Дршка типолошки највише одговара дршкама мачева *Reutlingen (Naue II, Sprockhof IIa, Nenzingen)*. Сечиво је троугласто, издужено. На малом сегменту између лима каније, виде се по две уске урезане линије дуж средишњег ребра (Сл. 4). Канија бодежа је начињена од бронзаног лима. За израду каније секундарно је употребљен лим од неке кнемиде или посуде. Уз базу сечива, на једној страни се види порубљени обод ранијег предмета, кроз који је провучена бронзана жица савијена у полупетљу (Сл. 3). Лим је секундарно порубљен по ивицама каније. Једна уска лимена трака од врха, где чини једну врсту ортбанда, укоси обавија тело каније. Трака је ситно назубљена, можда је од материјала припремљеног за израду листова тестера. Лимене каније се не налазе често уз бодеже. Један сличан примерак потиче са локалитета *Königsbronn*¹². Петљасте жице провучене кроз порубљени лим су део опута кнемида касног бронзаног доба. Један примерак кнемида који је коришћен као извор сировина нелази се у славонској остави *Poljanci IV* (Сл. 5).

У Мађарској, овом бодежу донекле одговарају бодежи са језичком које Тибор Кеменчеји сврстава у његов тип Б. То су дугачки бодежи, са по две заковице на бази дршке, и две до три на језичку¹³. Обзиром на дршку и облик сечива, наш примерак је по неким елементима сличан бодежу варијанте 1 из *Kisterenyé*¹⁴, а по неким другим и варијантама 4, 5 и 6¹⁵. Из чешке оставе *Rydeč I* потиче фрагмент клинастог сечива ромбоидног пресека. Језичаста дршка је профилисана¹⁶. Није издвојен као бодеж, тако да је могуће да су слични (фрагментовани) примерци сврстани међу мачеве.

Занимљива је сама израда овог бодежа. Дршка је израђена по стандардима за мач, док је сечиво типолошки другачије. Овде имамо спој касног бронзаног доба, и триангуларног јаког сечива раног бронзаног доба. Овакав спој при изради бодежа касног бронзаног доба, до сада није познат у литератури. Дршка је несразмерно велика у односу на сечиво. Могуће је и да се ради о некој модификацији оштећеног сечива мача, или о модификацији калупа за његово ливење. Овакав случај би објаснио необичан спој два временски

¹² C. Pankau, „Das spätbronzezeitliche Wagengrab von Königsbronn (Lkr. Heidenheim)“, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz*, 2013, Taf. 2, 18–25

¹³ T. Kemenczei, „Die Schwerter in Ungarn I“, *Prähistorische Bronzefunde VI*, Frankfurt a. M., 1988, 27–28

¹⁴ Исто, Taf. 9, 104

¹⁵ Исто, Taf. 10–11

¹⁶ S. Hansen, „Studien zu den Metaldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhönetal und Karpatenbecken“, *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 21, Berlin, 1994, Tafel 5, 5

удаљена стила. Свакако тек детаљном анализом бодежа извађеног из каније ће се доћи до ових важних детаља. Надамо се да ће овај налаз угледати светлост дана, и тиме бити доступан научној заједници. У Хардинговој (Harding) публикацији обрађени су само мачеви са простора некадашње Југославије. Од тада није издан зборник који би обрадио бодеже са ових простора. За сада овај примерак стоји усамљен, и типолошки је уникум. Предлажемо зато назив Тип Бачинци, будући да потиче из оставе у близини овог села. Остача је била велика. Наводно се састојала од око пет стотина наруквица (?!). Међу налазима је била и једна цела позаментеријска фибула. Мањи део оставе је заједно са бодежом откупљен за приватну збирку¹⁷. Судбина преосталог дела инвентара оставе нам није позната. Доступан материјал припада времену II хоризонта остава Срема и Славоније, На А1 времена.

Бодежи обликом и украсом слични мачевима тип *Voii*, налазе се у оставама Тења, Оток—Привлака¹⁸, и као појединачни (гробни ?) налази, какав је примерак из Сатнице¹⁹, а трају и у време BrD—На А1 времена.

Да ли је бодеж из Бачинаца локалне израде, остаје нејасно. За сада га морамо везати за подручје доњег Срема. Ово подручје припада територији белегишке културе у ужем смислу. Бодежа са овално проширеним језичком има у највећој остави Карпатске котлине (*Uioara de Sus*). Фрагментовани бодежи²⁰, показују да су се израђивали и на источном делу белегишког комплекса, на територији *Cruceni* културе.

Ова три примерка оружја својим загонетним судбинама говоре о значају документовања околности налаза, сарадње са свима који се баве на неки начин откривањем прошлости, и о значају публикавања музејске грађе у што краћем року, од момента откривања. Временом документација губи квалитет како на научном тако и на физичком плану. Фотографије несталих и недоступних налаза могу послужити за одређивање типологије, али више нема могућности за физичке анализе и подробније проучавање самих предмета, који су истргнути из свог првобитног контекста, и често постају само роба на тржишту.

¹⁷ Ради се о бријачу облика двоструке секире, три српа са језичком и једним са дугметом, наочарастом привеску, две секире типа келт и три наруквице отворених крајева.

¹⁸ K. Vinski—Gasparini, *Kultura polja sa žarama u Hrvatskoj*, Zadar, 1973, 47, Tab. 31, 2—3

¹⁹ Исто, Tab. 18, 2

²⁰ M. Petrescu—Dîmbovița *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, Pl. 241, 12, 18—19

Скраћенице:

НОМÉ – Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc

JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz

PBF – Prähistorische Bronzefunde, Frankfurt a. M.

САНУ – Српска академија наука и уметности, Београд

UPA – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Berlin

VAMZ – Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu

Литература

D. Balen—Letunić 1988, *Nekoliko ostava iz kasnog brončanog doba na području Srijema*, VAMZ 3.s. XXI, 5—16.

Д. Гарашанин 1975, Остача из Привине Главе, у: М. Гарашанин—Н. Тасић (ур.), Праисторијске остаче у Србији и Војводини I, Археолошка грађа Србије-Fontes, САНУ Београд, 68—72.

A. Harding, „Die Schwerter im ehemailigen Jugoslawien“, *Prähistorische Bronzefunde*, Frankfurt a. M. VI, 14.

Hansen S. 1994, „Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken“, *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie*, Berlin 21.

T. Kemenczei 1965, „Die Chronologie der Hortfunde von Typ Rimaszombat“, *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, V, Miskolc 105—175.

T. Kemenczei 1984, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapest.

T. Kemenczei 1988, „Die Schwerter in Ungarn I“, *Prähistorische Bronzefunde*, Frankfurt a. M. VI, 6.

L. Miklik—Lozúk 2009 – *Ostave kasnog brončanog doba iz Poljanaca*, Музеј Бродског Посавља, Славонски Брод.

A. Mozsolics 1967, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapest.

A. Mozsolics 1985, *Bronzefunde aus Ungarn*, Budapest.

C. Pankau 2013, „Das spätbronzezeitliche Wagengrab von Königsbronn (Lkr. Heidenheim)“, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz 60–1, 459–103.

M. Petrescu-Dîmbovița 1977, *Depozitele de bronzuri din România*, București.

Д. Поповић 1975, „Остава из Нове Бингуле“, у: М. Гарашанин–Н. Тасић (ур.), Праисторијске оставе у Србији и Војводини I, САНУ, Археолошка грађа Србије серија I – праисторија књ. 1, Београд, 34–43.

R. Vasić 2015, „Die Lanzen- und Pfeilspitzen im Zentralbalkan“, *Prähistorische Bronzefunde V*, Frankfurt a. M. 8.

K. Vinski–Gasparini 1973, *Kultura polja sa žarama u Hrvatskoj*, Zadar.

J. Vladár 1974, „Die Dolche in der Slowakei“, *Prähistorische Bronzefunde VI*, Frankfurt a. M. 4.

A. Vulpe 1990, *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien*, *Prähistorische Bronzefunde VI*, Frankfurt a. M. 9.

Summary

MA Jovan Koledin,
museum counsellor of Vojvodina Museum
Uros Nikolic,
curator of Ruma County Museum

FINDINGS OF WEAPONS OF BRONZE AGE IN SREM

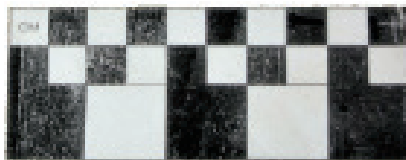
This article deals with findings of three weapons on the territory of Srem. Two of them are placed in Ruma County Museum (a sword and a spear top), while a dagger is part of a private collection. The sword is fully preserved and it is 56 cm long. It belongs to the Reutlingen type of swords. At the first inventory in 1964 it was located in the Museum (item number 17). There are no data about its circumstances, only that it originates from Ruma surroundings.

The top of the spear is with a leaf of flame profile and a plastic rib along each side of its stock. Spears with a ribbed stock spread across Carpathian region in the late bronze period. They did not last longer than the period 10–12 century BC.

The dagger has got a tongue-shaped handle of profiled border. The handle typologically best suits handles of Reutlingen type of swords. The blade is triangular, elongated, with two narrow engraved lines along the middle rib (cannot be seen very well in photographs). The blade is in sheath made of bronze tin. It is assumed that the tin used for the production of sheath was taken from a certain container or greave. The blade was found in a storage room in the vicinity of the village Bacinci (Sid municipality). The storage room was allegedly large. A smaller part of the storage room, including the dagger, was purchased for a private collection. The available material belongs to the time of II horizon of Srem and Slavonia, Na A1 time. For now, this specimen is typologically unique. Therefore, we suggest the name Type Bacinci, given that it comes from a storage room found in the vicinity of this village. All three weapons can be placed in the period Na A1, in 12th century BC. At that time members of late Belegis culture lived on the territory of eastern Srem.

Сл. 1. Мач, слика са археолошког картона

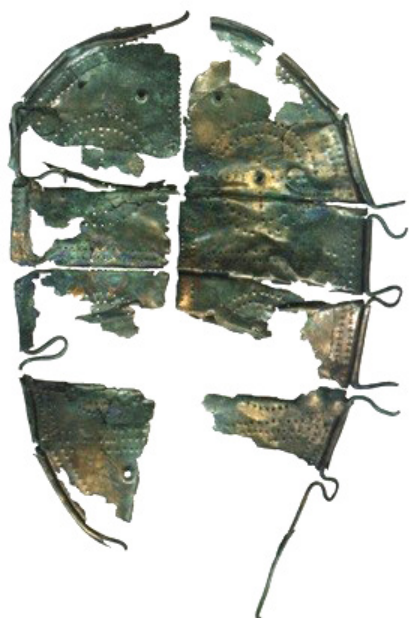
Сл 2. Копље, Завичајни музеј Рума

Сл. 3. Бодаж (приватна колекција)

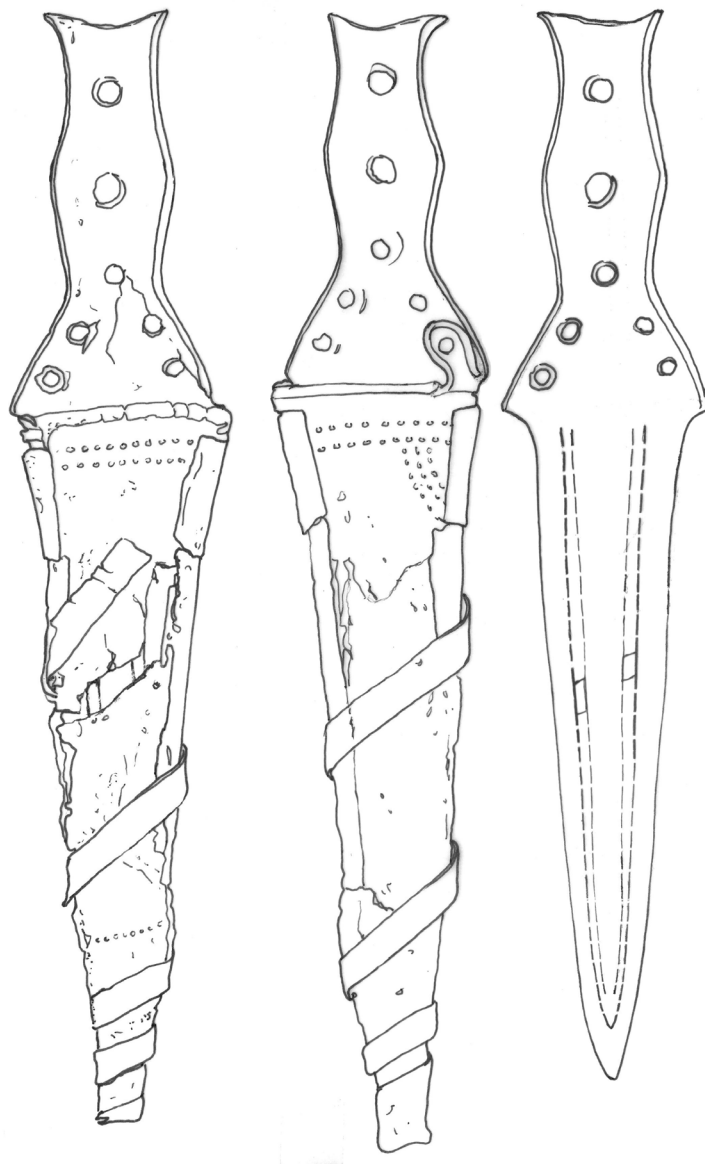
Сл. 4. Бодаж (приватна колекција)

Сл. 5. Кнемида са опутама из
оставе Пољанци IV²¹

²¹ L. Miklik–Lozук, *Ostave kasnog brončanog doba iz Poljanaca*, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, 2009, сл. 17

T. I

Цртеж В. Војт; могућа реконструкција изгледа Ј. Коледин

Др Љубиша Васиљевић, музејски саветник
Народни музеј Крушевац

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТИ У ОКРУЖЕЊУ МОНАСТИРА ФЕНЕК

Сажетак: Рад је посвећен археолошким локалитетима регистрованим у окружењу манастира Фенек. Представљена су налазишта из периода праисторије, антике и средњег века. Изнета је претпоставка да су значајну улогу у животу становништва на овом простору, у свим епохама, имали оближњи лековити извори.

Кључне речи: манастир Фенек, окружење, археолошки локалитети, континуитет насељавања, лековити извори.

Јаково			
Неолит	Винчанска култура	Локалитет Бршљенак НАСЕЉЕ	
Неолит/енеолит	Винчанска култура Хоризонт I – крај Винча В – почетак Винча С Хоризонт II – Винча С/D Хоризонт III – Винча D	Локалитет Кормадин НАСЕЉЕ	Хоризонт I (5050– 4700 године пре нове ере) Хоризонт II (4700– 4600 године пре нове ере) Хоризонт III (4600– 4400 (?) године пре нове ере)

Бронзано доба		Локалитет Калуђерске ливаде НЕКРОПОЛА 88 гробова са урнама	
Позно бронзано доба	Белегишка култура	Локалитет Економија „Сава“ НАСЕЉЕ	
Старије гвоздено доба	Гвоздено доба IV	Локалитет Економија „Сава“ вишеслојно праисторијско НАСЕЉЕ са СТАМБЕНИМ ХОРИЗОНТОМ из гвозденог доба IV	
Млађе гвоздено доба		Локалитет Економија „Сава“ ЛАТЕНСКИ СЛОЈ	
Антика		Локалитет Калуђерске ливаде НАСЕЉЕ	од I до IV века
Рани средњи век		Локалитет Кормадин Гепидска НЕКРОПОЛА	V–VI век
Средњи век		Локалитет Калуђерске ливаде НЕКРОПОЛА 108 гробова	од XII до XIV века највећи број припада другој половини XIII и почетку XIV века
Позни средњи век		МАНАСТИР ФЕНЕК	XV–XVI век

Комплекс манастира Фенек никада није археолошки истражен. Археолошка ископавања, до којих ће извесно доћи у наредним периодима, сигурно ће одгонетнути нека од питања везаних за настанак и развој култног места на

овом простору. У ширем окружењу манастира регистровано је и делимично истражено више археолошких локалитета из различитих временских периода, који ће бити представљени на наредним страницама. Прва археолошка истраживања на овом простору спроведена су још почетком XX века.

У окружењу Јакова, на чијем ободу се налази манастир Фенек, регистрован је већи број археолошких локалитета. Најстарији слојеви, одређени у период винчанске културе, припадају праисторијским насељима регистрованим на локалитетима Кормадин (вишеслојно налазиште) и Бршљенак. У оквиру вишеслојног локалитета Калуђерске ливаде најстарији слој припада некрополи белегишке културе из бронзаног доба. У период позног бронзаног доба одређујемо насеље истражено на локалитету Економија „Сава“. На истом налазишту утврђено је и постојање насеља из периода старијег гвозденог доба, као и латенски слој.

Велики значај има антички хоризонт на поменутом локалитету Калуђерске ливаде, где је потврђено постојање дуготрајног античког насеља, настањеног од I–IV века. Претпоставља се да је, почетком нове ере, на овом месту постојало домородачко насеље. Становници тог насеља били су изложени процесу романизације, што је резултирало бржим развојем насеља и веома интензивним животом у њему током III–IV века. Хронолошки след наставља се германском некрополом из V–VI века, откривеном на локалитету Кормадин. Археолошка слика на Калуђерским ливадама допуњује се средњовековном некрополом из XII–XIV века.

Локалитет Кормадин (стари називи Јаковачки виногради и Курмадин) у Јакову је већ дуго познат стручној јавности. Прва истраживања, мањег обима, обављена су пре Првог светског рата, а налази су потом смештени у Археолошки музеј у Загребу.¹ Због великих оштећења локалитета, претрпљених између два светска рата, као и приликом изградње савременог насеља, Музеј у Земуну (данас депанданс у саставу Музеја Града Београда) је извео заштитна археолошка ископавања у периоду од 1956. до 1958. године.

Кормадин се налази се на северној периферији Јакова, односно југозападној граници насеља Сурчин. Чини га низак пространи брежуљак, са севера оивичен каналом реке Галовице, а са југоистока Римским каналом. Висина брежуљка у односу на околни терен износи приближно три метра. Некада окружен мочваром, али ван домаћаја високих вода, брежуљак је послужио као погодно место за насељавање. Слични повољни услови искоришћени су и на оближњем локалитету Бршљенак, где је утврђено постојање винчанског насеља.²

¹ Mirko Šeper, „Neolitičko naselje na Kormadinu“, *Arheološki vestnik* 3/1, Inštitut za arheologiju ZRC SAZU, Ljubljana, 1952, стр. 25.

² Борислав Јовановић, Јован Глишић, „Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова“, *Старинар* XI, Археолошки институт, Београд, 1960, стр. 113.

Истраживања су показала да на локалитету Кормадин најстарији слој представља насеље винчанске културе. Утврђено је и постојање насеља из периода енеолита, халштата и латена. Осим праисторијских културних слојева, констатована је и германска некропола из V–VI века.³

Посебно занимљиви налази са Кормадина представљају минијатурне посуде са цевастим изливником. Л. Баљ овај тип посуда сврстава у групу „минијатурних посуда које не припадају дечијим играчкама“.⁴ На Кормадину су пронађене три посуднице овог типа.⁵

Д. Бален Летунић сматра да су оне биле прикладне за храњење деце. Јако је занимљив податак да је и Шлимман на исти начин тумачио сличне посуде откривене у Троји.⁶ Другачије мишљење има Ј. Живковић, која сматра да су поменуте посуднице имале функцију мерице за течност.⁷

Сасвим ново виђење овог типа посуда дао је В. Филиповић. Према његовом мишљењу, на минијатурним посудама сисак никада није постављен близу обода, што значи да је количина течности коју су могле да приме веома мала и да овај тип посуда није служио за изливање. На овакав закључак наводе и пречници отвора сисака, који износе до 5 милиметара.⁸

На основу облика, В. Филиповић сматра да су овом типу посуда најсличније луле. Поменуте посуде имају и одговарајуће функционалне карактеристике попут веће дебљине зидова, изузетно уског отвора и малог сиска на који се могла постављати дужа дрвена цев за пушење. Дебљина зидова у односу на димензије предмета указује на функцију топлотне изолације, као што је случај и код модерних лула. На основу етнологске и етномедицинске грађе са наших простора, аутор закључује да су минијатурне посуде са сиском у винчанској култури коришћене за пушење лековитих трава.⁹

³ Исто, стр. 113–142; Danica Dimitrijević, „Jakovo, NOO Surčin, srez Beograd, Lok. Državna ekonomija Sava“, *Arheološki pregled 1*, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1959, стр. 60–65.

⁴ Lidija Balj, „Miniјатурне посуде винчанске културе: деџије играчке или предмети друге патене“, *Рад Музеја Војводине 51*, Музеј Војводине, Нови Сад, 2009, стр. 29.

⁵ Mirko Šeper, nav. delo, table T. 2/1; T. 5/6; T. 9/4

⁶ Dubravka Balen Letunić, „Prehistorijske miniјатурне посуде – играчке из Археолошког музеја у Загребу“, *Vijesnik Arheološkog музеја у Загребу XV*, 3. серија, Археолошки музеј у Загребу, Загреб, 1982, стр. 72.

⁷ Јасмина Живковић, „Минијатурне посуде са локалитета „Беловоде“ код Петровца на Млави“, *Vitimacivm – Зборник радова Народног музеја у Пожаревцу 12*, Народни музеј у Пожаревцу, Пожаревац, 2001, стр. 21.

⁸ Војислав Филиповић, „Минијатурне неолитске посуде са изливником / сиском и њихова употреба“, *Архаика I*, Археолошка збирка Филозофског факултета у Београду, Београд, 2007, стр. 99.

⁹ Исто, стр. 99–102.

За потврду ове претпоставке неопходно је извршити хемијску анализу трагова сачуваних супстанци у посудама. Морам напоменути и да Л. Баљ наводи да у унутрашњости посуда овог типа са Гомолаве нису уочени трагови горења који би, вероватно, постојали у случају да су коришћене као луле, односно да су у њима сагореване траве.¹⁰

Нагласићемо мишљење које износи Ј. Живковић, да поменуте минијатурне посуде представљају мерице за течност. Можда је преслободна идеја да су поменуте мерице могле бити повезане са количином потребне лековите воде са оближњег извора, али сматрамо да и ова могућност заслужује да буде забележена. Иначе, постојање лековитих извора у Јакову могао би представљати заједничку тачку за све хоризонте насељавања на овом месту, јер је врло могуће да су минерална врела била позната и коришћена у свим временским епохама.

Први налази са германске накрополе на локалитету Кормадин откривени су 1902. године, када је повереник Археолошког музеја у Загребу, сурчински учитељ А. Потуричић, извршио мања археолошка ископавања праисторијске некрополе. О резултатима истраживања, Потуричић је информисао Загребачки музеј. Из његових писама види се да, поред значајног енеолитског слоја, постоје трагови и знатно позније некрополе, укупане у рушевини насеља, која искоришћава његов повољан, узвишени положај. А. Потуричић сведочи о налазима три скелета са прилозима и једном без прилога, оријентисаних у правцу запад–исток. Од гробних прилога помињу се пређице, гвоздени ножеви и маказе и ђинђуве од стакла и ћилибара. У наредне три године настављена су ископавања под руководством Потуричића, а касније и Ј. Бруншмида. Током истраживања, откривено је још гробних налаза са прилозима, али они нису детаљно публиковани. Све до половине XX века није посвећивана пажња средњовековним налазима са Кормадина, иако је локалитет у неколико махова оштећен. Изузетак представља налаз откривен приликом припремања земље за израду опека у циглани. Тада је откривено шест скелетних гробова, пет са прилозима и један без прилога, оријентисаних у правцу запад–исток. Том приликом откривени налази чувају се у Музеју Војводине.¹¹

После оснивања Музеја у Земуну, 1955. године, локалитету је посвећена знатно већа пажња. Након што је, приликом рекогносцирања, утврђено да локалитет угрожавају земљани радови, започета су заштитна археолошка истраживања, изведена у три кампање. Истраживања су показала да се у овом случају, вероватно, не ради о некрополи са континуираним редовима, него о примеру обичаја сахрањивања покојника у већим групама. Д. Димитријевић наводи да се овакав вид сахрањивања јавља код германских племена од V века, са посебним распрострањем током VI и VII века, док се

¹⁰ Lidija Balj, nav. delo, стр. 29.

¹¹ Даница Димитријевић, „Гепидска некропола Кормадин код Јакова“, *Гласник Музеја Војводине* 9, Музеј Војводине, Нови Сад, 1960, стр. 5.

у VIII веку постепено губи. Кроз тип сахрањивања огледа се степен социјалне издиференцираности друштва тога времена.¹²

На систематски истраженом делу терена откривено је 26 скелетних гробова. Сахрањивање је вршено у једноставним ракама, релативно уским са заобљеним крајевима. Констатовано је осам индивидуа мушког пола, девет женског, шест дечијег узраста и три чији пол није било могуће утврдити. Положај скелета готово је једнообразан. Сви скелети положени су на леђа у опруженом ставу са паралелно положеним ногама. Глава је код већине скелета окренута фронтално, али се јављају и случајеви када је положај главе усмерен ка десном рамену, односно у правцу севера, што наводи Д. Димитријевић на помисао да је реч о заостатку старих ритуала у сахрањивању.¹³

Само два истражена гроба нису садржавала гробне прилоге. Реч је о дечијим гробовима, обележеним бројевима 22 и 24. Од гробних прилога забележени су мач, копље, стреле, тоболац, фибуле, пређице, прстење, новац, кресива, пршљенци, чешљеви, стакло... На основу анализе резултата истраживања, Д. Димитријевић износи закључак да је некрополе припадала Гепидима, настањеним на простору Срема током V и VI века.¹⁴

Напоменућемо да су на основу сазнања стечених антрополошком анализом извршеном од стране Ж. Микића, три, од укупно деветнаест анализираних лобања са некрополе, биле вештачки деформисане.¹⁵

Истраживање некрополе настављено је 2008. године, када је, поред истраженог средњовековног гроба, додатно прецизирана стратиграфија винчанског насеља.¹⁶

Детаљ ситуационог плана локалитета Кормадин – ископавања из 2008. године, према: Александар Булатовић, Александар Капуран и Ника Стругар, „Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову – сондажно ископавање 2008. године“, *Годишњак Града Београда LVIII*, Музеј Града Београда, Београд, 2010, прилог 3. (Сл. 1)

Локалитет Економија „Сава“ налази се недалеко од садашњег тока Саве, на узвишеној греди, са доминантним положајем у односу на мочварни терен у околини. Локалитет је регистрован 1958. године када је, приликом

¹² Исто, стр. 8.

¹³ Исто, стр. 8.

¹⁴ Исто, стр. 11–44.

¹⁵ Живко Микић, „Антрополошки осврт на вештачки деформисане лобање из периода велике сеобе народа“, *Зборник Народног музеја XV-1 археологија*, Народни музеј у Београду, Београд, 1994, стр. 133.

¹⁶ Александар Булатовић, Александар Капуран и Ника Стругар, „Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову – сондажно ископавање 2008. године“, *Годишњак Града Београда LVIII*, Музеј Града Београда, Београд, 2010, стр. 11–42.

пољопривредних радова, пронађена остава од педесет бронзаних предмета – оруђа, оружја и разних украса. Рекогносцирања терена показала су да остава потиче из праисторијског насеља, површине од око једног квадратног километра. Будући да се међу откривеним предметима налазе и веће количине (око три килограма) сирове бронзе и бакра, налаз се тумачи каоливачка остава везана за насеље. Сондажна археолошка истраживања, спроведена од стране Народног музеја из Земунa 1959. године, пружила су довољно података да се констатује постојање вишеслојног праисторијског насеља. Најстарији слој припада белегишкој култури позног бронзаног доба, затим следи јасно лоциран стамбени хоризонт из старијег гвозденог доба, а утврђено је и постојање слоја из периода латена. Из периода бронзаног доба утврђено је постојање земуница и јама, али не и надземне архитектуре. Некропола белегишке културе констатована је у Сурчину и вероватно се може повезати са поменутим истовременим насељем.¹⁷

О бурном животу у античком периоду на овом простору сведоче налази са локалитета Бољевци код Фенека где су пронађени остаци руралне насеобине, и то налази керамике, опека и тегула, као и неколико камених тесаника. Насеље, које није археолошки истражено, него регистровано приликом рекогносцирања терена, временски се одређује у III–IV век. У исти временски период, одређују се и оближњи налази зиданих гробница, случајно откривених приликом изградње силоса, почетком девете деценије XX века. О још једној руралној насеобини сведоче и остаци латенске и римске пећи за печење керамике, откривене на локалитету Танкови и датоване у I–III век. Треба поменути и налазе римске керамике на локалитету Брег, који сведоче о постојању још једног насеља истог типа.¹⁸

Током изградње заобилазнице ауто-пута око Београда, јуна 1991. године, дошло је до нехотичне девастације археолошког локалитета на потесу званом Калуђерске ливаде, удаљеног шест километара од манастира Фенек. Позиција локалитета није била убележена на карти археолошких налазишта коју је, пре почетка радова, добио извођач. Локалитет се налази у делу југоисточног Срема у саставу градског подручја Београда. Смештен је на деоници Добановци–Остружница, на левој обали Саве, између Јакова и Сурчина. Налазиште лежи на најјужнијем узвишењу западног краја дуге лесне греде, оријентисане у правцу североисток–југозапад, паралелне са током

¹⁷ Danica Dimitrijević, „Jakovo, NOO Surčin, srez Beograd, Lok. Državna ekonomija Sava“, *Arheološki pregled 1*, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd, 1959, str. 60–65; Никола Тасић, „Насеље култура поља са урнама у источном делу Срема“, *Рад војвођанских музеја 11*, Музеј Војводине, Нови Сад, 1962, стр. 127–144; Исти, „Проблем културе поља са урнама у Војводини“, *Старинар XVII*, Археолошки институт, Београд, 1966, стр. 16; Miloš Spasić, Marija Ljuština, „Lokalitet Jakovo – Ekonomija Sava u ekumeni II i I milenijuma stare ere“, *Архаика 7–8*, Универзитет у Београду – Филозофски факултет Одељење за археологију, Београд, 2019–2020, стр. 44–57.

¹⁸ Исто, стр. 335–336.

Саве и окружене ритом. Име локалитета вероватно потиче од тога што се овај простор налазио у поседу манастира Фенек.

Археолошким истраживањима, изведеним на приближној површини од једног хектара, утврђено је постојање слоја из периода бронзаног доба са 88 гробова спаљених покојника сахрањених у урнама.¹⁹ И. Богдановић посебно скреће пажњу на налаз бодежа, редак на нашим просторима.²⁰

Из периода антике истражен је део античког насеља са непрекинутим континуитетом у периоду од I–IV века. Континуирано постојање античког насеља објашњава се локацијом смештеном непосредно поред античког пута Сингидунум–Сирмијум, односно Таурунум–Басијана–Сирмијум. На жалост, римски слој је посебно тешко оштећен приликом изградње заобилазнице. Покретни (три стамбена објекта, осам пећи, од којих једна цигларска, јаме и укопи) и непокретни налази сведоче о постојању насеља са доморадачким становништвом из I–II века, романизованим након римских освајања, после чега је живот у насељу настављен, са посебним интензитетом током III–IV века. Окончање постојања римског насеља на овом месту може се везати за варварске упаде у периоду од 374/5–378. године.

Антички метални налази су, у највећем броју, израђени од бронзе и гвожђа. Од укупно 64 обрађена налаза, тридесет је израђено од бронзе, тридесет (јако кородираних и оштећених) од гвожђа, један је од сребра, један је обложен сребром и два су од олова. Већина налаза је пронађена у површинском слоју, насталом после уклањања хумуса, а мањи број је откривен у насеобинским слојевима, јамама и рововима. Међу металним предметима налазе се фибуле, нарукнице, копче, прстење, кључеви, медицински инструменти (пинцете, куке, сонде...), оруђа (секире, длета), као и фрагменти већих предмета чију намену није могуће са сигурношћу дефинисати. Пронађено је укупно петнаест комада фибула, различитих типова, датованих у IV век. Фибуле су израђиване на ширем простору римске провинције Паноније, изузев гвоздених, које представљају продукте локалних радионица.²¹

Римски медицински инструменти са локалитета Калуђерске ливаде, према: Бисенија Петровић, „Римски метални налази са локалитета „Калуђерске ливаде“ у Сурчину“, *Годишњак Града Београда 43*, Музеј Града Београда, Београд, 1996, стр. 18, слика 6. (Сл. 2)

¹⁹ Бисенија Петровић, *Нови археолошки налази у Земуну*, Музеј Града Београда, Београд, 1998, стр. 13–15.

²⁰ Игор Д. Богдановић, „Типологија бодежа раног бронзаног доба у горњем и средњем Подунављу“, *Рад Музеја Војводине 37–38*, Музеј Војводине, Нови Сад, 1995/1996, стр. 27, карта 1.

²¹ Бисенија Петровић, „Римски метални налази са локалитета „Калуђерске ливаде“ у Сурчину“, *Годишњак Града Београда 43*, Музеј Града Београда, Београд, 1996, стр. 13–31.

Током истраживања пронађено је шеснаест бронзаних римских новчића, датованих најчешће у период I–II, па све до IV века.²²

Утврђено је и постојање средњовековне некрополе са скелетним сахрањивањем. Некропола се датује у период од XII–XIV века, с тим што трагови најинтензивнијег сахрањивања потичу из друге половине XII и почетак XIV века. Средњовековно гробље откривено је на површини од 3300 квадратних метара на јужном крају греде, најближем Сави. Откривено је 95 гробова и десетак група сакупљеник костију, или уз гробове сложених костију других покојника, тако да укупан број сахрањених достиже бројку од 109. Некропола је извесно била већа, али неки делови нису истражени, док су поједини гробови уништени приликом изградње пута.

Познато је да, већ у турском периоду, није било видљивих гробних обележја изнад хумки, тако да су вероватно гробове означавали дрвени крстови. Укопавање је вршено на редове, са релативно густим распоредом хумки. Покојници су полагаани у просту земљану раку, без сандука и гробне конструкције. Сахрањивање је вршено појединачно, изузев у пар случајева када је вероватно смрт блиских особа наступила истовремено или у веома кратком временском раздобљу. Гробови су оријентисани у правцу запад–исток, уз мала одступања који се тумаче донекле неправилним положајем некадашње дрвене капеле, у чијем правцу су покојници полагаани у хумке.

На основу откривних гробних прилога разложно се може претпоставити да су прва сахрањивања на некрополи обављена у другој половини XII века. Прилози представљају рад локалних мајстора и указују да је на некрополи сахрањивано словенско, односно српско и руско становништво. У првој половини XIII века, подручје југоисточног Срема може се посматрати као део Угарске. Такво стање траје све до монголске (татарске) најезде 1241–1242. године. У историографији није довољно пажње посвећено поменутој најезди Монгола. Са становишта археологије реч је о изузетном значајном догађају, који представља хронолошку прекретницу и означава крај развијеног и почетак позног средњег века на простору Подунавља.²³

Пре упада у Подунавље, Монголи су срушили Бугарску на Волги и Кијевску Русију, похарали многе руске кнежевине и Пољску. Извршили су и упад у Панонију, где су до темеља разорили угарске територије, након чега је угарски краљ морао да потражи уточиште иза бедема Трогира, до кога су га гониле монголске хорде. У повратку са Јадранске обале, Монголи су опљачкали Србију и покорили балканску Бугарску. Монголска разарања, праћена покољом становништва, могу се упоредити једино са најездом Хуна,

²² Никола Црнобрња, „Римски новац са локалитета „Калуђерске ливаде“ у Сурчину“, *Годишњак Града Београда* 43, Музеј Града Београда, Београд, 1996, стр. 33–36.

²³ Милица Јанковић, Ђорђе Јанковић, *Словени у југословенском Подунављу*, Музеј Града Београда, Београд, 1990, стр. 64–65.

осам векова раније. Сва насеља на простору данашњег српског Подунавља су уништена. На већини гробалја прекинуто је сахрањивање, јер више није било оближњих насеља. Долази и до промене етничке слике Подунавља, јер у ове крајеве почињу да се досељавају Руси, Немци и други народи, што условљава корениту промену у начину живота и означава почетак периода позног средњег века.²⁴

Поменули смо да долази до насељавања Руса, али треба да бацимо кратак поглед на питање како је дошло до тога, јер тај догађај вероватно има велики утицај на судбину археолошког локалитета на Калуђерским ливадама.

Наиме, након монголске најезде, угарски краљ Бела IV (1235–1270) био је приморан да реорганизује државу и да на опустела подручја насели ново становништво. На чело новоснованих бановина, Славонске и Мачванске, поставио је свог зета Ростислава Михаиловича, сина черниговског кнеза Михаила, погубљеног од стране Монгола. Паралелно са добијањем банских овлашћења, Ростислав отпочињење насељавање својих сународника на добијеним територијама. Ростислава наслеђују његови синови, Михаило и Бела, који су носили титулу херцега. Бела је у овом звању поуздано потврђен 1272. године. Њихове области обухватале су Усору и Соли у Босни, Срем и Мачву. Тим просторима је, у наредном периоду, од 1272. до 1284. године управљала угарска краљица Јелисавета, ташта српског краља Драгутина.²⁵

„Руски“ период на овим просторима представља епоху мира, дугу око четири деценије, када је могло бити спровођено континуирано сахрањивање на некрополи на Калуђерским ливадама. Повољни историјски услови настављају се и крајем XIII и почетком XIV века, када делом поменутих територија, као „сремски краљ“ директно управља краљ Драгутин. То је период добрих односа између Србије и Угарске, па можемо закључити да насеље коме је припадала некропола на Калуђерским ливадама наставља свој развој, чиме се, као неизбежна последица, продужава и континуитет сахрањивања на некрополи.

Након 1316. године, па све до средине XIV века, овај простор постаје нестабилно подручје са непрестаним ратним дејствима, што резултира и престанком сахрањивања насеобинског становништва на некрополи. Могуће је да је, у знатно мањој размери, обновљена употреба некрополе у другој половини XIV века. Историјске околности сугеришу да се сахрањивање на некрополи могло дешавати и за време деспота Стефана Лазаревића, али још увек немамо археолошку потврду ове могућности. Гробни прилози (највише тракасто прстење са крстоликим мотивима, керамика, каричице, сребрни прстен,

²⁴ Исто.

²⁵ Константин Јиричек, *Историја Срба*, Научна књига, Београд, 1952, 177–189.

гвоздена стрела...) представљају рад локалних мајстора и указују да је на некрополи сахрањивано словенско, односно српско и руско становништво.²⁶

Насеље коме је припадала некропола на Калуђерским ливадама, за сада, није утврђено. Најближа насеља Јаково и Сурчин се, по досадашњим сазнањима, у писаним изворима први пут наводе 1404. године.²⁷ М. Јанковић наводи да средњовековни извори помињу бројна насеља у Срему, за која не можемо предложити географску локацију, током XII–XIV века и предлаже могућност да место Јако(л)di, које записи помињу одмах после Јакова, може представљати тражено насеље.²⁸

Манастир Фенек смештен је у југоисточном делу Доњег Срема, на територији Јакова, удаљен двадесет километара од Београда. Манастирски комплекс се састоји од цркве посвећене Светој Петки, конака који окружује цркву са три стране и засебне капеле такође посвећене Светој Петки. Иако по свом географском положају не спада у групу фрушкогорских манастира, Фенек је по свом настанку, условима историјског развоја и архитектонским обликом увек третиран у оквиру ове групе. Од самог оснивања манастир је био значајно средиште култа свете Преподобне мати Параскеве, који се од почетка XV века нарочито развија на подручју Београда и Доњег Срема. Не постоје поуздани подаци на основу којих би се могао утврдити тачан датум подизања манастира, нити име његовог ктитора. Према предању, забележеном од стране митрополита Викентија Јовановића у извештају од 2. децембра 1775. године, манастир Фенек су, као и манастире Крушедол и Хопово, подигли у другој половини XV века српски владика Максим Бранковић, са братом деспотом Јованом и мајком Ангелином. Ипак, најранији историјски помен Фенека потиче из 1563. године.²⁹

Цркве Свете Параскеве–Петке у комплексу манастира Фенек, према: Александар Божовић, *Манастир Фенек*, Завод за заштиту споменика културе Града Београда, Београд, 2010, стр. 3. (Сл. 3)

Систематска ископавања непосредног окружења манастира Фенек још нису спроведена, тако да археолошким налазима тренутно не можемо одредити време настанка светиње.

У тексту је већ наглашено постојање лековитих извора у окружењу манастира Фенек. Температура минералне воде са извора у Јакову је 18,5 °С, а

²⁶ Милица Јанковић, „Калуђерске ливаде – средњовековно гробље код Јакова“, *Гласник Српског археолошког друштва* 19, Српско археолошко друштво, Београд, 2003, стр. 73–113.

²⁷ Душан Ј. Поповић, *Срби у Срему 1736/7*, Научна књига, Београд, стр. 77, 104.

²⁸ Милица Јанковић, „Калуђерске ливаде...“, стр. 115.

²⁹ Александар Божовић, *Манастир Фенек*, Завод за заштиту споменика културе Града Београда, Београд, 2010, стр. 1–5

pH вредност износи 6,4. Спада у класу хидрокарбонатних вода, односно под-класу натријумских вода.³⁰

На размишљање наводи посвета манастир Фенека Светој Петки-Параскеви, светитељки повезаној са чудотворним и исцелитељским својствима извора. Могуће је да, у овом случају, имамо пример локалитета где се култ светитељке надовезује на ранија светилишта божанстава ијатричког карактера, повезана са својствима лековитих вода.³¹ Будућа истраживања можда пруже потврду ове хипотезе.

Литература:

Balen Letunić 1982, D. Balen Letunić, „Prethistorijske minijaturne posude – igracke iz Arheološkog muzeja u Zagrebu“, *Vijesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XV, 3. serija, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb.

Balj 2009, L. Balj, „Minijaturne posude vinčanske kulture: dečije igracke ili predmeti druge namene“, *Rad Muzeja Vojvodine* 51, Музеј Војводине, Нови Сад..

Богдановић 1995/1996, И. Д. Богдановић, „Типологија бодежа раног бронзаног доба у горњем и средњем Подунављу“, *Rad Muzeja Vojvodine* 37–38, Музеј Војводине, Нови Сад.

Божовић 2010, А. Божовић, *Манастир Фенек*, Завод за заштиту споменика културе Града Београда, Београд.

Булатовић, Капуран и Стругар 2010, А. Булатовић, А. Капуран и Н. Стругар, „Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову – сондажно ископавање 2008. године“, *Годишњак Града Београда LVIII*, Музеј Града Београда, Београд.

Васиљевић 2014, Љ. Васиљевић, *Експлоатација и значај термалних извора у римском периоду на територији Србије*, непубликована докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд.

³⁰ Будимир Филиповић, *Минералне, термалне и термоминералне воде Србије*, Удружење бањских и климатских места, Врњачка Бања – Институт за хидрогеологију Рударско-геолошког факултета у Београду, Београд 2003, стр. 112–113.

³¹ Љубиша Васиљевић, *Експлоатација и значај термалних извора у римском периоду на територији Србије*, непубликована докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2014, стр. 262–270.

Dimitrijević 1959, D. Dimitrijević, „Jakovo, NOO Surčin, srez Beograd, Lok. Državna ekonomija Sava“, *Arheološki pregled 1*, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd.

Димитријевић 1960, Д. Димитријевић, „Гепидска некропола Кормадин код Јакова“, *Гласник Музеја Војводине 9*, Музеј Војводине, Нови Сад.

Живковић 2001, Ј. Живковић, „Минијатурне посуде са локалитета „Беловоде“ код Петровца на Млави“, *Viminacium – Зборник радова Народног музеја у Пожаревцу 12*, Народни музеј у Пожаревцу, Пожаревац.

Јанковић 2003, М. Јанковић, „Калуђерске ливаде – средњовековно гробље код Јакова“, *Гласник Српског археолошког друштва 19*, Српско археолошко друштво, Београд.

Јанковић М., Јанковић Ђ. 1990, М. Јанковић, Ђ. Јанковић, *Словени у југословенском Подунављу*, Музеј Града Београда, Београд.

Јиричек 1952, Константин Јиричек, *Историја Срба*, Научна књига, Београд.

Јовановић, Глишић 1960, Б. Јовановић, Ј. Глишић, „Енеолитско насеље на Кормадину код Јакова“, *Старинар XI*, Археолошки институт, Београд.

Микић 1994, Ж. Микић, „Антрополошки осврт на вештачки деформисане лобање из периода велике сеобе народа“, *Зборник Народног музеја XV-1 археологија*, Народни музеј у Београду, Београд.

Петровић 1996, Б. Петровић, „Римски метални налази са локалитета „Калуђерске ливаде“ у Сурчину“, *Годишњак Града Београда 43*, Музеј Града Београда, Београд.

Петровић 1998, Б. Петровић, *Нови археолошки налази у Земуну*, Музеј Града Београда, Београд.

Поповић 1950, Д. Ј. Поповић, *Срби у Срему 1736/7*, Научна књига, Београд.

Тасић 1962, Н. Тасић, „Насеље култура поља са урнама у источном делу Срема“, *Рад музеја Војводине 11*, Музеј Војводине, Нови Сад.

Тасић 1966, Никола Тасић, „Проблем културе поља са урнама у Војводини“, *Старинар XVII*, Археолошки институт, Београд.

Филиповић Б. 2003, Б. Филиповић, *Минералне, термалне и термоминералне воде Србије*, Удружење бањских и климатских места, Врњачка Бања – Институт за хидрогеологију Рударско-геолошког факултета у Београду, Београд.

Филиповић В. 2007, В. Филиповић, „Минијатурне неолитске посуде са изливником / сиском и њихова употреба“, *Архаика I*, Археолошка збирка Филозофског факултета у Београду, Београд.

Црнобрња 1996, Н. Црнобрња, „Римски новац са локалитета „Калуђерске ливаде“ у Сурчину“, *Годишњак Града Београда 43*, Музеј Града Београда, Београд.

Šeper 1952, М. Šeper, „Neolitičko naselje na Kormadinu“, *Arheološki vestnik 3/1*, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana.

Summary

Ljubisa Vasiljevic PhD, museum counsellor
National Museum of Krusevac

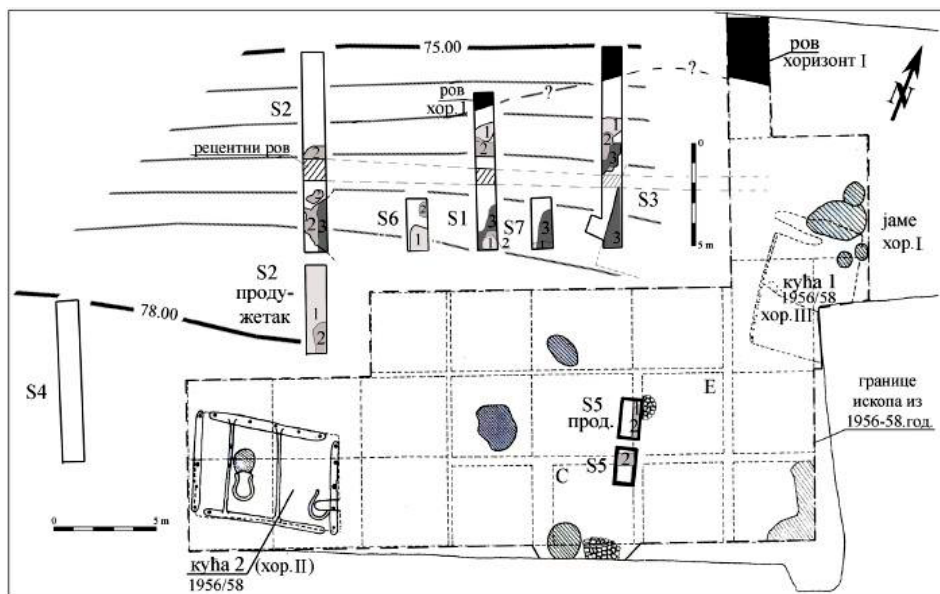
ARCHEOLOGICAL SITES IN THE SURROUNDINGS OF FENEK MONASTERY

Fenek monastery complex has never been researched archeologically. Archeological excavations, which will inevitably happen in future periods, will certainly give answer to some of the questions related to the foundation and development of this famous place in this area. A number of archeological sites from different time periods have been registered and partially researched in the wider surroundings of the monastery.

This work is focused on archeological sites registered in the surroundings of Fenek monastery. It shows sites from prehistoric period, antique and the Middle Ages. It has been established that there are settlement horizons from the period of Vinca culture (sites Brsljenak and Kormadin), Bronze age, early Iron age and La Ten (site Ekonomija Sava), antique (site Kaludjerske livade), early Middle Ages (site Kormadin) and Middle Ages (site Kaludjerske livade).

The inscription of Fenek monastery to Saint Paraskeva of the Balkans, a saint connected with miraculous and healing characteristics of wellspring is thought provoking. It is possible that this is a case of a site where the cult of a saint was preceded by earlier sanctuaries of deities of healing character, connected with characteristics of medicinal waters from thermal wellsprings in the immediate vicinity. Future archeological explorations may provide additional indications for this hypothesis.

Key words: Fenek monastery, surroundings, archeological sites, continuity of settlement, medicinal wellsprings

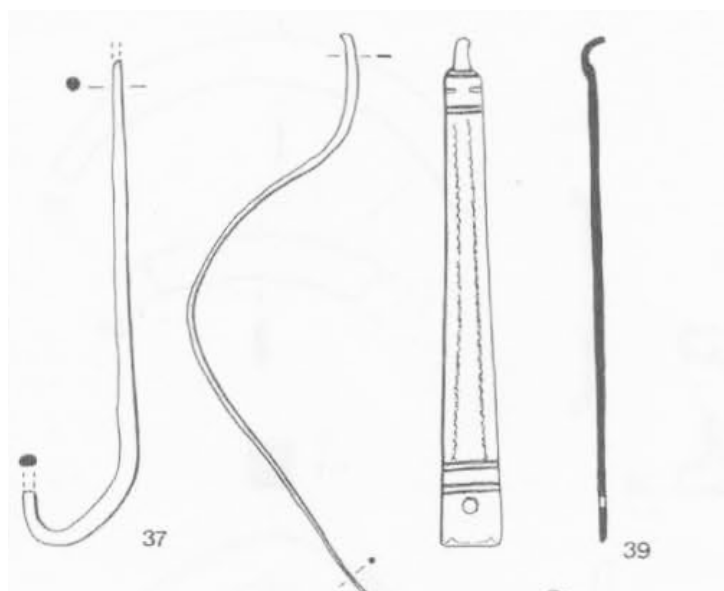
S1-S7 Сонде из 2008. год.

① Објекти из хоризонта I

② Објекти из хоризонта II

③ Објекти из хоризонта III

Слика 1

Слика 2

Слика 3

Историја – History

061.2(497.113 Рума)“18/19”(093.2)
COBISS.SR-ID 49975049

Ђорђе Бошковић, музејски саветник
Завичајни музеј Рума

„ПРАВИЛА“ РУМСКИХ ДРУШТАВА – прилози за историју друштвеног живота Руме –

Сажетак: Демократизација друштва у Аустроугарској 60-их година XIX века омогућила је оживљавање културе у оквиру националних покрета словенских народа у држави. Код српског становништва Руме овај процес је започео оснивањем Српског певачког друштва, а потом и многих других. Осим оних на националној основи, постојала су и друштва која су окупљала чланове на основу интересовања, хуманитарних активности, струковна... Основни документ на основу којег се одвијао рад сваког друштва су била друштвена „правила“. У овом раду су, у њиховом изворном тексту, презентована правила четири румска друштва која су деловала на пољу културе. То су: Српско певачко друштво, Учитељско друштво „Фрушка гора“, Румска касина и Српска женска добротворна задруга.

Кључне речи: Правила, друштва, Српско певачко друштво, Учитељско друштво „Фрушка гора“, Румска касина, Српска женска добротворна задруга.

Интензивнији развој друштвеног и културног живота на подручју вишенационалне Хабзбуршке монархије (Аустроугарске) наступио је почетком 60-их година XIX века. Тада је укинута Војводство Србија и Тамишки Банат и строга цензура која је владала у свим областима живота. Постепена демократизација друштва омогућила је оживљавање политичког живота, а са тим у вези и значајније кораке у правцу еманципације подређених народа у дотадашњем друштвено-политичком систему.

Осим политичког организовања, најприкладнији начин борбе за очување националног идентитета било је окупљање становништва у циљу деловања на подручју културе.

Када се ради о српском становништву ово време је обележено настанком певачких, читалачких, привредних, струковних и других удружења са националним предзнаком. Оснивање било којег друштва захтевало је поштовање тадашње строге процедуре и испуњење услова постављених од стране државних власти. У том правцу, на оснивачкој скупштини, састављана су друштвена „правила“ (статут), која су потом подношена властима на одобрење.

Може се рећи да су та „правила“ била основни документ на којем је почивао рад дотичног друштва. Сва су садржавала углавном сличне и уобичајене ставке, као што су: циљ друштва, органи друштвене управе, чланови и њихова права и обавезе, друштвена имовина, гашење друштва....

У овом тексту доносимо у целости „правила“ четири румска друштва. Два од њих су чисто српска, што се види и из њихових назива: Српско певачко друштво и Српска женска добротворна задруга. Друга два укључују чланство удружено на струковној бази и по основу заједничког интересовања, то су: Учитељско друштво „Фрушка гора“ и читалачко друштво Румска касина. Сви ма је заједничко деловање на пољу културе и просвете.

Сва четири правила која су овде представљена дата су у изворном језику и на писму којим су састављена. Правила Српског певачког друштва и Српске женске добротворне задруге су штампана, док су преостала два пронађена у рукопису.

Ова правила се први пут објављују у целости, са намером да као вредни историјски извори постану доступни истраживачима завичајне историје, нарочито када се ради о збивањима на културном пољу.

Српско певачко друштво је све до забране рада 31. јануара 1948. године својом делатношћу у највећој мери обележавало културни живот. Основано је 28. септембра 1962. године, а свој први наступ је имало на Светог Саву, 1863.¹ Иако је фактички од тада постојало и деловало, Друштво није било легализовано. То је учињено тек 1872. године када су одобрена Правила Српског певачког друштва у Руми.

¹ *Извештај о раду и стању Румског српског певачког друштва за годину 1911, Рума, 1912, стр. 3.*

Правила Српског певачког друштва у Руми

I. Цјел и сретства друштва.

§ 1.

Српско певачко друштво у Руми има за цјел ширити уметност певања како црквеног тако и светског.

§ 2.

Друштво издржава школу за хармонично певање. У тој школи сваки се може бесплатно учити.

§ 3.

Друштво приређује у цјел свога издржавања јавне забаве као: беседе, села, јавна предавана и игранке.

§ 4.

Осим тога издржава се друштво из потпоре, коју чланови потпомажући годишње на друштво прилажу.

II. Чланови друштва.

§ 5.

Члан друштва може бити сваки непорочан туземац, ако је 18. годину свог живота навршио, и ако га друштво због очевидног непријатељства према друштву за недостојна не пронађе.

§ 6.

Чланови се деле на суделујуће и потпомажуће. Суделујући су они певачи, који по § 5 могу бити чланови; потпомажући они су, који у име потпоре на друштвене цјели годишње 4. фор авр. прилажу.

Друштво задржава себи право ову своту према потребама повисити или смањити.

§ 7.

Тко у певачку школу иде ил у певачком друштву суделује, а по пропису § 5. неможе бити члан друштва, има се само за ученика сматрати.

Тко друштво потпомаже у поједини случајеви, или пак и перијодично, или по § 5. неможе бити члан, или тко годишње мању своту од горе под § 6. назначене плаћа, има се сматрати само за пријатеља друштва; права члана друштвеног неможе имати.

III. Права чланова.

§ 8.

Сви чланови имају једнака права, која они упражњавају у великој скупштини (§ 12).

IV. Дужности чланова.

§ 9.

Чланови суделујући (Певачи) дужни су у певачкој школи и при продукцијама строго се владати по дисциплинарном реду, кога ће друштво за певаче посебно издати.

§ 10.

Потпомажући чланови имају одређену новчану потпору годишње прилагати.

V. Органи друштва.

§ 11.

Друштво решава своје послове; 1. у скупштини, где сваки члан има право гласа 2., у седницама управљајућег одбора, којег скупштина из своје средине бира на једну годину дана.

VI. Велика скупштина.

§ 12.

Скупштина има следеће послове:

- а) Бира председника, подпредседника, благајника, тајника и 3 одборника, која седморица сачињавају управљајући одбор.
- б) Бира 3 заменика за одборнике.
- в) Бира певачког учитеља и одређује му плату.
- г) Прима и испитује рачуне о приходу и расходу друштва
- д) На уложени призив против закључка одбора доноси решење.
- с) Издаје упутства и налоге за одбор.

§ 13.

Скупштину сазива председник редовно сваки 6 месеци; на позив најмање 10 чланова и изванредно; у последњем случају дужнису ти чланови председнику изјавити разлоге за потребу сазивања, које овај при сазивању скупштине у позив уврстити има без своје опаске

§ 14.

Да буде скупштина законита, морају председник 8 дана напред сазвати, и то писменим позивом. Изванредна скупштина може се, ако се прека потреба покаже и три дана унапред сазвати.

Да ли је прека потреба, о томе ће позивајући председник решити.

У оба случаја изискује се, да су сви чланови пре скупштине позвани уредовним путем.

Осим тога изискује се, да буде скупштина законита, да је при почетку бар трећина свију чланова у Руми станујући присутна, но у течају седнице надлежна је и онда решења доносити ако је при гласању присутна половина оног броја, који се је при почетку као број присутних показао.

§ 15.

Председник је дужан при сазивању скупштине свагда назначити предмете, о којима ће се решавати у тој скупштини. Али је слободно и о оном предмету саветовати се и решења доносити, који није стављен на дневни ред.

§ 16.

Ако се на скупштину састане мање од трећине чланова, онда заказује председник у споразумљењу са присутним члановима у други који дан седницу.

У тој седници може се ваљано решавати без обзира на одредење § 14.

§ 17.

Гласање је јавно осим ниже наведеног случаја (§ 18) и решава се надполовичном већином гласова.

При једнаком поделењу гласова има председник решавајући глас.

§ 18.

Где се тиче примања или искључења каквог друштвеног члана гласа се у скупштини тајно. О том предмету не може бити ни дебатована; само се има преслушати тужитељи тужени, или известитељ одбора, који заступа тужитеља или туженог

VII. Управљајући одбор.

§ 19.

Одбор обавља све друштвене послове осим оних у § 12 у одборској седници већином гласова. У случају једнаког поделења гласова она се страна за већину сматра, на којој је председник.

Против закључка одборског може уложити призив на главну скупштину, сваки члан скупштине, ако га у том најмање десет чланова осим одборника потпомогну.

VIII. Поједини часници.

А.) Председник.

§ 20.

Председник сазива седнице, скупштине и одборе, и њи руководи; он заступа споља друштво, посебно пак код власти и судова. Код њега стоји и печат друштва. На печату у средини изрезан је инструмент „Лира“ са написом у наоколо: Печат српског певачког друштва у Руми.

Б.) Подпредседник.

§ 21.

Делокруг подпредседника онај исти је који и председника, почем он ступа на место председника, кад је овај ма чим препречен обављати своју дужност, или кад је место председника сасвим упражњено.

В.) Благајник.

§ 22.

Благајник чува друштвене ствари, прима новце и води о њима рачун; он има само онолико исплаћивати, колико је у одборској седници закључено и њему наложено. Без закључка одборова сме дати на потпис и одговорност председника највише 10 фор. авр.

Г.) Тајник.

§ 23.

Тајник води записник у седницама одбора и скупштине; осим тога води целу преписку друштва уз против потпис председника.

IX. Иметак друштва.

§ 24.

Иметак друштва састоји се из друштвени ствари и готовине искупљене од потпомажући чланова и од страни пријатеља друштва и из прихода од јавних забава.

§ 25.

Ако би се ово друштво ма из којег узрока разрешило, имаде се сав иметак друштвени за годину дана причувати; онда се има пошто друштвене ствари буду продате, цели иметак употребити на какву просветну цјел. На коју

цјел појединце имаде само друштво у својој скупштини пре својег распуста решити.

Х. Промена ових правила.

§ 26.

Да се могу ова правила у целости или појединце променити, нужно је, да су у законито сазваној скупштини најмање 3/4 свију чланова присутни, од којих две трећине ваљано решавати могу.

СИМА КРЕСТИЋ,
привр. предсједник.
СИМА С. СТАИЋ.
Ђ. Ј. ЂОРЂЕВИЋ.
ЈОСИМ БОГДАНОВИЋ.
СИМА МИЛУТИНОВИЋ.
СТЕВА Т. ЈАКОВЉЕВИЋ.
СПИРИДОН АНТОНИЈЕВИЋ.

Вг. 7333

1451

Predstojeća pravila srbskoga pjevačkoga društva u Rumi odobravaju se.

Od kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove.

U Zagrebu dne 28. lipnja 1872.

za banskog namjestnika Jurković.

Рума, Штампарија Андрије Вагнера, 1883.

(Народна библиотека Србије, Београд, БМС I 15309)

Румски учитељи су 26. септембра 1876. године основали своје удружење под именом „Фрушка гора“. Правила овог учитељског друштва одобрена су 1. августа 1877. године. То је било друштво учитеља и школских пријатеља у Румској поджупанији, основано с циљем да ради на унапређивању народних школа, здравственог васпитања и народне просвете уопште.

Pravila Učiteljskoga društva „Fruške gore“

I. Pojam i svrha ovoga društva.

Čl. 1.

Učiteljsko društvo „Fruška gora“ društvo je učitelja i školskih prijatelja u podžupaniji rumskoj, komu je svrhom unapređivati pučku školu i pučku prosvjetu u podžupaniji rumskoj.

Čl. 2.

Ovu svrhu postiže učiteljsko društvo „Fruška gora“:

a) promičući daljnu naobrazbu učitelja rumske podžupanije strukovnom knjižnicom, koja će se ustrojiti, i strukovnim predavanjima.

b) šireći svakom sгодом raznoliko znanje, posebice pako zdrava odgojna načela među općinstvom rumske podžupanije, imenito popularnim predavanjima, koje će se poglavito namjenjivati domaćemu odgoju.

c) prateći pomnim okom razvoj školstva i prosvjete u ovoj podžupaniji, i djelujući na korist istih, gdje se god tomu sгодa pokaže.

Čl. 3.

Ovo će društvo pomagati centralnomu odboru u Zagrebu, kad bude priređivao obće učiteljske skupštine te izvađao njihove zaključke, po kr. zem. vladi odobrene.

II. Članovi društva.

Čl. 4.

Ovo društvo ima članove zakladnika, pravih, prinosnika i počasnih.

Čl. 5.

Zakladnikom priznat će se svaki, koj tečajem dviju godina u blagajnu ovoga društva uplati najmanje 40 for. a. vr. [аустријске вредности, тј. у папирином новцу – прим. прим]

Pravim članom ovoga društva može biti svaki izpitani učitelj ili učiteljica ma kakvoga učilišta u ovoj kraljevini, isto tako svaki vjeroučitelj, podučitelj ili podučiteljica.

Članovi, bud zakladnici, bud pravi, bud prinosnici moraju biti punodobni ovozemni državljani.

Čl. 6.

Tko želi biti članom ovoga društva bilo zakladnikom bilo pravim bilo prinosnikom ima to prijaviti ma kom članu upravljajućega odbora, koj će o tom izviestiti upravljajući odbor.

Upravljajući odbor priznat će ga uslied takve prijave ako dotični odgovara ustanovam čl. 5.

Čl. 7.

Članovi počastnimi imenuje skupština osobe koje su se za pučku školstvo i pučku prosvjetu u ovoj podžupaniji osobite zasluge stekle, i to na predlog upravljajućega odbora.

III. Dužnosti i prava članova.

Čl. 8.

Članovi pravi i prinosnici plaćaju svake godine po 3 for. a. vr. u držtvenu blagajnu.

Ova se svota može podmiriti u četveromjesečnih rokovih po 1 for na svaki rok računajući.

Ako koj član na opetovani poziv upravljajućega odbora nebi zadovoljio platežnoj si dužnosti vlastan je upravljajući odbor sudbenim putem dug utjerati.

Čl. 9.

Zakladnici, pravi članovi i prinosnici imadu u skupštini ovoga društva podpuno pravo predlaganja i glasanja, kada se razpravlja o administrativnih poslovih ovoga društva, pri izboru zvaničnika društvenih pripada jim aktivno i pasivno pravo izbora (čl. 18.)

Uz to jim pripada pravo svake vrsti predloga pismeno podnašati upravljajućemu odboru (čl. 20.)

Kada se bilo u skupštinskoj bilo u odborskoj sjednici razpravljaju pitanja strukovna pedagogijskoga značaja, pripada samo pravim članovima odlučujući, ostalim pako savjetujući glas.

Čl. 10.

Svaku je članu ovoga društva na razpologu knjižnica ovoga društva.

Čl. 11.

Svaki je član dužan pokoravati se zaključkom skupštine i odredbama upravljajućega odbora, i svakom sgodom djelovati shodno intencijam zadruga.

Priziv proti odredbama upravljajućega odbora, koje se tiču svih članova, uvažit će se samo onda, ako mu se pridruži najmanje jedna trećina svih članova.

IV. Ob izstupu i izključku članova.

Čl. 12.

Izstupiti mogu članovi samo koncem društvene godine, i to najaviv svoj izstup bar mjesec dana unapred predsjedniku ovoga društva.

Čl. 13.

Izključiti može članove samo skupština, i to na obrazloženi predlog upravljajućeg odbora.

Izključak pako predložiti će odbor:

a) ako se koj član ni nakon višeput obnovljenih opomena nebi htjeo pokoravati ustanovam ovih pravila;

b) ako bi se opetovno dokazalo, da koj član sustavno radi protiv intencijam ili na štetu ovoga društva;

c) ako bi ponašanje koga člana takvo bilo, da se ne bi dalo u sklad svesti sa ugledom ovoga društva.

O takvom izključku nemože u skupštini biti razprave, nego se iza izveštaja odborova odmah prelazi na tajno glasanje.

V. Uprava društva.

Čl. 14.

Uprava društva sastoji se iz skupštine, upravljajućega odbora, nadalje iz predsjednika, podpredsjednika, tajnika, blagajnika, knjižničara i dvaju skupštinskih perovođa.

VI. Djelokrug skupštine.

Čl. 15.

Skupština:

a.) razpravlja na osnovu priznanih pedagoških načela o pedagoških politikah podžupanije rumske, i stvara u tom pogledu rezolucije;

b.) prosuđuje po upravljajućem odboru predložene proračune i zaglavne račune, i to putem triju resora, koje u tu svrhu bira, i koji joj o rezultatih svoga prosuđivanja podnašaju izvještaj;

c.) bira predsjednika, podpredsjednika, tajnika, blagajnika, knjižničara i još četiri člana upravljajućega odbora na tri godine, a dva perovođe za vrijeme skupštinskoga zasjedanja;

d.) stvara i mienja dozvolom kr. zemaljske vlade zadružna pravila;

e.) prima izvještaje upravljajućega odbora do znanja, ili jim prigovara;

f.) odlučuje uslied predloga upravljajućega odbora tajnim glasanjem ob izključku koga člana (čl. 13.);

g.) imenuje na predlog upravljajućega odbora počastne članove (čl. 7.);

h.) bira između članova upravljajućega odbora dva dopisujuća člana centralnoga odbora obćih učiteljskih skupština u Zagrebu.

Čl. 16.

Da se skupština uzmogne upustiti u poslovanje, nuždne su najmanje dvie trećine svih članova, imajućih odlučujući glas.

Zaključak stvara skupština absolutnom većinom prisutnih glasova.

Ako se na prvi sazov skupštine nebi skupio dovoljan broj članova, odgodit će se skupština, a upravljajući odbor odredit će, kada se ima opet sastati.

Ovaj put je svaki broj prispjelih članova dovoljan, da se obave skupštinski poslovi.

Čl. 17.

Skupština se sastaje svake godine najmanje jedanput. Vrieme skupštinskoga zasjedanja opredeljuje upravljajući odbor, a članovom ga obzanjuje predsjednik mjesec dana unapried.

Ako bar jedna trećina svih članova uzišće, da se skupština sazove, ima upravljajući odbor takvu odrediti.

VII. Upravlјajući odbor.

Čl. 18.

Upravlјajući odbor sastoji se od predsjednika, podpredsjednika, tajnika, blagajnika, knjižničara i četiri odbornika.

Predsjednik, podpredsjednik, tajnik, knjižničar i još tri odbornika imaju se birati između članova učiteljskoga stališa, dočim se ostali članovi upravlјajućega odbora mogu birati i između prinosnika.

Upravlјajući odbor sastavlја godišnje proračune i zaglavne račune, pa jih podnaša skupštini.

Jednu petinu celoga godišnjega prihoda vlastan je upravlјajući odbor izdati bez predhodne dozvole skupštinske, nu ima naknadno od skupštine zaiskati, da taj potrošak odobri.

Čl. 19.

Upravlјajući odbor određuje, koje se knjige imadu nabaviti za društvenu knjižnicu.

Pozivlje pojedine članove, da za občinstvo izrade popularna predavanja.

Najavljena po članovih predavanja pregleda, pak jih dozvoljuje, ili jim dozvolu uzkrati.

U prvome slučaju određuje se za predavanje mjesto i vrijeme, te oboje občinstvu obznani. Uzkratu dozvole valја motivirati.

Čl. 20.

Upravlјajući odbor vieća o stiglih mu od članova pismenih predlozih i podnescih.

Čl. 21.

U svakoj godišnjoj skupštini podnaša upravlјajući odbor izveštaj o djelovanju zadruge tečajem minule godine.

Čl. 22.

Da upravlјajući odbor uzmogne viećati, nuždna je nazočnost predsjednika ili njagova zamjenika, tajnika i još četiri člana upravlјajućega odbora.

Zaključak stvara upravlјajući odbor absolutnom većinom glasova.

Ako su glasovi na jednako podieljeni, odlučuje predsjednik svojim drugim glasom.

Za dužtvene poslove odgovoran je upravlјajući odbor skupštini.

VIII. Predsjednik.

Čl. 23.

Predsjednik provađa zaključke skupštine i odborske.

Prima sve na društvo upravljene, a podpisuje sve društvom izdane spise.

Nadzire zvaničnike i članove ovoga društva u vršenju ustanova ovih pravila, i za cielu upravu odgovara upravljajućemu odboru.

Zastupa upravljajući odbor pred skupštinom, a zadrugu u spoljašnjih joj odnošajih.

IX. Podpredsjednik.

Čl. 24.

Podpredsjednik zamjenjuje predsjednika u njegovoj odsutnosti.

X. Tajnik.

Čl. 25.

Tajnik vodi sve društvene spise, vodi imenik o svih članovih, vodi inventar o svojini zadružnoj, izvješćuje u sednicah upravljajućega odbora o prispjelih na društvo dopisih, te izvještajem dodaje svoje predloge.

Sve društvom izdane spise, izim onih, koje se izdaju u poslovih blagajne, supodpisuje tajnik sa predsjednikom.

XI. Blagajnik.

Čl. 26.

Blagajnik prima društveni novac i izdaje ga po odobrenoj od predsjednika doznaci, a o društvenom imetku vodi točan račun.

U poslovih blagajne ovim društvom izdane spise supodpisuje sa predsjednikom.

XII. Knjižničar.

Čl. 27.

Knjižničar rukovodi knjižnicu ovoga društva. Sve knjige popisuje alfabetno, i to gdje se može po imenih spisatelja.

Svaka knjiga ima k tomu na hrbtu biti providena knjižničkim brojem.

Od članova za čitanje zatražene knjige ima ovim izdati, a o pozajmljenih knjigah vodi točan račun.

Pobliže glede načina, kojim se uzajmlju knjige iz knjižnice, ustanovit će upravljajući odbor.

Čl. 28.

Tajnik, blagajnik i knjižničar suodgovorni su sa predsjednikom u svom djelokrugu upravljajućem odboru.

XIII. Imovina društva.

Čl. 29.

Imovina ovoga društva sastoji se od redovitih prinesaka uplaćenih po članovih (čl. 5. i 8.), i od darova. Svake se godine najmanje jedna trećina društvenoga novca koristonosno ulaže.

Kamate od te glavnice nesmiju se dirati, dok glavnica nenaraste na 1300 for. a. vr.

XIV. Rzsulo društva.

Čl. 30.

Ovo društvo prestaje, ako to zaključe dvie trećine pravih članova.

U tom se slučaju društveni imetak upotrebljuje na školske svrhe, nu tek pošto je zadovoljeno svim obvezam društva.

Pobliže o tom odredit će skupština.

U Rumi 26. rujna 1876.

Pravi članovi:

Göszl
privr. predsjednik

Stevan Janošević
podpredsednik

Ljuboje Dlustus
privr. tajnik

Koprinský
knjižničar

Brnčić
odbornik

Marie Schaner
Dr Fischer

Prinosnici:

Budisavljević
podžupan

Mladenović
kot. sudac

Ст. Поповић
кот. пристав

Joan Kovač
pristav

Dr Fischer
Др Никола Руњанин

одвј. М. Николајевић
S. Schwelbl

Vitanović
Ed. Wollonik
Jagodich

br. 11186

Predstojeća pravila učiteljskoga društva „Fruške gore“ u Rumi ovim se odobravaju.

Kr. hrv. slav. dalm. zemaljska vlada, odiel za unutarnje poslove.

U Zagrebu, dne 1. kolovoza 1877.

Za bana i kr. odienog predstojnika

Jurković

*Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица
Фонд Магистрат трговишта Рума
Година 1877, кутија 4.501–6.869 (док. 171–178, бр. 11.186)*

Румска касина је једна од првих читаоница у Срему. Њена оснивачка скупштина је одржана 13. марта 1881. године, а друштвена правила су одобрена 1. августа 1881. Следеће године су донекле промењена. Током постојања Румске касине било је покушаја да се одступи од њеног грађанског карактера, те да постане „Српска читаоница“. Ове протвечне тенденције су отежавале рад Друштва и довеле до његовог гашења пред избијање Првог светског рата.

Pravila „Rumske kasine“

§ 1.

Namera i cel duštva je, sastajanje na čitanje i društvene zabave.

§ 2.

Svaki društveno izobraženi Rumljanin ili stranac može biti član društva.

§ 3.

Na čelu društva stoji predsednik, koji se bira u redovitoj glavnoj skupštini na jednu godinu između društvenih članova u Rumi stanujućih. On saziva skupštine, predsedava u istima, i predstavlja društvo u svima prilikama, osim čisto ekonomsko upravnih.

§ 4.

Društvom upravlja na to izabrani odbor od deset članova, koji između svojih članova bira upravitelja, ujedno i predsednika si, zatim zamenika, koji je takođe i izvršilac sviju zaključaka glavne skupštine i odbora.

§ 5.

Upravljajućem odboru dodeljuju se časnici, društveni blagajnik i tajnik.

§ 6.

O primanju članova odlučuje upravljajući odbor, uz pravo žalbe na glavnu skupštinu.

Isto tako pristoji odboru pravo svakog člana, koji bi se u društvu neuljudno i protiv pravila ponašao, prvo opomenuti ili ukoreti, a potom iz društva isključiti. Protiv ovake odluke pripada dotičnom pravo žalbe na glavnu skupštinu, bez odgodne moći.

§ 7.

Član društva ostaje kao takovi sve do istupa ili isključenja.

Istup biva smrću, iseljenjem ili otkazom tri meseca pred izmak društvene godine.

§. 8.

Svaki član društva plaća osim jedne forinte avr. upisnine jedared za svagda, – šest forinti avr. u ime godišnjeg prinosa. – Prinos taj uplaćuje se $\frac{1}{4}$ godišnje unapred.

§. 9.

Članovima društva pristoji pravo „strane“ u društvo dovesti. U tu cel otvorena će biti knjiga za strance, u koju će kako član, tako i gost, svoje ime i značaj navedenjem datuma upisati.

Ovakove goste nije slobodno više od osam dana dovesti. Iza toga može dotični samo kao član društveni u „Kasinu“ pristupa imati.

Stanovnici rumski, koji nisu članovi, nemaju pristupa, osim na društvene zabave, i na poziv društveni, odnosno odborski.

§. 10.

Svaki član može sa svojom obitelji u društvenim zabavama učestvovati.

Pod izrazom „obitelji“ razumeva se supruga i nesamostalna deca, odboru stavlja se u dužnost, u koliko to imućstvena sretstva dopuštaju, prirediti najmanje jednu društvenu zabavu bezplatno

§. 11.

Članovima pristoji pravo učestvovanja u glavnim skupštinama.

§. 12.

Redovna glavna skupština drži se poslednjega meseca društvene godine, a vanredne, kada predsednik za nužno pronađa, ili dvadeset članova društvenih to zahtevali budu.

Redovna glavna skupština bira na jednu godinu predsednika, upravljajući odbor, i častnike društvene.

Odobrava društvene račune po predlogu odborskom.

Ustanovljuje proračun društvenih potreba i prinos članova, zaključuje u stvari izmene društvenih pravila.

§. 13.

Skupština društvena, kao i odborska rešava apsolutnom većinom glasova.

Glasanje biva na to određenim glasovnicama.

Ako su glasovi nejednako podeljeni odlučuje predsednik.

§. 14.

Za valjanost zaključka glavne skupštine, nužna je prisutnost jedne trećine, a odborskog nadpolovična većina glasova.

U slučaju pako, ako se radi o razrešenju društva, ili opredelenju društvenog imetka, nužna je i u glavnoj skupštini prisutnost nadpolovične većine upisanih članova.

§. 15.

Blagajnik vodi račune društvene, a tajnik sedničke zapisnike, svu korespondenciju, a oba zajedno nadjevnik društvenog imetka.

§. 16.

Nabavu novina, nameštaja itd. odlučuje odbor. – Odbor stara se za red u društvenim prostorijama, i vodi nadzor nad imetkom društvenim.

Odborske sednice saziva upravitelj.

§. 17.

Odbor priređuje igranke i druge zabave.

§. 18.

Društveni poslužitelj, koji je pod neposrednom disciplinarnom vlašću upravitelja, i odnosno odbora, dužan je u društvenim prostorijama čistotu održavati, a osim toga kujnu voditi, kavu, čaj, vino, pivo itd. izdavati, no poslednje dvoje bez uštrba regalnoga prava [*регално право је право власелина или општине на промет одређених роба – прим. прир*] точења пића.

§. 19.

O ogrevu i osvetljenju društvenih prostorija vodi brigu upravitelj.

§. 20.

Sve što društvo poseduje, bilo u pokretnom ili nepokretnom, sačinjava društveni imetak, koji se dok društvo postoji samo na celi društva upotrebiti sme.

§. 21.

Za slučaj da bi se društvo razišlo, društveni imetak ima preći u vlasništvo onoga dobrotvornoga zavoda u Rumi, kojeg će tadašnji članovi u obćem sastanku po §. 14. većinom glasova naznačiti.

§. 22.

Žalbena knjiga ima otvorena biti za svakoga člana, kojem pristoji pravo svaku želju i žalbu u nju upisati, a ove se imaju u prvoj odborskoj sednici u pretres uzeti.

§. 23.

Potvrda štatuta ima se izmoliti kod visoke vlade.

Iz sednice skupštine radi osnivanja „Rumske Kasine“ održavane

U Rumi, 13. Marta 1881.

Gavra Putnik, tajnik

Др Димитријевић
Demeter Th Jakovljević
Joh. Gjuricsits
Јов. Ст. Дудић

odvj. Sv. Nikolajevics, predsednik

Theodor Bogdanovits
Ferdinand Riester
Dr. J. Ernst
Јефта Остоић
Karl Kohaut

Br. 16166

Predležeća pravila potvrđuju se po kr. zem. vladinom odjelu za unutarnje poslove.

U Zagrebu, dne 1. kolovoza 1881.

Za bana

Živković

*Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица
Фонд Магистрат трговишта Рума
Година 1881, кутија 2751– 3950, документ бр. 208*

Угледне Српкиње су 1884. године у Руми основале Српску женску добротворну задругу. Иако је то по називу било женско друштво чланови су могли да буду и мушкарци. Тако су подршку добили од краљевског јавног бележника Јована Шевића, који је био и иницијатор оснивања Задруге, као и од градоначелника Руме, адвоката Милана Николајевића, који је сачинио друштвена правила. Правила су одобрена 23. фебруара 1885. године.²

Овде су представљена обновљена правила Друштва из 1927. године.

Правила Српске женске добротворне задруге у Руми

*Ово су год. 1927 обновљена правила
дочим је задруга основана 1884.
[дописано руком на корицама]*

Име.

§. 1.) Задрузи је име „Српска Женска Добротворна Задруга” у Руми и употребљава печат с истим именом.

Цељ.

2.) Задрузи је овој цељ да морално, просветно и материјално потпомаже Србе, а у првом реду Српкиње и то:

а.) Да потпомаже сиромашне удовице, сирочад и болесне сироте. Код подељивања помоћи удовицама имају првенство оне, које су негда биле чланице ове Задруге, па су без своје кривице осиромашиле.

б.) Да набавља рада и занимања особама које немају посла.

в.) Да олакша похађања школе спрочади и деци којима су родитељи сиромашни и за рад неспособни.

г.) Да потпомаже просветне и хумане установе.

Приходи.

§ 3.) Приходи ове Задруге су:

1.) Уписнина.

2.) Месечна чланарина.

3.) Добровољни прилози.

4.) Приходи од забава приређених у корист Задруге.

5.) Легати.

Чланови.

§ 4.) Задруга се ова састоји из почасних, добротвора, редовних и потпомажућих чланица (чланова).

а.) Почасне чланице могу бити женске, које су на хуманитарном пољу као и на пољу женског образовања стекле заслуга и које Задруга ова у својој скупштини за такове изабере.

б.) Добротвори постају, који приложе овој Задрузи најмање 500 дин.

в.) Редовне чланице су оне, које плаћају по скупштини одређену чланарину.

г.) Потпомажуће чланице (чланови) су они, који по решењу Одбора дају годишње извесни прилог.

§ 5.) Чланом може постати онај кога Одбор на предлог једног члана прими. О примању се решава тајним гласањем без дебата.

§ 6.) Сваки је члан дужан:

а. Правила и прописе друштвене поштовати и вршити.

б. Чланарину тачно плаћати.

в. Скупштинске и Одборске закључке испуњавати

г. Старати се, да се у Задругу ову што више њих зачлани.

Престанак чланства.

§. 7.) Чланство престаје:

а.) Смрћу.

б.) Својевољним унапред написмено пријављеним иступањем из Задруге. У овом случају дужан је члан уплатити сву чланарину до дана иступа.

в.) Брисањем из Задруге кад који члан овим правилима прописане дужности тачно не врши. Право брисања из Задруге има Одбор.

Управа.

§ 8.) Задругом овом управља:

а.) Главна годишња скупштина.

б.) Управаи Одбор, који сачињавају: председница, подпредседница, благајница, тајник и 12 чланица одборница и саветујући чланови.

§ 9.) Главна скупштина се састаје редовно сваке године у првој четвртини године. Она има бити осам дана пре дана састанка позивом члановима објављена. На писмено захтевање 10 чланова због важних разлога дужна је председница, да сазове ванредну скупштину.

§ 10.) Закључци главне скупштине доносе се већином гласова. При једнакој подели гласова одлучује глас председнице.

§ 11.) Закључци скупштине су обавезни, како за присутне тако и за одсутне чланове.

За правоваљан скупштински закључак потребно је најмање 20 редовних чланова.

§ 12.) Главна скупштина бира:

а.) Председницу, подпредседницу, благајницу, тајника, који може бити и мушки и 12 одборница на 3 године дана.

б.) Бира сваке године 3 прегледачице рачуна и то од чланова, који су у управном одбору.

в.) Утврђује прорачун за идућу годину.

г.) Одобрава рад одбора и прошлогодишње рачуне и даје благајнику разрешницу.

д.) Прописује и преиначује задружна правила. Преиначења задружних Правила одобрава надлежна државна власт.

е.) Доноси закључке на предлог чланова и одбора.

ж.) Саветује се о разрешењу Задруге. За овај закључак потребна је присутност половине редовних чланова и закључак остаје правомаћан, ако од тог броја 2/3 гласају за разрешење. Разрешење се може закључити само у редовној главној скупштини. Записник скупштински оверава председница, тајник и три скупштином изабрана члана.

Одбор.

§ 13.) Управни одбор је одговоран за свој рад главној скупштини. Он је састављен од председнице, подпредседнице, благајнице, тајника, 12 чланова и саветујућих чланова. За правоваљан закључак у одбору нужно је осим часништва још 6 чланова управног одбора. Управни одбор држи седнице по потреби.

§ 14.) Задаћа је управног одбора:

1.) Да решава о примању чланова.

2.) Да располаже у оквиру прорачуна задружним иметком.

3.) Закључује сазив скупштине, подноси јој тачне извештаје о задрузи, подноси прорачун и закључне рачуне на одобрење и предлоге, који се односе на рад ове скупштине.

4.) Издаје припомоћ оним особама, о којима поједини чланови овог одбора стекну потребно уверење о њиховој потреби.

5.) Бира саветујуће чланове.

6.) У одборским седницама води тајник записник, који осим тајника оверава председница и једна одборкиња.

Часници.

§ 15) Председница заступа Задругу према властима, потписује са тајником сву преписку Задругину: сазива главну скупштину и одборске седнице; председава у одборским и скупштинским седницама, руководи их и одлучује у случају једнаке поделе гласова; упућује на исплату до 100 дин. уз накнадно одобрење одбора. Ставља предлоге на гласање, који се решавају са „прима се“, „не прима се“.

§ 16.) У случају, да је председница спречена, заступа је подпредседница.

§ 17.) Благајница управља друштвеним новцем, врши примања и исплаћивања, према решењу одбора и скупштине. За подмирење текућих трошкова благајница може имати при себи 500 дин. Сувишак се има уложити

у штедионицу. Из штедионице може новац подићи само у споразуму са председницом или по решењу одбора. Поднаша управном одбору рачуне на преглед.

§ 18.) Тајник води записник одборских и скупштинских седница и саставља све писмене и друштвене послове и са председницом их потписује.

§ 19.) Саветујући чланови имају на седницама одбора и скупштине саветујући глас. Њих бира одбор између оних угледних и заслужних грађана, за које мисли да ће својим радом помоћи напретку Задруге. Највише их може бити четири. Бирају се на 3 године.

§ 20.) Слава је друштвена Св. Вавендије.

§ 21.) Пословни језик ове Задруге је српски, а писмо ћирилица.

Разрешење задруге.

§. 22.) Задруга се разрешује, ако би редовна главна скупштина из ма ког узрока закључила.

§ 23.) У случају, да Српска Женска Добротворна Задруга у Руми престане, сав њен иметак, – покретни и непокретни – прелази у руке Срп. Прав. Цркв. општине у Руми, да њиме управља и да интерес издаје као припомоћ Српкињама православне вере, које су примерног владања, а врло добро уче, да могу коју стручну школу свршити. Но ако би после ма кад Задруга ова поново се основала, има јој се сав иметак са положеним рачунима о њему у целости вратити натраг.

Из редовне главне скупштине Српске Женске Добротворне Задруге у Руми од 3. априла 1927.

Тајник:
Инж. Милан Цвејић.

Мара уд. Др. Богдановић
председница

Саветујући чланови:
Бранко Спаић, трговац
Миленко Николајевић, трг.
Вића Грујић, трговац
Бошко Тртица, професор

Даринка Вуић
подпредседница
Вера Камила Спаић
благајкиња
Зорка Јанковић,
Видосава Циковац,
Ангелина Жигић,
Катарина Марковић,
Лепосава Весковић,
Јованка Ивановић,

Мара Петровић,
Наталија Поповић,
Видосава Милеуснић,
Софија Мркоњић,
Љубица Остоић

Рума, Књижара И. Цвејића, 1928.

(Народна Библиотека Србије, Београд, БМС II 12336)

Summary

Djordje Boskovic, museum counsellor
Ruma County Museum

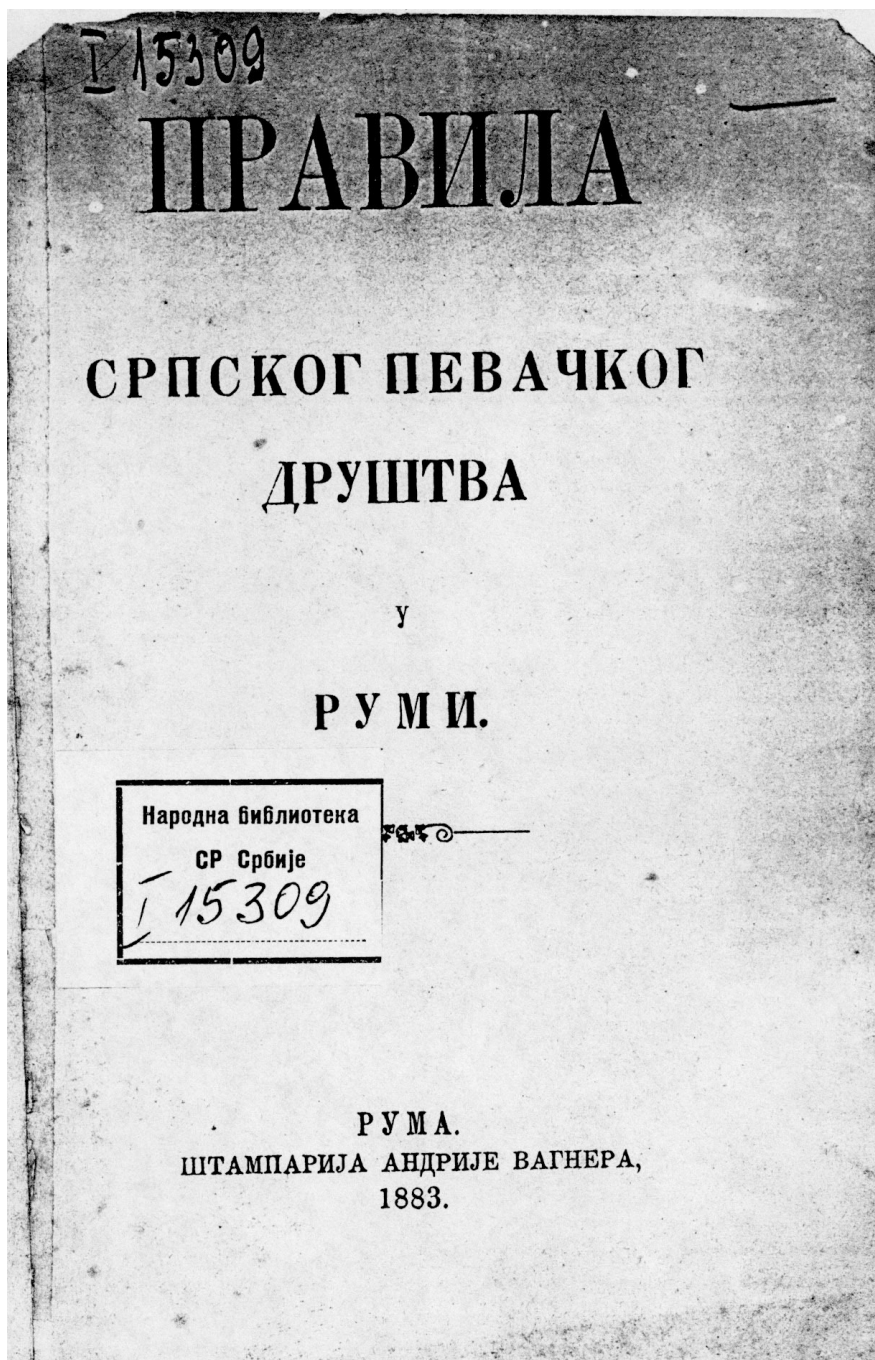
„RULES“ OF RUMAS SOCIETIES

– ADDITIONS TO THE HISTORY OF RUMA SOCIAL LIFE –

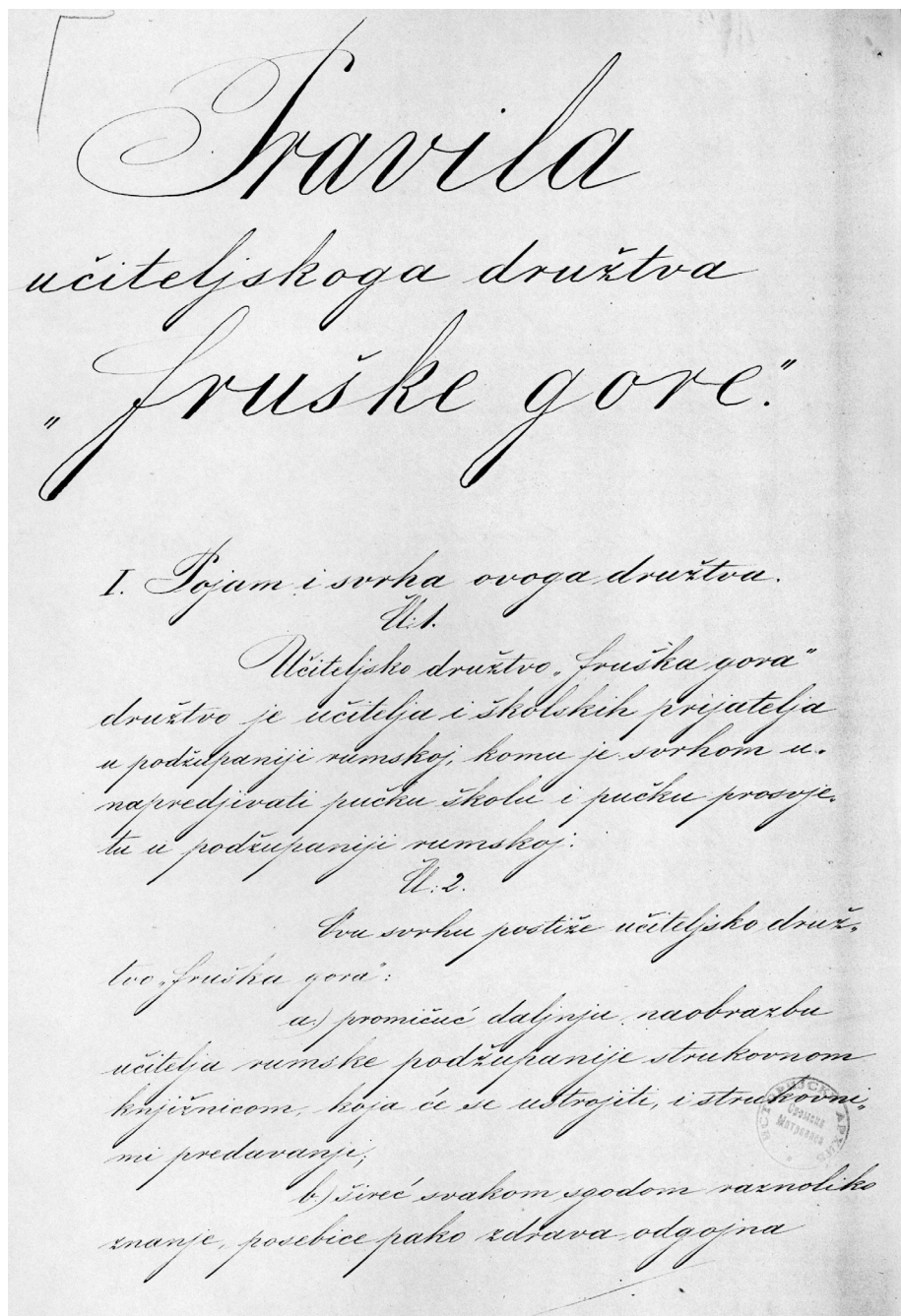
Democratization of society in Austro-Hungary in the sixties of 19th c. enabled revivification of culture and generally, social life within national movements of Slavic nations in the country. In the Serbian population of Ruma, this process was started by foundation of Serbian Singing Society in 1862, followed by many others. Aside from those based on nationality, there were other societies which gathered members based on interests, humanitarian activities, expertise... They included members of both sexes, as well as the youth, who were a leader in promoting social goals. The main document based on which every society's work was conducted was social „rules“ (statute). They were compiled at the founding society assembly and approved by main authority. The main authority strictly made sure that all regulations of that document were in accordance with the current laws. That was particularly the case with Serbian societies, in whose activities they would often see potential aspirations towards „great Serbia“. That is why sometimes there would be a long period between submitting a request for approval of social rules to their official entry into force, which was the case with Serbian Singing Society. Their rules were finally approved in 1872.

This work presents original texts of rules of four Serbian societies which were active in the area of culture. They are: Serbian Singing Society, Teachers' Society „Fruska Gora“, Ruma Club and Serbian Women's Charity Cooperative.

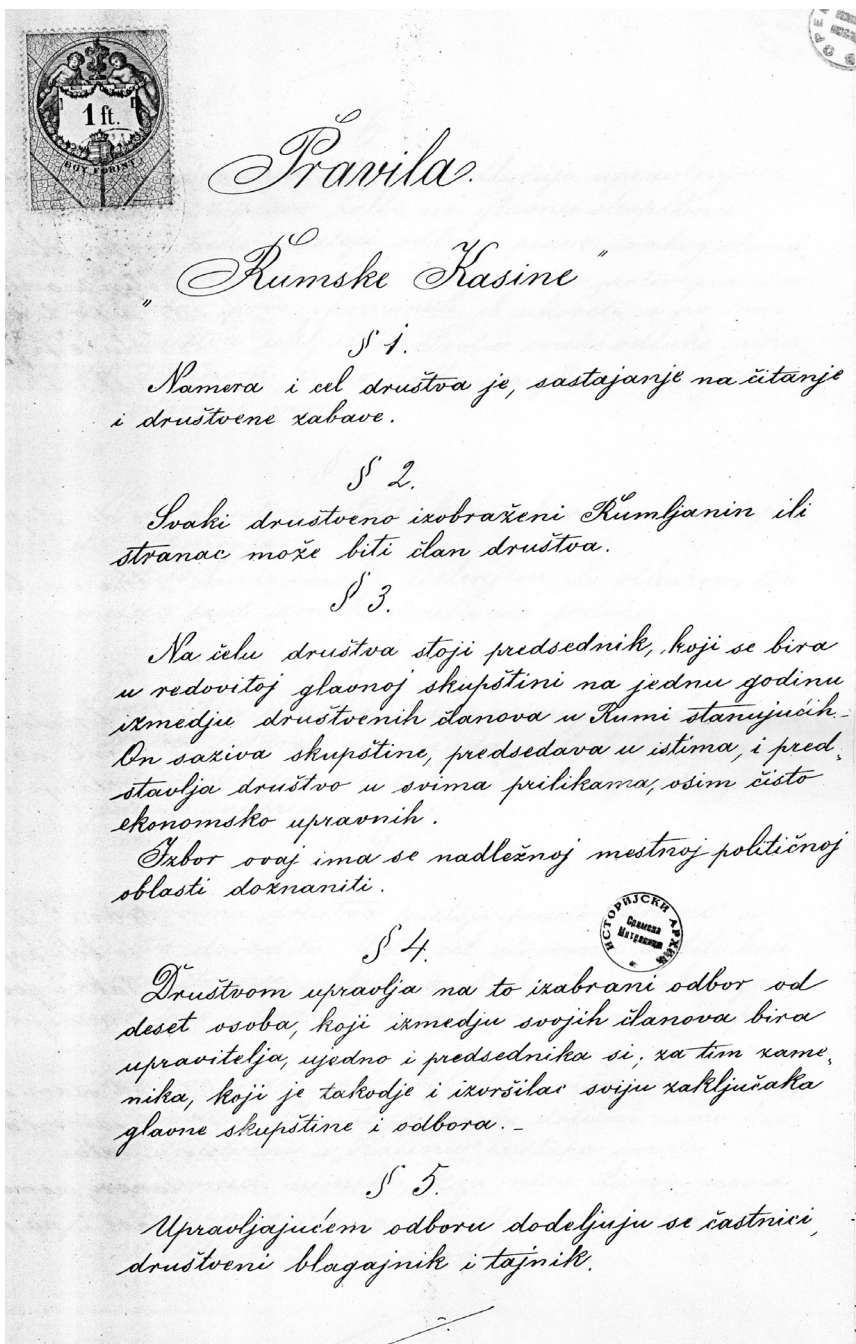
Key words: rules, societies, Serbian Singing Society, Teachers' Society „Fruska Gora“, Ruma Club, Serbian Women's Charity Cooperative.

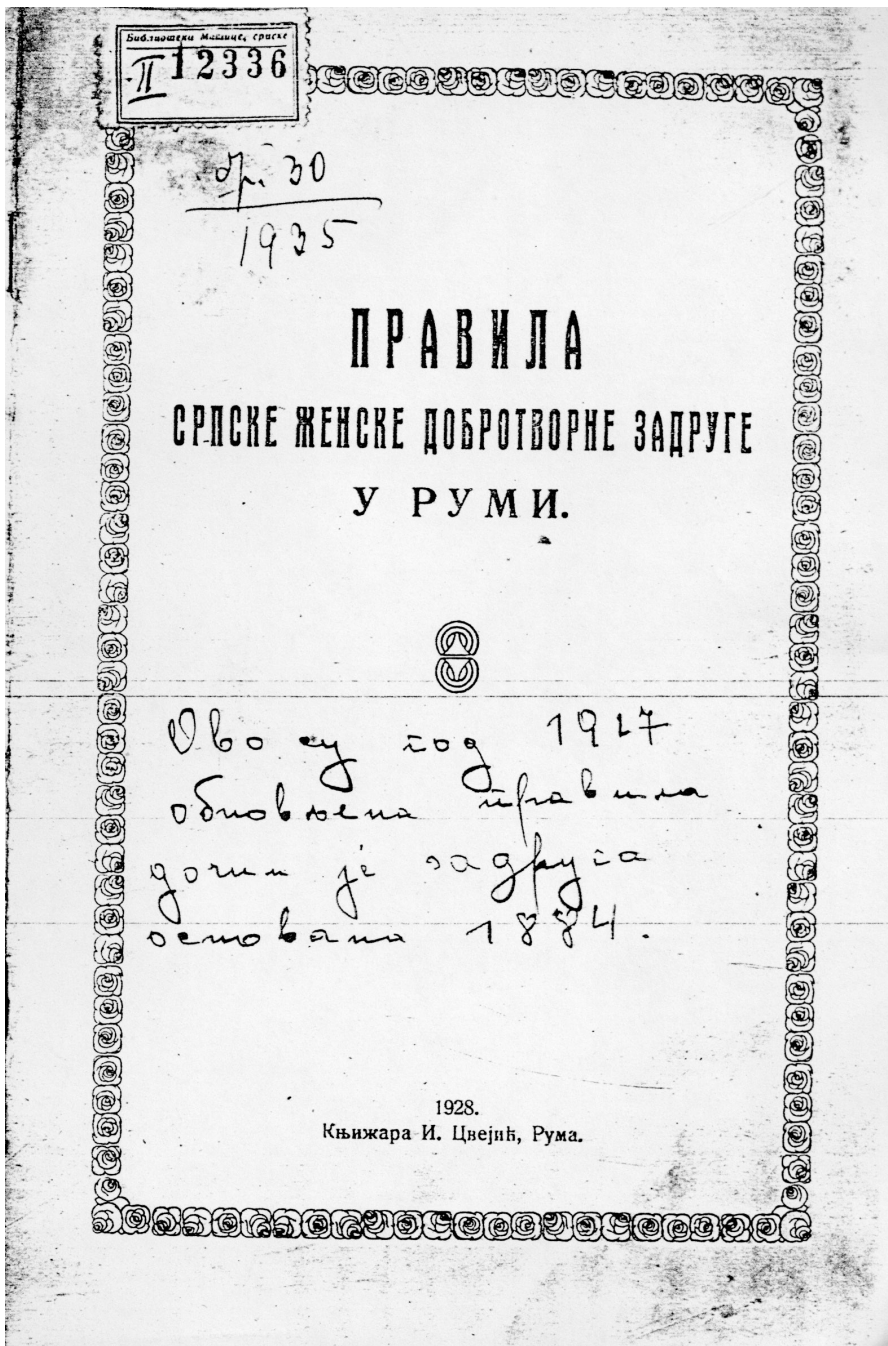
Насловна страна *Правила Српског певачког друштва у Руми*

Насловна страна Pravila Učiteljskoga društva „Fruške gore“

Насловна страна Pravila „Rumske kasine“

Насловна страна *Правила Српске женске добротворне задруге у Руми*

0373.3.091(497.113)“1877/1898”(093.2)

069.51:93/94(497.113)

COBISS.SR-ID 49960969

Александра Ђирић

кустос, историчар

ШКОЛСКА СПОМЕНИЦА НИЖЕ ПУЧКЕ ШКОЛЕ У РУМИ КЊИГА ПРВА 1877–1898.

Сажетак: Средином осме деценије XIX века, поводом измена у школским законима управних јединица угарског дела двојне монархије, уведена је обавеза писања школских споменица. Наредба високих школских власти важила је за Срем и Руму као делове ових административних области. У фонду збирке Докумената Историјског одељења Завичајног музеја Рума, под инвентарним бројем 965, налази се Споменица Ниже пучке школе у Руми. Састоји се од две књиге. Овај рад је приказ Прве књиге који описује и анализира развој и промене у функцији ове школе од настанка тзв. Пејачевићеве гимназије 1772. до изградње и отварања нове школске зграде тзв. Немачке школе 1896. (садашња ОШ „Вељко Дугошевић“). Први део књиге (писан од 1877. до 1880) је преглед историјских догађаја а други део (од 1881. до 1898.) је заправо дневнички запис савременика са мноштвом детаља из живота и рада ове школе.

Кључне речи: Нижа пучка школа, школска споменица, Рума, школска омладина, Школа за женски ручни рад, Шегртска школа.

Увод

Школске споменице су специфични дневнички записи о свакодневном раду и значајнијим догађајима одређене школе. По правилу су у форми књиге, која се у највећем броју примера систематски пише, из године у годину, или се подаци о протеклом периоду од више година хронолошки уписују накнадно. Уносе се различите, углавном концизне информације и статистичке анализе у вези са функцијом школе: о учитељском особљу и ученицима; њиховом социјалном, националном и верском статусу; систему, условима и резултати-

ма изведене обуке; ваннаставним активностима; стању објекта школске зграде и друге, сродне чињенице. Такође, чешће посредно него непосредно, износе се подаци о локалним, као и догађајима у ширем окружењу. Тако ови анали постају, поред кључног архивског извора за проучавање занимљивих и тешко доступних детаља локалне историје школства, понекад и важан историјски ресурс података о месту у коме је школа деловала.

Прве споменице почеле су да се исписују од средине седамдесетих година XIX века¹ када је донета одредба о писању школских споменица коју су школске власти подигле на ниво обавезе од 2. маја 1880. године², у чијем упутству је детаљно дефинисана њихова концепција. Годишње школске извештаје водили су управници (равнајући учитељи) извежбаним личним рукописом, највештијим калиграфским латиничним краснописом. Састојали су се из два основна дела: историје и летописа школе. У првом делу су на основу, не увек сасвим поузданих, доступних записа, сећања и „*iskaza*“ описивали прошлост школе – од оснивања до законом регулисане обавезе систематског бележења. Други део је био дневник наставне статистике и школских дешавања чији су они били савременици и сведоци, модификован и презентован по одређеним утврђеним правилима. Школска споменица Ниже пучке школе у Руми, као и многе друге, стриктно се придржавала наведених принципа.

У фонду збирке Докумената Историјског одељења Завичајног музеја Рума, под инвентарним бројем 965, налази се Споменица Ниже пучке школе у Руми. Састоји се од две књиге. Прву књигу је до школске године 1890/91. писао равнајући учитељ Јакоб Гесл (Göszl) а након тога, закључно са годином 1897/98. његов наследник, равнајући учитељ Антон Муха. Равнајући учитељ Муха је наставио да пише следећу, другу књигу до краја – до године 1908/09.

Овај рад презентује обиман садржај Прве књиге са бројним релевантним, употребљивим детаљима за проучавање одређеног сегмента историје

¹ Претходно је, 1777. године на захтев Марије Терезије донета Уредба „Систем образовања и укупног школства“ (Ratio educationis totiusque rei literariae). Она детаљно прописује организацију школа, до нивоа универзитета у Угарској и њеним придруженим земљама. Закон на латинском језику (био је службени језик негерманских земаља Хабзбуршке монархије) саставио је Јожеф Урмењи (József Urményi, 1741–1825) са сарадницима Пал Маком (Pál Makó, 1723–1793), Данијелом Терстанским (Daniel Terstanský, 1730–1800) и Адамом Франтишеком Коларом (Adam František Kollár, 1718–1783). То је, на одређени начин, био одговор на ранији закон „Општи школски ред“ (Allgemeine Schulordnung) Јохана Фелбингера (Johann Ignaz von Felbinger, 1724–1788) из 1774. који је у Угарској и Хрватској наишао на отпор и неприхватање због изразитих тенденција германизације

² Mirko Raguž, „Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*; vol. 41–42 no. 1, (prof. dr. sc. Miroslav Glavičić), Senjsko muzejsko društvo, Gradski muzej Senj, Senj, 2015, стр. 481. <https://hrcaak.srce.hr/169247>

румског школства. Износећи занимљиве, у актуелном времену непознате и готово егзотичне појединости, уз карактеристичне изразе архаичног језика, у одређеној мери оживљава дух времена у коме је овај документ настао.

Приказ прве књиге Споменике Ниже пучке школе у Руми

Текст Споменике, обима 335 нумерисаних страна, уписиван је у типску бележницу, крајем XIX у почетком XX века наменски штампану и издавану за ову сврху на ширем подручју овог дела Монархије. Издавач је била позната штампарија књижаре Лавослава Хартмана³ из Загреба („*Tiskarna knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica 2^a*“). Укорићена је у чврсте картонске корице (32 x 25 cm) пресвучене материјалом текстилне структуре, тамно црвене боје делимично патиниране утицајем протока времена. На централном месту предње стране корица, уоквиреном вишеструком геометријско-флоралном бордуром, у златотиску је великим латиничним словима у два реда одштампано „*ŠKOLSKA SPOMENICA*“, а при дну име издавача (Сл. 1). Предњи предлист (форзец) је од наранџасте хартије густо испуњене црним линијским флоралним украсом геометријског распореда. На њему су прилепљена два мања правоугаона комада беле хартије са текстом посвете на српском и немачком језику. Следи књижни блок (повезане унутрашње странице) који почиње унутрашњом насловном страном. У оквирима ручно, танком линијом назначене бордуре (исцртане на свим исписаним листовима) одштампано је у два реда великим, „масним“ (болд) словима „*ŠKOLSKA SPOMENICA*“ а испод, у три реда „*NIŽE PUČKE ŠKOLE U RUMI*“. У сваком реду су слова различите величине а последња реч у трећем реду је с десна и лева украшена хоризонталним вињетама од биљног преплета. Нешто ниже, такође у три реда и различите величине слова, следи текст „*SASTAVIO I DO KONCA ŠKOL. GOD. 1890–91. BILJEŽIO: JAKOV GÖSZL, RAVNAJUĆI UČITELJ*“. С десне стране првог реда овог текста отиснут је овални светло љубичасти печат са грбом Троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације окружен текстом „*OBĆA PUČKA ŠKOLA U RUMI*“. При дну је прилепљена мала правоугаона хартија са текстом: „*Nastavio i do konca škol. god. 1897./8. bilježio Anton Muha, ravnajući učitelj*“ (бројеви уписани руком), уз реченицу дописану руком: „*Nastavak u novoj Spomenici*“. Коначно, на самом дну странице је поново наведен издавач (Сл. 2).

³ Лавослав Хартман (1812–1881) загребачки јевреј, пореклом из данашње Румуније, био је успешан књижар, штампар и издавач. Успео је да после 1875, када је царско краљевско министарство за богоштовље и наставу укинуло монопол Беча, добије право на издавање уџбеника, књига и других школских издања. После Хартманове смрти, дугогодишњи пословни партнери Јосип Кугли и Алберт Дојч, користећи стечену репутацију, наставили су рад под његовим именом.

На првој руком нумерисаној страни књиге су сасвим кратке белешке о низу извршених инспекција школе у периоду између 1889–1898. године. Потписало их је седам Краљевских жупанијских школских надзорника или њихових заменика: Исо Влаисављевић 1889, Иван Штангел 1890, др Душан Ј. Дима, Јосип Стипетић (заменик) 1894, Илија Радивојевић 1894, Исо Влаисављевић 1895 и Љубиша Војновић (заменик) 1898.

Иза наредне, неисписане странице, на станама 3 до 6 следи текст, исписан у форми сличној савременој тзв. службеној забелешки, о освећењу и отварању нове школске зграде ниже народне школе у трговишту Рума (**„*Posveta i otvorenje nove školske zgrade niže pučke/njemačke/ škole u trg. Rumi*“**). Текст је писан у тада стандардној, званичној форми којом се време овог значајног догађаја, поред датумске одреднице, дефинише помињањем актуелне хијерархијске структуре власти (од владара, цара и краља Фрање Јосипа I и краљице Јелисавете; преко бана Хедерварија; Отона Крајчовича Ипчог, предстојника за образовање Високе краљевске земаљске владе; Ервина Чеха, великог жупана и Петра Јурковића, поджупана Сремске жупаније, до Краљевских земаљских школских надзорника Јосипа Стипетића и Антуна Цуваја и већ на почетку поменутих Краљевских жупанијских школских надзорника Ивана Штангела, Исе Влаисављевића и Илије Радивојевића, па све до котарског предстојника Светозара Косановића и локалних личности: трговишног начелника Коломана Јанчоа, месног школског надзорника Јосипа Хондла, тадашњег равнајућег учитеља и равнатеља шегртске и женске стручне школе Антона Мухе и даље до свих ангажованих учитеља и учитељица као и свештеника др Јосипа Пауса, Антуна Чордашића и капелана Лује Тополковића који су учествовали у обреду освећења школе). Иза текста завршеног датумом: 22. септембар 1896, следи неколико десетина потписа присутних званица, носиоца различитих друштвених функција и непосредно присутних, актуелних учесника једног од важнијих догађаја у савременом развоју школског система Руме.

После неисписаних (7–11) и недостајућих (12/13), простор од 14 до 17. странице заузима текст о настанку и развоју тзв. „Пејачевићеве гимназије“ (Сл. 3).

Почиње тврдњом да је поводом довршења градње спрата и крова школске зграде 1776. „*poslije 10 godina*“⁴, изнад улазних врата уграђен грофовски грб Пејачевића уоквирен посветом на латинском језику, у Споменици дат у преводу: „*Obitelj grofova Pejačević de Veroze iz revnosti i ljubavi prema miloj si*

⁴ Приземље школске зграде завршено је 1772. (Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije I*, Zagreb 1910, 380) а спрат четири године касније (Славко др Гавриловић, *Рума трговиште у Срему 1718–1848/49*, Нови Сад 1969, стр. 168). Писац споменице не наводи извор за податак по коме је градња почела 1766. и потрајала наведену једну деценију.

otadžbini i njezinim sinovim ovu školsku zgradu utemeljilo 1772". Посвета се и данас у литератури често цитира иако је одавно нестала са зграде.

У наставку се наводи да су „и првом роџетку“ па све до 1789. у згради становали свештеници реда св. Фрање који су до те године „*administrowali*“ жупу и подучавали омладину⁵. Од 1786. у настави су, поред фратара, учествовала један или два световна учитеља. Одласком фрањеваца и доласком првог румског римокатоличког жупника Ивана Ковачевића исте, 1789. године⁶, школу, коју су до тада похађала само деца католичке вере, од тада похађају и деца „*grčko-istočne*“ вероисповести (претходно су ишли у засебну школу).⁷ Ова заједничка школа („*National scola*“), која је постојала десетак година – до школске 1798/9. године, имала је 4 разреда у којима су наставу равноправно држала два учитеља католичке и два учитеља православне вероисповести. Последње године заједничког рада школу је похађало 157 ученика (47 дечака и 26 девојчица католичке и 63 дечака и 21 девојчица православне вере). Непосредно после обнове и изградње нове српске приватне тривијалне школе уз нову цркву⁸ у њу је прешло петнаест ученика првог разреда а остали православни ученици напустили су заједничку школу током наредне школске године.

Након одласка ученика православца ова школа свела се на три разреда и добила назив Римокатоличка главна школа („*Capital scola*“). Овај облик школа је задржала све до 1852. када је запослен још један учитељ и отворен четврти разред. Број ученика је у следећој деценији растао, па је 1870/1. запослена прва учитељица. Општинска власт је крајем исте године, због будућег раста броја ученика и очекиваног запошљавања нових учитељица, прегра-

⁵ После неуспелих преговора са католичким редом Пијариста (основао га шпански свештеник Јосип Каласан 1597. у Риму са основним задатком образовања сиромашне деце) склопљен је уговор са фратрима Фрањевцима априла 1779. Школа је свечано отворена 17. априла исте године. (Славко др Гавриловић, нав. дело, стр. 169).

⁶ Пре жупника Ковачевића у Руми је службовало 7 римокатоличких свештеника. Ковачевић је румску жупу водио пуних 38 година. (Славко др Гавриловић, нав. дело, стр. 158). Према другом извору пре Ковачевића било је 10 свештеника, а поред тог у једном периоду свештеничку дужност обављали су и фрањевци који су предавали у школи (Снежана Јанковић, „Преглед историје римокатоличке жупе у Руми“, *Зборник Завичајног музеја Рума VII*, (Снежана Јанковић, Завичајни музеј Рума, Рума, 2015, стр. 139)

⁷ После пожара 1784. који је уништио, поред многих зграда у Руми и српску школу, као и доношењем царског декрета из 1785. у духу опште школске политике интензивног отварања „нормалних мешовитих школа“ (*Scholae Normales mixtae*), православна школа се припојила у заједничку школу. (Славко др Гавриловић, нав. дело, стр. 182).

⁸ Вероватно се мисли на цркву Свих Светих. (Славко др Гавриловић, нав. дело, стр. 143)

дила читав први спрат. Овом реконструкцијом добијено је пет учионица и учитељска зборница. Године 1873. примљена је друга учитељица тако да је и девојачки II разред одељен од дечачких разреда. Исте године, ова школа уписана је као оснивачки члан „Светојеронимског друштва“ у Загребу⁹. Школа кратко наставља да ради у истом облику све до реорганизације народних (пучких) школа на основу Школског закона од 14. октобра 1874.¹⁰

Следи поглавље „*Školska obuka, nastavni jezik i nadzor škole*“. Наводи се да је од почетка па све до године 1850. настава извођена по пропису Високе земаљске области (Oberstudien Direktion) у Загребу. Током овог периода извођена је настава из следећих предмета: катекизам (сажет резиме верских доктрина), библијска историја, јеванђеље (живот и учење Исуса Христа), читање немачког, хрватског (славонског) и латинског, немачка и латинска граматика, правопис, математика (рачунство), краснопис и цртање.

Од 1. новембра 1850, на основу дописа Пречасног духовног стола Ђаковачког од 25. октобра исте године, школе доњег Срема, по његовом припајању Царском-краљевском намесништву „*Srbske vojvodine*“ из Темишвара, биле су под његовом управом све до године 1861.

У почетку, ова политичка промена није имала утицај на наставни процес. Настављено је изучавање свих претходно заступљених школских предмета. Нешто касније изостављено је обавезно учење латинског и хрватског језика. Царско-краљевско намесништво у Темишвару издало је 23. августа 1852. наредбу којом се одређује да у народним школама (пучким) матерњи језик ученика истовремено буде и наставни. Обука на другим језицима којим се служе ученици може да се изводи на изричит захтев општине али тек од II разреда. Мада је у овој школи међу ученицима био, осим немачког заступљен и хрватски језик, његово учење је сасвим напуштено све до укидања Српске војводине 1861.

После тога настава је у овој школи почела да се изводи по пропису за главне школе а у односу на наставни језик, 3. августа 1863. Висока краљевска дворска канцеларија за краљевину Хрватску, Славонију и Далмацију у Бечу упутила је допис којим се језички односи „*na glavnoj učioni*“ у Руми уређују на следећи начин:

1. вернаука мора да се учи у свим разредима на матерњем језику;

2. у првом разреду, немачка деца уче само немачки, хрватска само хрватски буквар а у очигледној („*zornoj*“) настави немачкој деци сваки појам или област треба протумачити и на хрватском језику;

⁹ Хрватско књижевно друштво св. Јеронима, католичко књижевно друштво основано у Загребу 1868.

¹⁰ „Школски закон бана Ивана Мажуранића“ који је модернизовао образовни систем. Делимично је секуларизовао образовање и ставио под контролу државе. Увео је бесплатно школовање уз иновације у дидактичко-методичким поступцима. Настајао да изједначи по полној припадности и ученике и наставно особље.

3. у другом разреду учи се немачка и хрватска прва граматичка читанка;

4. у III и IV разреду наставни језик мора бити хрватски;

5. почев од другог полугодишта другог разреда и током свих осталих разреда сви ученици ће учити, без обзира на националност, немачки језик као обавезан предмет у обиму од 2 сата недељно.

После две године, 1865, општина Рума упутила је молбу Његовом Царском и Краљевском Апостолском Величанству којом моли да се у румску римокатоличку главну школу уведе немачки језик као наставни. Поводом ове молбе, много пре него што је стигао одговор, у локалу је трајала расправа о усклађивању наставе у овој школи и евентуалној потреби да се у Руми отвори још једна главна школа са другим наставним језиком. Након дуге две године очекивања одговора, крајем новембра 1867. године, Његово Царско и Краљевско Апостолско Величанство „*previšnjim riešenjem svojim prepustilo je premilostivo*“ краљевској Дворској канцеларији да уреди наставу оба језика, хрватског и немачког, према начелу равноправности. Она је за румску римокатоличку главну школу израдила образовну основу која је одобрена и уведена дописом високог краљевског намесничког већа у Загребу од 14. децембра 1867. Према овој образовној основи наставни језик за веронауку био је матерњи језик ученика а за све остале предмете хрватски и немачки коришћени су независно од народности ученика.

До 1850. врховни школски надзор вршило је Краљевско намесништво у Загребу преко врховног школског начелства (*ravnateljstva*); месни надзор такође је вршио и велики румски судија а управник школе био је жупник. У периоду 1850–1861. Царско и Краљевско намесништво у Темишвару вршило је врховни надзор преко школских саветника. У свакој бискупији био је један каноник као бискупијски надзорник, у котару (округ) вицеархиђакон као котарски а у појединим местима тај надзор обављају грађани као месни школски надзорници (*nadziratelji*). Уредба о надзору школа одржала се и касније, када је ова школа опет припала под надлежност краљевског намесништва у Загребу, све до новог школског закона од 14. октобра 1874.

У Руми су „*čašću mesnog školskog nadzornika odlikovani*“: Јосип Рајс (Reis), током више година; Зигмунд Фурјаковић (Siegmond Furiaković) /1869–1870/; Игњат Сервати (Ignjat Servatzy) /1870–1872/; Јосип Хондл /1873–1875/. После тога ступа на снагу нови школски закон који реорганизује школство.

Стране 21–25 доносе списак учитељског особља које је службовало од отварања школе до увођења новог школског закона 1875. године. Следи списак од 35 личности са наведеним временом проведеним у служби ове школе (посебно се истичу учитељи који су били ангажовани као оргуљаши, учитељи цртања или равнајући учитељи), град где су завршили учитељску школу, кратак опис евентуалног службовања пре или после ове школе. У случају православаца посебно је назначена верска припадност. У овом пе-

риоду равнајући учитељи су били Антун Цимбрић (Zimbrich), истовремено и оргуљаш (1849–1867/8) и Јакоб Гесл (Göszl, 1869–1890/91); учитељи цртачке (рисарске) школе: Јосип Нагл (Nagel, 1809–1822); Драгутин Лобмајер (1824–1827); Хуго Конрад фон Хецендорф (Hugo Conrad von Hötendorf, 1827–1835); Ото Конрад фон Хецендорф (Otto Conrad von Hötendorf, 1834–1870); учитељице: Марија Шанер рођена Брандекер (Maria Schaner geb. Brandecker, 1871–?); Ката Видаковић (1873–1875); Јелена Грубер рођена Полесни (geb. Polesny, 1875–?); учитељи православци: Симеон Дамјановић (1789–1797); Стеван Бабић (1789–1798); Петар Бугарски (1797–1800); заменици учитеља: Андрија Чурчић (1874/5); Антун Витановић (1874/5) Филип Јерковић (1868/9).

На страници 26 почиње поглавље „*Učiteljska plaća*“. Наводи се да је прва учитељска плата износила 200 форинти бечке вредности уз додатак од 6 хвати огревног дрвета а поред тога учитељ добија стан у школској згради и извештан део школског врта на коришћење. Поред тога, учитељ цртања добијао је из научне фондације („*naukovna zaklada*“) још и годишњи новчани додатак од 100 форинти. Године 1820. сваки учитељ је из посебног фонда општинске благајне добио помоћ од 100 форинти, тако да је те године плата износила 300 форинти бечке вредности. Већ 1826. године учитељима цртања је укинут додатак из научне фондације па је општина имала обавезу да им обезбеди плату у висини 260 форинти бечке вредности. Године 1834. учитељска плата на годишњем нивоу повишена је на 500 форинти а учитељи цртања су поред тога добијали додатак од 120 форинти бечке вредности. Осим тога, сваки учитељ је уживао стан у школској згради и 9 хвати огревног дрвета а учитељ цртања пуних 10 хвати уз обавезу да се тим дрветом морају грејати и учионице.

Половином 19. века, 20. јула 1859, општинском одлуком учитељска плата увећана је на 300 сребрних форинти док је учитељима цртања утврђена додатна „*nagrada*“ од 48 форинти. Сви су уживали станове у школској згради (сем једног који је добио на име станарине додатних 100 форинти) и одређену количину огревног дрвета. Поред осталог, оргуљашу је одређена плата од 200 форинти. Закључком општинског заступства од 19. јануара 1870. увећана је плата на 400 форинти уз слободан стан у школској згради, 6 хвати дрвета и део школског врта. Увећана плата ступила је на снагу 1. октобра 1870. Овакав износ плате остао је све до 1875. и реорганизације пучких школа, када је ова школа класификована у II платни разред са 600 форинти аустријске вредности годишње плате, од чега 15% од плате на име станарине и 6 хвати дрвета. Испрва, 1798/9, док су римокатоличка и православна деца заједно похађала наставу, општина је уплатила на име издржавања учитеља у школски фонд годишњу помоћ од 300 форинти а после (пошто су те године „*grčko-istočna djeca odeljena*“), до 1820. само 150 форинти. Од тада па до године 1875. учешће општине у том фонду порасло је на 957 форинти и 60 новчића. До године 1875, док је општина уплаћивала у школски фонд, плаћани су учитељи из школске закладе (фонда) а од исте године учитељи примају плату из оп-

штинске благајне. Из камата школског фонда општина је у почетку остваривала годишњи приход од 400 форинти; касније је тај приход био повишен на 600 а од 1882. и свих 1000 форинти аустријске вредности. Та свота, из камата школског фонда (закладе) се и сада (по наводу аутора текста), у смислу школских закона, уноси у магистратску благајну на име издржавања школе.

Наредно поглавље је „*Risarska škola*“. Наводи се да није позната тачна година настанка ове специјализоване школе, али да се претпоставља да је „*na temelju iskaza*“ већ постојала око године 1798. У њој су обучавана деца виших разреда, поред других ученика, углавном шегрти којима је цртање било потребно у унапређењу одабраног заната. Овај предмет увек је предавао један од учитеља. Као што је претходно наведено, они су поводом овог свог ангажмана имали посебан додатак на редовну учитељску плату. Током реорганизације пучких школа овај додатак је укинут. Тада је, у оквиру новог закона, цртачка школа задржана искључиво за образовање шегрта за потребе усавршавања одређеног заната. Учителима је додатак на плату од свега 50 форинти од тада обезбеђивала „*I zanatlijska zadruга rumska*“.

Следеће поглавље је „*Škola za ženski ručni rad*“. Време и начин оснивања ове специјализоване школе документује наредба Краљевског земаљског школског надзорника у Загребу од 12. априла 1789. која је упућена месном школском надзорнику у Руми. Следи оригинална наредба исписана немачким језиком, густо сложеним китњастим словима. Завршена је потписом Емерика Ферија (Emerick Vöry), наведеног високог државног службеника. Према овој наредби, све ученице које похађају ову школу, морале су се обучавати и у ручном раду. Ипак, на основу „*iskaza*“ из 1798, од укупно 47 ученица колико их је тада било у школи, само 13 је обухваћено овом врстом обуке. Тако је и касније, како наводи аутор ове хронике, обучавање у вештинама женског ручног рада било препуштено добровољној одлуци полазница. Овакво стање правдано је тиме што је учионица одређена за ову обуку била недовољно пространа да испуни предвиђена правила виших школских инстанци (Сл. 4). Школа за женски ручни рад постојала је до 1870. тј. номинално до 1876, када су запошљавањем учитељица издвојене девојчице од дечака у посебна одељења где су их оне обучавале у ручном раду (Сл. 5). Наведене 1876. године, школа за женски ручни рад је добила нови делокруг: од тада су у школу примане само девојке са завршеном пучком школом а специјализована стручна настава им је извођена свакодневно кроз петочасовну обуку. У последњем уводном пасусу посвећеном овој школи, вероватно сматрајући податак важним, аутор обавештава да је у оквиру реорганизације пучких школа, декретом Славног Краљевског жупанијског надзорништва у Вуковару од 20. децембра 1876. а на предлог Месног школског одбора, учитељица ове школе Аугуста Шатарих „*u službi na novo potvrđena*“ (продужен статус учитељице).

При дну странице 31 почиње поглавље „*Učiteljice škole za ženski ručni rad*“. Пошто није било довољно стручно образованих учитељица или их није

било уопште, женску омладину су у ручном раду подучавале госпође доказане као успешне у овим вештинама. Аутор наводи неколико карактеристичних примера: Агата Вајперт (Agata Weippert), супруга учитеља Ивана Вајперта била је потврђена као учитељица наредбом од стране Краљевског земаљског школског надзорника у Загребу од 12. априла 1789; Ана Зонштенау (Anna Sonstenaу) је предавала у овој школи од 1802. до 1808. када је наредбом врховног школског равнатељства у Загребу разрешена дужности 28. јуна а на њено место постављена госпођа Граусгрубер (Grausgruber), супруга учитеља Антуна Граусгрубера, која је предавала до 1816; госпођа Локар, удовица бившег учитеља Јосипа Локара, разрешена је дужности 1824; Ана Сабо (Anna Szabo) рођена Порта а касније удата Кројцмајер (Kreutzmaјer) предавала је младим румљанкама ручни рад пуне 32 године – до 1856; Аугуста Шатарих (Augusta Šatarić), касније удата Јанчо (Janсó) постала је учитељица декретом краљевског намесништва у Темишвару од 20. јануара 1857.

На крају поглавља о учитељицама износе се подаци о висини зарада. Прва плата износила је 50 форинти да би касније била повећана на 100 форинти бечких. Сем тога, учитељица је имала на располагању стан у школи, део врта и 3 хвата дрва за загревање стана и учионице. Током година приходи одређени за учитељице су расли: 1834. општина је одобрила додаток од 50 форинти; 1840. уследило је повећање за 100 форинти, што је укупно сачињавало 250 форинти; 28. марта 1868. општина је основала фонд (закладу) за школу за женски ручни рад па је плата порасла на 300 форинти, уз обавезу учитељица да равноправно обучавају децу католичке и православне вероисповести. Овај фонд званично је одобрен од Високе Краљевско земаљске владе 18. фебруара 1870; године 1873. изједначена су примања са износом за остале учитељице: 315 форинти за плату, 100 форинти на име станарине и 3 хвата огревног дрвета. Приходи учитељица су до 1875. исплаћивани из школског фонда а од тада из општинске благајне.

Следеће поглавље „*Školska knjižnica*“ почиње навођењем личности које су је крајем педесетих година 19. века својим прилозима основали: тадашњи жупник Мартин Вице и учитељи А. Цимбрић (*Zimbrich*), Јосип Порта, Ото Конрад фон Хецендорф (*Otto Conrad von Hötendorf*) и Бенедикт Прајс (*Preis*). Године 1871. „*ovdašnji грађанин*“ Драгутин Ристер (*Riester*), тадашњи књиговођа румске штедионице поконио је 15 форинти. За тај новац је набављено 24 комада Хофманових (*Hoffman*) списа за омладину што је чинило почетну основу за ђачку књижницу. Пошто тада, у почетку, за њу општина није издвајала редовну финансијску подршку, учитељски збор је издејствовао одобрење од општинског заступништва да се приликом уписа деце у I разред од сваког, осим сиромашног детета (једном у току читавог школовања) наплаћује по 20 новчића за одржавање ђачке књижнице. Овај износ се наплаћивао од 1872. до почетка школске 1876/7. када је, по одредбама новог школског закона, трговишни магистрат почео да издваја годишњи износ за потребе школских књижница. Крајем те школске године, рачунајући поклоњене

и на друге начине прибављене књиге, фонд ученичке књижнице износио је 260 дела и 272 свеске а учитељска је садржала 95 дела и 100 свесака. Свих наредних година фондови ових књижница сукцесивно су се увећавали.

Страна 35 почиње поглављем „**Orguljaška služba**“. Аутор износи став да је ова служба „*koliko je poznato uvijek bila sa učiteljskom službom skorčana*“ као и да ју је обављао један од учитеља уз одређену новчану надокнаду из општинске благајне. Од 20. јуна 1859. за оргуљаша је школи додељен износ од 200 форинти који је подељен тако што га је примао делимично из општинске благајне а делимично од жупника. Касније је општина укинула свој део ове обавезе, тако да је новчана надокнада за оргуљаша распоређена на прилоге по брачном пару римокатоличких верника.

На истој страни је поглавље „**Školska zaklada**“ (фонд). Почиње подсећањем да је овај фонд основао барон Марко Александар Пејачевић тестаментом од 9. јануара 1762. којим завештава школи 15.000 форинти бечке вредности. Године 1887. према одредбама новог школског закона, румско властелинство, које је до тада управљало овим фондом, предало га је на управљање и располагање школском одбору у укупном износу од 15.948 форинти и 91 новчић. Исцрпан извештај властелинског благајника („*exactor*“) Игњата Петенкофера о настанку и развоју школског фонда исписан је немачким језиком на наредних неколико страна, китњастим, згуснутим калиграфским стилем.

Поглавље „**Odlikovanje, pohvale i podpora**“ почиње на 41. страни. У току деветогодишњег периода (1864–1873.) аутор споменице наводи неколико награда и признања за успехе ове школе у образовању и васпитању. Царско Краљевско српско-банатско намесништво је дописом од 19. новембра 1860. изразило признање и похвалило учитеља Антуна Цимбрића (*Zimbrich*) због његове способности успешног извођења и надзирања наставних програма. На изложби одржаној 1864. у Загребу одликована је бронзаном медаљом („*mjedenom kolajnom*“) школа за изабране ученичке радове а исто тако је и занатска школа похваљена и одликована за веома лепо израђене предмете покућства (допис Централног одбора од 4. октобра). Следи похвално признање које упућује Пречасни духовни сто ђаковачки дописом од 17. децембра 1870. учитељима Ивану Шулцу и Јакову Геслу (*Jakov Göszl*), директору и аутору овог дела Споменице. Иста црквена инстанца је наредне године, 30. децембра 1871, упутила похвално признање учитељу Скендеру Копривском и поново директору ове школе Јакову Геслу. Године 1873. Заступништво трговишта Рума додељује успешном и извесно омиљеном директору финансијску помоћ у висини од 150 форинти у сврху посете Светске бечке изложбе¹¹.

¹¹ Пета по реду Светска изложба, највећа до тада и прва одржана у једној земљи немачког говорног подручја. Одржана је од 1. маја до 2. новембра 1873. са основном темом „Култура и едукација“. Учествовало је 53.000 излагача из 35 земаља, од чега је 9.000 било из Аустроугарске.

На истој страници Споменица се наставља поглављем „*Dobročinitelji i prijatelji škole*“. Наводи се да су најважнији из те категорије: властелинска породица Пејачевић, трговишно заступништво и поглаварство и Висока краљевско-земалска влада који се, свако на свој начин, великом ревношћу заузимају за напредак школе. Поред тога, наведени су именом и добрим делима низ госпде која су помогла школи у новцу, књигама или на други начин: Драгутин Ристер (*Riester*) књиговођа румске штедионице (више пута); Будислав племенити Будисављевић, краљевски поджупан; лекари: Јосип Хондл, Ернест Фурјаковић, Мавро Фишер; учитељи: Јосип Порта, Стјепан Келек, Јаков Гесл, Јосип Месић, Антон Муха, Ђорђе Петровић, месни школски надзорник; Стјепан Шанта, члан школског одбора; Мартин Вице, жупник; Антун Витановић, духовни помоћник и вероучитељ; а за набавку електричне машине за потребе школе (?) 1872. удружило се десетак цењених, добростојећих суграђана.

Следећих више од осам страна посвећено је поглављу „*Reorganizacija pučkih škola godine 1875*“. Нови школски закон почео је да се примењује почетком школске 1875/6. године. Сремска жупанија добија новог школског надзорника, Димитрија Вурдељу који је предано обављао поверене задатке и већ 10. новембра 1875. први пут посетио ову школу. Ускоро, на седници румске поджупаније од 5. новембра 1875. одлучено је да се дотадашња Римокатоличка главна школа, по одредбама новог школског закона, преименује у Општу пучку школу која је припала категорији тзв. другог платног разреда. Закључено је да се школа организује као општа пучка дечачка и општа пучка девојачка школа са по четири учитељска места. С обзиром да је девојачка имала само две учитељице, установљена су још два подучитељска места. Дотадашњим правим учитељима декретом је потврђен и продужен статус правих учитеља и учитељица. Месни школски одбор од 11 чланова, из реда цењених и уважаваних румских грађана и два заменика конституисан је 5. августа 1876. Истог дана упутио је молбу општинском поглаварству да формира и упути своју комисију која ће утврдити, у оквиру постојећег објекта школе, могућност преуређења просторија за две нове учионице. Већ 26. августа, на следећој седници, школски одбор закључује да је поглаварство прихватило овај предлог и донело одлуку да се дотадашња два учитељска стана преуреде у нове учионице. Истовремено, расписује се конкурс за пријем две нове подучитељице које ће у својим разредима ученице подучавати у ручном раду. Школски одбор сугерише да ову обуку похађају ученице које су завршиле редовну школу и желе да наставе даље усавршавање у овој области. По овом конкурсу, школски одбор је 16. септембра за подучитељицу изабрао Лауру Прајс (*Preis*) коју је потом Краљевско жупанијско школско надзорништво, декретом од 25. септембра, именовало „*namjesnom*“ учитељицом. За друго подучитељско место, због изостанка друге кандидаткиње, исто надзорништво именовало је на ове послове месног римокатоличког духовног помоћника Антуна Витановића.

До краја те године школски одбор је донео још изванредан број одлука о постављењу учитеља и учитељица и износима њихових плата и новчаних додатака.

При самом дну стране 49. почиње, према критеријуму равнајућег учитеља, аутора Споменице, бележење најважнијих школских догађаја хронолошким редом у периоду 1877–1880. Поред осталог, редовно се евидентирају посете краљевског жупанијског надзорника, промене састава школских одбора, почетак и крај школске године и друга, специфично школска дешавања („*zgrade škole se tičuće*“).

Година 1877. означава почетак писања годишњих хроника ове школе. Одлуком Високе краљевске земаљске владе и дописом Краљевског жупанијског школског надзорништва од 22. јануара 1877, за равнајућег учитеља Пучке дечачке и девојачке школе именује се Јакоб Гесл. Одмах с пролећа следи уређење школског врта који се од тада више не додељује учитељима на коришћење већ служи искључиво школској, образовној сврси. На седници школског одбора од 23. марта објављено је да су изасланици овог одбора добили на управљање школски фонд (до тада под управом властелинства) и одмах га предали у надлежност румског магистрату. Пошто је румска општина постала самостална, добивши статус магистрата, на седници од 11. априла изабрани су чланови ширег и ужег школског одбора. Шири школски одбор је у саставу имао девет а ужи осам чланова уз два заменика. Оба одбора имала су истог председника, тадашњег градоначелника Пају Филиповића и три иста члана: Мартина Вицеа, жупника, Васу Крстића, пароха и Јакоба Гесла, равнајућег учитеља школе (директора). На функцију месног школског надзорника поново је изабран Ђорђе Петровић; за потпредседника ужег школског одбора Стјепан племенити Јанчо а за записничара (перовођу) Јакоб Гесл. Крајем априла, у тродневном службеном обиласку и инспекцији ове школе боравио је краљевски жупанијски школски надзорник Димитрије Вурдеља (резултати инспекцијског надзора тада у Споменици, али и касније, нису наведени). Дана 1. октобра школски одбор је за подучитељицу изабрао „*kandidatkinju učiteljstva*“ Олгу Валис коју су високе школске инстанце већ 26. истог месеца именовале за праву учитељицу. На истој седници разрешен је даљих дужности учитељ Антун Витановић.

Следеће, 1878. средином маја, школски надзорник Вурдеља је, у оквиру својих годишњих службених обавеза, два дана обилазио школу. Поштовани равнајући учитељ Гесл, овог пута добија од трговишног заступства финансијску подршку у висини од 25 форинти за одлазак на III општу хрватску учитељску скупштину у Осијеку¹². Школски одбор је на седници од 24.

¹² По узору на велике периодичне учитељске скупове у Аустрији и Чешкој, на исти начин је почело да се окупља и хрватско учитељство. Одржане су укупно три скупштине: 1871. у Загребу, 1874. у Петрињи и последња, 1878. у Осијеку. Уз педагошку

августа изабрао Лауру Прајс за подучитељицу, што је потврђено декретом Краљевског жупанијског школског надзорништва од 9. септембра исте године. Крајем августа разрешен је дужности учитељ Скендер Копрински, због преласка на нову дужност, а на његово место је декретом Краљевског жупанијског школског надзорништва постављен учитељ Габриел Марковац.

Хроника године 1879. почиње одлуком школског одбора од 2. јануара да школа постане један од чланова – оснивача Матице хрватске. Истог месеца одбор је на упражњено место учитеља Копринског изабрао кандидата пучког учитељства Антона Муху. Када је он почео да ради 1. марта, дотадашњи намесни учитељ Габриел Марковац разрешен је свих школских обавеза. Сребрна свадба, јубилеј четврт века брака краљевског пара обележен је 24. априла пригодном свечаношћу у школи уз присуство свих ученика и многобројних представника општине. За успомену на овај дан, подељено је међу школском омладином више од 300 комада поучних и актуелних књижица „Фрања Јосип I“ које је прибавило поглаварство. Половином маја, актуелни школски надзорник Вурдеља, извршио је годишњу инспекцију школе (још једном је изостао службени извештај).

Године 1880. је као први значајан догађај уписан исти онај којим се претходна завршила. Наиме, начелник Вурдеља је током три дана јуна „*svestrano*“ прегледао школу уобичајеним службеним поступком. На седници школског одбора од 17. јуна, председник Паја Филиповић информисао је присутне о обнови и изменама у саставу ширег и ужег школског одбора. Шири школски одбор је проширен и сада је бројао десет чланова уз два заменика а ужи је задржао осам чланова, такође уз два заменика. У ширем одбору је један члан замењен са два нова а такође су додата два заменика који у претходном саставу нису постојала. Ужи одбор није мењао осам ранијих чланова, сем измене два заменика. Одбори су укупно обновљени са шест нових личности (4 у ширем и 2 у ужем). Све личности које су ранијем сазиву обављале одређене функције у школским одборима наставиле су и даље да их обављају.

„**Ljetopis škole**“, почевши од стране 54. прве књиге Споменице ниже пучке школе у Руми, редовно се бележи наредних 18 година, од школске 1880/1. до школске године 1897/8. Рубрике, односно одељци у свим овим годишњим извештајима су прописани, прецизно дефинисани и веома ретко се произвољно додају нови или изостављају обавезни.

Школска 1880/1. година. На почетку се наводи датум почетка рада школе (углавном првих недеља септембра), у овом случају 15. септембра, када је одржана и служба у цркви уз „*saziv Duha svetoga*“ (овај обред се најчешће одржавао у различито време, неколико дана по почетку школе). Избор ученика подобних за упис („*sposobnjaka*“) у нову школску годину извршен је („*po* и сталешку сврху, ови скупови су имали важну политичку, националну улогу. Аустроугарски режим је, проценивши латентну опасност, забрањено њихово даље сазивање и одржавање.

propisu“) већ током распушта. Те године је уписано: 315 дечака за општу пучку школу, 293 девојчице за општу пучку школу, 165 дечака за опетовну школу и 143 девојке за опетовну школу¹³.

Следе различите, хронолошки забележене одлуке школског одбора и догађаји из текућих школских активности. Једна од важнијих одлука, донета на седници од 29. новембра 1880, је закључак да се почетком наредне, 1881. године, од магистрата преузме надлежност и обавезе везане за школски фонд уз образложење да је „*općinski blagajnik preobterećen svojim poslovima*“.

Магистрат је дописом од 12. јануара 1881. доставио овој школи 40 примерака спева „Потрес“ од О. Утјешеновића¹⁴ који су подељени најуспешнијим ученицима на полугодишњем испиту одржаном 14 и 15. фебруара.

Учитељски збор (одбор) је на седници од 31. марта донео одлуку о набавци школске заставе. Тим поводом покренута је обимна акција у којој су сви учитељи имали обавезу да прикупљају новчане прилоге од румских грађана.

Уочи 10. маја 1881. приређена је школска свечаност, прослава поводом венчања „*prejasnoga priestolonasljednika*“ његове царске и краљевске висости, царевића и краљевевића Рудолфа са њеном краљевском висости „*prejasnom princezom*“ Стефанијом¹⁵. Тој свечаности је присуствовало многобројно грађанство а међу ученицима је подељена књижица „Царевић Рудолф“. Сутрадан, на дан венчања, школска омладина је присуствовала свечаној служби божиј а после ње мајалису који је за ученике приредио магистрат о свом трошку.

¹³ Знање које су ђаци стекли у општој пучкој школи обновљало се и проширивало према потребама практичног живота у опетовницама, које су биле спојене са општим пучким школама. Опетовна обука је трајала две године и обухватала је обуку из животно најпотребнијих предмета. Опетовницу су морала да похађају сва деца која су завршила општу пучку школу, осим ученика који су похађали струковни течај или вишу школу. Учитељи пучких школа су предавали у опетовницама без посебне надокнаде. Опетовница се држала два пута недељно по два сата, не рачунајући веронауку.

¹⁴ Огњеслав Утјешеновић Острожински (1817–1890), политичар и књижевник, једна од најзначајнијих српских личности у Хабзбуршкој монархији 19. века. У јавни живот је ступио приступањем Илирском покрету Људевита Гаја. Био је искрени поборник хрватско-српске слоге. Дипломирао је права на загребачкој Правној академији и остварио успешну чиновничку каријеру. У политичким круговима високо је оцењена његова изузетна упорност и марљивост у раду, на основу које је у Јелачићевом кабинету ангажован као саветник у загребачком војном одсеку. У време откривања споменика бану Јосипу Јелачићу у Загребу, 17. децембра 1866. написао је и штампао песму „Ускрснуће Јелачића бана“, од које ће настати и касније бити често злоупотребљавана, хрватска популарна национална песма „Устани бане!“.

¹⁵ Престолонаследник, војвода од Аустрије, Рудолф Франсис Карл Јозеф (1858–1889). Треће дете и једини син аустријског цара Франца Јозефа и војвоткиње Елизабете, оженио се 10. маја 1881. принцезом Стефани од Белгије (1864–1945), ћерком белгијског краља Леополда II и Марије Хенријете Ане фон Хабзбург–Лотаринген.

Следи кратка информација, без додатних објашњења, да је наредних дана у редовном обиласку школе био Краљевски жупанијски надзорник Димитрије Вурделга.

После завршних испита одржаних по одредби школског одбора 23/24. јуна, школска година је завршена 26. истог месеца свечаном службом божјом и окупљањем у школском дворишту уз поделу награда.

Уочи почетка нове школске године, 27. августа, учитељски збор и ученици у великом броју присуствовали су свечаном дочеку „*njegove preuzvišenosti*“ бана грофа Ладислава Пејачевића¹⁶ који је тог поподнева стигао у Руму. У име румске школске омладине поздравила га је ученица 4. разреда Катарина Хофман (*Hoffman*). Сутрадан му је представљено наставничко особље школе.

Следи поглавље „*Služba božja*“ у коме се износи колико су часова у одређеној школској години ученици присуствовали црквеним обредима: светој миси, исповедима и причешћима. Школска омладина је редовно присуствовала служби божјој поводом имендана владара Фрање Јосипа I и краљице Јелисавете као и светковини св. Алојзија која се такође прослављала свечаним чином.

Наредни одељак је „*Učevna sredstva (učila)*“. Приказан је списак предмета из групе учила (19 врста) које је школа поседовала на крају ове школске године. Поред дводимензионалних: географске карте, модели за ручни рад, сликарски предлошци, природописне слике, био је не мали број тродимензионалних учила: рачуњалке, макете геометријских тела, земаљске кугле, примерци руда и кристала, спортски реквизити и слично. Наредних година су углавном у ову рубрику уписивани примерци новонабављених учила током одређене школске године.

Под насловом „*Školska knjižnica*“ уписивао се број „*djela*“ (књига?) и број „*svezaka*“ (брошура?) у две категорије: учитељска и ученичка књижница. На крају ове школске године учитељска је поседовала 233 дела и 259 свезака а ученичка 288 дела и 306 свезака. Сваке године се уписивао укупан број наслова уз повремену назнаку у вези са евентуалним дародавцем.

„*Školski vrt*“ сваке године доноси резултате ученичког рада у школском воћњаку: број однегованих садница оплемењених воћака, неоплемењеног садног материјала и лозе („*trsjе*“). Уз то, наводи се колико је бесплатно раздељено оплемењених воћака.

У поглављу „*Dobročinitelji i prijatelji škole*“ набрајају се институције и појединци који су поклонима, најчешће у виду школских књига или белетристике, много ређе у одећи и обући сиромашним ученицима, новчаном прилогу или некој другој врсти подршке помогли делатност школе.

¹⁶ Гроф Ладислав Пејачевић (1824–1901) био је хрватски политичар и бан у годинама 1880–1883. Члан племићке породице Пејачевић и отац грофа Теодора Пејачевића (1855–1928), такође и бана у периоду 1903–1907.

Под насловом „*Širi školski odbor*“ наводе се имена председника (Паја Филиповић, градоначелник), извештачеља (Димитрије Вурдеља, Краљевски жупанијски школски надзорник) и чланова овог школског одбора (десет чланова и два заменика). Следи „*Uži školski odbor*“ са именима председника (Паја Филиповић, градоначелник), подпредседник (Стјепан племенити Јанчо) и чланова одбора (седам чланова и два заменика).

Списак предавача у одељку „*Učiteljsko osoblje*“ подељен је у две групе. У групи „*Dječačka učiona*“ наведен је управник, равнајући учитељ Јакоб Геспл и имена пет учитеља од којих су два „*duhovna pomoćnika i vjeroučitelja*“ била ангажована и у одређеним девојачким разредима а један у нижим разредима опетовнице и цртачкој школи за шегрте. У групи „*Djevojačka učiona*“ наведена су имена пет редовних учитељица од којих је једна била ангажована и у нижем одељењу опетовнице а друга у школи за женски ручни рад.

Ученицима православне вере веронауку је предавао парох Авакум Стајић а Фрањо Рихтман ученицима јеврејске вероисповести.

Школска година 1880/1. завршава се веома детаљним статистичким прегледом издељеним на бројне рубрике. Број ученика, ученица и опетовника (у дечачкој и девојачкој школи разврстан по разредима /1–4/; у дечачкој и девојачкој опетовној школи разврстан по течајевима /1–2/): а) почетком, б) током и в) крајем године. Такође, подаци о броју ученика садрже рубрике о броју придошлих или умрлих ученика током школске године. Следи разврставање ученика: по успеху (одлика I реда, успех I, II и III реда и група неиспитаних ученика), по вери (римокатолици, грчко-источни, протестанти и израелићани), по матерњем језику (Хрвати и Срби, Немци и Мађари), по годинама живота (испод 7 год, 7–12 год и преко 12 год.), по способности да пређу у наредни разред (способни, неспособни). На крају ове рубрике изнети су подаци о изостанцима – број „*ispričanih i neispričanih dana*“.

Поменута поглавља неизоставно се понављају сваке године. У одређеној мери, повремено им се мењао садржај, у вези са догађајима и променама у локалној и широј заједници, који су утицали на свакодневни, редован живот школе. У наставку, наводе се поједине одабране, карактеристичне одлуке, промене и догађања која су имала извештај значај за школу и њен рад.

Школска година 1882/3. По одлуци Ужег школског одбора од 12. октобра, додељује се помоћ од 60 ф. из фонда школског одбора за набавку хармонијума¹⁷.

Нешто раније, на дан св. Алојзија (21. јуна), заштитника школске омладине, освећена је раније наручена школска застава посвећена овом свецу

¹⁷ Хармонијум је музички инструмент сличан и клавиру и хармоници. Он има дирке као клавир, али се у њему налази мех сличан меху у хармоници. У тај мех треба убацивати ваздух да би хармонијум свирао. Зато постоји ручица или ножна педала, којом се ваздух пумпа у мех. Хармонијум је врста малих оргуља, а први пут је направљен почетком XIX века.

коју су израдиле Сестре милосрднице из Загреба. Тим поводом одржана је свечаност уз учешће ученика и многобројног грађанства. Обреду благослова (освећења) школске заставе, на чијој једној страни је лик светитеља а на другој хрватски грб, кумовала је супруга тадашњег градоначелника Марија Шпилер. Том приликом је на заставу привезала белу свилену, златом извезену траку са натписима „*Školskoj mladeži*“ и „*Marija Spiller*“. Свети чин је обавио иришки жупник Ђуро Малаховски уз учешће месних духовних помоћника. По обичају, за успомену, најважније званице су укуцале украсне ексере на копље заставе а затим је одржана пригодна проповед.

У склопу реорганизације школа, означен је делокруг и школи за женски ручни рад. За њено успешно деловање недостајао је прописан статут у научна („*naukovna*“) основа. Школски одбор је стога поверио израду ових основних аката одбору овомесних учитеља и учитељица. Документа су написана и предата на усвајање уз поштовање уобичајене процедуре и хијерархијске структуре. Коначно, одговором Краљевске земаљске владе од 17. октобра 1882. потврђен је статут Школе за женски ручни рад, па је на основу тога био прихваћен и од стране школског одбора 2. јануара 1883. Статут и научну основу потписом је одобрио градоначелник Ернест Шпилер. Истовремено, школски одбор се обратио магистрату с молбом за набавку недостајућих неопходних учила потребних у погледу новог статута и научних основа. На крају школске 1882/3. године уводи се поглавље Статистички преглед школе за женски ручни рад по истом принципу и са истим рубрикама као за Општу пучку школу.

Школска година 1883/4. Повереништво магистрата од 5 чланова је 14. децембра прегледало школску зграду и констатовало да цео доњи спрат није погодан за одржавање наставе јер нема довољно светлости, нарочито током облачних дана.

Здравствени преглед очију школске омладине је 26. јуна извршио „*praliečnik*“ др Каливода уз суделовање Краљевског поджупанијског лекара др Николе Руњанина и градског физика др Диме. Констатовано је да 19,25% школске омладине болује од очне болести трахома.

Школска година 1884/5. У смислу дописа Високе Краљевске земаљске Владе, Одељења за богоштовље и наставу, од 13. јануара 1885. ова школа је учествовала на Земаљској изложби у Будимпешти. За изложбу су, преко Краљевског поджупанијског школског надзорништва, предате „*zadācnice, pisanke i risanke*“ најбољег ученика и ученице IV разреда. Такође, за изложбу су предати и завршени радови ученица Школе за женски ручни рад (140 комада) и три ученице IV разреда. С тим у вези, по поднетој молби месног учитељства трговишном заступништву, на седници од 10. јуна школском одбору уплаћен је износ од 150 форинти. Овај орган, на својој седници од 30. маја изабрао је учитеље и учитељице за посету изложби у Будимпешти. Одо-

брени износ усмерен је Антону Мухи, Аугусти Јанчо као и равнајућем учитељу Јакобу Геслу (уз посебан додак од 50 форинти из школског фонда).

Школска година 1885/6. Поводом 82. рођендана „*preuzvišenog gospodina*“ грофа Петра Пејачевића, 20. фебруара 1886, школска омладина с учитељским збором, из захвалности и особитог поштовања према „*presvietloj*“ овој породици која је основала ову школу, присуствовала је свечаној служби бојжој.

Школска година 1886/7. Трговиште је 29. октобра 1886. посетио велики жупан Жупаније сремске Ервин племенити Чех. Школска омладина са тробојницама и цели учитељски збор присуствовали су свечаном дочеку. Нешто касније, градоначелник (Јован Ђуричић Биорац) представио је учитељски збор високом госту.

Школа је била затворена 21. децембра 1886. због болести богиња која је почела да се шири по читавом месту. Тек 24. јануара 1887. поново је отворена али уз забрану похађања деце настањене у делу трговишта источно од Железничке и Орловићеве улице. Пошто је болест поново узнатрговала, 27. јануара је школа је опет затворена – све до 7. фебруара 1887.

У ноћи између 15 и 16. априла у Бечу је преминуо гроф Петар Пејачевић у 84. години. На школи је истакнут црни барјак у знак жалости за покојником чија је породица и он лично веома заслужни за оснивање и опстанак школе. Школска младеж је нешто касније, 26. априла 1887. присуствовала задушницама за покојног грофа.

У Руму је 14. маја, у 8 сати увече, стигао „*njegova preuzvišenost*“ бан Драгутин гроф Куен Хедервари (*Dragutin Kluen-Héderváry*, 1849–1918). Школска омладина (дечаци са тробојкама) присуствовала је дочеку а сутрадан, 15. маја и одласку високог госта. Девојчице у белом дочекале су бана у дворишту властелинског двора, где га је у име школске омладине, уз букет цвећа, поздравила ученица IV разреда Даринка Андријевић. У част госта била су подигнута два славолука, куће окићене тробојницама а увече је трговиште „*sjajno razsvietljeno*“ и приређена је бакљада. Школа је била такође осветљена а слика бана Хедерварија уоквирена свежим цвећем постављена је у прочељу зграде. Уз њу, на тробојкама, исписана су два транспарента: „*Radosni nam svanu dan jer nam dođe svetli ban*“ и „*Iz dječijih se diže grudi burni usklik – živ nam budi!*“. Високом госту учитељство је представио градоначелник Јован Ђуричић Биорац.

Ускоро, 19. маја 1887, поподне у 6 сати, у Руму је стигао „*preuzvišeni*“ бискуп Јосип Јурај Штросмајер (*Josip Juraj Strossmayer*, 1815–1905). Поред осталог, високо рангирани свештеник, политичар и књижевник је наредних дана током посете Руми, 20 и 21. „*delio otajstvo potvrde*“. Школска омладина присуствовала је дочеку и одласку преузвишеног „*nadpastira*“.

Магистрат је поново затворио школу због епидемије богиња 31. маја а тек 20. јуна школа је поново била отворена.

На основу наредбе Високе Краљевско земаљске Владе, Одељења за богоштовље и наставу, 17. фебруара 1887. отворена је Шегртска школа са нижим одељењем, I разредом вишег одељења и трговачким одељењем. У присуству учитељског збора и заступника занатске области (Драгутин Харман, Самуел Швелбл, Драгутин Штирм и Милан Кокић) школу је пригодним говором отворио градоначелник Јован Ђуричић Биорац. Према одредби повереништва, обука у Шегртској школи одржавала се понедељком и средом од 8 сати увече а недељом часови цртања од 8 до 10 сати пре подне. У нижем одељењу понедељком, такође од 5 до 8 увече, а у I разреду нижег одељења, недељом од 9 до 12 сати пре подне. У трговачком одељењу настава је одржавана недељом од 2 до 5 сати поподне.

Због епидемије богиња истог дана обустављена је настава у овој школи.

Градско поглаварство је за ову годину обезбедило потребан број књига као и потребну количину писаћег и цртаћег материјала. На располагању за употребу већ је било 415 комада предлогака за цртање који су раније припадали постојећој цртачкој школи у оквиру опетовнице.

На крају је додато поглавље „*Statistički pregled šegrtske škole*“ за школску годину 1886/7. Оно је наставило да се води и наредних година као саставни део Споменике.

Школска година 1887/9. Учитељски збор се 13. јануара представио новоизабраном градоначелнику Васи Критовцу.

По одредби трговишног магистрата од 19. маја 1888, истог дана школа је затворена због болести „*dobraca*“ (мале богиње) на 14 дана. Пошто болест за предвиђено време није прошла, забрана је продужена још за наредних 14 дана. Наставак редовног рада школе почео је 18. јуна.

Школска година 1888/9. Поводом смрти Његове царске и краљевске Висости престолонаследника Рудолфа¹⁸, 30. јануара, која је „*sve narode Austrougarske monarhije duboko rastužila*“, присуствовала је школска омлади-

¹⁸ Престолонаследник Рудолф Франсис Карл Јозеф, војвода од Аустрије (Rudolf von Österreich, 1858–1889) био је треће дете и једини син аустроугарског цара Франца Јозефа и царице, војвоткиње Елизабете од Баварске. Принц Рудолф се 10. маја 1881. оженио принцезом Стефани од Белгије (Stéphanie Clotilde Louise Herminie Marie Charlotte, 1864–1945), ћерком белгијског краља Леополда II и Марије Хенријете Ане фон Хабзбург–Лотринген. Њихов брак није најбоље функционисао. Рудолф је 30. јануара 1889. пронађен мртав у замку Мајерлинг (југозападно од Беча), заједно са његовом наводном љубавницом, аустријском племкињом Маријом Вечером (Marie Alexandrine Freiin von Vetsera, 1871–1889). Млади принц је сахрањен 5. фебруара 1889. у Царској крипти, где се иначе сахрањивало аустријско племство.

на са учитељским збором задушници 6. фебруара 1889. Током трајања опште жалости на школи је био истакнут црни барјак.

На основу дописа великог жупана жупаније Сремске од 10. јуна 1889. ова школа је учествовала на регионалној изложби у Осијеку. Ученице III и IV разреда Ниже пучке школе изложиле су 31 а ученице Школе за женски ручни рад 77 комада разних ручних радова. (Сл. 6)

Школска година 1889/90. На заступничкој седници од 14. маја, градоначелник Васа Кривогац је, уз пригодан говор, уручио равнајућем учитељу и учитељици Школе за женски ручни рад дипломе и одликовања овомесних школа освојених на регионалној изложби у Осијеку 1889. године. Том приликом је Нижа пучка школа за изложене радове одликована сребрном а Школа за женски ручни рад златном колајном.

Дана 31. јула 1890, на дан венчања „*prejasne*“ војвоткиње Марије Валерије са „*prejasnim*“ надвојводом Фрањом Салватором¹⁹ учитељски збор је присуствовао служби бољој.

Висока земаљска Влада, Одељење за богоштовље и наставу издало је 27. септембра наредбу којом забрањује да се оплемењене воћке и дивљаке из школских вртова са подручја жупанија чији су виногради заражени филоксером пресађују у школске вртове који се налазе на подручју жупанија чији виногради нису заражени филоксером.

Школска година 1891/2. Одбор Хрватско-славонског господарског друштва у Загребу је 10. фебруара 1892. доставио овој школи једну велику медаљу (колајну) са дипломом која јој је додељена за изложене женске ручне радове на јубиларној изложби и једну „*priznanicu*“ (признање) за изложени нацрт школског врта ове школе.

Триста година од рођења заслужног педагога Јан Амос Коменског²⁰ навршило се 28. марта 1892. Румско учитељство, заједно са учитељством котара, прославило је овај дан у дворани код „Орла“ певачко-декламаторском забавом са почетком у 11 сати пре подне. После приредбе одржан је

¹⁹ Аустријска надвојвоткиња Марија Валерија (Marie Valerie Mathilde Amalie, 1868–1924) била је трећа кћи и четврто и последње дете цара Франца Јозефа и царице, војвоткиње Елизабете од Баварске. Удала се 31. јула 1890 за свог рођака надвојводу Франца Салватореа (Franz Salvator Maria Joseph Ferdinand Karl Leopold..., 1866–1939). Имали су десеторо деце.

²⁰ Јан Амос Коменски (Jan Amos Komensky, 1592–1670) био је чешки педагог, лингвиста, природњак, хуманиста, филозоф и политичар. Сматра се најзначајнијим реформатором у историји образовања. Увео је предметно-часовни-разредни школски систем који служи као основни и претежни облик савремене наставе. Сматрао је да полазак у школу мора бити обавезан за свако дете без обзира на материјално стање и ниво способности. Познат је по изрекама, револуционарним за његово доба: „понављање је мајка мудрости“ и „школа је игра“.

заједнички ручак коме је присуствовало преко 130 особа учитељског, чиновничког и грађанског сталежа. У оквиру обележавања овог јубилеја учитељи и учитељице су, у кратким цртама, упознали школску омладину са просветним деловањем Коменског који је животом и радом задужио школу и образовање.

Наредбом Високе Краљевске земаљске Владе, Одељења за богоштовље и наставу од 29. септембра 1891. премештен је, на сопствену молбу, равнајући учитељ (директор) ове школе Јакоб Гесл у групацију учитељства Загреба. Учитељски збор, ценећи заслуге које је стекао двадесетдвогодишњим службовањем у овој школи, заједнички се од њега опростио. Учитељски збор и школска омладина су га 26. октобра свечано отпустили на железничку станицу. Нешто раније, 9. октобра, управа ове школе је упражњено место равнајућег учитеља поверила најстаријем учитељу Антону Мухи.

Наредбом од 13. маја одређује се да часове гимнастике трба одржавати после првог преподневног часа. Истовремено се уређује распоред и трајање одмора између појединих часова и прописује начин одржавања школских излета.

Упутством и наредбом од 9. јуна 1892. уведено је „*srednjoevropsko*“ рачунање времена.

Школска година 1892/3. Дописом Трговишног магистрата од 15. октобра 1892. одређује се да се, до даље одредбе, све школе затворе због дифтерије која је међу школском омладином узела маха. Следећим дописом од 10. новембра одређено је да се школа отвори наредног дана – 11. новембра.

Наредбом Високе Краљевске земаљске Владе, Одељења за богоштовље и наставу од децембра 1892, а на основу декрета од 21. јуна исте године, именовани привремени равнајући учитељ Антон Муха стиче статус правог равнајућег учитеља Нижих пучких немачких школа у Руми.

Здравствено стање школске омладине у 1892/3. години било је неповољно. Много деце је боловало од дифтерије а чак двадесеторо је подлегло тој болести.

Наредбом Високе Краљевске земаљске Владе, Одељења за богоштовље и наставу од 8. новембра 1892. дозвољава се, због мањка испитаних учитеља и учитељица, да и удате учитељице могу службовати као намесне учитељице. Претходна наредба је допуњена 14. јануара 1893. упутством о постављању удатих учитељица на места суплементкиња (заменика учитељица).

Школска година 1894/5. Деца редовне школе разврстана су у 6 дечачких, 6 девојачких разреда и 2 мешовита („*obospolna*“) разреда а ученици опетовне школе у 2 дечачка и 3 девојачка разреда.

Трговишни магистрат, на предлог трговишног физика, дописом од 3. новембра одређује да се због болести добраца све школе морају затворити до даље одредбе. Истог дана све школе су престале с радом. Дописом од 25. новембра 1884. школе су поново почеле да раде следећег дана, 26. новембра.

Школска година 1895/6. Високовладином наредбом од 30. септембра 1895. одређено је да, поводом „*previšnjega*“ доласка Његовог царског и краљевског апостолског Величанства краља Фрање Јосипа у Загреб, школска омладина има распуст од 12, закључно са 19. октобра 1895.

Дописом од 14. марта 1896. ова школа је доставила Краљевској котарској области 10 картона са 63 комада и посебно 12 комада радова женског „*slōjda*“ (ручног рада) за Миленијумску изложбу у Будимпешти²¹. Школска година је завршена, уз све предвиђене протоколе, изузетно нешто раније, већ 25. јуна да би се омогућило да одабрано учитељско особље посебним „*srijemskim vlakom*“ посети Миленијумску изложбу. Уз општинску финансијску подршку, изложбу су посетили равнајући учитељ Антон Муха, учитељ Драгутин Хакман и учитељица Олга Муха.

Школска година 1896/7. Наставна година званично је почела 1. септембра. Ипак, пошто новоизграђена школска зграда још није била предата на употребу, изнајмљене зграде после распуста још неприпремљене а три собе у старој згради испуњене школским инвентаром, до 22. септембра се у свим разредима одржавала скраћена, полудневна настава по измењеном распореду.

Тог дана је освећена и предата на употребу нова школска зграда (Сл. 7) у којој су смештени сви дечачки и девојачки разреди осим I Б дечачког и I Б девојачког разреда који су остављени у старој згради и то за децу источног дела трговишта Руме. Чин освећења и отварања нове зграде детаљно је описао равнајући учитељ Антон Муха у тексту објављеном у 229. броју „Народних новина“ а у овој Споменици пренетог на странама 306–308:

„Dana 22. rujna t.g. posvećena je svečanim načinom i svojoj svrsi predana nova školska zgrada za Nižu pučku (njemačku) školu u Rumi. Zgrada, sastojeći se od 22 sobe i poslužiteljskog stana, odlikuje se koli svojom jednostavnom no ukusnom vanjštinom, toli i svojim unutrašnjim raspoređajem. Od navedenih soba, 13 je krasnih školskih dvorana, a ulazi se u iste sa četiri prostrana hodnika, koji sami naliče na dvorane. Ciela zgrada stoji blizu 60.000 for. a gradio ju je poduzetnik iz

²¹ Мађарска је обележила национални празник – хиљадиту годишњицу досељавања Мађара у Карпатску долину. Свечаности различитог садржаја одржавале су се широм земље а централни догађај био је отварање тзв. Миленијумске изложбе 2. маја 1896. у Градском парку (Városliget) у Будимпешти на површини од скоро 520.000 м². Изложбу, која је трајала пола године, до 31. октобра, отворио је лично цар и краљ а као успомена на овај догађај у Градском парку је остао споменик и дворач Вајдахуњад (Vajdahunyad).

Novogsada Đuro Kitzweger pod nadzorom Kr. nadinžinira Franje Seća i graditelja F. Hofmana (Франц Хофман) iz Rume. Neke malenkosti na zgradi jošte nisu dogotovljene, nu opravdana je nada da će iste, kao i toli nužna ograda oko cielog školi namjenjenog prostora, još prije zime izvedene biti. Školske sobe providene su novim klupama sa dva sjedala, novim stolovima i tablama.“

Ranim već jutrom 22. t. m. ukrašena je nova zgrada vijencima i narodnim hrvatskim zastavama, dočim je ulicama hrlila mladež, željno očekujući čas, kad će svečanost otpočeti. Točno u ½ 9 sati krenu pod svojim barjakom sva školska mladež (824) djece sa učiteljima i učiteljicama iz stare škole u crkvu, k svečanom sazivu duha svetoga. Nakon svečane službe Božje, kojoj je prisustvovalo i skoro sve ovomjesno činovništvo, razne korporacije i mnoštvo puka, vratila se školska mladež u dvorište stare škole, gdje je po učiteljstvu poredana i zastavicama providena. Sada krene nepregledna ta povorka djece put nove školske zgrade, a priključi joj se svećenstvo u ornatu, činovništvo i sila puka objeg spola sa građanskom glazbom. Pred novom školskom zgradom poredala se kraj oba ulaza mladež njemačke škole, dočim je mladež srpske škole, koja je sa svojim učiteljstvom kao gost prisustvovala, zauzela mjesto na čelu zgrade. U tako zatvorenom prostoru obavio je iz vana posvetu zgrade prečasni kanonik i omiljeni župnik Dr. Josip Paus uz asistenciju kapelana Čordašića i vjeroučitelja Topolkovića, a zatim pođe svećenstvo praćeno činovništvom i pozvanicima, u unutarne odaje zgrade od sobe do sobe, te blagoslovivši iste vrati se pred zgradu. Tu prozbori prečasni gospodin kanonik puku i djeci krasan nauk, istaknuvši osobito kako učitelji treba da su i uzgoitelji, a roditeljima je nastojati da dobro sijeme što su ga vjeroučitelji i učitelji u srca dječija usadili, ne zakržljavi. Dugu i krasnu pouku završi govornik usklikom „Živio kralj!“, na što školska mladež otpjeva kraljevku²² (njemački). Iza toga preda trgovišni načelnik gosp. Koloman pl. Janczó u ime građevnoga odbora zamjeniku kr. kotarskoga predstojnika, kr. žup. perovođi gosp. Dragutinu Spoji, ključ zgrade, koji ga preda ravnajućem učitelju g. Antunu Muhi sa pozivom, da u skladu sa učiteljskim zborom uznastoji oko što uspješnijeg uzgoja školske mladeži. Govor ovaj završi usklikima Njegovom Veličanstvu i preuzvišenom gosp. banu, a školska mladež otpjeva kraljevku (hrvatski). Ravnajući učitelj, primivši ključ nove škole, obeća u ime svoje i članova učiteljskoga zbora, da će svim marom nastojati oko što boljeg uzgoja i napretka poverene im mladeži, a zahvalivši svima koji su bud što doprinjeli, da se krasni ovaj hram prosvjete podigao, uskliknu Njeg. c. i kr. Veličanstvu, prejasnoj kraljici i cijelom Hapsburškomu domu, zatim preuzvišenomu gospod. banu, odjelnomu predstavniku za bogoštovlje i nastavu presvjetl. gosp. Otonu pl. Krajcsovicsu lločkomu, kr. vel. županu županije srijemske, presvjetl. gosp. Ervinu pl. Csehu i kr. podžupanu gosp. Petru pl. Jurkoviću, kr. kotar. predstojniku gosp. Svetozaru Kosanoviću i njegovom zamjeniku gosp. Drag. Spoji,

²² Химна „Краљевка“ или „Царевка“ („*Got erhalte*“) настала је 1797. за време владавине Франца II (од 1806. Франц I). Музику је написао композитор Јозеф Хајдн а текст Лоренц Леополд Хашка. Коначни текстуални облик добила је 1854. за време владавине Франје Јосипа I.

prečasnom gosp. kanoniku Dr. Josipu Pausu, trgovišnom načelniku Kolomanu pl. Jancsou, te napokon svim onima koji su posjetom svojim svečanost uveličali, a završi usklikom: "Da Bog usreći našu krasnu domovinu Hrvatsku!". Školska mladež otpjeva na to: "Lijepa naša domovino." Iza pjesme pročita ravnajući učitelj što je u školsku spomenicu na spomen toga dana napisao, na što mnogi prisutni upišaše svoje ime u istu. – Tik školskoga prostora ima promenada u koju se sada zaputi uz mnogobrojno općinstvo, školska mladež srpske i njemačke škole, te bude tu počašćena doručkom, dočim je glazba svirajući vesele komade, oduševljavala općinstvo. Poslije 12 sati stade se razilaziti školska mladež (srpske i njemačke škole) i puk, te bi tako završena lijepa svečanost ova, koja će ostati u ugodnoj uspomeni koli djeci, toli i odraslima, a učiteljstvo sretno što se je oprostilo starih neprikladnih prostorija, kliče: "Blagoslovi Bože rad u novoj školskoj zgradi."

Школска година 1897/8. Због телесних и душевних мана у школу није примљено („*od polaska redovne nastave oprošteno*“) пет дечака и осам девојчица а пет дечака и једна девојчица због „*skrajnjega siromaštva*“. У опе-товницу нису примљена два дечака и две девојчице због уписа у вишу школу, један дечак због пресељења и једна девојчица због телесне мане.

Последња нумерисана и исписана страна завршава се потписом равнајућег учитеља Антуна Мухе. Прва књига Споменице пучке школе у Руми завршава се као што је почела: декоративним наранџастим задњим форзецом (залист) и чврстим картонским корицама без текста, пресвученим материјалом текстилне структуре тамно црвене боје.

Закључак

Модернизација школства у Хабзбуршкој монархији покренута је у другој половини VХIII века терезијанском реформом образовања која је суштински настојала да изгради просветни систем под контролом државе. У ХIХ веку, периоду раскида са наслеђем претходних столећа и снажног универзалног напретка у многим сегментима, школство у читавој Европи формира се као васпитно-образовни систем који постаје важан елемент у смеру изградње модерног грађанског друштва. У административно-политичким оквирима којима је припадало подручје Срема, од краја ХVIII века такође могу да се прате почеци модернизације школства који средином друге половине наредног века добијају и своје усавршене, конкретне законске оквице.

Хабзбуршка монархија, као карактеристичан пример бирократског, аутократског режима свог времена, инсистирала је на апсолутној лојалности и поштовању свих облика власти. Од школског система, као дела те дисциплиновано-бирократске власти, очекивало се да недвосмислено и беспоговорно подржава механизам моћи који је омогућавао трајање неприкоснове-

ности државних ауторитета. Укупна конструкција система власти ослањала се на дубоко укоренењу, функционалну грађанску патријархалну вертикалу. Наиме, као што се у породици подразумевало поштовање ауторитета оца, тако се у школи беспоговорно поштовао ауторитет школских власти које су представљале персонификацију и посредника у спровођењу ауторитета виших инстанци, бана и владара.

Описмењавање становништва је био један од приоритета јер је писмени поданик могао лакше да разуме и прихвати реформе које је држава спроводила настојећи да увећа своју моћ. Од школске омладине се очекивало непрекидно поштовање и уважавање свих владајућих ауторитета. Из извештаја школских надзорника и писаних школских споменица видљиво је да су ученици редовно обележавали имендане, рођендане, важније годишњице и друге датуме везане за аутократску владавину и живот владара, владарске породице и високих државних функционера.

Ригорозној контроли спровођења школског система, закона, декрета и упутстава виших, ближих и даљих школских структура, поред редовних годишњих и ванредних инспекција задужених надзорника, увелико су допринеле школске Споменице после установљења обавезе њиховог писања. Подаци о школским дешавањима, статистичке табеле и уписивање препоручених садржаја у одређене, предвиђене одељке били су потврда рада школе по датим упутствима а истовремено и сервилне оданости владајућем режиму.

Од настанка школске Споменице до данашњег времена протекао је готово век и по. Историја је од тада забележила важне догађаја: велике светске ратове, нестанак непобедиве двојне монархије, стварање и распад различитих, већих и мањих држава и друштвених система. Припадајући давно прошлом времену, разлози настанка и правила по коме су писане школске Споменице изгубили су смисао. Ипак остале су, изнете директно или као изведени закључци, релевантне историјске чињенице. У овде обрађеној Првој књизи која обухвата период од две деценије и Другој књизи која прати живот школе у следећој деценији, истраживачима румског школства на прелазу векова пружа се обиље података. Поред најзанимљивијих сегмената: церемоније отварања зграде нове школе, у суштини агитаторских посета политичких опонената, бана Хедерварија и бискупа Штросмајера, уз евидентно диференциран однос трговишних власти, учешћа школе на свим значајнијим државним манифестацијама у Осјеку, Загребу или Будимпешти и у свакој ситуацији, дубоког поштовања према члановима оснивачке племићке породице Пејачевић, налазе се бројни подаци текућег живота и рада. Број наставног особља, предмети које су предавали и период ангажовања у школи; годишње евиденције броја уписаних ученика у општој, девојачкој и шегртској школи; предмети које су похађали у одређеним разредима или занати у којима су се усавршавали; здравствено стање, епидемије и број преминулих ученика на годишњем нивоу; награде и признања и коначно, висина плата запослених незамењиви

су и драгоцени подаци истраживачима релативно кратког али веома важног периода малог трговишта на рубу велике царевине, које је било на прагу свог вероватно најпросперитетнијег периода.

Извори и литература

Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Фотографија и Студијска збирка.

Бошковић 2016, Ђ. Бошковић, Рума у периоду 1861–1914, Завичајни музеј Рума, Рума.

Гавриловић 1969, С. Гавриловић, Рума, трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад.

Јанковић 2015, С. Јанковић, „Преглед историје римокатоличке жупе у Руми“, *Зборник Завичајног музеја Рума VII*, (Снежана Јанковић), Завичајни музеј Рума, Рума.

Сувaj 1910, А. Сувaj, Грађа за повijест школства кraljevина Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas : Od najstarijih vremena do godine 1780 – svezak I, Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogošt. i nastavu, Zagreb.

Župan 2017, D. Župan, Biti učenik u Hrvatskoj u 19. stoljeću, katalog izložbe, Hrvatski institut za povijest, Zagreb. <https://www.muzej-pakrac.hr/izlozba/katalog-biti-ucenik-u-hrvatskoj-u-dugom-19-stoljecu/>, посећено 22. мај 2021.

Raguž 2015, M. Raguž, "Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji", Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu vol. 41–42 no 1, (prof. dr. sc. Miroslav Glavičić), Senjsko muzejsko društvo, Gradski muzej Senj, Senj. <https://hrcak.srce.hr/169247>, посећено 9. јун 2021.

Horbec i dr. 2017, I. Horbec i dr, Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj: Zakonodavni okvir, Knjiga I, Hrvatski institut za povijest, Zagreb. <http://histedu.isp.hr/histedu/wp-content/uploads/2015/07/Institut-MODERNIZACIJA-SKOLSTVA.pdf>, посећено 18. јун 2021.

Summary

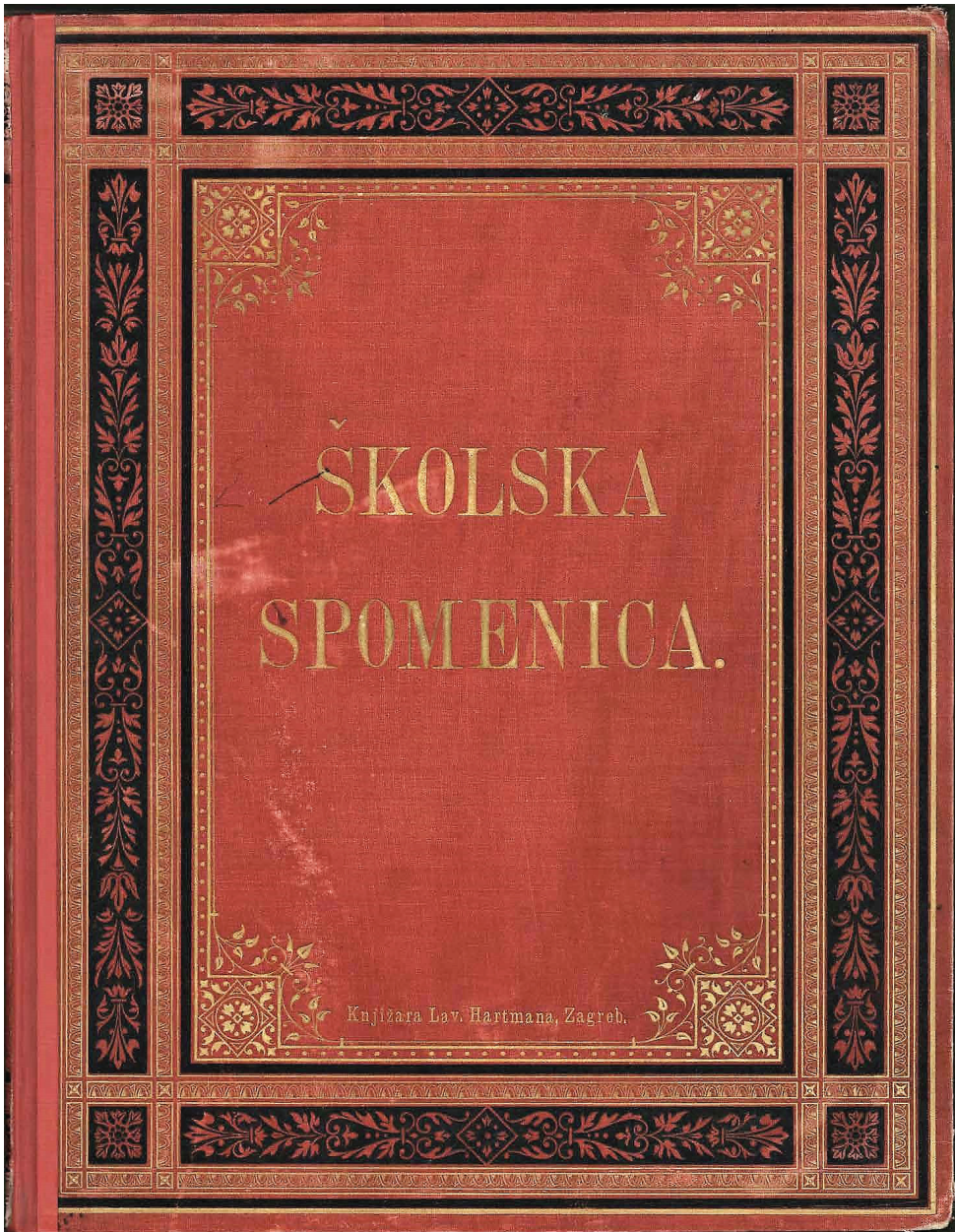
Aleksandra Ciric
curator, historian

**SCHOOL MEMORIAL OF LOWER VOLKSSCHULE IN RUMA
FIRST BOOK 1877–1898.**

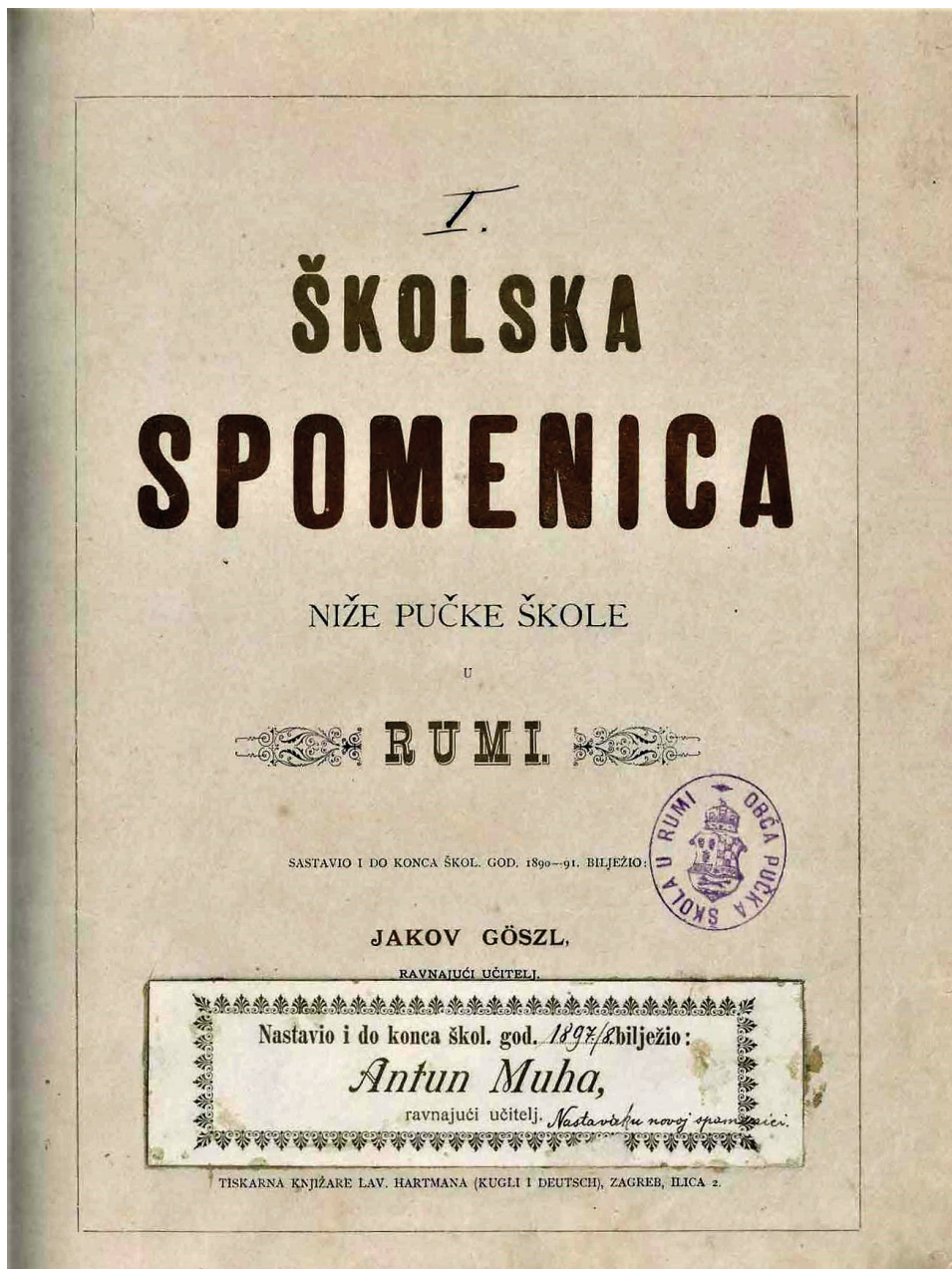
School memorials are specific log entries about daily work and significant events of a certain school. As a rule, they are made in the form of books, which are largely systematically written every year, or data stemming from the previous few years are chronologically written subsequently. In the middle of the eighth decade of 19th century, regarding changes in school laws of managing units of the Hungarian part of dual monarchy, it became compulsory to keep school memorials. The school authorities' command also applied to Srem and Ruma, as well as to all parts of these administrative areas. The collection fund of Documents of Historical Department of Ruma County Museum includes a Memorial of Lower Volksschule in Ruma under inventory number 965. It consists of two books. This work is a representation of the First Book describing and analyzing the development and changes of functions of this school from the foundation of the so-called Pejacevic grammar school in 1772 to the construction and opening of the new school facilities of the so-called German school in 1896 (present day "Veljko Dugosevic" Elementary School).

In the given First Book which incorporates a two-decade period, researchers of Ruma schooling history at the turn of the century are provided with plethora of data: the number of teaching staff, school subjects being taught and hiring period in this school; annual records of the number of students enrolled; school subjects that were taught or crafts that were studied; health condition, epidemics and the number of deceased students in one year; awards and accolades and finally, employees' income.

Key words: Lower volksschule, school memorial, Ruma, school youth, School of female handwork, Apprentice school.

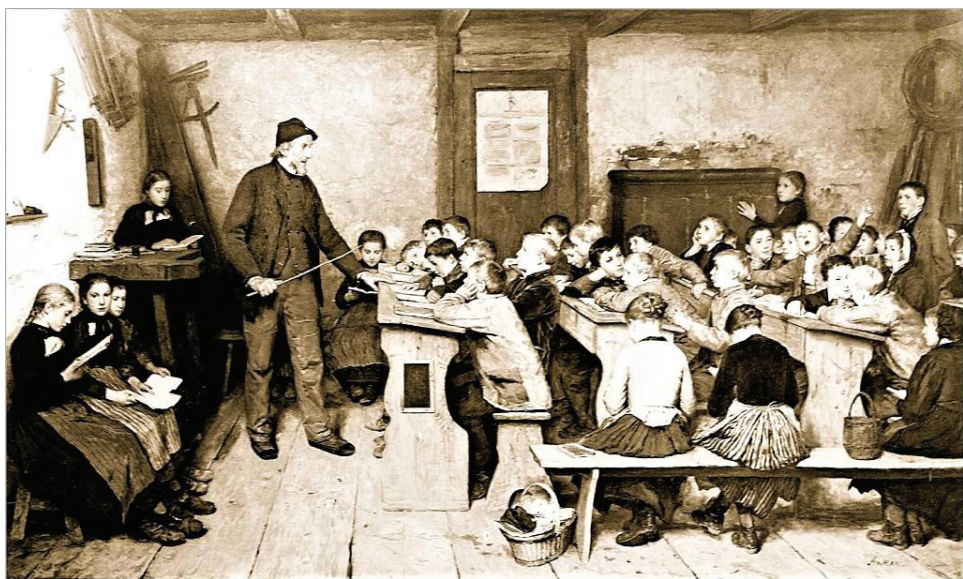
Предња корица Споменце Ниже пучке школе у Руми (извор ЗМР)

Насловна страна Споменике Ниже пучке школе у Руми (извор ЗМР)

Фотографија старе школске зграде (извор ЗМР)

Учионица у XIX веку (извор_ <https://www.ravnoplov.rs/240-godina-obrazovanja-srpskih-ucitelja-u-somboru/>)

Учитељица у Руми око 1880.
године (извор ЗМР)

Ученице Стручне школе у Руми око 1893. (извор ЗМР)

Фотографија нове школске зграде (извор ЗМР)

821.163.41.09-1"17/18"
94(497.113)"17/18"
COBISS.SR-ID 50032393

Ма Бранислава Р. Коњевић
Завичајни музеј Рума

ПЕСМЕ О РУМИ КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

Сажетак: Учени људи с краја XVIII и почетка XIX века, када је српско модерно школство било тек у повоју, а високо образовани Срби били права реткост, оставили су иза себе текстове који говоре о Руми и њеном лепом атару, а истовремено и о самим ауторима. Они су кроз време већ и сами постали знаменити и признати кроз свој рад и дело.

Певали су они о обичајима, чудима и благодетима ових предела у којима су уживали пастири, девојке бељарице, али и посетиоци тих предела, као и путници намерници.

О Руми су и касније савремени песници писали многе песме, али су их певали и народни певачи, такозвани стихоклепци. Уз већину тих песама је компонована и музика, па оне и на тај начин улазе у колективну свест слушалаца и формирају слику прошлих времена данашњим читаоцима или слушаоцима.

Кључне речи: песме о Руми, Атанасије Стојковић, Атанасије Теодоровић, Илија Округић Сремац, Милан Рајаковац, румски атар.

Пре више од 200 година о природним лепотама румског атара писали су Атанасије Стојковић и Атанасије Теодоровић, већ и сами познати и признати учени људи оног времена. Два Атанасија су се дивила прелепим долинама Борковачког и Кудошког потока и свега што се у њима налазило, ницало, цветало и рађало. Певали су о обичајима, чудима и благодетима тих предела у којима су уживали пастири, девојке бељарице¹, сви Румљани који би их посетили, као и путници намерници. Атанасије Стојковић је писао о Борковачкој долини и извору борковачком, док је Атанасије Теодоровић писао о долини кроз коју протиче Кудошки поток, али и о појединим местима на његовом току, као и догађајима који су се ту збили. (слика 1)

¹ Младе девојке које долазе на поједина места да перу веш и друге хаљине.

Сто година касније, појављује се једна кратка песма о Кудошу коју је написао Милан Рајаковац, тада ученик трећег разреда Карловачке Гимназије². Ову песму је по сећању записао његов син Богдан Рајаковац³, професор румске Гимназије.

Илија Округић Сремац написао је 1864. године комедију „Саћурица и шубара“ или „Сто за један“. То је била весела игра с певањем у четири чина где у трећем чину слепац Пантелија пева песму „У нашему лепо ти је Срему“ која говори о приликама у три места у Срему: Карловцима, Руми и Иригу.

Стихове о Руми писали су и песници чији смо ми били, или још јесмо савременици: Буда Стојковић, Никола Матић, Момчило Параушић, Радивој Прокопљевић Прока, али и многи, именом непознати аутори стихова у бећарцима и поскочицама. Највише њих, о Руми и њеној околини, као и о карактеристикама Сремаца, сакупила је Јасмина Вукмановић у збиркама „Нема лепше песме од бећарца“⁴ и „Иде Лола и пева бећарца“⁵. У тим, углавном шаљивим стиховима су описане не само физичке особине, већ и карактери, судбине, или анегдоте везане за живот наших суграђана. Тако се сматра да се и популарна песма „Копа цура виноград“, која је иначе неизоставни репертоар сваке тамбурашке банде, односи на Румљанку Аницу Ђуришић (1891–1962)⁶. Казивање њеног савременика Душка Шевића⁷ о том догађају, који је инспирирао писање ове песме, записао је такође Богдан Рајаковац.

² Милан Рајаковац је тада могао имати највише 14 година.

³ Професор Богдан Рајаковац је на свој 84. рођендан, 22. априла 1991. године, записао очеве стихове и отргао их од заборава.

⁴ Јасмина Вукмановић, Нема лепше песме од бећарца: збирка бећараца и поскочица, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија, 1999.

⁵ Јасмина Вукмановић, Иде лоло и пева бећарца: збирка бећараца и поскочица, Елит, Београд, 2003.

⁶ „У писаним траговима Аница се помиње само у једном чланку о најлепшим женама Војводине (како је преузет са интернета, треба га узети са резервом): ‘Од осталих сремских лепотица, свакако треба навести и Аницу Ђуришић Арапову, кћер једног познатог трговца из Руме, којој родитељи нису дали да се уда за вољеног човека. Касније је добила неку кожно болест, па је преко лица носила вео, да би бар очувала успомену на своју некадашњу лепоту, јер није желела да је неко препозна са другим ликом.’“ у: Анђелка Стојаковић „Два надгробна споменика породице Ђуришић на православном гробљу у Руми, рад Петра Палавичинија“, Зборник IX, Завичајни музеј Рума, Рума, 2019, 140.

Међу Румљанима је кружила и прича да је Аница због неостварене љубави покушала да се убије испијањем масне соде, али је остала жива са тешким ожиљцима на лицу и врату, а њена судбина је била инспирација за наведену песму.

⁷ Велепоседник Душко Шевић, као савременик Анице Ђуришић, уз то из истог социјалног миљеа, могао је бити поуздан извор ове информације, мада је аутор самих стихова остао непознат до данас.

Ево каквог су трага ови аутори оставили о Руми, њеној околини и њеним становницима у својим делима.

Све што се засад зна о животу **Атанасија Стојковића** (1773–1833)⁸ (слика 2), о његовом раду и делу, углавном је и написано. (слика 3)

Што се тиче саме Руме и њене околине, Атанасије Стојковић је написао једну прелепу песму о долини Борковачког потока и о његовим лековитим изворима. Наиме, у листу „Јавор“⁹ који је излазио у Новом Саду, штампано је 1878. године писмо Атанасија Стојковића упућено некадашњем румском свештенику и учитељу Василију Крстићу. Писмо је написано у Бечу јула 1797. године, а објављено је 45 година после његове смрти.¹⁰

У писму Атанасије Стојковић подсећа свог бившег професора Василија Крстића какав значај има поток Борковац, а посебно указује на изворе у

⁸ Сажет приказ живота и дела Атанасија Стојковића у: Ђорђе Арсенић, Зnamenити Румљани, књига I, Рума, 1996, 66–93; Сандра Бекавац, Атанасије Стојковић – живот и дело, дипломски рад, ментор др Дарко Капор, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, департман за физику, Нови Сад, 2006.

Атанасије Стојковић је успешно завршио основну школу и неку врсту средње школе у рангу ниже гимназије у својој родној Руми. Школовање је наставио у протестантској гимназији у Шопрону, а филозофски лицеј је похађао у Сегедину. Потом је студирао физику у Пожуну где је изучавао и права. Остале природне науке: математику, хемију и астрономију изучавао је у Гетингену где је и докторирао. Његово главно дело – “Физика, простим језиком списана за род славено-сербскиј” је штампано у три књиге. То је прва физика на српском језику, а не обухвата само физику већ и друге природне науке. Ово дело је Стојковић посветио својим учитељима из румске школе: Василију Крстићу, Теодору Аврамовићу и Теодору Зикићу. Објавио је и један спис филозофске садржине који има и елемената из романа, под насловом “Кандор или откровеније египетских таин”. Издаје роман „Аристид и Наталија“ и књигу под називом “Сербскиј секретар” у којој су се налазили узорци како се пишу писма, уговори, обвезнице, тестаменти, признанице, рачуни итд. Написао је и две оде посвећене познатом писцу и историчару Јовану Рајићу. Стојковић се бавио и поезијом. Писао је спевове и оде. Свакако је за Румљане најинтересантнија „Ода о извору борковачком“. Захваљујући свом образовном раду, 1803. године био је позван за првог редовног професора на новостворени универзитет у Харкову где је изабран за редовног професора. Стојковић је касније постао ректор универзитета и оснивач харковског Ученог друштва. На овом универзитету је предавао историју и право и његов школски друг Теодор Филиповић.

⁹ Атанасије Стојковић „Писмо“, ЈАВОР лист за забаву, поуку и књижевност, власник др Ј. Јовановић, уредник др И. Огњановић, Нови Сад, бр. 6 од 5. фебруара 1878. године, 185–187.

¹⁰ Објављено је, дакле, у време када је Вукова реформа језика већ увелико победила, а против које је био Атанасије Стојковић, те није чудно што се уредник овог часописа јасно декларисао против Атанасија Стојковића, а у вези сукоба с Вуком Караџићем, осудивши га да је плагирао Вуков превод Светог Писма. Уредник сматра да се на основу језика којим је ово писмо написано може увидети тачност његове тврдње о плагијату.

његовој долини¹¹. (слика 4) Он истиче лековита својства воде са борковачких извора, сматрајући да ове воде својом лековитошћу могу довести болеснике до бесмртности. Борковачки извори, по Стојковићевом мишљењу, имају исту снагу и лековитост као и јазачки. Он наводи да се зна да се грозничави, купајући се у јазачкој води одмах излече, а сматра да је и сила борковачке водице исто тако јака и да лечи грозницу, болове у стомаку, односно колике и нестанак апетита. За све болести он даје прецизна упутства како, колико и када треба конзумирати воду као лек. Посебно моли да се не деси да се од пет извора, од којих сваки има посебну снагу и лековитост, не направи један, јер би њиховим спајањем вода сигурно изгубила своја лековита својства.

Оно што је интересантно у односу на данашње време јесте то да извори и у Јаску и у Борковцу још увек постоје са свим карактеристикама које је Стојковић описао, или предвидео у овом писму. Наиме, Јазачке изворе¹² и данас походе многи, скупљајући воду са извора као лек. Данас се сматра да је та вода добра за исцељење многих болести, или бар ублажавање тегоба насталих услед неког обољења, а посебно се истиче њена лековитост код здравствених проблема при обољењу бубрега и органа за варење. Што се Борковачких извора тиче, Стојковић је пророчки предвидео њихову судбину. Десило се управо оно чега се и највише прибојавао: спојивши пет извора у један, вода је изгубила свако лековито својство и готово пресушила. Око Борковачког извора најчешће се скупљају млади, некада на ђурђевданском, а данас на првомајском уранку, али и многи љубитељи природе и Борковачке долине. Атанасије Стојковић се са жалом сећа својих шетњи по Борковачкој долини. Време које је проводио у дубоком хладу, пио воде са извора који храни и натапа сва околна поља изазива осећање среће, не само код њега, већ и код сваког ко је походио ову долину. Али, како каже Стојковић, такође изазива и жалост која никад неће проћи, осим кад би се човек поново нашао на том месту.

На крају овог писма он шаље и песму која је настала из његовог одушевљења, али и носталгије за Борковачком долином. Песма „Ода на Источник борковачкиј“ објављена је и у књизи „Знаменити Румљани“¹³, с тим што је прилагођена савременом ћириличном писму.

¹¹ Уредник даје и ближи опис Борковачке долине називајући је Борковачком баром, а која се налази, како он каже „по сахата од Руме у Срему“. Уредник даље објашњава да Румљани радо, шетње ради, походе Борковачку долину, а да обичан народ уз то још увек верује и у лековитост воде са Борковачког извора. Потом сугерише да би било добро лековитост воде, преко анализе њеног састава, заиста утврдити, као што је утврђена лековитост Сланкаменачке воде.

¹² Налазе се пар стотина метара пре манастира у Јазачком Прњавору.

¹³ Ђорђе Арсенић, Знаменити Румљани, књига I, Рума, 1996, 73

ОДА НА ИСТОЧНИК БОРКОВАЧКИЈ

Источниче милиј, Борковачка дико!
 Можел жељу моју, к теб описати тко?
 Или да те нисам походио сада,
 и очима гледао, како бистро пада
 бисерновиднаја твоја вода света,
 или да сам остао чрез сва моја лета.

Ако ћу ићи ја, гди вечниј снег бива,
 ил гди луче сунца, сваку тврдост лива.
 Ако ћу доћи ја, гди холм небо лиже,
 или в дублину, саме Бездне, ниже,
 Нећу тебе најти, и твоје Бистроте,
 и обивања твог, небесне дивоте!

Тибо господствено, у Дола средини
 петоместно лежиш: а твоја ледини
 Змијиполичну реку (која из теб тече
 и сва румска поља кривећис протече)
 Сабрали су, китниј са тисјаша цвећа.–
 Код тебе је место вечнаго пролећа.

Код тебе љубов свагда бива већа!
 ту и многих до сад јесте била срећа.
 И ја сам код тебе срећан тако био,
 с пријатељем рано да сам тебе пио.
 О! свагда ја хоћу, жалити за тебе,
 докле при теби, ја не видим себе.

Мирјана Ђекић у својој књизи „Водице Војводине“¹⁴ описује водице, или изворе са лековитом, исцелитељском водом, скрећући пажњу да су оне углавном све биле обележене¹⁵. Борковачку водицу (извор) описује да је обележена као чесма са настрешницом, а да лековита вода излази из каменог

¹⁴ Мирјана Ђекић, Водице Војводине, издавачка кућа Драганић и Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, Београд, 2001, 28–29

¹⁵ Поред лековитог извора или бунара најчешће би био постављан дрвени, или камени крст, као и иконе неких светитеља. Међутим и поред тога, већину обележја Црква није освештала и признала. Она даље каже да су се на водицама градиле и грађевине, а да су њихов изглед и величина зависили од јачине веровања у њену исцелитељску моћ, као и од економске снаге и друштвеног положаја самог ктитора. Она набраја пет типова грађевина на водицама: чесме; чардак, чардак са капелом; молитвени дом; сакралне грађевине и остали типови.

зида кроз две металне цеви. Изнад сваке цеви се налази једна икона. До самих извора се силази низ неколико степеника. Изнад самих чесми, на стубовима озиданих од истог камена какав је и зид из кога извире вода, постављен је кров на четири воде са крстом на врху. (слика 5)

Атанасије Теодоровић (1801–1842)¹⁶ у „Новинама србским“¹⁷ из 1821.

¹⁶ Сажет приказ живота и дела Атанасија Теодоровића у: Ђорђе Арсенић, Знаменити Румљани, књига I, Рума, 1996, 128–135; Др. Милан П. Костић, „Др Атанасије Теодоровић, први професор Лицеја“, Научни зборник МС, Серија друштвених наука 1, Нови Сад, 1950, 81–92; А. Ковач, Знаменити Сремци, 1964, рукопис, Матица српска, РОМС М.12.635

Као и његов имењак Атанасије Стојковић, и он је писао са одушевљењем о румском атару. У Руми је завршио основну школу, а гимназију у Сремским Карловцима. По завршеној гимназији одлази на студије у Пешту. Прво је три године студирао филозофију, а потом и права. Упоредо је студирао и естетику, а стекао је и један завидан ниво музичког образовања. По завршетку студија постаје двоструки доктор, и филозофије и права, и као такав се 1824. године запошљава као професор у Новосадској гимназији. Упоредо са тим бавио се и адвокатуром. Његов просветно културни рад био је веома цењен, те постаје један од главних сарадника новопокретног Летописа Матице српске 1825. године. Господар Јеврем, брат кнеза Милоша, иначе познат као мецена многих књижевника и уметника, запазио је рад Атанасија Теодоровића и свесрдно се залагао да га одведе у Србију. То му и успева 1832. године. Доласком у Србију распоређен је на разне одговорне послове и положаје. Био је истовремено и директор Училишта у Београду и наставник у Великој школи. Велику школу у Београду основао је Доситеј Обрадовић још за време Карађорђево Србије, али је са пропашћу Првог српског устанка и ова школа престала да ради 1813. године. Поново је отворена 1831. а две године касније из Београда је премештена у Крагујевац. Од 1838. године Велика школа прераста у Лицеј, или такозвано Велико училиште са рангом више школе. Ова школа је 1841. године враћена у Београд и из ње ће се касније развити Београдски универзитет. Од свог доласка у Србију Атанасије Теодоровић је радио у тој школи. Тако је он забележен и као први професор Лицеја када школа 1838. године добија тај статус. У исто време обављао је и функцију директора штампарије, као и функцију васпитача кнежевских синова, Милана и Михајла. Мора се још нагласити и то да је Атанасије Теодоровић био музички образован и да је радио на формирању првих ђачких хорова, а бавио се чак и компоновањем. Као уметник на гитари држао је концерте на многим приредбама, учествовао као музичка пратња у позоришним представама Јоакима Вујића и помагао првом диригенту у Србији, Јосифу Шлезингеру.

¹⁷ „Новине србске“ лист на српском језику појавиле су се у Бечу 1. августа 1813. године. Три године су новине излазиле сваки дан, осим недеље и празника. До маја 1816. године лист су уређивали Димитрије Давидовић и Димитрије Фрушић, студенти медицине. После дипломирања на факултету и одласка Фрушића из редакције, Давидовић се борио да сачува лист, јер је тираж и број претплатника опадао. Половином 1821. Давидовић је напустио Беч и прешао у Србију, а „Новине“ је оставио свом сараднику, студенту права Петру Матићу.

Прве новине у Кнежевини Србији – „Новине србске“ штампане су 1834. године, прво у Крагујевцу, а касније у Београду. Новине су покренуте с циљем да шире просвету и културу, али када се погледа њихов садржај види се да су биле и политички лист. Штампане су у државној штампарији под уредништвом Димитрија Давидовића.

године је, у два наврата као прилоге бројевима 62 и 77, објавио песме „Описаније румског поља Кудоша и похвала старца Палемона“ и „Описаније румског Кудоша, Заграде, Берка, Ракине баре, пастира и белџарица увеселеније“. У својим песмама о пољу Кудошу Атанасије Теодоровић истиче сву лепоту Кудошке долине, описује многа места на којима су се дешавали разни догађаји, као и актере тих догађаја и збивања.

Прву песму „Описаније румског поља Кудоша и похвала старца Палемона“¹⁸, Атанасије Теодоровић је написао као похвалу коју изриче старац Палемон, то јест румски кнез Недељко Стефановић¹⁹. Док се шета овом прелепом долином у пратњи свог младог питомца Дамона, остарели кнез ужива у крајолику. Он се диви потоку Кудошу и истиче његов значај за лепоту тог дела румског атара. Стар и лошег здравља, Палемон у лепоти Кудошке долине налази освежење и радост за своје уморно срце и душу.

Као широко образован, Атанасије Теодоровић је био велики поштовалац Фридриха Шилера²⁰, те његовом изреком „Где се добротинство и љубав сједине, беде сваке тамо ноћи ишчезну“ најављује доживљај који старац Палемон проживљава шетајући Кудошком долином.

Већ у првим стиховима описана је лепота Кудошке долине и потока и бистрина његове освежавајуће воде, као и лепота његових обала прекривених нежном травом и разнобојним цвећем.

„О КУДОШКО поље румско мило,
Кое краси нежно – зелена травица,
Ружично – румено, цвеће и бело,
Пастира и добри красна сеница! ...“

Потом је описано шире окружење. Песника фасцинира што је поток с једне стране окружен шумом, а с друге дивним виноградима. Сву ту лепоту, од које Палемоново уморно и старо срце радосно поскочи када је угледа, за-

Он је новине конципирао као средство обавештавања, али и изношења сопствених мишљења и ставова. То га довело у сукоб с кнезом Милошем Обреновићем и по његовом наређењу новине су добиле строгу цензуру. Кнез је тако изнео став да се новинар у Србији не сме бавити политиком, а због непоштовања тог става Димитрију Давидовићу је забрањен рад у новинарству.

¹⁸ Случај је хтео да сам је први пут узела анализирати 30. јуна 2021. године, баш на двестагодишњицу од њеног настанка у Пешти, те ми је била инспирација за даље проналажење, истраживање и анализирање других сличних песама.

¹⁹ Недељка Стефановића се помиње у: Славко Гавриловић, Рума трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска, Нови Сад, 1969, 122

²⁰ Фридрих Шилер (1759–1805) био је немачки песник, драматург, филозоф и историчар. Његова дела су проткана најразличитијим осећањима и пуна су реторике, те су делови често цитирани као изреке. Дао је значајан допринос развоју романтизма, а најпознатије дело му је сигурно „Ода радости“. Поред поезије писао је и историјска дела и позоришне комаде.

право негује његов верни Дамон баш зато да би усрећио болесног старца. Док се његов добротинитељ одмара, захвални Дамон га разгаљује и свирком на гајдама. Овим детаљом, поред дескрипције, аутор је свакако желео да дочара и атмосферу свог времена.

Посебно место у песми заузима опис богатих липових крошњи. У њиховом пријатном хладу, предосећајући крај, Палемон подучава Дамона преносећи му своје знање и мудрост, а са надом да ће он једног дана и сам то знање умножити и пренети на другог. Дамон свирком на фрули призива све благе ветрове да Палемону олакшају тренутке старости које он најрадије проводи у благодати и нежности овог окружења. Липов хлад је посебно апострофиран, као будуће светилиште за све оне који пожелеле исту лепоту и благодет Кудошког поља, а којима ће се Рума заувек поносити.

„ ... Липо о ти свагда богатوليствена!
Ако икад, буд му сада ладом приатна.
Зрели разум мисли благе нека умложава,
И Дамона свог питомца сердце украшава...
... Тихи о Зефири притеците
ПАЛЕМОНУ воздух живота улите.
Дамон ће му веран тело подигнути,
И на стазу красну радостно извести...
... Теби ћ липо! ДАМОН благодаран бити,
тебе ће и позно потомство славити ...“

Шетајући данас Кудошком долином, осећај у души је исти, али у оку другачији. Нестало је дивних винограда и густог липовог хлада, али благодет срцу даје поглед на плодне њиве и родне воћњаке кроз које струји благи поветарац који и данас удах животу даје. (слика 6)

У другу песму „Описаније румског Кудоша, Заграде, Берка, Ракине баре, пастира и бељарица увеселеније“ песник нас уводи старом пословицом „Слави другог, да прослављен будеш“. Он велича место које Рума има у његовом срцу и исказује жељу да је опева уз звуке Орфејеве лире, као и сва румска поља са својим природним лепотама и пастирима који ту бораве са својим стадима.

„ ... О Орфее! дад ми твојо лиру!
Да м' гласови сад свуда заору,
И побуде мало и велико,
Да се стрчу да певамо слатко,
Равна поља и по њим' пастире,
Потом Руму, и ко цвеће бере...“

Прво описује поток Кудош за који каже да извире северно од Руме те да се шири плодном равницом од села Павловаца па све до Шашинаца, а

да цело поље закљања спахијска шума²¹. У шумици описује један извор, који посебно лети доноси благодет расхлађења у топле дане. Извор је скривен у грмљу глогиња и трњина, а једино се један јаблан узнео ка небу како би гледао кад на извор дође Сојка љуба и како она, чекајући драгог, ту заспи сновијајући да ју је драги обљубио, а онда и преварио са другом, лепшом девојком. У фусноти песме, аутор наводи да не зна да ли је ова прича истинита, јер се она преноси са колена на колена и, на неки начин, тражи извињење ако је некога својом песмом увредио.

„ ... У шумици тече извор воде,
Кои лети разлађује људе:
Ту е шипак подупро глогињу,
А глогиња покрила трњину.
Поносан се јаблан диго небу,
Да с висине гледа сојку љубу; ...“

Потом даље описује да је Кудошком пољу с десне стране село Вогањ, да му лице греје сунце, а да му је одећа чокоти винограда и родне воћке. За њега су пударске колибе²² прелепи двори у пољу у којима пудари имају најлепше собе где лети бораве, а у јесен дочекују госте. Сам поток тече од села Павловаца, па даље протиче кроз Заграду²³ и Берак²⁴. (слика 7)

Посебно је интересантан опис Ракине Баре²⁵ (слика 8) и свега онога што се на Бари дешавало када се на њој скупе пастири и девојке белјарице које својом песмом увесељавају пастире. Пастири пак, својом свирком заводе девојке и оне занете прелепом музиком играју и певају с њима. Користећи ову занесеност, они би од девојака украли и по који, у већини случаја и први

²¹ Мисли се на спахијску шуму у данашњем Тивољу, ондашњи парк Тиволи (примедба аутора).

²² Пудари су чувари винограда

²³ Заграда је пустара, или ливада спахије Пејачевића са које се никад није ксило сено, зато што су целе године на њој пасли коњи са спахијске ергеле

²⁴ Берак је поље које је са три стране окружено водом, а са четврте, западне стране је заштићено ровом (јендеком). Прва вода око Берка долази са Фрушке Горе (поток Кудош), друга вода из иришких планина извире и протиче кроз саму Руму делећи је на Стару и Нову Руму (Борковачки поток), а трећа вода долази из Ракине Баре. Одатле се, од Берка, све воде спајају и код Јарка се уливају у Саву. Ров (јендек) се протезао од Ракине Баре па до Заграде.

²⁵ Ракина Бара представља један вртлог у сред њива из које извори хладне воде извиру. Због слаткастог освежавајућег укуса воде на те изворе свраћају сви који раде у пољу, пастири, а долазе и девијке да на изворима перу рубље. Посебно долазе на извор и девојке белјарице, оне које платно беле. То су углавном обичне девојке Српкиње које се не плаше сунца и не боје се што ће им кожа и препланути.

Иначе је бледа кожа, недотакнута сунчевим зрацима била симбол аристократије која је пландовала у хладовини, док је препланула кожа била знак да се припада послузи и радницима који раде на отвореном простору, на њивама, у пољу.

пољубац. Та њихова игра траје готово цели дан, све до момента док стоку не треба гонити кући.

У песми је описан и један интересантан обичај удварања и изјављивања љубави – момачко–девојачка „игра јастука и пољубаца“. Наиме, младе да играју ову игру позива локални гајдаш својом свирком. Игра почиње тако што се сви ухвате у коло, а један момак, такозвани јастучар, узима јастук који је направљен од ткане торбице напуњене мирисном травом и латицама цвећа.

„ ... Јастука се морало играти,
И уста се слатки наљубити.
Но какоће то они почети?
И откуда јастучић донети?
Ха! ево гле! брзо се сетише:
Едну торбу измеђ њи нађоше,
Кое беше шарена ко дето,
Све два и два поизвезен пето.
Брже са ње повраз откидоше,
Травним цветком пуну напунише,
Напунише маикине душице,
Да мирише милог чисто срдце,
Сву невиност њиове младости...“

Пред коју девојку баци овај импровизовани јастук, према њој показује љубав и наклоност и може јавно да је и пољуби. Даље је у песми дат опис младог момка – јастучара који се стидео да јавно покаже осећања према изабраној девојци, па је одуговлачио са бацањем јастука, због чега га остали момци коре и убрзавају. Иако се због његове стидљивости није могло очекивати, он је ипак све изненадио када је нагло бацио јастук пред најлепшу од свих и пољубио је страствено да је сама девојка остала без речи. И сам изненађен својим поступком, плашио се да ће му срећа коју је осетио када је смогао храбрости да то уради донети и неку несрећу, али се то ипак није десило.

Но, гризла га је савест због жестине страсти коју је показао и сматрао је да је начином на који је пољубио девојку довео њену част у питање. Схвативши да то што је урадио није у реду, он одлази свештенику да се исповеда, а искреношћу своје приче и осећања одушевљава свештеника који га ослобађа сваког греха и преузима на себе дужност да се за њега Богу моли.

На крају приповедач каже да не зна адекватан начин којим би описао како су се други изљубили и са тог веселог места разишли, али закључује да је та игра доносила неизмерну срећу младима да су се осећали важнији и од неког краља или цара у тој срећи. Сматра да је добро да што више о Руми све опева, како би се и Рума њиме поносила и како га не би заборавила. Отуда и она уводна пословица на почетку.

Обе песме Атанасија Теодоровића оставиле су значајне податке о изгледу румског атара, указале нам на све интересантне локације у румском атару које и данас имају исте називе, али и податке о појединим становницима Руме, о посебним сталешким групама, о њиховом поимању живота, обичајима и веровањима.

Илија Округић Сремац²⁶, католички свештеник и књижевник, пореклом из Срема, још од ране младости почео је да пише стихове, али и драме, као и расправе у форми сонета. Нажалост, мало тога од његовог књижевног стваралаштва је штампано: тек неколико збирки песама и неколико драма. У актуелним новинама свог времена објављивао је појединачне песме. Теме су му биле разнолике, а овом приликом ће бити споменута тек два наслова: „Повјесничке цртице из Сријема“ и „О сријемским старинама“. За потребе овог рада издвојиће се и његова најпознатија комедија „Саћурица и шубара“, или „Сто за један“.

То је била весела игра с певањем у четири чина, инспирисана темама из тада већ угашене иришке „Слепачке академије“. Ова комедија је у ствари написана поводом Штросмајерове²⁷ намере да у Загребу оснује праву академију наука, за разлику од слепачке, која је раније постојала у Иригу²⁸.

²⁶ Илија Округић Сремац рођен је 1827. године у Сремским Карловцима где је завршио и основну школу и гимназију, док је богословију изучио у католичком семинару у Ђакову и Загребу. Прву службу као капелан добио је у родним Карловцима, да би после неколико премештаја, 1867. године био постављен за пароха у Петроварадину.

²⁷ Јосип Јурај Штросмајер (Осијек, 4. фебруар 1815 – Ђаково, 8. април 1905), бискуп и политичар, доктор теологије, ђаковачки бискуп и професор универзитета. Био је родоначелник хрватске идеје југословенства. Наставио је да негује идеје илирског покрета које су имале за циљ да илирско, а потом југословенско, име послужи као степеница на путу уједињења. Тежио је уједињењу јужних Словена у оквиру Аустрије под влашћу Хабзбурговаца. Имао је значајну улогу у оснивању ЈАЗУ (Југославенске академије знаности и умјетности) 1867. у Загребу. Такође је играо велику улогу у оснивању загребачког универзитета 1874. године. После стварања заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца (касније Југославије), створен је својеврстан мит о југословенству које је заговарао Штросмајер.

²⁸ Знатно раније него што је В. С. Караџић почео записивати наше епске песме, српску песничку традицију стварали су слепи гуслари, а један од најзначајнијих гусларских центара био је Ириг у Срему. У њему је у периоду од XVI до XIX века радила такозвана „Слепачка академија“. Свакако, она није била организована школска институција, јер се музичко образовање сводило на слушање и понављање, али је дефинитивно постојала и давала резултате. Иначе, омиљено место где су се гуслари скупљали били су сајмови, црквени вашари и сабори, па је логично што је Ириг као економски центар једне области у којој је био велик број манастира, постао временом центар окупљања путујућих народних певача, који су у њега долазили, пре свега, да ту колико је могуће, удобно презиме. Иако је сам назив „Слепачка академија“ веома омаловажавајући, ипак је то била институција вредна сваке похвале и помена. Окупљање слепих гуслара у Иригу и рад Академије забрањени су царским рескриптом

Једна од главних личности ове комедије је управник „Слепачке академије“, гуслар Пантелија коме је писац дао име по Јовану Пантелићу, директору Карловачке гимназије. Управо је од њега Округић сазнао прве приче о животу слепаца из Ирига и оне су му послужиле као садржај за ову комедију која је смештена у 1827. годину. Наиме, основа приче је веровање да се једна милост вишеструко враћа. Гуслар Пантелија, или наратор у овом случају, пева о војнику који реши да слепцу дарује један талир не би ли добио 100 талира назад. Но, уз даривани талир нехотице је даривао и један дукат. Тражио је од слепца да му дукат врати, што овај одбија. Да би се осветио слепцу, одлази слепчевој кући и узима му саћурицу где је слепац сакупљао четрдесетогодишњу уштеђевину, а успут је још неком другом слепцу узео шубару, знајући да он у постави капе чува своју уштеђевину. У овом раду, морална поука комедије није у фокусу, већ су занимљиве народне песме које се преплићу кроз читаво дело. Наиме, читав комад је проткан народним песмама које су слепци обично певали.

У трећем чину се наводи песма „У нашему лепо ти је Срему“ у којој су веома сликовито описане прилике у Срему оног времена, то јест период тридесетих година XIX века. Ову песму пева слепац Пантелија. У песми се прво општено даје слика Срема са свим његовим лепотама.

„У нашему лепо ти је Срему,
Та милина живет је у њему!
Куд погледаш с једног другом крају,
Није лепше ни у истом рају..“

Песма даље говори о три славне сремске вароши: Карловцима, Руми и Иригу. Из ове песме данашњи читаоци се могу упознати са карактеристикама тих вароши, али и са њиховим становницима. Јасно се види шта је коме био приоритет и чему су житељи ових вароши придавали значај, или шта су опште чинили и какви су били. Ево како је приказана Рума и њени мештани:

„...Друга слава на гласу је Рума,
Прослављена због свог лепог друма.
Кад је суво, онда је у слави,
Прашина те хоће да задави.
А кад киша, до колена блато,
Ал Румљани ништ немаре зато.
Велики су они мудријаши,

из 1780. године. На ту одлуку свакако је утицала тужба илочких братара да српски песници – слепи гуслари, шире песме у којима се величају српски јунаци у борби са Турцима, а да кроз песме шире и православље, а оно је за њих била обична, али опасна шизма. Нешто касније „Слепачка академија“ наставила је са радом у Сланкамену у оквиру једне приватне гусларске школе. Подаци преузети са интернета: Петар Блачић „Академија за слепе гусларе“ од 18. априла 2010. интернет страница www.blic.rs виђено 22. августа 2021.

Учитељ се сваки од њих плаши.
 Јер чим Румљан један чело свора,
 Већ учитељ бедан селит мора.
 А Румкиње голубице чедне,
 Дању ретко можеш видет једне.
 Ал у вече и по ноћном мраку,
 Ко чикови врве по сокаку...²⁹

Ови стихови сатирично говоре о изгледу Руме, али и о карактеру Румљана и Румљанки. Међутим, иако се кроз ове стихове провлачи сатиричан тон, ти стихови нам ипак говоре о односу Румљана према образовању и учитељима. Рума је варош са богатом историјом школства и њена школа је била на добром гласу још од половине XVIII века. Стога су Румљани знали ценити добре и вредне учитеље, а лоши и лењи учитељи падали су у њихову немилост, те су сами напуштали службу и одлазили из Руме.

И остале две вароши су опеване на сатиричан начин, са свим описима главних мана како самог места тако и његових становника. Зато се песма и завршава стиховима

„...Бог те чуво суда иришкога,
 И румскога блата дебелога,
 И калдрме карловачке равне,
 У по дана ко сред ноћи тавне.“

Округић је очигледно био прилично горак или макар заједљив човек, али је свакако био значајан баш због народних песама које је сачувао, али и због слике Срема и саме Руме коју нам је оставио.

Милан Рајаковац³⁰, румски трговац с краја XIX и почетка XX века о Руми је испевао једну песму нешто касније у односу на своје претходнике.

Као и Атанасију Теодоровићу, Кудош је био инспирација и овом, тада младом гимназијалцу. Колико је познато, ова песма није објављивана, а записао ју је по сећању његов син Богдан³¹ на свој 84. рођендан, 22. априла 1991. године. Овом приликом објављујемо је у целости:

²⁹ Делови песме који су овде наведени преузети су из: Ж. Марков „Живот и прилике 1827. године“ – из прошлости Срема, Дневник, Нови Сад, од 1. јануара 1960.

³⁰ Рођен је 1881. године у Савинама. Година рођења је преузета из Домовног протокола лист 136, али на парти пише да је умро 1924. године у 45. години живота, те из тога произилази да је рођен 1879. године. Оженио се 1906. године. По занимању је био трговац, а по једном писму са монограмом његове радње види се да је имао разрађену трговину већ 1907. године.

³¹ Део рукописа и докумената из заоставштине професора румске Гимназије Богдана Рајаковца предат је на чување Завичајном музеју Рума, те је и текст песме о Кудошу део те грађе.

КУДОШ³²

Ој кудошко равно румско поље,
У теби сам увек добре воље.
Твој су понос дивни виногради,
Њиним грожђем свак се радо слади.
Уз њих живи воденица стара,
Од пшенице хлеб засушни ствара.
А кад прођем кроз твоје шљивике,
Тад угледам чаробне видике.
Тамо на крај јесте Фрушка Гора,
Та лепша је од Јадранског мора.
Лепа Румо у срцу си Срема,
Што је Срема тога нигде нема.
Нема Срема ни у пола Срема!

Овакав опис кудошког поља одговара у потпуности и садашњем изгледу. Сви они који имају имање у кудошком атару и данас имају исту емоцију.

Све скупа ове песме су дале драгоцене податке о прошлости Руме, њеној околини, као и о људима који су у том времену живели. Данашњем читаоцу, оне су приближиле и објасниле називе предела са којим се и данас сусрећу, разјасниле су корене веровања и обичаје везане за та веровања, а која су се до данас одржала. Ове песме су расветлиле миље људи који су на овим просторима живели, њихов друштвени и економски статус, као и ниво образовања који су имали, или пак могли стећи. Кратко речено, ове песме су отргле једно прохујало време од заборава.

³² Професор Богдан Рајаковац каже да је његов отац Милан написао ову песму као ученик трећег разреда Карловачке Гимназије.

Извори

- А. Ковач, Знаменити Сремци, 1964, рукопис, Матица српска, РОМС М.12.635

Литература

- Арсенић 1996, Ђ. Арсенић, *Знаменити Румљани*, књига I, Рума
- Бекавац 2006, С. Бекавац, *Атанасије Стојковић – живот и дело*, дипломски рад, ментор др Дарко Капор, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, департман за физику, Нови Сад,
- Блацић 2010, П. Блацић „Академија за слепе гусларе“, *БЛИЦ* од 18. априла 2010. са www.blic.rs (виђено 22. августа 2021)
- Вукмановић 1999, Ј. Вукмановић, *Нема лепше песме од бећараца: збирка бећараца и поскочица*, Народна библиотека „Др Ђорђе Натшевић“, Инђија
- Вукмановић 2003, Ј. Вукмановић, *Иде лола и пева бећарац: збирка бећараца и поскочица*, Елит, Београд
- Гавриловић 1969, С. Гавриловић, *Рума трговиште у Срему 1718–1848/49*, Матица српска, Нови Сад
- Ђекић 2001, М. Ђекић, *Водице Војводине*, издавачка кућа Драганић и Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, Београд
- Костић 1950, М. П. Костић, „Др Атанасије Теодоровић, први професор Лицеја“, *Научни зборник МС*, Серија друштвених наука 1, Нови Сад
- Марков 1960, Ж. Марков „Живот и прилике 1827. године – из прошлости Срема“, *Дневник*, Нови Сад, од 1. јануара 1960.
- Стојаковић 2019, А. Стојаковић „ Два надгробна споменика породице Ђуришић на православном гробљу у Руми, рад Петра Палавичинија“, *Зборник IX*, Завичајни музеј Рума, Рума
- Стојковић 1878, А. Стојковић „Писмо“, *ЈАВОР лист за забаву, поуку и књижевност*, власник др Ј. Јовановић, уредник др И. Огњановић, Нови Сад, бр. 6 од 5. фебруара 1878. године
- Теодоровић 1821, А. Теодоровић „Описаније румског поља Кудоша и похвала старца Палемона“, *Новине србске*, прилог бр. 62, Беч
- Теодоровић 1821, А. Теодоровић „Описаније румског Кудоша, Заграде, Берка, Ракине баре, пастира и белгарица увеселеније“, *Новине србске*, прилог бр. 77, Беч

Summary

MA Branislava R. Konjevic
Ruma County Museum

POEMS ABOUT RUMA AS HISTORICAL SOURCES

Texts of poems describing Ruma and its beautiful agricultural lands, as well as providing information about its very authors, their level of education and degree of commitment and loyalty to the homeland were created and saved in the period since the end of 18th century until today.

The oldest texts studied in this article tell about customs, wonders and graces of the region where shepherds, young laundresses, as well as visitors to these parts and travelers enjoyed. Ruma itself and its locals were also written about.

Contemporary poets wrote numerous poems about Ruma later, and they were sung by folk singers, the so-called verse mongers. Most of those poems had music composed for them so in that way, they reached the collective awareness of listeners and formed a picture of past times for today's readers or listeners.

More than 200 years ago, natural beauties of Ruma's agricultural lands were depicted by Atanasije Stojkovic and Atanasije Teodorovic, who were already famous and recognized scholars of their time. They wrote about the beauty of the valley of Borkovac and Kudos creek. A hundred years later, Milan Rajakovac wrote a short poem about Kudos.

Ilija Okrugic Sremac in his writings tells us satirically about occasions in three places in Srem: Karlovci, Ruma and Irig, providing information about not only the characteristics of those places, but also characters of people who lived there.

All of the poems presented have indeed saved these bygone times from oblivion.

Key words: poems about Ruma, Atanasije Stojkovic, Atanasije Teodorovic, Ilija Okrugic Sremac, Milan Rajakovac, Ruma agricultural land.

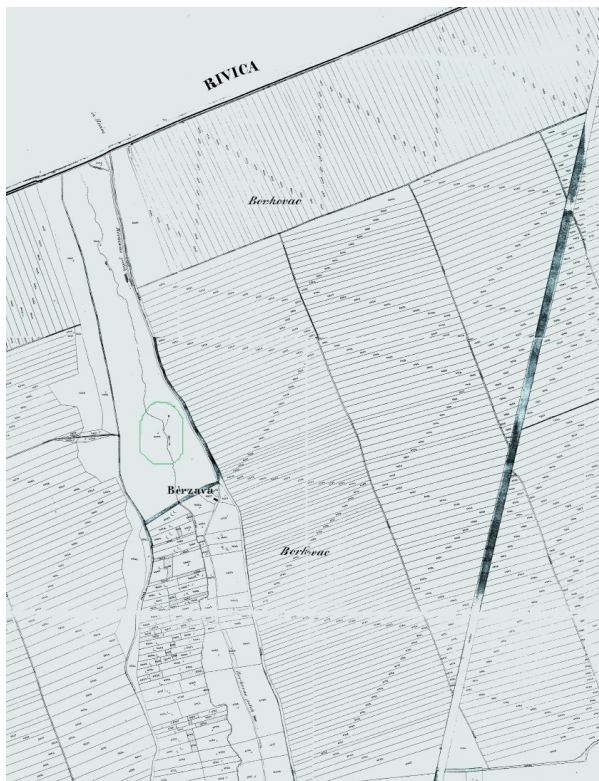
Сл. 1. Мапа Руме из XIX в. – румски потоци

Сл. 2. Портрет Атанасија Стојковића, рад Павела Ђурковића, 1828, уље на платну, Галерија Матице српске, Н. Сад.

Сл. 3. План ујегг центра Руме из 1864. године на коме је обележена кућа Атанасија Стојковића (црвено)

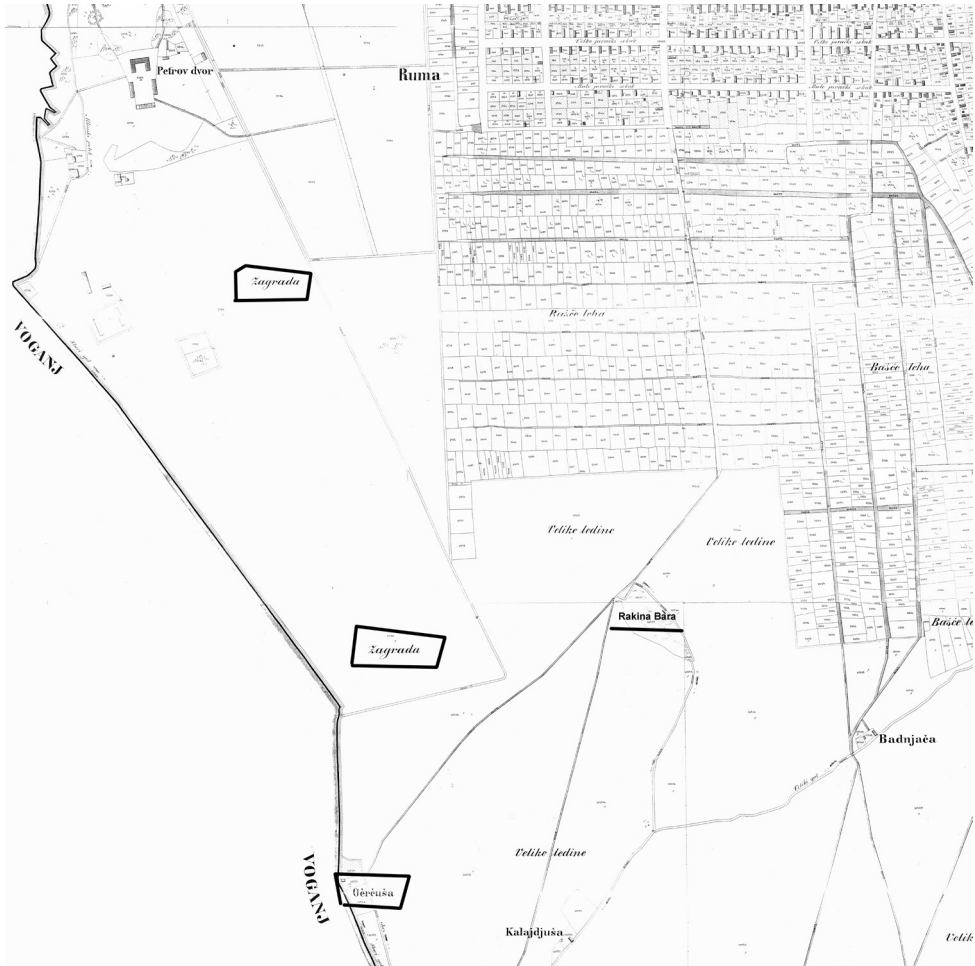
Сл. 4. Део старе мапе где се види извор у Борковцу

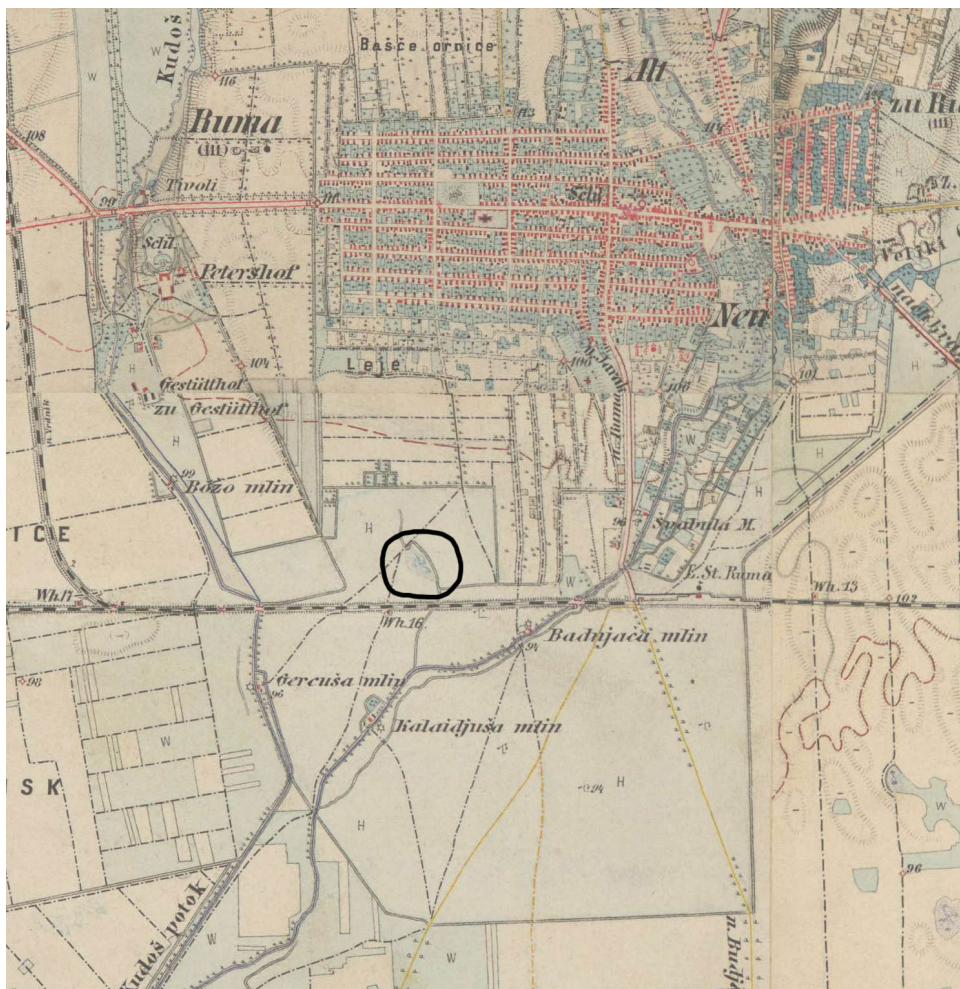
Сл. 5. Борковачки извор данас

Сл. 6. Кудош данас

Сл. 7. Део старе мапе где се види Заграда, Берак, Ракина бара и ров са свим водама које се са севера сливају ка Сави

Сл. 8. Мапа са обележеном Ракином баром с краја XIX века

726.8(497.11)“1914/1918”

718(497.113)“1914/1918”

COBISS.SR-ID 49999369

Снежана Јанковић
Виши кустос, историчар
Завичајни музеј Рума

НАЦРТИ РУМСКИХ ВОЈНИЧКИХ ГРОБАЉА ИЗ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: Организована војничка гробља у Руми, као последица војних операција у Срему углавном током друге недеље септембра 1914, али и нешто раније (Церска битка) постоје више од једног века. У фонду збирке Мапе и планови Историјског одељења Завичајног музеја Рума чувају се два вредна експоната, оригинални Нацрти, прикази раног изгледа ових гробаља. Реч је о два војничка гробља која се налазе у оквиру Православног и Јеврејског гробља. Уз презентацију Нацрта, који уз то што су значајни музејски предмети представљају и веродостојне историјске изворе, овај рад подстиче неговање културе сећања. Сагледавајући шири контекст времена и околности настанка војничких гробаља у Руми и њихових Нацрта рад доноси податке о румским гробљима, војној операцији из Великог рата „Сремској офанзиви“, једном делу њених жртава, војницима сахрањеним у Руми, дајући им имена и презимена.

Кључне речи: Војничка гробља, Нацрти, Рума, Легет, српска војска, аустроугарска војска, јеврејски војници.

Увод

У ширим европским просторима, приближно све до краја 18. века градска гробља смештена су у централним урбаним зонама. У црквеним атријумима (портама, двориштима), лоцирана су на посебно одређеним парцелама или понекад чак окружују сакралне грађевине. Често су поједини гробови, на различите начине заслужних смртника, смештени на издвојеним, почасним позицијама непосредно уз фасаду. Ова гробља, још увек на изванредан начин, свесно или подсвесно повезана са древним елементима предхришћанских традиција, својом позицијом у окружењу посвећених црквених простора, оси-

гуравала су и учвршћавала могућност за остварење важних религијских постумних догми – Васкрсења и бесмртности душе.

Од раних 1800-их гробља су, поред осталог, због пораста броја градског становништва, све мање слободног простора на дотадашњим локацијама сахрањивања као и знатно либералнијег односа према религији нове, буржоаске друштвене класе дефинитивно измештена на периферију.¹ Измена односа према крајњем одредишту предака, после низа епидемија потеклих управо са пренасељених гробаља, неретко се званично декларисала као практичан начин за унапређење и очување здравља живих, јер се смрт најчешће посматрала уско повезана са болешћу, као њен финални стадијум. Организовани простор за смештај преминулих постаје посебна врста карантина за смрт. Приградско гробље прераста у град мртвих у коме се смрт изразито индивидуализује. Сваком, или већини покојника, осигуран је његов властити простор у коме може појединачно и вечно да борави. Ипак, бар у почетку, периферијска гробља углавном су била одређена за мање имућне, док су црквена дворишта и крипте још увек била резервисана за оне са највишим друштвеним рангом.

Гробље постаје хетеротопија, посебан, независан свет у реалном свету². Убрзо, гробнице, постављене и изведене у прикладној форми према претходном социјалном рангу бившег члана друштвене заједнице, чине саставни део неке врсте идеалног града за преминуле. Гробље посетиоцима ствара илузију да покојни преци и даље постоје задржавајућу статус симболизован, понекад вредним уметнички израђеним обележјем почивалишта од скупоцених врста камена. То је симулирана утопија живота након смрти али је такође и приказ тада стварног света, где крвна припадност, богатство и моћ играју централну улогу.

Оснивач Нове Руме³, барон Марко III Александар Пејачевић, градећи ово насеље након поделе Срема на Војну границу и провинцијал 1745. године, намеравао је да створи ново седиште свог властелинства, савремени занатски и трговачки центар градског типа чији би очекивани приходи значајно утицали на пораст финансијске моћи властелинства. Пејачевић је лично сугерисао израду пројекта функционалног насеља решеткастог, ортогоналног растера са широком главном улицом која се пружа правцем исток–запад и

¹ Iwan Sudradjat, „Foucault, the Other Spaces, and Human Behaviour“, *Procedia – Social and Behavioral Sciences* (ASEAN Conference on Environment–Behaviour Studies), Elsevier B.V. Selection and/or peer-review under responsibility of Centre for Environment–Behaviour Studies (cE-Bs), Faculty of Architecture, Planning & Surveying, Universiti Teknologi MARA, Malaysia, br. 36, god. 2012, 28–34.

<https://core.ac.uk/download/pdf/82579543.pdf>, 22. 06. 2021.

² Исто

³ Ђорђе Бошковић, *Рума, историјски преглед*, Завичајни музеј Рума, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“, Рума, 2011, 17.

неколико паралелних северно и јужно од ње, уз бројне попречне улице које се са њима секу под правим углом. У дефинитивном теренском обликовању улица, парцела и других простора насеља, по већ званично устаљеном принципу, ангажован је државни геометар Сланина и тадашњи провизор властелинства Франк⁴. Карактеристике овакве урбане матрице одговарају тзв. урбанистичкој школи „идеалних градова” која је владала у урбанизму крајем XVII и током прве половине XVIII века⁵. Ова форма је за дуг временски период омогућила неометано просторно ширење и просперитетан развој седишта румског властелинства. Утврђен изглед Нове Руме подразумевао је такође и санитарно безбедан простор за сахрањивање на ободу насеља.

Румска гробља

Прво, најстарије, Римокатоличко гробље званично је основано, освећено и почело да функционише већ годину дана после формирања насеља, 1747. године, на јужној периферији, између Пиварске (данас Пролетерска) и Гробљанске улице⁶. Већ следеће године, од епидемије маларије (Hitzigen fieber – жестока, врућа грозница, Sümpffieber – мочварна грозница⁷) умрла је готово четвртина новонасељених немачких колониста, нешто преко 150 особа⁸ – католика, што је нужно узроковало његово проширење. Румско римокатоличко гробље је од тада проширивано још неколико пута. Данас заузима укупну површину од 31.441 m² полигоналаног трапезоидног облика неправилних страница, са севера и југа уклопљену између грађевинских парцела.⁹

⁴ Насеље Нова Рума изграђено је у близини села Рума (Стара Рума). Први помен села Рума налази се у најстаријем катарстарском попису сремског санџака, турском дефтеру из 1546. године. Стара Рума прикључена је Новој Руми 1776. године пресељењем становништва села Руме у северноисточни део новог насеља.

⁵ Иван Симић, Владимир Михајлов, „Просторно-морфолошки потенцијали развоја мањих насеља у Војводини према концепту „Зеленог града“, *Архитектура и урбанизам*, Институт за архитектуру и урбанизам (ИАУС), Београд, бр. 43, 2016, 35–44.

⁶ Vladimir Mattioni, *Rumska groblja, analiza stanja i mere sanacije*, Zavičajni muzej Ruma, Preduzeće za urbanizam „Plan“, Ruma, 1990, 13.

⁷ Јован Максимовић, „Здравствене прилике у Срему у XVIII и XIX веку“, *Свеске Матице српске – Серија природних наука*, Матица српска, Нови Сад, бр. 55 св. 16, 2014, 119–195.

⁸ Славко Гавриловић, *Рума, трговиште у Срему 1718–1848/49*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969, 14.

⁹ Према подацима из катастарских књига на дан 23. 06. 2021. површина Римокатоличког гробља износи 31.441 m² (парцела број 6187). Извор: Републички геодетски завод, Република Србија; <https://katastar.rgz.gov.rs/eKatastarPublic/FindParcelaResult.aspx?KoID=803286>, 23. 06. 2021.

Староседелачко православно становништво сахрањивало се још деценију и по на старим локацијама, на својим малим локалним гробљима, око цркве Св. Николе на јужном рубу села Старе Руме (тзв. „Содол“) и на узвишењу, месту будуће изградње Вазнесенске цркве. После изградње ове цркве (тзв. „Велика црква“) ¹⁰ 1761. године формиран је други простор за сахрањивање, нешто мање Православно градско гробље. Налази се преко пута Римокатоличког, на супротној страни Гробљанске улице, и простира се источно до паралелне улице Под црквом (данас Дрварска) ¹¹. И ово гробље, ограничено овим двама улицама, током времена се у извесној мери проширило према југу. Данас оно такође заузима површину неправилног полигоналног трапезоидног облика са страницама различитих дужина, укупне површине 18.332 m². ¹²

После урбанистичког спајања Старе и Нове Руме, деценију и по након формирања Православног градског гробља, око 1776. године, на североисточној периферији насеља оснива се још једно православно, тзв. Старорумско гробље укупне површине 7.802 m². ¹³ У његовој непосредној близини, последње деценије прошлог века, установљено је ново гробље „Баруновац“ које се константно и убрзано проширује на околне слободне неизграђене парцеле.

После 1815. у Руми појављују се први јеврејски трговци ¹⁴ а стотинак година након оснивања града најзад се трајно настањује и више јеврејских породица. Непосредно после тога, такође на североисточној периферији, окружено ораницама уз пут према Иригу, формира се најмање румско гробље – Јеврејско гробље (3.200 m²). Према попису преосталих надгробних споменика ¹⁵ ово гробље било је у употреби око једног века (прво сахрањивање 1854. а последње 1954). Ипак, редовно коришћење јеврејског гробља трајно је окончано током Другог светског рата када је већи број румских Јевреја, углавном 1941, погубљен у Јасеновачком логору. Већ следеће године, већина преосталих румских Јевреја депортована је у Винковце, у логор на фудбал-

¹⁰ Ђорђе Арсенић, *Атанасије Стојковић (1773–1832)*, Институт за нуклеарне науке „Винча“, Лабораторија за радијациону хемију и физику „Гама“, Београд, 1995, 44.

¹¹ Исто

¹² Према подацима из катастарских књига на дан 23. 06. 2021. површина Православног гробља износи 18.332 m² (парцела број 6185). Извор: Републички геодетски завод, Република Србија, <https://katastar.rgz.gov.rs/eKatastarPublic/FindParcelaResult.aspx?KoID=803286>, 23. 06. 2021

¹³ Mattioni, наведено дело, 13.

¹⁴ Гавриловић, наведено дело, 126.

¹⁵ Попис је сачинио проф. Богдан Рајаковац, каснији кустос и управник Завичајног музеја Рума, 02. октобра 1956. године. Извор: Божидар Пауковић, *Румски јевреји*, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе и други, Рума, 1996, 24–26; Mattioni, наведено дело, 115.

ском игралишту а после месец дана у крематоријуме Аушвица (Auschwitz, Oświęcim, Polska).¹⁶ Од тада, од пет постојећих румских гробаља Јеврејско није у употреби.

Половином прошлог века румска гробља губе своје дотадашње конфесионалне предзнаке а од седамдесетих година постају јединствена градска оперативна комунална целина без верских и националних назнака. Данас сва четири гробља примају припаднике различитих вера и нација.

Посебне, невелике целине у саставу појединих од ових гробаља су војничка или ратна гробља која се и након више од века, својом планиметријом, уздржаном визуелном концепцијом и упечатљивим меморијалним карактером издвајају од сличних ретких примера из ужег и ширег окружења. У оквиру Православног градског гробља налази се Српско војничко гробље из Првог светског рата. Смештено између капеле Ђуричић и источне оgrade гробља, са укупно 48 гробних места, чува успомену на српске војнике из две супарничке војске – аустроугарске и српске. Јеврејско гробље у свом источном делу, такође има посебно уређену парцелу са Јеврејским војничким гробљем из Првог светског рата. Овде је покопано 14 аустроугарских војника јеврејске националности. Војничко гробље из истог периода постојало је и на Римокатоличком гробљу. Налазило се на парцели која се пружа дуж главне оgrade у југозападном делу гробља. Успомену на ово војничко гробље чува високи споменик у виду обелиска са крстом на врху, подигнут непосредно по завршетку рата.

Велики рат

Велики рат, касније назван Први светски рат, био је један од оних, глобално најзначајнијих историјских догађаја који остављају дубоке социо-економске консеквенце и трајне трагове у свести не само савременика – учесника већ и низа наредних генерација. Велики рат је претворио у супротност и дефинитивно срушио, на изглед несумњиве, универзалне и ванвремене врхунске духовне и привредне домете деветнаестовековне европске цивилизације, изграђене у времену без већег ратног сукоба током готово читавог једног века. До тада најкрволочнији рат у коме су у тами историје заувек нестала три моћна царства (Аустроугарско, Османско и Руско) такође је, наизглед трајно и економски оправдано, привредни примат западне Европе преместио у главне центре финансијске моћи у САД.

¹⁶ Milan Fogel, „Jom Hašoa – Šoreš“, Most – *Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu*, Hitahdut Oley Yugoslavia, Kfar Saba, god. 63, br. 3, maj/jun 2015, 1–5, http://joz.rs/vesti_izr/most3-15.pdf, 25. 06. 2021.

Објавом рата, 28. јула 1914, као прва жртва агресије Централних сила, у војним операцијама нашла се и Србија. Била је једна од најмањих држава учесница светског сукоба, али чврсто и по сваку цену решена да брани право на сопствено постојање. Иако значајно оскудевајући у готово свим видовима војне опреме, материјално истрошена у балканским ратовима 1912–13, по тада непосредно стеченом борбеном искуству и моралној снази командујућег кадра и војника, српска војска била је на високом нивоу. На почетку сукоба, узимајући у обзир почетне војне кампање: први француско-британско-немачки гигантски судар на Марни (*La première bataille de la Marne, France, 6 – 12. септембар*) и велике операције на Источном фронту (Галицијска битка код Лавова, *The Battle of Galicia, Lemberg, Ukraine, 26. август – 11. септембар*), српско ратиште било је од релативно споредног значаја. Ипак, неочекивана победа слабо опремљене српске војске на Церу (15 – 19/24. август) била је истовремено и прва недвосмислена савезничка победа. Кредибилитет Србије у релацијама чланица Антанте знатно је порастао током друге половине прве ратне године. Такође, у делу командног кадра српске војске, вера у сопствене снаге и коначну победу учврстила се и повећала нарочито после успешно завршене рововске битке на Дрини (6. септембар – 4. октобар) и победе у Колубарској бици (16. новембар – 15. децембар).

Између ових значајних и славних српских војних успеха над вишеструко бројнијим и моћнијим непријатељем, а непосредно после Церске битке, главне савезничке, француске и руске војне команде интензивирале су захтеве, истакнуте још у почетку рата. Српска војска требала је да што пре (мада недовољно и неадекватно наоружана и без нужног одмора, попуне и реорганизовања јединица) пренесе операције на аустроугарску територију како би за борбена дејства везала што већи део аустроугарских снага које би у супротном, очекивано, могле бити усмерене на руски фронт¹⁷.

Иако свесна свих евидентних недостатака, Врховна команда српске војске одлучила је да 5. септембра предузме операцију на аустроугарској територији („Сремска офанзива“) коју је у садејству требало да изведу 1. и 2. армија¹⁸. Имале су задатак да, свака на одређеној позицији¹⁹, изграде понтонске мостове, пређу Саву, продру на непријатељску територију, у Срем и освоје важније стратешке тачке.

¹⁷ *Vojna enciklopedija*, knjiga 9, drugo izdanje, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1975, 278.

¹⁸ Прву армију сачињавала је: Дунавска дивизија I позива, Шумадијска дивизија I позива, Коњичка дивизија и Обреновачки одред. Командовао је генерал Петар Бојовић. Другу армију сачињавала је: Моравска, Тимочка и Комбинована дивизија I позива и Тимочка дивизија II позива. Командовао је војвода Степа Степановић.

¹⁹ Прва армија је прешла Саву од позиције између села Скеле и Новог Села према Купинову на левој обали. Друга армија прешла је реку између Чеврнтије, старе српске карауле на десној обали и поља Легет на сремској страни.

Током недељу дана (6–14. септембар), колико је потрајао овај херојски али на пречац и у великој мери недовољно припремљен подухват, ратна подршка и лојалност великим, далеким савезницима плаћена је многим хиљадама палих и заробљених бораца и животима небројених цивила. Ипак, уз неадекватне жртве, офанзивом је делимично постигнут очекивани циљ – у септембарским војним операцијама била је ангажована и правовремено задржана у Срему немачка 29. пешадијска дивизија, која је планирано требала да учествује у бици код Лавова. Несумњива намера власти, после рата новостворене троједне државе, да се ова стратешка грешка и командни неуспех потисне у заборав, ипак није сасвим успела. Катастрофалан пораз и трагедија делова 2. армије приликом конфузног повлачења ка српској обали, у бици на Легету (7. септембар), низ директних окршаја са аустроугарским јединицама²⁰ а непосредно након повлачења српске војске из привремено запоседнутих делова Срема (13/14. септембар) сурова и крволочна одмазда над недужним цивилима српске националности, остала је дубоко урезана у колективном памћењу. Борци обе зараћене стране у „Сремској офанзиви“, страдали у жестоком сукобима, најчешће су сахрањивани у непосредној близини линије ватре, на брзину, у појединачним или заједничким (понекад масовним) гробовима са импровизованим или без икаквих обележја²¹. Само је мањи број теже рањених, транспортованих до најближих болница у Сремској Митровици или Руми, у случају углавном смртног исхода због задобијених повреда, могао бити сахрањен уз верски обред на неком од организованих гробаља.

Тако су ратне 1914. године настала војничка гробља у Руми. Војне власти у граду организовале су сахрањивање страдалих војника по основу верске припадности. Тада су на Римокатоличком гробљу сахрањени војници различитих националности из исте (аустроугарске) војске а на Православном војници исте националности који су припадали различитим војскама (аустроугарској и српској). Једино се на Јеврејском гробљу налазе војници исте националности који су свој ратни и животни пут окончали у истој војсци (аустроугарској).

Јеврејско и Српско војничко гробље опстало је упркос свим друштвено политичким, мировним и ратним околностима која су задесила ове просторе. Очувана су и два оригинална Нацрта ових гробаља из овог ратног периода са

²⁰ Прва армија је у региону југоисточног Срема поред кратких борби имала и неколико већих битака: 7 и 9. септембра код Бечмена, 8. код Деча, 10. код Пећинаца, 11. септембра код Попинаца, Војке и Крњешеваца. У Земун и Батајницу српска војска ушла је 10. септембра. Извор: Ђорђе В. Ћирковић, „Сремска офанзива 06–13. септембра 1914. – дани који су потресли Срем и Шимановце“, Шимановци, 16. 02. 2018, <https://www.simanovci.rs/2018/02/16/sremska-ofanziva-od-06-do-13-septembra-1914-dani-koji-su-potresli-srem-i-simanovce/>, 25. 06. 2021.

²¹ У фонду Студијске збирке Историјског одељења Завичајног музеја (бр. 2517) налазе се две оригиналне скице распореда већег броја места сахрањивања ратника обе зараћене стране у атарима села Јарак, Хртковци и Пећинци од 10. 09. 1914.

распоредом гробних места и именима преминулих војника или информацијом о месту где су похрањени подаци о њима.

Нацрт војничких гробова на румском Православном гробљу

У фонду Збирке мапа и планова Историјског одељења Завичајног музеја Рума, под инвентарним бројем 148 налази се Нацрт гробова српских војника сахрањених на Православном гробљу. Приказан је у оквиру скице овог гробља где су на посебно издвојеној парцели сахрањени војници током ратне 1914. и 1915. године. (Сл. 1)

На правоугаоном комаду окер-жутог патинираног, 70 gr. паус папира, димензија (301x403 mm), оштећених рубова, графитном оловком исцртане су контуре Православног гробља и у њима: блокови парцела, стазе, стан гробара („*Totengräbers*“) са окућницом и капела Ђуричић („*Kapelle*“). У горњем делу, изнад скице, исписан је текст на немачком језику: „Нацрт гробова војника и официра сахрањених на грчко-оријенталном гробљу у Руми који су пали од непријатеља и умрли од рана у медицинској установи“ („*Darstellung der Gräber über die im griechisch-oriental Friedhöfe Ruma begrabenen Soldaten u. Offiziere die vor dem Feinde gefallen, ihren Verwundungen erlegen und in den Sanitätsanstalten gestorben sind*“). Непосредно испод текста (источна страна гробља) исцртано је 39 гробних места у 5 хоризонталних паралелних редова неједнаке дужине. Од укупног броја гробова, приказаних у облику малих једнаких правоугаоника, 31 је обележен бројевима (1–31) исписаним црним мастилом а преосталих 8, крстовима уцртаним графитном оловком.

Уз десну страну скице, изван означеног габарита гробља (јужна страна гробља) вертикално је исписан низ бројева (1–32) у три колоне. У првој колони су редни бројеви гробних места, у другој колони је број покојника сахрањених у нумерисаном гробном месту а у трећој се немачка реч „човек“ (*mann*) понавља од врха до дна колоне. По овом списку, по 2 покојника налазила су се у 6 гробова (бр. 8, 9, 10, 16, 20 и 27); по 3 покојника у 3 гроба (бр. 14, 18 и 23) и по 4 покојника налазила су се такође у 3 гроба (бр. 15, 28 и 29). У осталих 19 гробова био је положен по један покојник.²² Иза последњег, броја 32, уписан је именом и презименом помоћни лекар аустроугарске војске

²² Укупан број сахрањених у гробовима 1–31 износи 52. У Нацрту овај број уписан је графитном оловком иза 31. гробног места. Очигледно, он означава број сахрањених на парцели са војничким гробовима и у њега није урачунат гроб 32 који се налази изван ње.

др Светозар Котуров.²³ Читав овај вертикалан низ бројева, заједно са именом лекара исписан је истим тамним мастилом. Испод њега, такође црним мастилом, на немачком језику исписана је напомена: „Имена сахрањених могу се видети у овдашњој грчко-орјенталној парохији“ („*Die Namen der Begrabenen sind beim hierortigen griechisch oriental Pfarramte ersichtlich*“).

Управо захваљујући румској православној парохији, односно марљивом ангажовању свештеника при храму Силаска Светог Духа у Руми, проте Марка Шауле (1865–1933) и проте Константина Вуковића (1875–1946), вођена је евиденција приликом укопа војника. Поред припадности једној или другој војсци, бележени су сви познати подаци²⁴: име, ратна јединица, место рођења, узрок или повреда од које је наступила смрт, године живота, датум и име свештеника који је присуствовао сахрани и вршио обред. Први сахрањени на овом гробљу, крајем августа 1914, били су учесници Церске битке²⁵, један непознати борац српске војске и Лазар Ђокић, аустроугарски војник, Србин из Босне. Последњи сахрањен, готово након 15 месеци од формирања гробља, био је Павле Лукић, преминуо од тифуса²⁶, аустроугарски војник, Србин из Нерадина.

Упоредивши текстове са подацима који описују судбину и промену изгледа посматраног сегмента градског Православног гробља током његовог вековног постојања²⁷, очљива је одређена разлика у форми и садржају ситуације представљене на посматраном Нацрту и каснијег, односно данашњег изгледа. Наиме, Српско војничко гробље је у протеклом времену имало неколико битнијих преуређења која су знатније мењала његов изглед и габарит.

Прво преуређење десило се још током рата када је, по наређењу аустроугарске војне управе²⁸, новембра 1916. извршена ексхумација првобит-

²³ Гроб др Светозара Котурова не налази се на парцели где су остали војнички гробови него у средишњем делу Православног гробља поред места где се главна стаза раздваја на два крака. Уцртан је као и други војнички гробови, у виду праугаоника у коме је црним мастилом написан број 32. Након рата, 1921. године када је гробље уређивано, др Котуров је ексхумиран и сахрањен на војничком гробљу.

²⁴ Углавном непотпуни: неки од војника већ су допремљени у болницу са подацима из своје јединице, други су сами дали податке о себи током лечења а неки, преминули у транспорту, били су анонимни. Поуздано се најчешће знала само вероисповест и припадност једној од две зарађене стране.

²⁵ Момир Милошевић и др, *Српско војничко гробље у Руми*, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ Рума, Савез бораца Рума, Рума, 2014, 37, 41.

²⁶ Већина преминулих и сахрањених у последњој години активно коришћеног гробља били су рањеници оболели од тада тешко излечивих болести: упале плућа, тифуса, туберкулозе, пегавог тифуса...

²⁷ Vladimir Mattioni, наведено дело, 17; Момир Милошевић и др, наведено дело, 36, 48.

²⁸ Исто, 50.

них гробова²⁹. Ископана су и премештена тела ратника. Тада су посебно сахрањени аустроугарски војници на западној а српски на источној страни војничке некрополе. Три године касније, гробље је уређено средствима православне парохије, побусани су гробови, стављени храстови крстови и ограђено је живом оградом.³⁰ Истовремено је и допуњено: међу страдале борце пренет је аустроугарски дезертер, наводни српски шпијун Петар Жупунски (аустријске власти су га стрељале средином 1915. а следеће године, приликом ексхумације и класификације покојника, сасвим га избациле са гробља).³¹

Године 1921, залагањем још увек активног проте Шауле, више друштвених организација и донатора, гробље је поново уређено и освећено. Стазе су патосане циглама и заливане бетоном, гробови одвојени и оивичени високим украсним бетонским опсезима, на гробовима засађен шимшир обликован у виду крста и засађено цвеће. (Сл. 2) Гробље је поново допуњено преношењем војног лекара аустроугарске војске др Светозар Котурова, Србина из Лежимира међу своје саборце. Од тада Српско војничко гробље има квадратни распоред, геометријски прецизно, симетралама страница рашчлањен на осам једнаких правоугаоних сегмената са по 6 гробова (укупно 48 гробних места).

Гробље је током и после Другог светског рата, свакако под утицајем владајуће идеологије, дуго било заборављено и запуштено. Наредно преуређење чекало се следећих дугих 67 година. Коначно, 1988. године изведена је реконструкција у нетрадиционалној, минималистичкој форми. Задржан је једнак распоред гробних места а уклоњени су остаци опсега који су раздвајали појединачне раке, украсна вегетација и сва религијска обележја. Изједначена је нивелација бетонираних стаза и травнатих површина гробова. На месту укрштања две централне стазе постављено је спомен обележје у виду ниског мермерног квадра (90x70x70cm) са натписом.³² (Сл. 3)

Последње уређење, изведено је нешто више од четврт века касније, 2014. године, поводом стогодишњице почетка Првог светског рата и операције „Сремска офанзива“. Реконструкција, у очекиваном традиционалном хришћанском облику, урађена је у две фазе (2014/15.) по пројекту Ивана Филиповића, архитекте Завода за заштиту споменика културе Ср. Митровица³³. Претходни растер гробних места није мењан а око сваког гроба (дим. 209 x 99 cm), изливени су нови ниски опсеги (вис. 5 cm) поплочани белим мермерним плочама а на западним странама су им постављени крстови српско-

²⁹ Ексхумацијом је руководио и надгледао је тадашњи аустроугарски ц. к. поднаредник Никола Милеуснић из Руме.

³⁰ Момир Милошевић и др, наведено дело, 48

³¹ Исто, 49.

³² Vladimir Mattioni, наведено дело, 17.

³³ Момир Милошевић и др, наведено дело, 103

византијског типа од белог мермера (вис. 90 cm, шир. 60 cm)³⁴ са уклесаним годинама „1914–1918“. (Сл. 4) Стазе и пролази поплочани су квадратним керамичким плочама, природне боје теракоте. Постојеће спомен обележје измештено је источно, изван габарита гробља а на његовом старом месту је споменик у виду обелиска (вис. 350 cm) од пуног, местимично тамније прошараног, белог мермера. (Сл. 5) На ширем постаменту, облика коцке (вис. 96 cm), монтиран је четворострани монолит који се благо сужава ка врху (вис. 189 cm). Врх споменика завршава четворострана мала пирамида, тзв. пирамидон од истог материјала (вис. 45 cm). Споменик има, са све четири стране, у плитком рељефу уклесане симболе или текстове. На источној страни споменика уклесан је двоглави орао, на западној крст и мач а на јужној стихови из песме „Светли гробови“ Јована Јовановића Змаја. Списак сахрањених војника и официра налази се на северној страни споменика. Наведена по азбучном реду уклесана су следећа имена: 1. Аврамовић Љубисав, 2. Андрић Миленко, 3. Божинов Анастас, 4. Бојчин Стојан, 5. Мајор Вељковић Милан (командант II батаљона), 6. Вујанић Дмитар, 7. Вуковић Александар, 8. Гератовић Марко, 9. Дзијемнук Прокопије, 10. Димић Драгутин, 11. Ђокић Лазар, 12. Ђочић Миливој, 13. Жупунски Петар, 14. Јанковић Теодор, 15. Јовановић Богосав, 16. Јовановић Ђорђе, 17. Јовић Георгије, 18. Јоковић Васиљко, 19. Керцловић Димитрије, 20. Котуров др Светозар (војни лекар), 21. Лукић Милан, 22. Лукић Павле, 23. Мерче Илија, 24. Милић (име непознато), 25. Милотијевић Михајло, 26. Милутиновић Антоније, 27. Милутиновић Живко, 28. Мурла Стефан, 29. Настасијевић Јован, 30. Николић Ранко, 31. Павловић Стојан, 32. Славнић Јефта, 33. Специјук Васиљ, 34. Стаковић Витомир, 35. Станковић Јован, 36. Станковић Милан, 37. Степановић Спаса, 38. Стојановић Срета, 39. Уршулица Илија, 40. Херлас Георгије и 41. Цветковић Димитрије. Испод списка налази се кратка информација о броју сахрањених војника (14) чија имена нису позната.³⁵

Нацрт војничких гробова на румском Јеврејском гробљу

Историјско одељење Завичајног музеја Рума, под инвентарним бројем 51, чува још један Нацрт војничких гробова. Реч је о скици Јеврејског гробља у коме је на посебно издвојеној парцели формирано војничко гробље из Великог рата. (Сл. 6)

³⁴ Реплике крстова на Српском војничком гробљу Зејтинлик, Солун, Грчка.

³⁵ Списак сахрањених војника данас се налази у архиви румске цркве Силаска Светог Духа (Протокол умрлих 1896–1918. година). На овај податак упућује и напомена исписана у дну Нацрта војничких гробова на румском Православном гробљу.

Попут претходног Нацрта и овај је урађен на окер-жутом патинираном правоугаоном 70 gr. паус папиру оштећених ивица, само нешто мањих димензија (273x324 mm). Скица Јеврејског гробља исцртана графитном оловком приказана је у горњој десној четвртини хартије. У њој су уцртани: рачваста стаза у правцу север–југ која је својевремено раздвајала блокове парцела, стан гробара (*Wohnung des Totengräbers*) са окућницом, крипта (*gruft*) породице Штајнер (*Steiner*), два улаза са јужне стране (пешачки и колски) и део прилаза гробљу са западне стране (од Иришког друма).³⁶ Отприлике на средини горњег дела скице, у оквиру правилне правоугаоне контуре гробља, исцртано је 16 гробних места у 3 хоризонтална паралелна реда неједнаке дужине. Од укупног броја гробова, приказаних у облику једнаких правоугаоника, 13 је обележено бројевима (1–13) док су преостала 3 (у горњем, првом реду) необележена. На слободној, горњој левој, четвртини формата хартије исписан је текст на немачком језику: „Нацрт гробова официра и војника сахрањених на јеврејском гробљу у Руми који су пали од непријатеља и умрли од рана у медицинској установи“ (*„Darstellung der Gräber über die im israelitischen Friedhöfe Ruma begrabenen Offiziere und Soldaten die vor dem Feinde gefallen, ihren Verwundungen erlegen und in den Sanitätsanstalten gestorben sind“*).

Непосредно испод уцртаних контура гробља, једно испод другог, означена бројевима, уписана су имена сахрањених припадника аустроугарске војске јеврејске националности. Уз тринаест имена и презимена, у пет случајева уписана је специјалност у војној служби а у девет случајева припадност одређеној јединици. Имена су уписана црним мастилом следећим редом: „1. *Edmund Rona, 6 Feld Komp.*; 2. *Fähnrich* (заставник) *Jakob (Georg)? Messinger*; 3. *Salamon Marković*; 4. *Kadett* (питомац) *Dr Alexander Freund, Train D. № 2, Ersatz Dei. (?)*; 5. *Emil Janovitz, I.R. 15/74*; 6. *Herman Schwarz*; 7. *Kanonier* (артиљерац) *Adolf Schweitzer, K.B. 4/g 11*; 8. *Emil Fischer, I.R. 92/2 F.K.*; 9. *David Poller, I.R. 10/1 F.K.*; 10. *Alexander Koch*; 11. *Infant.* (пешадинач) *Mosze Szasz, Feld g.B. 23,2 Komp.*; 12. *Feldw.* (водник) *Géza Glück, Landw. I.R.3*; 13. *Paül Holender, G.A.R. 6/6.*“.

У овом документу такође сви су текстови, ознаке објеката, приступних путева и бројеви гробова исписани идентичним тамним мастилом као и на претходној, скици Православног гробља.

Укоп преминулих на војничким гробљима вршен је по професионалној припадности. Јеврејска заједница имала је (и има) строго дефинисане професионалне конвенције које се односе, поред осталог и на погребне процедуре. У ту сврху постоји, нарочито у традиционалним заједницама, организација тј. фондација Хевра Кадisha (*Chevra Kadisha*) или „Свето друштво“ која уз свакодневне различите опште видове хуманитарних послова, организује и врши ритуалне сахране (*Interment*), пурификације тела покојника (*Taharah*) и друге

³⁶ Скица је нацртана тако да је север уместо на уобичајеној горњој страни хартије приказан на левој страни, сходно томе југ је на супротној, десној страни хартије.

пратеће посмртне обреде по правилима јеврејске вероисповести.³⁷ Чак је и у најмањим заједницама функционисало ово хумано друштво. Стога је сасвим извесно да су бригу о сахрањивању, односно погребне ритуале у вези са преминулим јеврејским војницима, припадницима аустроугарске војске, преузели чланови овог верско-хуманитарног удружења.

Судбина румског Јеврејског војничког гробља из Великог рата била је много мирнија и спокојнија од трагичне судбине целокупног јеврејског народа у наредним деценијама 20. века. Наиме, распоред гробова представљен на посматраном Нацрту није се до сада суштински мењао, осим што је гробље допуњено још једним гробом. Румска јеврејска заједница успела је само једном детаљније да среди војничко гробље својих сународника и у том облику га остави за будућност.

Године 1929. уређени су војнички гробови и постављен је споменик са именима страдалих војника. Из тог периода потичу две спомен плоче, које су се налазиле у капели (маузолеју) породице Весл (*Wessel*), а чији изглед је сачуван у фото документацији Центра за јеврејску уметност (*Center for Jewish Art*)³⁸ Хебрејског универзитета у Јерусалиму (*The Hebrew University of Jerusalem*). На једној је текст посвећен румским Јеврејима погинулим у Првом светском рату: „Spomen ploča za u svetskome ratu poginulih rumskih jevreja 1914–1918. *Fischer Emanuel* (Fišer Emanuel), *Klein Oskar* (Klajn Oskar), *Keller David* (Keler David), *Popper Bela* (Poper Bela), *Müller Albert* (Miler Albert), *Müller Ludvig* (Miler Ludvig) i *Richtmann Josip* (Rihtman Josip) תבצב (5470)“ (Сл. 7) Друга спомен плоча чува сећање на изведени подухват уређења војничког гробља: „U god. 1929 uređeni su vojnički grobovi i postavljen je spomenik palim jevrejima u svetskom ratu. Kod tog plemenitog rada istaknuo se građevinski odbor *Chewre Kadische* u Rumi sastojeći se iz sledećih lica: *Schlesinger Dezider* (Šlezinger Dezider) predsednik, *Heitler Maks* (Hajtler Maks) protektor, *Goldstein Vilim* (Goldštajn Vilim) rabin. Odbornici: *Fuchs Jakob* (Fuks Jakob), *Schossberger Jakob* (Šosberger Jakob), *Deutsch Arnold* (Dojč Arnold), *Keller Josip* (Keler Josip) i *Roth Bela* (Rot Bela)“ (Сл. 8) Спомен плоче, нажалост, више се не налазе на назначеном месту.

Током времена, а највероватније након поменутог уређења јеврејско војничко гробље увећано је за један гроб. Иначе, данашњи изглед не разликује се пуно од првобитног: кроз некрополу облика праугаоника пролази широка стаза делећи је на две једнаке групе гробова. (Сл. 9) Стаза (покривена слојем

³⁷ Павле Шосбергер, *Јевреји у Војводини*, Прометеј, Нови Сад, 1998, 59; Danijela Danon, *Jevrejski žalbeni običaji*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1996, 3, <http://www.jevrejskigitalnabiblioteka.rs/bitstream/handle/123456789/1413/Pinkas9JevrejskiZalobniObicajiOCR.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 01. 07. 2021.

³⁸ Спомен плоче у маузолеју на Јеврејском гробљу у Руми, Србија (Memory plaques in a mausoleum in Jewish Cemetery in Ruma, Serbia; photo: Čerešnješ Ivan, 2001), <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=8080>, 01. 07. 2021.

хумуса и траве) пружа се правцем север–југ а источно и западно од ње смештен је низ од по седам гробова (200x99 cm) испреплетаних бршљаном. Сваки је, са све четири стране, оивичен бетонским опсегом неравних ивица, висине 20 cm, углавном сасвим пресвученим меким слојем лишаја и маховине. Уз уже странице гробова насупрот стази, постављена су закошена бетонска узглавља (34x40 cm) са још једва уочљивим урезаним шестокраким звездама. На узглављу једног од гробова који се налазе у групи западно од стазе³⁹, постављена је нешто мања, плоча од знатно патинираног белог мермера са уклесаним текстом – именом и годинама: „*Róna Ödön* (Рона Еден), 1891–1914, *Budapest*“ . (Сл. 10) Био је то последњи, четрнаести ратник чије име није било наведено ни у Нацрту војничких гробова, а ни на споменику подигнутом 1929. године на јужном крају, у оси централне стазе, овог малог гробног комплекса.

Бетонски споменик витке силуете (242x90 cm), рачлањен је низом, симетричних, вертикалних и хоризонталних, квадратних блокова. (Сл. 11) Средишње место заузима плоча од углачаног црног мермера фланкирана уским (115x20 cm), једноставно декорисаним пиластрима. Они се ослањају на стопе у форми много масивније истурене сокле без декорације. Са горње стране повезује их једноставан, уски архитрав на који се ослања нешто масивнији забат (калкан) извијених линија (асоцира на карактеристичне војвођанске фронтоне) са доминантном шестокраком звездом на централној позицији.

На средишњој мермерној плочи, испод уводних речи: „Ovdje рођивају и svetskom ratu poginuli војници 1914–1918.“, угравирано је тринаест имена и презимена сахрањених војника. За разлику од нацрта на коме су дати подаци о војној специјалности и јединици којој су пали ратници припадали, овде је иза сваког имена уписан град или место у ком су живели.⁴⁰ Испод ових имена и године написане хебрејским бројевима, при дну плоче угравиран је текст: „Ovi војнички гробови уређени су и овај споменик подигнут је од стране *Chewra Kadische* u Rumi, иницијативом и neumornim трудом друштвеног председника *Dezidera Schlesinger*⁴¹ i njegovih saradnika“.

Цео компактан комплекс Јеврејског војничког гробља, налази се током читаве године, без обзира на временске услове, у дубокој мистичној сенци

³⁹ Шести гроб бројећи од споменика.

⁴⁰ 1. *Edmund Rona, Miskolc* (Мишколц, Мађарска); 2. *Georg Messinger, Jablonka* (село Јаблонка, Пољска); 3. *Salamon Marković, Bustyahazá* (Буштино, Украјина); 4. *Emil Fischer, Leitmeric* (Литомержице, Чешка); 5. *Emil Janovitz, Ičín* (Јичин, Чешка); 6. *Herman Schwarz, Kisnyárád*, (Кишњарад, Мађарска); 7. *Abraham Schweitzer, Nadvorna* (Надвирна, Украјина); 8. *David Poller, Przemyśl* (Пшемисл, Пољска); 9. *Dr Alexander Freund, Smiechov* (Смихов, кварт у Прагу, Чешка); 10. *Andrias Före, Zamol* (село Замољ, окр. Секешфехервар, Мађарска); 11. *Mose Szasz, Szovaló*; 12. *Géza Glück, Kisnyárád*, (Кишњарад, Мађарска); 13. *Bela Holender, Beregkövesd* (Камианске, Украјина).

⁴¹ Дезидер Шлезингер (*Dezider Schlesinger, ?–1942*), јеврејски трговац и велетрговац текстилом у Руми. Страдао у Јасеновцу 1942.

густог шпалира високих туја и зимзеленог жбуња којим је готово потпуно уоквирен. Овако скривен, скоро заборављен на рубу напуштеног гробља, успео је у највећој мери да више од једног века очува оригиналан изглед, не битно нарушен утицајем протеклог времена.

Закључак

Историјско одељење Завичајног музеја Рума, у фонду Збирке мапа и планова чува аутентичне Нацрте два румска војничка гробља из периода Великог рата. Наслеђени су из почетне, музеолошки несистематизоване опште збирке с почетка рада ове установе, раних шездесетих 20. века, када се нису редовно бележили подаци о пореклу експоната, односно начину набавке. Претпоставка је да их је музејској збирци приложио неко од колекционара чије су колекције биле основа за њено формирање.

На два невелика комада патиниране старе хартије приказан је тадашњи распоред војничких гробова и њихова позиција у постојећем склопу Православног и Јеврејског гробља. Исцртан положај гробова, додатна текстуална објашњења и низови имена или ознака веома су слично изведени. Иако су наслови и садржај уводног текста оба документа на немачком језику и готово идентични, рукописи се у детаљима специфичних графолошких особина разликују. Карактеристични облици нешто декоративијих почетних слова као и покушаји стварања индивидуалног, у великој мери нерафинираног и некonzистентног, калиграфског стила упућују на различите ауторе, службенике месних војних власти, једнаког професионалног тренинга.

Нацрти су настали по наређењу и у организацији аустроугарских војних служби задужених за евидентирање и прикупљање података о губицима на обе зарађене стране. У току и непосредно по завршеним блиским ратним операцијама, одређене су приближне локације за сахрањивање војника, без детаљног пројектовања њиховог дефинитивног изгледа и габарита. У случају Српског војничког гробља сахрањивања преминулих од последица рањавања и заразних болести потрајала су скоро 15 месеци (до краја октобра 1915).⁴² Судаћи по распореду гробова Нацрт је рађен пре новембра 1916. године, када су војне власти вршиле ексхумацију војника и преуређење гробља. Пошто је на њему убележен и гроб последњег сахрањеног војника, нацрт је морао настати након његовог укопа. Ове чињенице Нацрт смештају у период између октобра 1915. и новембра 1916. године.

Ситуација у вези са другим, Нацртом Јеврејског војничког гробља нешто је другачија. Свих тринаест палих аустроугарских војника јеврејске на-

⁴² Момир Милошевић и др, наведено дело, 42.

ционалности уписано је у Нацрту именом и презименом а њихови гробови обележени су редним бројевима, у распореду који је без значајнијих промена задржан до краја треће деценије XX века. На Нацрту нема четрнаестог војника јер је сахрањен накнадно. Имајући у виду првенствено чињеницу да је ово гробље из истог периода као и Српско војничко гробље, затим да су Нацрти рађени на исти начин (материјал, стил и техника израде) реално је закључити да су Нацрти румских војничких гробља настали у истом, или приближном временском периоду.

Посматрани Нацрти, експонати из фонда румског Музеја, у недостатку вероватних копија рађених у више примерака, представљају вредна, оригинална сведочанства о настанку јединствених некропола које су се, случајно или не, очувале током протеклог турбулентног столећа, све до данас. Оба су аутентична, драгоценна сведочанства једног тешког и мучног периода светске историје који је свуда за собом остављао бројне жртве.

Извори и литература

Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, Студијска збирка, број 2517.

Арсенић 1995, Ђ. Арсенић, *Атанасије Стојковић (1773–1832)*, Институт за нуклеарне науке „Винча“, Лабораторија за радијациону хемију и физику „Гама“, Београд.

Бошковић 2011, Ђ. Бошковић, *Рума, историјски преглед*, Завичајни музеј Рума, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“, Рума.

Гавриловић 1969, С. Гавриловић, *Рума, трговиште у Срему 1718–1848/49*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад.

Делић 2014, О. Делић, *Битка на Легету*, Музеј Срема, Сремска Митровица.

Максимовић 2014, Ј. Максимовић, „Здравствене прилике у Срему у XVIII и XIX веку“, *Свеске Матице српске, Серија природних наука*, Матица српска, Нови Сад, бр. 55 св. 16.

Милошевић 2014, М. Милошевић и др, *Српско војничко гробље у Руми*, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ Рума, Савез бораца Рума, Рума.

Пауковић 1996, Б. Пауковић, *Румски јевреји*, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе и други, Рума.

Симић, Михајлов 2016, И. Симић, В. Михајлов, „Просторно-морфолошки потенцијали развоја мањих насеља у Војводини према концепту „Зеленог града“, *Архитектура и урбанизам*, Институт за архитектуру и урбанизам (ИАУС), Београд, бр. 43.

Шосбергер 1988, П. Шосбергер, *Јевреји у Војводини*, Прометеј, Нови Сад.

Vojna enciklopedija 1975, *Vojna enciklopedija*, knjiga 9, drugo izdanje, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd.

Mattioni 1990, V. Mattioni, *Rumska groblja, analiza stanja i mere sanacije*, Zavičajni muzej Ruma, Preduzeće za urbanizam „Plan“, Ruma.

Šosberger 1998, P. Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini*, Prometej, Novi Sad.

еКатастар непокретности. Републички геодетски завод, Република Србија. Парцеле. <https://katastar.rgz.gov.rs/eKatastarPublic/FindParcelaResult.aspx?KoID=803286>, посећено 23. 06. 2021.

Ђирковић 2018, Ђ. В. Ђирковић, „Сремска офанзива 06–13. септембра 1914. – дани који су потресли Срем и Шимановце. <https://www.simanovci.rs/2018/02/16/sremska-ofanziva-od-06-do-13-septembra-1914-dani-koji-su-potresli-srem-i-simanovce/>, посећено 25. 06. 2021.

Danon 1996, D. Danon, *Jevrejski žalbeni običaji*, Savez jevrejskih opština jugoslavije, Beograd. <http://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/bitstream/handle/123456789/1413/Pinkas9JevrejskiZalobniObicajiOCR.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, посећено 01. 07. 2021.

Sudradjat 2012, I. Sudradjat, „Foucault, the Other Spaces, and Human Behaviour“, *Procedia – Social and Behavioral Sciences* (ASEAN Conference on Environment–Behaviour Studies), Elsevier B.V. Selection and/or peer-review under responsibility of Centre for Environment–Behaviour Studies (cE-Bs), Faculty of Architecture, Planning & Surveying, Universiti Teknologi MARA, Malaysia, br. 36. <https://core.ac.uk/download/pdf/82579543.pdf>, посећено 22. 06. 2021.

The Center for Jewish Art. Memory plaques in a mausoleum in Jewish Cemetery in Ruma, Serbia. <https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=8080>, посећено 01. 07. 2021.

Fogel 2015, M. Fogel, „Jom Hašoa – Šoreš“, *Most – Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu*, Hitahdut Oley Yugoslavia, Kfar Saba, god. 63, br. 3. http://joz.rs/vesti_izr/most3-15.pdf, посећено 25. 06. 2021.

Summary

Snezana Jankovic, senior curator, historian
Ruma County Museum

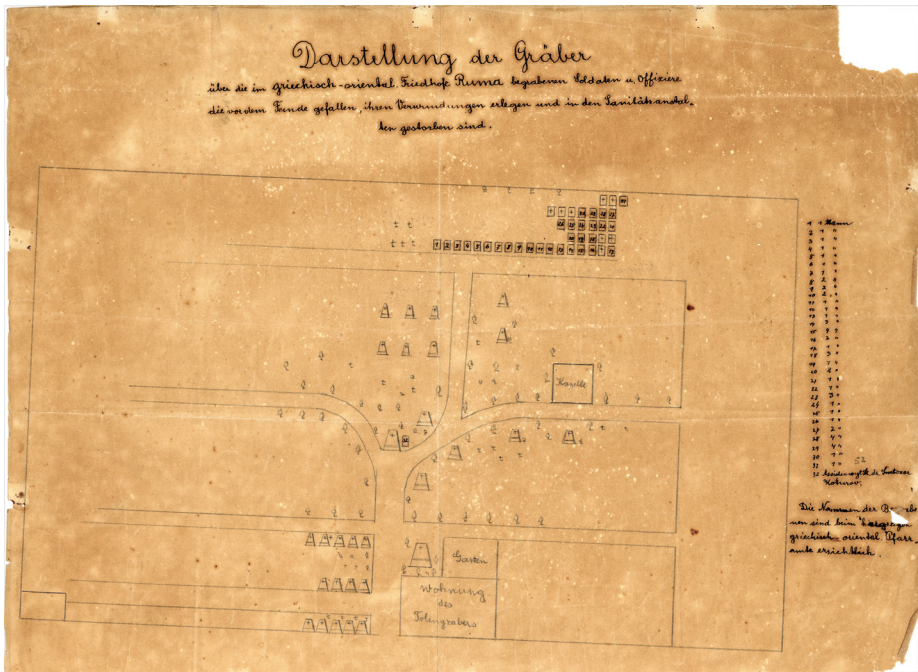
DRAFTS OF MILITARY CEMETERIES FROM FIRST WORLD WAR

There have been organized military cemeteries in Ruma for more than one century, as a consequence of military operations in Srem mostly during the second week of September 1914 and a bit earlier as well (Battle of Cer). Formed within Eastern Orthodox and Jewish cemeteries, they have been rearranged and expanded during time but overall have retained their form. Nowadays they represent special, small units within city cemeteries, which stand out with their planimetry, restrained visual concept and impressive memorial character from similar rare examples in their surroundings.

Original drafts, which show an earlier appearance of these cemeteries, are saved and stored in the funds of the Historical Department of Ruma County Museum. The publication of these two valuable pieces shows significant museum items, as well as credible historical sources. The drafts are authentic documents of their period containing important data on the appearance of cemeteries, number of graves and buried soldiers, their names and surnames, belonging to certain military formations or information on where these important data are located.

Considering a wider context of time and circumstances of formation of military cemeteries in Ruma and their Drafts, this article offers data on Ruma cemeteries, military operation from the Great War „Srem Offensive“, publishes names and surnames of its victims, soldiers buried in Ruma. Furthermore, through analysis of facts regarding rearrangement, arrangement and expansion of military cemeteries, the article places given Drafts into an actual time period. Thus, it shows a small segment of the First World War and promotes preservation of memories by removing anonymity from victims of this historical period.

Key words: military cemeteries, Drafts, Ruma, Leget, Serbian army, Austrian-Hungarian army, Jewish soldiers.

Сл. 1. Нацрт војничких гробова на Православном гробљу

Сл. 2. Војнички гробови на Православном гробљу 1921. године

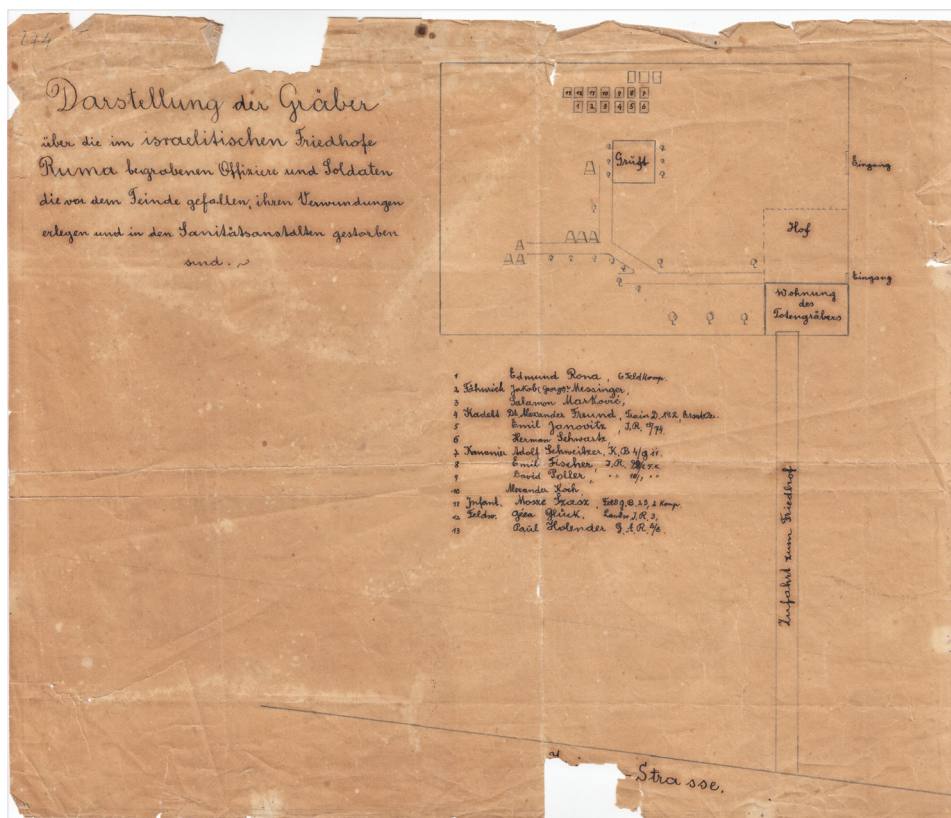
Сл. 3. Спомен обележје на Православном гробљу из 1988. године

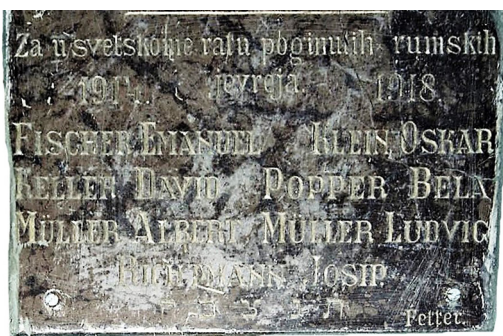
Сл. 5. Споменик на Православном гробљу из 2014. године

Сл. 4. Војнички гробови на Православном гробљу 2015. године

Сл. 6. Нацрт војничких гробова на Јеврејском гробљу

Сл. 7. Спомен плоча румским Јеврејима страдалим 1914–1918.

Сл. 8. Спомен плоча из 1929.

Сл. 9. Војнички гробови на Јеврејском гробљу 2020. године

Сл. 10. Надгробна плоча на Јеврејском гробљу

Сл. 11. Споменик на Јеврејском гробљу из 1929. године

Снежана Јанковић
Виши кустос, историчар
Завичајни музеј Рума

ЗАСТАВЕ ИЗ ФОНДА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА РУМА

Сажетак: Међу бројним предметима који се чувају у различитим збиркама Завичајног музеја Рума налазе се три заставе из треће и четврте деценије XX века. Припадале су румским удружењима, једна занатском а две соколском друштву. Представљајући ове вредне музејске предмете, осим њиховог детаљног описа, рад приказује обичај набавке и освећења друштвених застава из поменутог периода, доноси податке о занатским и соколским удружењима у Руми. Такође, поред културно историјске, истиче и уметничко занатску вредност застава с обзиром да су све три изузетно лепо примерци уметничке односно занатске радиности свог времена. Као такве оне сведоче и о значају организација којима су припадале а које су током времена нестале са истријске сцене.

Кључне речи: Застава, занатска задруга, соколско друштво, експонат, Рума.

Појам застава

Застава се може дефинисати као инсигнија, знамење наслеђено из прошлих времена које је током развоја цивилизације и културе све чешће коришћено да би у садашњем времену постало обавезно обележје сваке државе. Поред државних постоје заставе разних организација и друштава а њихова производња и употреба је омасовљена. Праве се од текстила, различитих су димензија и обично правоугаоног облика, по правилу каче се на јарбол или копље. Осим идентификације користе се и за сигнализацију, па су тако бела и црна застава познате и признате широм света. Прва као сим-

бол предаје, жеље за примирјем и преговорима током ратног стања а друга као знак жалости.

Појава заставе везује се за старе Римљане. Римска војска користила је заставу (латински *vexillum*) на којој се налазио њен заштитни знак.¹ Познато је да су византијски војни одреди имали своје заставе са представом свеца. У средњем веку крупни феудалци и владари имали су заставе са својим обележјима. Несумњиво да је застава као специфично знамење одавно познато и на нашим просторима. Постојала је у српској средњовековној држави о чему сведочи податак забележен у фонду дубровачког архива где се при опису вредних ствари краља Владислава (Стефан Владислав, око 1198–1267) које су чуване у Дубровнику помиње и застава (стег)². Писани податак такође постоји и о застави његовог млађег полубрата краља Уроша (Стефан Урош I, око 1223–1277) за кога се наводи да је након рата са Мађарима, када је поражен и заробљен, заплењен краљев стег.³

Сам термин застава новијег је датума, стари назив стег дуго је коришћен. Реч стег прасловенског је порекла, преузета из готског језика, првобитно означавала је мотку, колац, греду а касније означава стег у целости – колац и платно које се на њега качи.⁴ Порекло речи застава потиче од глагола заставити који означава заустављање али и колац који се побија у земљу и на коме је платно.⁵ Захваљујући турском утицају у употреби је и реч барјак (турски бајрак) који је нарочито присутан у народној поезији.

Током историје заставе су коришћене у различите сврхе: војне, државне, верске и цивилне.⁶ Заставе цивилне намене изразито су широког дијапазона, од обредних (свадбени барјак) преко застава различитих аматерских удружења до професионалних организација.

¹ Свака легија имала је свој карактеристичан знак у виду неке животиње на застави, а поред ње обавезно су имале и општу заставу римске војске са представом орла у полетању.

² Драгана Самарџић, *Војне заставе Срба до 1918*, Војни музеј Београд, Београд, 1983, 10.

³ Константин Јиричек, *Историја Срба I*, Pi-press, Пирот, 2004, 183.

⁴ Д. Самарџић, наведено дело, 7.

⁵ Исто, 7–8.

⁶ Наука која се бави проучавањем застава назива се вексилологија.

Застава „Прве српске занатлијске задруге у Руми“

Оснивањем Музеја у Руми, као јединствене Завичајне музејске збирке, поред предмета из приватних колекција у њега су доспели и предмети који су до тада били у поседу разних градских удружења и месне општинске управе. Њихово порекло, односно подаци о власнику и допремању у музејску збирку нису забележени него су много година касније, приликом формирања регистра предмета, уведени као предмети „из збирке Музеја“. Један од вреднијих предмета из овог периода оснивања музејске збирке је застава „Прве српске занатлијске задруге у Руми“. Готово четири деценије била је то једина застава у музејском фонду, све до 2000. године када је Музеј добио две соколске заставе – друштвену и нараштајску заставу Соколског друштва Рума.⁷ Данас се ови вредни предмети чувају у овире два музејска одељења, занатска застава уз остале предмете везане за занатску делатност уврштена је у фонд етнолошких збирки (инв. број 606) а соколске заставе део су фонда историјских збирки (инв. бројеви 496 и 497).

Застава „Прве српске занатлијске задруге у Руми“ набављена је 1922. године поводом свечаног обележавања педесетогодишњице рада овог удружења, када је промовисана и освећена. Задруга је основана 1872. године⁸, одмах након укидања цехова на територији данашње Војводине. Може се рећи да је она била наследник дотадашње румске цеховске организације, иако не једини. Наиме, истовремено са укидањем цеха, у граду су основана два занатска удружења, српско и немачко, „Прва српска занатлијска задруга у Руми“ и „Прво румско занатско друштво“ („*Erste Rumaer Gewerbeverein*“).

Тешко је са сигурношћу тврдити да је ово прва и једина застава српских занатлија у Руми, али према до сада расположивим подацима вероватно јесте. Пре оснивања цеха у Руми⁹ бављење занатством било је слободно без утврђених правила цеховске организације, а један број румских занатлија био је укључен у цеховске организације ван Руме (Митровачки, Карловачки, Пе-

⁷ У фонду историјских збирки налази се и једна реплика војне заставе из периода Првог светског рата набављена 2018. године за потребе изложбе о Првом светском рату. То је реплика заставе 5. пешадијског пука „Краљ Милан“ која је презентована на поменутој изложби пошто је 3. чета овог пука 06. новембра 1918. године свечано ушла у Руму.

⁸ Лазар Јовановић, „Историјат I Срп. Занатл. Задруге у Руми 1872–1922“, *Румске привредне новине*, Одбор трговаца и занатлија у Руми, Рума, бр. 1, 1922, 2–6.

⁹ Одобрење за оснивање цеха румске занатлије добиле су 1817. а наредне 1818. године, када су Цеховском привилегијом потврђена цеховска правила, цех је отпочео са радом.

троварадински, Земунски и Осјечки)¹⁰. Узимајући у обзир овакву ситуацију у граду, непостојање занатског удружења, јасно је да није било ни јединственог занатског обележја у виду заставе. Оснивањем цеха стекли су се услови да румске занатлије окупљене у јединствени општи цех, заједнички за све врсте заната, добију и своја обележја, између осталог и заставу. Међутим, нема података да су цеховске занатлије имале своју заставу али забележено је да су имали свеце заштитнике – патроне, и то католици Светог Флоријана а православци Светог Николу.¹¹ Такође, не постоје подаци о постојању заставе у првим деценијама рада румских занатских удружења.

Правила „Прве српске занатлијске задруге у Руми“ из 1876. године¹², која су надлежне државне власти одобриле 4 године након оснивања задруге а чиме је она званично и почела са радом, детаљно регулишу организацију и рад задруге али не утврђују било каква обележја, па ни заставу. Такође, помен о застави не налази се ни у задружним Правилима из 1906. године¹³, што сугерише да заставка у том периоду није ни постојала. Податак о застави „Прве српске занатлијске задруге у Руми“ доносе Румске привредне новине из 1922. године, када је заставка и набављена. Немачко занатско удружење („*Erste Rumaer Gewerbeverein*“) такође је имало своју заставу. Забележено је да су немачке занатлије заставу добиле 1932. године.¹⁴

Употреба заставе као знамења, својеврсног обележја различитих друштвених организација (занатских, ватрогасних, соколских и културно-просветних удружења) формираних у другој половини XIX и почетком XX века, интензивиранија је током првих деценија XX века. Наиме, у овом периоду усталио се обичај набавке и освећења друштвене заставе. Различита удружења су у оквиру прославе свог јубилеја организовала набавку и освећење заставе, при чему је било уобичајено да набавку у целости или већим делом финансира покровитељ који је уједно био и кум при освећењу заставе. Тако је на самом почетку XX века једно од најстаријих румских удружења „Српско певачко друштво у Руми“, основано 1862. године¹⁵, приликом обележавања четрдесетогодишњице рада освештало заставу добијену на поклон од

¹⁰ Славко Гавриловић, *Рума трговиште у Срему 1718–1948/49*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969, 88.

¹¹ Царска цеховска привилегија румским занатлијама из 1818. године. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Документи, инв. бр. 402.

¹² Никола Дробац, *Развој занатства трговишта Руме 1818–1944*, Удружење самосталних занатлија, Графичко-издавачко предузеће „Амос“, Рума, 1998, 29–38.

¹³ Правила прве српске занатлијске задруге у Руми из 1906. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Документи, инв. бр. 1090.

¹⁴ Franz Wilhelm, *Rumaer Domumentation 1745–1945*, Herausgegeben von der Donauschwäbischen Kulturstiftung, Stuttgart, 1997, 195.

¹⁵ Ђорђе Арсенић, *Знаменити Румљани*, Књ. 2, Српска књига, Рума, 2002, 18.

госпође Александре Богдановић¹⁶. „Добровољно ватрогасно друштво у Руми“ је 1923. године приликом прославе педесетогодишњице постојања на великој дводневној свечаности освештало заставу коју је друштву поклонико господин Душан Остојић, а кума при освећењу заставе била је госпођа Хедвига Остојић.¹⁷

Овај обичај није карактеристичан само за Руму већ и за територију данашње Војводине. Занатско удружење у Новом Саду основано је 1870. године а 1910, приликом прославе четрдесетогодишњице оснивања освештало је друштвену заставу коју је даровала госпођа Марија Хаџиплавшић.¹⁸ Зрењанинске занатлије 1936. године освештале су своју заставу, а кума им је била Катица Крижанов која је са својим супругом била велики добротвор удружења.¹⁹ Панчевачка „Српска занатлијска добротворна и просветна задруга“ основана 1893. године на десетогодишњицу постојања добила је своју заставу.²⁰ Соколско друштво у Панчеву основано 1911. године, друштвену заставу добило је на поклон од госпође Олге Смедеревац 1936 године.²¹ За Панчевце постоји и једна занимљивост у вези са кумством и даровањем друштвених застава, чак два панчевачка друштва заставу су добила од краља Петра II, и то приликом обележавања важних јубилеја када се краљ прихватио кумства. Реч је о „Стрељачком друштву“ које је на стодвадесетогодишњицу рада добило овај вредан поклон и „Панчевачком српском црквено певачком друштву“ коме је на прослави стогодишњице рада краљ Петар II даровао заставу²² и доделио орден Светог Саве.²³

¹⁶ Ђорђе Бошковић, „Преглед текстова о Руми у листу ‘Застава’ – за годишта 1901, 1902, 1903. и 1904.“, *Зборник Завичајног музеја Рума II*, (Драгомир Јанковић), Завичајни музеј Рума, Рума, 1998, 128.

¹⁷ Проспект јубиларне свечаности поводом педесетогодишњице постојања Добровољног ватрогасног друштва у Руми, из 1923. године, из приватне архиве породице Шивић. Позив је штампан тројезично (српски, немачки и хрватски) и садржи детаљан распоред дводневне прославе.

¹⁸ <https://www.muzejvojvodine.org.rs/index.php/lat/budi-odgovoran-prema-duhu-itelu/3504-zastava-zadruga-srba-zanatlja-novosadana>, 30. 03. 2021.

¹⁹ <https://www.zrenjaninski.com/kultura/osvestanju-ove-zastave-prisustvovali-su-izaslancima-ministra-vojske/>, 30. 03. 2021.

²⁰ Rosa Svirčević, Dragica Stojković, *Zastave i amblemi grada Pančeva u prošlosti*, Narodni muzej Pančevo, Pančevo, 1988, 10.

²¹ Исто, 6.

²² Треба напоменути да ово није била прва застава ових друштава, и у претходном периоду имали су друштвену заставу.

²³ Вера Царина, “Први ‘Хармонијски збор’ у српству – Панчевачко српско црквено певачко друштво основано 1838.“, *Три века Карловачке митрополије 1713–2013*, (Дејан Микавица, Драго Његован), Епархија сремска СПЦ, Одсек за историју Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, Мало историјско друштво, Нови Сад, 2014, 730

Попут поменутих удружења „Прва српска занатлијска задруга у Руми“ заставу је добила од покровитеља – добротвора. Вишегодишњи члан задруге, занатлија у позном животном добу, Бранко Белић²⁴ и његова супруга Евица иницирали су и већим делом финансирани набавку заставе 1922. године када је обележаван велики јубилеј удружења, 50 година постојања. На прослави јубилеја извршено је и освећење заставе, а кумови су били брачни пар Белић.²⁵ Застава је набављена у Новом Саду код трговца Николе Ивковића. Овај податак записан је на застави али податак о самој изради заставе није забележен, тако да се не може прецизирати ко је израдио заставу нити ко је аутор уљаних слика које се на њој налазе, представе иконе Сретења Господњег и грба Краљевине Србије. У том периоду постојале су радионице које су израђивале црквене свечане заставе, као и заставе занатских и других цивилних удружења а било је и талентованих фирмописаца и сликара који су сликали иконе светаца заштитника на заставама копирајући и имитирајући већ постојеће иконе. На овој застави стил сликања иконе свеца заштитника одступа од класичног византијског стила, рађено је по угледу на касни барок, стил меког облика и богатог колорита.

Опис занатске заставе

Застава заједно са лентом представља леп примерак занатске радиности и уметничког живописа, с обзиром да се на застави налазе и осликани мотиви. (Сл. 1 и 2) За њену израду коришћена је комбинација различитих материјала: свила, лан, памук, метална нит и метал. Такође коришћене су и различите технике рада, од ткања, ручног и машинског шивења до осликавања уљем на платну (ланеном). Ширина заставе износи 1 метар и 22 сантиметра а дужина 2 метра и 8 сантиметра. Првобитно качила се на копље хоризонтално док је касније у музејској поставци излагана у стакленој витрини у вертикалном положају окачена на дрвену оклагију. Копље заставе није сачувано.

Као основни материјал за израду заставе употребљена је свила, односно сјајна и тешка свилена тканина – брокат²⁶ зеленкасто-плаве металик боје. Брокат је изаткан жакар техником, којом се постиже веома богато структурира-

²⁴ У тексту Лазара Јовановића о историјату Задруге, објављеном у Румским привредним новинама 1922. године, Бранко Белић се означава као „старији занатлија“ а у 1893. години налазимо га на списку трговаца и гостионичара где је забележен као вашарски крчмар док се 1913–14. године бележи као трговац. Овај списак објављен је у публикацији Ђорђа Бошковића, *Рума у периоду 1861–1914.*, Завичајни музеј Рума, Рума, 2016, 386.

²⁵ Лазар Јовановић, наведено дело.

²⁶ Брокат (италијански *brocato*) је свилена тканина често проткана златним и сребрним нитима, користи се за израду обредне одеће, застора и луксузних пресвлака.

на тканина са великим бројем дезена преко целе површине. Овом техником почело се радити од 1808. године када је у Француској конструисан ткачки разбој, који је по проналазачу добио назив жакар машина. Жакар машина се израђује са великим бројем платина (600, 800 или 1200) што омогућује да фигура, односно орнамент на тканини може имати исто толико разновезујућих основних жица у рапорту (ткачком дезену у виду целине која се понавља по дужини и ширини тканине).²⁷ Велики број разновезујућих жица основе и потке као и неограничене могућности преплитања предности су жакар технике а најпознатији међу жакар ткањима су дамасти и брокати.²⁸ Брокатна тканина најчешће асоцира на свилену тканину са богатом флоралном орнаментиком. Управо таква је тканина заставе, на којој је представљен диван орнамент – ткачки дезен који се понавља у рапортима. Орнамент је, у ствари јединствена композиција састављена из више различитих флоралних мотива, међу којим преовлађује мотив руже. У централном делу орнамента налазе се два стилизована танка снопа жита, спојена само доњим делом а врховима, из којих излазе по три класа жита, окренута ка супротним странама. У размаку између врхова усађена је ружа чија стабљика је са обе стране окићена лиснатим границима и у дну полукружном шаром која се спаја са средишним делом снопова. Испод стилизованих снопова постављено је седам малих ружица, а лево и десно од снопова налази се по ружа са кратком стабљиком украшеном мноштвом листова. Над овим ружама, односно над њиховом лиснатом стабљиком надвијају се класја жита која излазе из врхова стилизованих снопова. (Сл. 3) Изнад ових мотива (руже надвијене житним класјем) који су постављени лево и десно од снопова, пружа се, такође са обе стране, раскошна сложена композиција цветно воћне орнаментике. Горњи део композиције чини ружа са лиснатом стабљиком. Ружа је усмерена, нагнута ка централним стилизованим сноповима, односно ка ружи усађеној у њиховом врху, а на тој страни којом се нагиње ка сноповима прикачена су јој два класа жита. Испод ње виси грозд који готово додирује врхове житног класја из централних снопова, а са његове спољашње стране спушта се врежа од пет листова винове лозе допирући до ружа које се налазе лево и десно од снопова. (Сл. 4)

Застава је сашивена од два комада тканине, шав се налази на средишњој хоризонталној линији заставе. Тканина нема лице и наличје јер је са обе стране лепо видљив орнамент. Разлика постоји једино у преплету који нијансира зеленкасто-плаву боју у орнаменту и простору око њега. Тако на тканини са десне стране од копља (застава се хоризонтално качила на копље) у орнаменту преовлађује светлија нијанса ткана атлас преплетом, док је тканина између орнамената тамније нијансе ткана у рипс преплету. На тка-

²⁷ Murat Hadžidedić, *Tehnologija sa poznavanjem robe*, Svjetlost, Sarajevo, 1981, 408.

²⁸ Братислава Идвореан–Стефановић, *ТКАНЕ СТРУКТУРЕ – ПРЕПЛЕТАЈИ ТКАЊА На основу текстилних збирки музеја у Војводини*, Музеј Војводине, Нови Сад, 2013, 138.

нини заставе са леве стране од копља изглед је обрнут. Орнамент је тамније нијансе израђен у рипс преплету а простор између орнамената светлије је боје ткан у атлас преплету.

Тканина заставе опшивена је са три стране украсном казаском траком од „позлаћених“ металних нити, ширине 2 сантиметра, на коју су пришивене ресе израђене спиралним увијањем металних нити. У прошлости текстил се веома рано украшавао металним нитима, још од XVIII века употребљавао се бакар, позлаћен и посребрен бакар, легура бакра и цинка (месинг), као имитација злата, тако што се сама метална нит уткивала у текстил. Такође, понекад је танка метална нит обавијана око конца, тако добијена нит лако се савијала и њоме се могла лако изаткати тканина или трака. Трака на застави је вероватно изаткана од легуре бакра и цинка а ткан је комбинованим преплетом атласа и рипса што је омогућило извођење орнамената. На траци је изаткан дезен који се понавља читавом дужином а чини га орнамент који личи на цвет са четири латице, цвет је уоквирен геометријским обликом, дуплим ромбом а између ових уоквирених цветова је укусо постављен стилизован украс који подсећа на лист. На једној страни заставе, оној која се качила на копље, не налази се трака него 11 округлих металних алки, равномерно распоређених дуж читаве стране. Казаска трака налази се и у угловима заставе, где је пришивена као украс који је изведен тако да асоцира на тролист, облик детелине са три листа. Ова трака је широка 1,5 сантиметра а на себи нема орнаменте већ само просту косу рељефну шару, и то не по целој ширини.

На застави у виду округлог медаљона зашивено је ланено платно, које је осликано са обе стране. Платно се налази у близини средишњег дела заставе, посматрано по дужини постављено је ка страни која се качила на копље, док се у односу на ширину налази тачно у центру. Димензије медаљона варирају, пошто круг није правилног облика него је мало развучен по вертикали чија линија износи 65 сантиметра док је хоризонтална линија нешто мања, 58 сантиметра. На једној страни медаљона, која се налази десно од копља уљаним бојама насликана је представа Сретења Господњег, која се састоји од ликова светаца, два женска и два мушка који између себе, у средишњем делу, држе младог Христа. (Сл. 5) Одоре светаца раскошне су и разнобојне (плава, зелена, жута, љубичаста и боја старог злата) а Христ је заогрнут белом платном. У позадини преовлађује бордо боја, уз пастелно жуту којом је обојен под на коме стоје. Изнад глава светаца, у изведеној таваници куполног облика, стоји натпис: „Срѣтенје Госпдне.“. Читава сцена заокружена је широком линијом плаве боје на којој је у горњем делу кружнице исписано: „ЗАНАТ ЈЕ ЗЛАТАН“, а у средишњем и доњем делу: „ПРВА СРП. ЗАНАТЛИЈСКА ЗАДРУГА У РУМИ“. Сви натписи писани су ћириличним словима. Пошто је застава припадала српском занатском удружењу које обележава празник Сретење Господње као своју крсну славу и заштитника, на њој је насликана ова икона

као симбол румских занатлија српске националности.²⁹ Медаљон је уоквирен казаском траком од „позлаћене“ металне нити ширине 5 сантиметра. Трака је ткана комбинованом техником, од атлас преплета, рипса до кепер преплета што је пружио могућност извођења богате орнаментике. На траци је изаткан понављајући ткачки дезен сачињен из различитих орнамената. Израђене су стилизоване фигуре које подсећају на половину издуженог дебљег листа (постављене укосо), крст између чијих кракова исијава по три зрака и грозд са петељком.

Са супротне стране заставе, лево од копља, на медаљону је осликан грб Краљевине Србије, такође уљаном бојом. (Сл. 6) На позадини боје неба са облацима насликан је грб који се састоји из познатих елемената – двоглави бели орао на црвеном штиту изнад кога се налази круна, на грудима орла крст са оцилима, око штита огрнут је хермелинов пурпурни плашт са већом круном на врху. Испод грба, у дну позадине стоји натпис: „ИЗ ТРГОВИНЕ НИКОЛЕ ИВКОВИЋА НОВИ САД“. Представа грба са позадином у потпуности је заокружена широком плавом линијом на којој се налазе натписи: „ОСНОВАНО 1872. Г“ и „ПРОСЛАВЉЕНО 1/10 1922. ГОД.“. Први је у горњем а други у доњем делу кружнице. Све је писано ћирилицом, а слова исписана у дну позадине мања су у односу на слова у кружници. Медаљон је уоквирен истом траком као и медаљон са супротне стране заставе.

Занатске заставе, као и заставе разних удружења из овог временског периода обавезно су имале и ленту која се везивала на врх копља. Она је представљала важан део обележја јер је давала информацију о покровитељу и куму заставе. Застава румских занатлија такође има своју ленту на којој се налазе имена Бранка и Евице Белић покровитеља и кумова заставе. (Сл. 7) Лента је израђена од свилене тканине беле боје испод које је постављено платно чиме је постигнута чврстина, тако да тканина не лепрша него представља добру основу за израду слова по читавој дужини. Лента се састоји из две траке једнаке дужине које су у врху спојене машном. Дужина трака износи 145,5 сантиметра а ширина 16,3 сантиметра. Машна је дугачка 48 сантиметра док ширина варира од 7 сантиметра у средишњем делу (где је чвор) до 14,5 сантиметра на крајевима. На машну, иза чвора зашивена је тракица, дужине 69 а ширине 3,5 сантиметра, која се везивала на копље. На једној траци златовезом је урађен натпис: „ПРВОЈ СРП. ЗАНАТ. ЗАДРУГИ У РУМИ“ а на другој: „КУМ БРАНКО И ЕВИЦА БЕЛИЋ“. Испод текста у доњем делу обе траке нашивено је парче тканине од које је сашивена застава а уоквирено је, по својој ширини, казаском траком којом је опшивена и застава. Казаска трака, слична оној којом је опшивен медаљон на застави, налази се и на крају трака, а на њу су нашивене „позлаћене“ ресе.

Конзервација заставе, захтеван и скуп поступак, рађен је фазно у више различитих година када су скромна финансијска средства Музеја

²⁹ Румско занатско удружење и данас слави Сретење као своју крсну славу.

то дозвољавала. Конзерваторски поступак овог вредног експоната започет 2009. године, након шестогодишњег застоја настављен је захваљујући Покрајинском секретаријату за културу и јавно информисање. Средствима добијеним по конкурс Покрајинског секретаријата финансирана је друга и трећа фаза конзерваторског поступка, 2015. и 2016–17. године. Конзервација ленте још није урађена.

Застава „Прве српске занатлијске задруге у Руми“ по тканини од које је израђена и обележјима аналогна је средњовековним заставама које су шивене од свилене тканине и у свом средишњем делу имале су амблеме, с једне стране слика свеца заштитника а са супротне грб. Ова застава рађена је по угледу на свечане заставе православне цркве, а слична је занатским и осталим друштвеним заставама свог времена. Свечане црквене заставе коришћене о великим празницима и при извођењу литија обавезно су на себи имале представе светаца. Заставе занатских удружења уз свеца заштитника имале су (са супротне стране) и различите предмете као обележја свог заната (чекић, маказе, бријач, шестар, угломер...). Различита цивилна удружења такође су на заставама имала предмете као обележја своје делатности, певачка лиру или гусле, пчеларска пчелу, ватрогасна мердевине и шлем, соколска сокола или сокола који канџама држи справу за вежбање.

Заставе Соколског друштва Рума

Многобројна удружења формирана током друге половине XIX и почетком XX века у Руми имала су своја обележја у виду знака-амблема, печата, чланских карти, значки и слично. Нека од њих имала су и друштвену заставу. До данашњих дана, уз занатску заставу, очуване су и две заставе румског соколског удружења. Сачуване су захваљујући румској породици Воркапић чији је члан Милош био у управи друштва током четврте деценије XX века. Почетком окупације, 1941. године он је као секретар Соколског друштва Рума заставе пренео у свој дом и тако их сачувао.³⁰ У то време соколској организацији забрањен је рад а соколи су као и у Првом светском рату прогањани и хапшени. На самом крају XX века заставе су трајно смештене у Музеј, када их је Милошева ћерка госпођа Катарина Воркапић Скакун поклонила Музеју. Обе заставе припадале су Соколском друштву Рума, једна је била званична застава друштва а друга омладинског дела друштва тзв. нараштаја.

³⁰ Према казивању поклонодавца соколских застава госпође Катарине Воркапић Скакун.

Соколски покрет

Румска соколска друштва, претече Соколског друштва Рума, основана су 1905. године³¹, прво је основан Српски Соко а потом и Хрватски Сокол. Ова друштва формирана су само годину дана након оснивања Српског Сокола у Сремским Карловцима³², првог удружења овог типа на територији данашње Војводине. Соколски покрет настао је у другој половини XIX века на територији Аустроугарске монархије, којој је припадала и данашња Војводина. Појавио се у Чешкој, у Прагу, где је 1862. године³³ др Мирослав Тирш са групом угледних чешких интелектуалаца основао друштво за вежбање по угледу на немачка гимнастичка друштва која су тад била актуелна. Наредне године друштво добија име Соко, по птици која је у традицији словенских народа оличење храбрости, смелости, окретности и тежње за слободом. Суштину соколства чиниле су намере ка телесном вежбању као начину за јачање физичког здравља али и духовног у смислу јачања морала а све у циљу стварања физички здраве нације с високим моралом и националном свешћу, која ће бити у стању да се бори за националне интересе и опстанак чешког народа у Монархији где су владале германске и угарске власти и интереси. Носиоци соколског покрета залагали су се за политичку, економску и културну независност свог народа. На овој основи соколство се из Чешке даље ширило на све словенске земље у Монархији, а с обзиром да је у покрету била јака национална улога и идеја повезивања свих словенских народа покрет се проширио и на словенске земље ван Монархије. Тако се у Словенији соколско удружење оснива већ 1863. године³⁴, затим у Пољској 1867³⁵, Словачкој 1871³⁶, Хрватској 1874³⁷,

³¹ Проспект поводом прославе 30 година Соколског друштва из 1935. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Документи, инв. бр. 58.

³² Жарко Димић, *Споменица Карловачког сокола 1904–2015*, Прометеј, Нови Сад, 2016, 27.

³³ Александра Ћирић, „Изградња соколског дома у Руми“, *Зборник Завичајног музеја Рума X*, (Бранислава Коњевић), Завичајни музеј Рума, Рума, 2020, 101.

³⁴ <http://www.karizmasport.si/zgodovina-sokolske-organizacije-v-sloveniji-in-nakoroskem/> 17. 04. 2021.

³⁵ Ozren Blagec, „Hrvatski sokol u Križevcima: od obnove rada krajem 1918. do ukinuća 1929. godine“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, Povijesno društvo Križevci, Križevci, god. XXI br. 1, 2019, 59–84, <https://hrcak.srce.hr/>

³⁶ Ivan Hrstić, „Hrvatski sokol u Makarskoj (1894.–1914.)“, *Historijski zbornik god. LXIV br. 1*, (Damir Agičić), Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2011, 81, <https://hrcak.srce.hr/file/151664>, 17. 04. 2021.

³⁷ Жарко Димић, наведено дело, 14.

Србији 1892³⁸, Црној Гори 1906³⁹ и Македонији 1908. године⁴⁰. У Бугарској се овај покрет развијао под називом Јунак.

Организација соколског покрета била је свуда мање више слична, соколска друштва која су формирана не само у већим градским центрима него и мањим местима, повезивана су по националном и територијалном принципу у соколску жупу а затим су жупе формирале национални соколски савез. Шире повезивање, односно уједињење и усклађивање рада националних соколских савеза догодило се фебруара 1908. године, када је у Бечу формиран Свесловенски соколски савез у који су ушли соколи из Чешке, Словеније, Хрватске и Србије, а две године касније овом савезу приступио је и Јунак из Бугарске.⁴¹

Соколска друштва била су устројена по истом моделу. На челу друштва био је старешина који је уједно и председник одбора (орган који је управљао друштвом). Међу члановима тог одбора бирани су заменик, секретар, благајник и вођа који је организовао вежбање. Број чланова одбора варирао је у зависности од величине друштва. Нека друштва имала су и учитеље гимнастике, предњаке који су завршавали предњачке течајеве. Чланство је било разнолико како по занимању тако и по узрасту. Било је ту ученика, студената, занатлија, трговаца, учитеља, чиновника, адвоката, доктора, инжињера, пољопривредника, свештених лица и осталих, док су по узрасту соколи категорисани у различите старосне групе, малу децу коју су називали подмладак или једноставно деца, младе за које се користио назив нараштај и остале чланове који су били у зрелом животном добу. Соколи су међу првима отворено подстицали једнакост жена и мушкараца. Жене су сматране равноправним члановима друштва а соколи су се међусобно називали браћом и сестрама. Соколство је преваходно пропагирало аматерски спорт где врхунски резултати нису били крајњи циљ већ стварање физички здраве нације и као што је напред истакнуто очување националног идентитета. Словенски народи су кроз овај покрет изражавали тежњу ка ослобођењу вековне германске и угарске превласти. Тако је соколство осим спортске имало и политичку и идеолошку улогу. Соколи су своје ставове изражавали кроз крилатице: „Једнакост, хармонија, братство“, „У здравом телу здрав дух“, „У десници снага, у срцу одважност у мисли домовина“ и сл. Соколски поздрав гласио је „Здраво“. Централна манифестација на којој су се соколи окупљали и приказивали вежбе и спортске игре био је слет. Слетови су организовани на нивоу територијалне целине, жупе, на нивоу неколико жупа (покрајински) и на савезном нивоу где су учествовали соколи из различитих националних савеза. Реч слет изабрана је јер на словенским језицима означава груписање птица у лету. На хиљаде сокола из разних словенских земаља окупљало се на слетовима манифестујући

³⁸ Исто, 17.

³⁹ Исто, 14

⁴⁰ Ivan Hrstić, наведено дело, 81, <https://hrcak.srce.hr/file/151664>, 17. 04. 2021.

⁴¹ Исто

тако добру сарадњу, међусобно разумевање и уважавање. Први свесловенски соколски слет одржан је 1912. године у Прагу (Чешка).

Соколска друштва су велику пажњу придавала и ширењу соколских идеја. Организовала су богат друштвени живот у својим местима. Приређивала су предавања, представе, забаве, лутрије, отварала су читаонице и књижнице и организовала излете. Такође, међусобним посетама повезивала су се друштва у регији. Све ове активности биле су усмерене ка пропагирању соколског покрета. Све до Првог светског рата соколи су активно радили да би непосредно пред почетак рата и у ратним годинама њихов рад био забрањен, имовина конфискована а они су прогањани и хапшени. Након завршетка рата соколство се обнавља и доживљава велики успон. Словенски народи добили су своје независне државе а у новонасталим државама (Чехословачка, Краљевина СХС, Пољска) соколи добијају нову улогу, доживљавани су као стуб отаџбине а соколство постаје део културе. Период између два рата био је златно доба соколства. Други светски рат доноси соколима исте ствари као и Први, забране рада, конфискације имовине, прогањања и хапшења.

Соколска друштва у Руми

Соколска идеја почетком XX века стигла је у Руму, мултиетничко место смештено на јужном рубу Аустроугарске монархије у близини границе са Краљевином Србијом. Иако су већинско становништво чинили Немци, соколство је овде наишло на плодно тло захваљујући словенском елементу, Србима и Хрватима који оснивају соколска друштва по узору на постојећа у свом окружењу. Оснивачка скупштина Српског Сокола у Руми одржана је 19. маја 1905. године.⁴² На њој су изабрани руководећи органи друштва. За старешину изабран је др Жарко Миладиновић, заменика старешине Душан Поповић, секретара Тане Бировљев, благајника Михајло Бреберина, вођу др Младен Симоновић а у одбор су бирани следећи чланови: инг. Јован Татић, Ђока Жигић, Војислав Николајевић, Јован Ђорђевић, Ђура Вуковић, Тоша Исајловић, Федор Киселички.⁴³ Хрватски Сокол у Руми конституисан је 11 дана након оснивања Српског Сокола, за првог старешину биран је Матија Зима, заменика старешине Н. Шикудић, секретара Арнолд Шрајер, вођу Јоцо Левачић а за чланове одбора: Иван Гросс, Бела Антолић, Винко Мусић, Рудолф Лашкарин, Мате Иванишевић, Павле Балог, Л. Хамбургер.⁴⁴ Карактеристично за оба друштва је да су у управу бирани угледни Румљани,

⁴² Проспект поводом прославе 30 година Соколског друштва, наведено дело.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто

успешни у својим професијама и веома цењени не само у свом граду него и шире.

Чланство румских соколских друштава било је бројно а чинили су га представници различитих професија и занимања. Било је ту учитеља, професора гимназије, лекара, адвоката, судија, занатлија, трговаца, свештеника и државних чиновника.⁴⁵ Соколски подмладак (деца) и нараштај (омладина) чинили су ученици и студенти. У почетку су оба Сокола вежбала у дворани Српске школе (данас ОШ „Змај Јова Јовановић“) а убрзо је Хрватски Сокол добио своју дворану у новоизграђеном Хрватском дому. Током летњих месеци вежбали су на отвореном, на терену намењеном за спортске активности који се и данас користи у исте сврхе (данас су то кошаркашки и тениски терени у близини Дома здравља). Остало је забележено да је и Српски Соко користио дворану у Хрватском дому.⁴⁶ Ова чињеница упућује на сарадњу ова два друштва али у коликој мери је она била заступљена за сада је непознато. Оба соколска друштва вежбала су по истом систему, просте вежбе и рад на справама били су више заступљени а у нешто мањем обиму практиковане су игре. Такође, оба друштва су неговала националну песму и традицију.

Након Првог светског рата у местима некадашње Аустроугарске монархије која су постала део новонастале Краљевине СХС, у складу са прокламованим југословенством, уместо националних соколских друштава стварају се јединствена соколска друштва. Тада се и румски соколи уједињују у Соколско друштво Рума. Оно крајем треће и током четврте деценије XX века доживљава своје златно доба. У овом периоду соколи су веома активни и један су од водећих фактора друштвеног живота у граду. Осим својих спортских активности организују бројна предавања, позоришне и луткарске представе, забаве, свечане прославе и академије. Румски соколи учесници су бројних слетова широм земље (Скопље, Загреб, Винковци, Сарајево, Љубљана, Марибор, Београд) и иностранства (Праг, Софија, Париз). Године 1937. Соколско друштво Рума покреће иницијативу за изградњу Соколског дома⁴⁷ а 1939. изграђен је први део овог грандиозно пројектованог здања. Модерна и пространа спортска дворана свечано је отворена новембра 1939. а други део Соколског дома требао је бити подигнут наредне године.⁴⁸ Други светски рат зауставио је ове планове и до потпуне реализације пројекта није дошло, нити је могло доћи с обзиром да је рад соколских друштава забрањен.

⁴⁵ Александра Ћирић, нав. дело, 102.

⁴⁶ Исто, 102.

⁴⁷ Исто, 103.

⁴⁸ Исто, 106.

Почетком четврте деценије XX века Соколско друштво Рума добило је и своју заставу, тачније две заставе: друштвену и нараштајску. Као већина удружења из тог периода и соколи су заставе добили од дародаваца који су уједно били и кумови при освећењу застава. Дародавац и кум друштвене заставе био је господин Душан Остојић⁴⁹ а нараштајске господин Мирко Бајић⁵⁰. Освећење застава уприличено је на веома свечан начин уз целодневни програм који је почео раним јутром 24. маја 1931, одласком сокола и кумова застава на железничку станицу на дочек бројних гостију а завршио се касно увече свечаном академијом.⁵¹ Гости, соколска удружења из Београда, Винковаца, Сремске Митровице, Вуковара, Шида и Старе Пазове заједно са домаћинима учествовали су у програму који се састојао из спортског и уметничког дела.⁵² Сам чин освећења застава вршило је заједно католичко и православно свештенство.⁵³ Цео догађај одвијао се уз присуство великог броја публике коју су чинили грађани свих узраста.⁵⁴

⁴⁹ Душан Остојић (Рума, 1877–Рума, 1958) један од угледних и веома имућних људи међуратног периода. Бавио се трговином на велико и био земљопоседник. Године 1925. купио је део поседа властелинства Пејачевић са добром Петров двор. Пред други светски рат, према подацима земљишних књига румског суда поседовао је 342 јутра земље и 15 кућа у Руми. Подаци из земљишних књига румског суда преузети из публикације М. Милошевић и др., *Српско војничко гробље у Руми*, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“, Рума, 2014, 87.

⁵⁰ Мирко Бајић (1881–Рума, 1949) познати румски трговац, након Првог светског рата са ортаком Матом Јарићем оснива велико трговинско предузеће текстилне робе које је деценијама веома успешно пословало. Помагао је различита румска друштва и добротворне иницијативе (фонд за изградњу српског војничког гробља у Руми, фонд за подизање Соколског дома у Руми и сл.). Као велики родољуб помагао је српска културно просветна удружења и ван Руме – Српску књижевну задругу у Београду, Матицу српску у Новом Саду, Српско просветно и културно друштво Просвета у Сарајеву, па је зато био њихов члан, и то члан добротвор, члан оснивач и члан утемељач. Подаци о чланству у наведеним удружењима преузети из музејске збирке. Диплома, повеља и признање трговцу Мирку Бајићу. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, Студијска збирка, број 1387.

⁵¹ Новински лист Соколска застава из 1931. године, спомен-број поводом освећења заставе. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Периодика, инв. бр. 231.

⁵² Исто

⁵³ Албум са фотографијама соколских манифестација. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Фотографија, инв. бр. 1091.

⁵⁴ Исто

Опис соколских застава

Заставе Соколског друштва Рума изузетно лепа су примерци ручне радности и представљају права ремек-дела. Рађене су по нацрту др Романа Соретића⁵⁵. Друштвену заставу извезла је госпођица В. Имова а нараштајску госпођа Марица Ловрић и госпођица Марија Соретић.⁵⁶

Друштвена застава квадратног облика, димензија 105x105 сантиметара, сашивена је од двоструког свиленог рипса различитих боја. Тканина на страни десно од копља (застава се хоризонтално качила на копље) у боји је југословенске тробојке – плаво, бело и црвено а са друге стране тканина је једнобојна, црвена. (Сл. 8 и 9) Тканине су спојене по ивицама и опшивене тробојном шујташ траком плетеном свиленим концем плаве, беле и црвене боје. На траку су, дуж једне ивице заставе, пришивене четири металне алке⁵⁷ помоћу којих се застава качила на копље. Копље није сачувано. Обе стране заставе извезене су разнобојним свиленим концем и срмом. На тробојној страни заставе налази се монограм сачињен од четири слова С О К Л уоквирен ловоровим венцем. Монограм је извезен златовезом што подразумева рад златним концем преко картона па се добија испупчен, односно рељефни мотив, у овом случају слова. Ловоров венац, изведен од две веома лиснате гране, извезен је пуним бодом комбинацијом светлог и тамног маслинасто зеленог конца. У горњем, плавом делу стране златовезом је извезено „РУМА“ а у доњем, црвеном делу „1931“. Сва слова на овој страни заставе извезена су латиничним писмом.

Тканина заставе на другој страни, страни лево од копља, једнобојна је али богатија мотивима. На њој су извезени геометријски и флорални мотиви, слова и представа сокола. Соко широко раширених крила који у канџама држи гранчицу са три листа, централни је мотив ове заставне стране. Извезен је пуним бодом а његово раскошно перје и паперје рађено је концем различитих боја, белим, сребрнстим, златножутим и светло браон док је за канџе и кљун коришћен сиви конач. Изнад сокола златовезом је извезено „КРАЉУ. РОДУ. ДОМУ.“ а испод „СЛАВЕНСТВУ. ЗДРАВУ!“ Слова су израђена ћириличним писмом. Сва четири угла ове стране заставе украшена су истом флорално

⁵⁵ Др Роман Соретић (Загреб, 1905 – Рума, 1990) адвокат, доктор правних наука и изузетно даровит виолиниста и сликар, био је члан Соколског друштва Рума у коме је његов отац др Гвидо Соретић био веома активан, често у управи а једно време и старешина друштва. Др Роман Соретић поконио је 1989. године Завичајном музеју Рума сликарски легат сачињен од 43 дела из различитих временских периода свога стваралаштва.

⁵⁶ Новински лист Соколска застава из 1931, године, нав. дело.

⁵⁷ Укупан број алки износио је осам. На основу још увек уочљивих трагова ушитака дуж траке, виде се места на којима недостају алке.

геометријском композицијом у чијем средишту је цвет окружен листовима и троугловима. Композиција је извезена пуним бодом при чему су коришћени разнобојни конци – за цвет бели, тебет плави и црвени, листове тебет плави и бели а за троуглове тебет плави и жути конач.

Нараштајска застава израђена је од двоструке памучне тканине познате под називом народно платно. Тканина је бела са обе стране, спојена по ивицама и опшивена истом шујташ траком као и друштвена застава. (Сл. 10 и 11) Ширина заставе износи 78 сантиметра а дужина 75,5 сантиметра. Шујташ трака је ширине 0,8 сантиметра. Застава је извезена памучним концем а вез је готово индентични на обе стране и садржи флоралне орнаменте, фигуре сокола, цифре и слова. Заставне стране разликују се само у писму којим је извезен натпис „НАРАШТАЈ РУМА“, на једној страни су ћирилична а на другој латинична слова. Остали мотиви су истоветни. У централном делу стране налази се монограм изведен од четири латинична слова С О К Л, изнад њега је натпис „НАРАШТАЈ“, испод „РУМА“, испред цифра „19“ а иза „31“. Цифре означавају 1931. годину када је застава набављена и освећена. Монограм је извезен црвеним а натписи и цифре плавим концем пуним бодом. Читава ова композиција уоквирена је танком црвеном линијом у облику квадрата, која истиче централни мотив и уједно га дели од осталих орнаментата. Такође, танком црвеном линијом, извезеном на један сантиметар размака од шујташ траке, уоквирена је и читава страна заставе. На овај начин дефинисан је простор између два квадрата који је у потпуности испуњен симетрично извезеним фигурама и орнаментима. Наиме, дуж сваке ивице заставе изведена је иста композиција сачињена од две фигуре сокола, окренута један ка другоме а између њих налази се флорални орнамент у виду стабљике са цветовима и листићима. Сличан флорални орнамент налази се у угловима. Контуре сокола извезене су тамним а унутрашњост црвеним и плавим концем. Црвена и плава боја преовлађује у толикој мери да се тамна једва запажа. Флоралним орнаментима такође доминира црвена и плава боја а тек понеки детаљ изведен је тамним концем. Сви елементи (оквирни квадрати, фигуре сокола и флорални орнаменти) извезени су техником покрснице и дупле покрснице.

Обе заставе, друштвена и нараштајска, коришћене су приликом разних свечаности, прослава, дефилеа и слетова како у Руми тако и на гостовањима румских сокола у земљи и иностранству. На основу сачуваних фотографија⁵⁸ соколских манифестација из тридесетих година прошлог века са сигурношћу може се потврдити постојање ленте на друштвеној застави. (Сл. 12) Највероватније да је нараштајска застава такође имала своју ленту али за сада нема извора, односно података који то потврђују. На основу

⁵⁸ Фотографија соколског дефилеа кроз центар Руме. Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, Студијска збирка, број 2883.

фотографија⁵⁹ може се реконструисати и изглед копља, с обзиром да ни једно није сачувано. Копља застави су на врху имала фигуру сокола раширених крила. (Сл. 13) Ово није карактеристично само за заставу румског соколског друштва већ је уобичајен мотив на копљима соколских застави тог времена.

Заставе из фонда Завичајног музеја Рума, знамења некадашњег занатског и соколског удружења, као остатак одређеног временског периода представљају музејски експонат који поседује драгоцену културно-историјску вредност. Потичу из треће и четврте деценије XX века а осим што сведоче о постојању занатског, односно соколског удружења у граду, представљају и вредан примерак уметничко-занатске делатности тог времена. Сплетом низа околности, сада сасвим извесно срећних, нашле су трајан смештај на правом месту – у музеју. Овим је омогућено и наредним генерацијама да уживају у њима и да се диве вештини и уметничким техникама којима су израђене, баш као што су им се пре готово једног века дивиле тадашње генерације. Уз остале музејске артефакте везане за занатску и соколску организацију употпуњују приказ привредног и друштвеног живота града. У једном периоду занатство је било важан сегмент привреде а соколи су имали значајну улогу у друштвеном животу града. Појавом у прво време мањих фабрика а потом и већих индустријских постројења занатство слаби и нестаје а соколска организација је почетком Другог светског рата укинута. Након рата нове државне власти нису дозволиле обнову соколских друштава, али сагледавајући друштвена кретања и ситуацију у послератном периоду можемо рећи да су соколска друштва била узор новонасталим спортским и културним организацијама и манифестацијама. Поновна појава соколства и покушаји очувања заната у овом веку показатељи су њиховог значаја и важности за привредни и друштвени живот у прошлости. Овоме сведоче и заставе, аутентични артефакти, знамења некада важних организација а данас вредни музејски предмети.

⁵⁹ Албум са фотографијама соколских манифестација, нав. дело.

Извори и литература

Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Фотографија, инв. бр. 1091.

Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, Студијска збирка, број 1387, 2883.

Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Периодика, инв. бр. 231.

Завичајни музеј Рума, Историјско одељење, збирка Документи, инв. бр. 58, 402, 1090.

Приватна архива породице Шевић.

Арсенић 2002, Ђ. Арсенић, *Знаменити Румљани*, Књ. 2, Српска књига, Рума.

Бошковић 1998, Ђ. Бошковић, „Преглед текстова о Руми у листу ‘Застава’ – за годишта 1901, 1902, 1903. и 1904.“, *Зборник Завичајног музеја Рума II*, (Драгомир Јанковић), Завичајни музеј Рума, Рума.

Гавриловић 1969, С. Гавриловић, *Рума, трговиште у Срему 1718–1848/49*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад.

Димић 2016, Ж. Димић, *Споменица Карловачког сокола 1904–2015*, Прометеј, Нови Сад.

Дробац 1998, Н. Дробац, *Развој занатства трговишта Руме 1818–1944*, Удружење самосталних занатлија, Графичко-издавачко предузеће „Амос“, Рума.

Идвореан–Стефановић 2013, Б. Идвореан–Стефановић, *ТКАНЕ СТРУКТУРЕ – ПРЕПЛЕТАЈИ ТКАЊА На основу текстилних збирки музеја у Војводини*, Музеј Војводине, Нови Сад.

Јиричек 2004, К. Јиричек, *Историја Срба I*, Рi-press, Пирот.

Јовановић 1922, Л. Јовановић, “Историјат I Срп. Занатл. Задруге у Руми 1872–1922“, *Румске привредне новине*, Одбор трговаца и занатлија у Руми, Рума, бр. 1.

Милошевић 2014, М. Милошевић и др, *Српско војничко гробље у Руми*, Градска библиотека „Атанасије Стојковић“ Рума, Савез бораца Рума, Рума.

Самарџић 1983, Д. Самарџић, *Војне заставе Срба до 1918*, Војни музеј Београд, Београд.

Ћирић 2020, А. Ћирић, „Изградња соколског дома у Руми“, *Зборник Завичајног музеја Рума X*, (Бранислава Коњевић), Завичајни музеј Рума, Рума.

Царина 2014, В. Царина, „Први ‘Хармонијски збор’ у српству – Панчевачко српско црквено певачко друштво основано 1838.“, *Три века Карловачке митрополије 1713–2013*, (Дејан Микавица, Драго Његован), Епархија сремска СПЦ, Одсек за историју Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, Мало историјско друштво, Нови Сад.

Wilhelm 1997, F. Wilhelm, *Rumaer Domumentation 1745–1945*, Herausgegeben von der Donauschwäbischen Kulturstiftung, Stuttgart.

Svirčević, Stojković 1988, R. Svirčević, D. Stojković, *Zastave i amblemi grada Pančeva u prošlosti*, Narodni muzej Pančevo, Pančevo.

Hadžidedić 1981, M. Hadžidedić, *Tehnologija sa poznavanjem robe*, Svjetlost, Sarajevo.

Blagec 2019, O. Blagec, “Hrvatski sokol u Križevcima: od obnove rada krajem 1918. do ukinuća 1929. godine“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, Povijesno društvo Križevci, Križevci, god. XXI br. 1. <https://hrcak.srce.hr/file/334926>, посећено 17. 04. 2021.

Hrstić 2011, I. Hrstić, „Hrvatski sokol u Makarskoj (1894.–1914.)“, *Historijski zbornik god. LXIV br. 1*, (Damir Agičić), Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/file/151664>, посећено 17. 04. 2021.

<https://www.muzejvojvodine.org.rs/index.php/lat/budi-odgovoran-prema-duhu-i-telu/3504-zastava-zadruga-srba-zanatlija-novosadana>, посећено 30. 03. 2021.

<https://www.zrenjaninski.com/kultura/osvestanju-ove-zastave-prisustvovali-su-i-izaslanici-ministra-vojske/>, посећено 30. 03. 2021.

<http://www.karizmasport.si/zgodovina-sokolske-organizacije-v-sloveniji-in-na-koroskem/>, посећено 17. 04. 2021.

Summary

Snezana Jankovic, senior curator, historian
Ruma County Museum

FLAGS FROM RUMA COUNTY MUSEUM FUND

Among the numerous items kept in various collections of Ruma County Museum there are three flags from the third and fourth decade of 20th century. They belonged to Ruma's associations; one to craftsmen's and two to Sokol society.

Craft union named "First Serbian Craft Cooperative in Ruma" was founded in 1872 and received its flag at its fifty-year anniversary celebration. It represents one of more beautiful examples of its time. It was made out of brocade, decorated with golden ribbons and fringe. It has got painted medallions on both sides; on one side there is a coat of arms and on the other side sacred performance. The flag was a gift from Branko Belic, who was a godfather at the flag sanctification, and his wife Evica.

The other two flags belonged to Sokol society of Ruma, which was formed after the First World War by combining former national Sokol associations in Ruma (Serbian and Croatian Sokol). Both flags are beautiful examples of handicraft and they were made in 1931. One flag was made by a certain V. Imova, whereas the other was made by Marica Lovric and Marija Soretic. Like the majority of associations in that period, Sokol society received its flags from donors Dusan Ostojic and Mirko Bajic, who were, at the same time, godfathers at the flag sanctification.

The flags described, which are symbols of the former craftsmen's and Sokol associations as a remnant of a certain time period, represent artifacts of significant cultural and historical value. They testify about the existence and work of organizations to which they belonged and the times in which they were made. Given that they are esthetically beautifully and skillfully made, they unquestionably have artistic value.

Key words: flag, craft union, Sokol society, museum exhibit, Ruma.

Сл. 1. Занатска застава, страна десно од копља

Сл. 2. Занатска застава, страна лево од копља

Сл. 3. Ткачки дезен са класјем у центру

Сл. 4. Ткачки дезен цветно-војне орнаментике

Сл. 5. Светачка представа на занатској застави

Сл. 6. Грб на занатској застави

Сл. 7. Ленга са занатске заставе

Сл. 8. Соколска застава - нараштајска, страна десно од копља

Сл. 9. Соколска застава – друштвена, страна лево од копља

Сл. 10. Соколска
застава - друштвена,
страна десно од
копља

Сл. 11. Соколска
застава – нараштајска,
страна лево од копља

Сл. 12. Соколски дефиле центром Руме

Сл. 13. Освећење соколских застава

Етнологија – Ethnology

391-055.2(=162.4)(497.113)"19"

069.51:39(497.113)

COBISS.SR-ID 49979913

Јелена Арсеновић, кустос, етнолог
Завичајни музеј Рума

КОЛЕКЦИЈА КЕЦЕЉА ИЗ ЗБИРКЕ СЛОВАЧКОГ ТЕКСТИЛА ЕТНОЛОШКОГ ОДЕЉЕЊА ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА РУМА

Сажетак: У раду је представљена колекција кецеља из Збирке словачког текстила Етнолошког одељења Завичајног музеја Рума. Предмети су пореклом из Старе Пазове, а сакупљани су у два периода, током 2008–2009. године, и током 2019–2020. године. Кецеље из збирке припадају типу словачке кецеље *ketena*, без фодре, шивене су машински, од куповних материјала. Украшаване су машинским и штикованим везом памучним и свиленим концем разних боја. Припадају периоду средине и друге половине 20. века, све су у добром стању, неоштећене, са тракама за везивање или без њих.

Кључне речи: Словаци, женска народна ношња, кецеље, штиковање.

Увод

У раду је представљена колекција кецеља из Збирке словачког текстила Етнолошког одељења Завичајног музеја Рума, које су пореклом из Старе Пазове. Предмети из Старе Пазове су сакупљани у два периода, приликом теренских истраживања 2008–2009. године, и приликом реализације пројекта „250 година досељавања Словака у Стару Пазову“, током 2019–2020. године. Материјал је подељен у две збирке, збирку покућства и збирку словачког текстила. Сви предмети се према пореклу и времену настанка могу сврстати у савремено доба, односно средину и другу половину 20. века. Збирка словачког текстила Етнолошког текстила Завичајног музеја Рума броји укупно 534 предмета, а ту у спадају рекље (32), оплећци (58), мараме (187), грудне мараме (6), рубачи (43), доње сукње – бедрушке (6), сукње (21), плетени и шивени

прслуци (36), пешкири (42), чарапе (3), панћушке (8), прекривке (32) и кецеље (60). Женску старопазовачку ношњу одликују посебни елементи одеће који нису заступљени у осталим регијама Војводине насељеним Словацима, што се односи на сукњу и кецељу без карнера (фодре), ручно плетене чарапе и обућа (панћушке), горња одећу (рекљу) и посебне начини повезивања косе.

Досељавање Словака у Стару Пазову

Словаци су се досељавали у Војводину у неколико таласа у 18. веку, после ослобођења Угарске од турске власти. Колонисти су били углавном сиромашни сељаци и занатлије, али са њима, у мањем броју, долазе и образовани учитељи и свештеници. Први словачки досељеници доселили су се у Стару Пазову из Селенче у Бачкој, 1770. године. У потрази за бољим животним и дрштвеним приликама, део словачких породица није није могао остати у Селенчи, те су се преселили у Срем. У Стару Пазову, која је била у области Војне Границе, закупац пустаре Пазове Елијас Бон је населио Словаке који су пореклом из пештанске, зволенске, турчанске и липтонске жупаније.¹ Стара Пазова представља данас насеље са значајним бројем словачког становништва и центар Словака у Срему.

Спуштањем у јужније пределе тадашње Угарске, Словаци су доносили и материјалне предмете, првенствено одећу, тј. народну ношњу. Народна ношња као саставни део културе и живота досељеника, чинила је и део њиховог народног интегритета, коју су баш због тога тако и грчевито чували више од два столећа, а многи је ни до данас нису напустили.²

Одевање – ношња

Одевање се сматра битном компонентом човековог живота и историјског развоја. Одело се развијало и мењало сходно умном развоју човека, његовим способностима и материјалним могућностима. Разликује се и у односу на географски положај, климатске услове и привредном ступњу развоја одређених подручја. Постепено, кроз историју, одевање почиње да се разликује и према националној припадности одређених група људи – народа, а тако одевање, као културна баштина, постаје и значајна одредница националног и културног идентитета појединог народа. Народна ношња

¹ Mila Bosić, *Narodna nošnja Slovaka u Vojvodini*, Vojvođanski muzej, Novi Sad, 1987, стр. 33.

² Исто, стр. 30.

је традиционалан начин одевања, специфичан начин спајања одређених одевних предмета, карактеристичан облик (врста) веза и украса заданих боја, одређене групације људи, сеоске или издвојене етничке заједнице у издвојеном географском подручју.³ Може се рећи да је народна ношња стил одевања, који се у издвојеним географским и етнографским целинама задржао дуже временске периоде и тиме постао типичан део фолклорне баштине одређенога краја. Са друге стране, не би се требало у дефиницији народне ношње задржати на појму сеоског, јер је типичност (па била она само у кроју, врсти материјала и боји или специфичности украшавања) и у урбаној средини довољан атрибут етнолошке разноликости и издвојености. Посматрајући старије изворе који делимично дају слику одевања обичних људи, па и сељака, примећује се да је одећа била једноставнија и да је имала мање украса од савременог фолклорног костима. Због тога антропологија и историја одевања праве разлику између одеће и костима.⁴ Фолклорни или национални костим савремени антрополози одевања сврставају у тип одеће која није везана за свакодневне друштвене улоге или активности носиоца, те под овим појмом треба подразумевати сценски костим, одећу намењену фолклорним и другим фестивалима, ритуалима и церемонијама, а са друге стране се налази традиционална одећа, народна ношња, а која је имала своју улогу у оквиру саме заједнице.⁵

Ношња је и данас карактеристика словачке етничке заједнице на територији Војводине. Многи од донетих елемената материјалне и духовне културе су нестали временом, или су мењани под утицајем дрштвено-економског развоја и асимилације са другим заједницама. Без обзира на све узроке ипак је значајан део културе сачуван и преношен са генерације на генерацију до данашњег доба. Побољшањем социјално-економских прилика и променама климатских услова, ношња је добијала нове елементе, облике и нове материјале, често прилагођене само укусима Словака, и на тај начин се, у 20. веку, стварала посебна форма одеће Словака у Војводини.

Најстарији познати ликовни извор са представом ношње бачких Словака чине два акварела Јована Пачића, која су настала у првој деценији 19.⁶ века. На акварелима може се видети да је одевање Словака у Бачкој у складу са одећом осталих средњоевропских народа, али да преовлађују црвени и плави одевни предмети, и обиље белих платнених хаљетака. Крајем 19. века одевање

³ Mirjana Kolumbić, „TRADICIJSKO ODIJEVANJE URBANE DALMACIJE“, *Prilozi povijesti otoka Hvara XII*, Hvar, 2014, стр. 252.

⁴ Mary Ellen Roach-Higgins, Joanne B. Eicher, „Dress and Identity“, *Clothing and Textiles Research Journal*, New York, 2003, стр. 11

⁵ Катарина Радисављевић, *Предок, симбол етничког идентитета војвођанских Словака*, каталог изложбе, Бачки Петровац, 2021, стр. 16.

⁶ Katarina Radisavljević, „Karakteristike narodne nošnje Slovaka u Vojvodini. Iza gora i dolina: tri veka Slovaka u Vojvodini“, *Muzej Vojvodine*, Novi Sad, 2017, стр. 208.

словачке етничке заједнице има све одлике панонске ношње, што значи да ношња Словака и Словакиња, као и одећа осталих етничких заједница на овом простору, има карактер панонског типа ношње у свакодневном одевању, а особине средњоевропске ношње у свечаном одевању.⁷ Са друге стране, словачко традиционално одевање без обзира што је јединствено у својој основи има и своје варијанте које се истичу у областима Бачке, Баната и Срема.⁸ Разлике у појединим елементима кроја, изгледа силуете, украса, назива материјала и других елемената неких хаљетака, доприносиле су уочавању разлика како појединих насеља једне области Бачке, Баната и Срема, тако и разлика посматраних обласних делова рецимо Баната у односу на Бачку и Срем.⁹ На разлике у одевању су утицали различити друштвено-економски фактори, лоше саобраћајне везе, изолованост појединих насеља и регија и друго. (Фото 1)

Одлике старопазовачке ношње

Може се рећи да је, од половине 20. века, старопазовачка женска ношња различита у односу на остале словачке женске ношње у Војводини, по ручно плетеној обући и чарапама, начину повезивања главе и неким деловима ношње. Мушку ношњу, са краја 19. века и почетком 20. века, у основи су чиниле везена кошуља и панталоне (чакшире) украшене гајтанима, прслук и црни капут са дворедним копчањем, и она је слична одевању већине мушкараца на селу у Војводини крајем 19. веку.¹⁰ После Првог светског рата у мушкој ношњи почињу да се прихватају савременији кројеви и до савременог доба мушка ношња је потпуно изашла из употребе, осим у фолклорним приредбама и пригодним свечаностима.

У женској одећи, карактеристичној за прелаз из 19. у 20. век¹¹ је заступљена „рекла“, кратка блуза, која се закопчава спреда дугмадима, са израженим карнером, тзв. фодром¹², а никад у ношњи није заживела сукња и кецеља са карнером, фодром, док је у осталим словачким местима кецеља

⁷ Исто, стр. 209.

⁸ Miša Bosić, нав. дело, стр. 43.

⁹ Исто, стр. 44.

¹⁰ Katarina Radisavljević, *Karakteristike narodne nošnje Slovaka u Vojvodini...*, стр. 211.

¹¹ Катарина Радисављевић, „Narodne nošnje kao izraz identiteta u selima Vojvodine, Odlike narodnih nošnji u Vojvodini“, *Zavičaj na Dunavu: suživot Nemaca i Srba*, Музеј Војводине, Нови Сад, 2009, стр. 21.

¹² Према казивању Катарине Бзовски (1953), кројачице из Старе Пазове, на кецељама је фодра била заступљена једино на женској дечијој ношњи, носиле су је девојчице до десет година старости.

са карнером била обавезан део свечане ношње. Старији и новији тип оплећка са посебним украсом на рукаву се не среће у другим селима Војводине, а чак ни у другим сремским селима, осим у Старој Пазови и у ношњи Сланкаменачких винограда.¹³ Развој оплећка (орлеско), горњег дела одеће који је облачен до самог трупца, може се пратити од друге половине 19. века до данашњег доба (Фото 2). У 20. веку крој оплећка се мења, предњи и задњи део стана су шивени из два дела, са шавом на раменима. Оплећак се позади и напред украја у висини груди, а отвор за главу се продужава до појаса. Око вратног дела је уска, усправна крагна која се копча на једно дугме. Изнад груди су густе, ситни набори, тиме се добијало на ширини, а ивице уских рукава се украшавају нашивањем украсних трака и чипки. (Фото 3)

Кратки капутић, сличан блузи, који су Словакиње звале *rekla* је шивен од материјала тамније боје, најчешће од црног плиша и украшен је разнобојним тракама. Ове горње блузе су биле уобичајен женски свечани одевни предмет код већине етничких група на овим просторима, а шиле су их сеоске кројачице од разних индустријских тканина – од броката и плиша до обичног цица и фарбарског платна¹⁴. Код словачких рекли истиче се проширење на леђима испод струка – тзв. фодра (*fodra*) – која је временом постајала све истакнутија како се број подсукњи повећавао.¹⁵ (Фото 4 и 5)

У свечаној одећи 19. века није ношен већи број уштирकаних подсукњи као касније у 20. веку, па ни сама рекла није проширивана на леђима. Почетком 20. века шивене рекле су замениле штрикане, израђиване у штрикерским радионицама¹⁶, а такође су и машински шивени прслуци замењени штриканим. Прслуци су шивени од црног атласа, а постављани су ланеним, а у каснијем периоду и куповним платном (цицом или вискозом). У старопазовачком варијетету ношње је до данашњих дана сачувана архаичност у обући¹⁷. Пазовчанке лети и зими носе плетене вунене чарапе, које су ручно плеле (Фото 6). У ранијем периоду носиле су се чарапе од вуне беле боје у свечаним приликама, а од вуне црне боје у свакодневним пословима. У другој половини 20. века, почеле су се носити краће сукње, без карнера, које су једва прекривале колена, што је давало силуети шири изглед, па су уз њих ушле у употребу уже кецеље, кетенке, такође без фодре. Чарапе се плету од вуне црне или плаве боје, и добијају украс на горњем делу од разнобојне вуне, са биљном орнаментиком (цвет не лозице) уокви рене стилизованим геометријском орнаментима. Уз чарапе се носи и ручно плетена обућа, тзв. *pantuške*, такође од

¹³ Mila Bosić, нав. дело, стр. 61.

¹⁴ Katarina Radisavljević, *Karakteristike narodne nošnje Slovaka u Vojvodini...*, стр. 214.

¹⁵ У поставу, на леђима, се уметала жица како би се фодра фиксирала и истицала.

¹⁶ У Старој Пазови је постојало неколико штрикерских радионица.

¹⁷ Mila Bosić, нав. дело, стр. 61.

вуне (Фото 7). Плету се прво једнобојном вуном¹⁸, да би се око стопала завршиле шаром од разнобојне танке вуне¹⁹. Панћушке су украшене провученом траком у боји, од вуне, које се спреда везују у машну. У ранијем периоду се као ђон користила исплетена кудеља, филц од старих мушких шешира или кожа, коју је стављао локални обућар²⁰, а данас се користи гума. Поред панћушки које су се носиле у топлијим данима, у хладнијем периоду се носила обућа од ваљане вуне, црне боје, до чланка, подшивена кожом²¹.

Кецелје из збирке

Кецелје, или прегаче, спадају у основни и архаични део женске одеће, која се везује око струка и покрива доњу половину тела са предње стране, а у двопрегачном типу одеће и са задње стране.²² Називи кецелја и прегача се разликују по етимологији и периоду настанка. Термином прегача се означавају предмети изаткани од вуне или памука, у кућној или занатској радности, а термин кецелја означава каснији културни утицај и односи се на хаљетке пивене од индустријских тканина.²³

Словакиње кецелје носе у свим животним приликама, спреда припасане преко сукње, од детињства па до краја живота (Фото 8). У старопазовачкој варијанти словачке ношње заступљен је, шири тип кецелја, набрана кецелја *šata*²⁴ и ужи тип кецелје, *ketena* или *ketenka*, али без карнера (*fodre*). Широка набрана, плисирана, кецелја, *šata*, састављена је од 2–4 поле неукрајаних делова тканине. Шивена је од дупле ширине тканине, а својом ширином је покривала већи део сукње спреда и позади.²⁵ У Старој Пазови се беле шате користе као обредна одећа, у свадбеном ритуалу или сахранама, у посебним случајевима.

У Етнолошкој збирци Завичајног музеја Рума не постоји ниједан примерак шате беле боје. Једини тип кецелје који се налази у фондусу Завичајног музеја Рума је *ketenka* без фодре. Кетенке су шивене од једне поле тканине

¹⁸ За израду се користе четири игле, а петом се плете.

¹⁹ Шаре око стопала раде се хекларицом око целе панћушке.

²⁰ Viera Šipická, *Z PAZOVSKYCH KLENOTNIC*, Стара Пазова, 2002, стр. 34.

²¹ Ова обућа је позната под називом *sukenje pantuške*.

²² Катарина Радисављевић, „Прегача (кецелја) – развој, значење, функција, Анализа збирке кецелја и прегача у Музеју Војводине“, *Рад музеја Војводине* 39, Нови Сад, 1997, стр. 265.

²³ Исто, стр. 26

²⁴ Свечана кецелја беле боје.

²⁵ Mila Bosić, нав. дело, стр. 96.

ширине од 70–90 цм, а ширина је прекривала само предњи део сукње до бочних страна.²⁶ Бочни делови се ситно набирају, а набори се споља покривају нашивеним правоугаоним парчетом тканине (forhamenti или formeti или табле). Набори испод формата слободно падају. Формети су различите дужине (од 22–28 цм) и ширине (од 8–12 цм), а њима се кетења у горњем делу сужава за тридесетак центиметара. Када су почеле носити краће сукње, које су прекривале колена, испод којих сусе носиле 3–4 па до 8–10 сукњи (бедрушки) и рубача, да би силуэта добила у ширини, у употребу су ушле и узане кецеље – кетенке, које нису покривале украс на доњем делу, нашивене траке или машински изведене бордуре.

Према врсти материјала кецеље из збирке се могу поделити у кецеље од црног плиша (7), које су најмалобројније, од памука (33), којих је највише, и од фарбарског платна (20). Фарбарско платно (плаве, црне или тамнољубичасте боје), или „farbiarsko platno“ је било веома омиљено у женској и мушкој ношњи и код Словака у Војводини. Коришћено је од почетка 19. века, а у употреби је било и после Другог светског рата. Може се претпоставити да су се неки познаваоци технике „modrotlačа“ доселили веома рано у Војводину, те проширили и унапредили ову занатску грану која је трајала све до после Другог светског рата и била веома развијена, нарочито у селима са словачким живљем.²⁷

Према врсти украса, односно једноставнијем или сложенијем, се могу класификовати у временски период средине 20. века или у другу половину 20. века. Одређени број кецеља има једноставнију орнаментику на доњем делу (25), која се састоји од два до четири реда везених украса, који прати уздужно ивице кецеље и настављају се попречно на доњем делу, а према фотографијама се могу сврстати чак у период између два светска рата. Највећи број кецеља је шивен од црног плиша (7), а остале су од црног или тамнијег фарбарског платна (18). Новије израде су кецеље са везом од конца беле боје (6), са богатије изведеним везеним украсом, преко целе доње површине кецеље и на форматима и кецеље са апликацијама тракама и чипкама фабричке производње (13), једноставније кецеље које су се носиле у свакодневним приликама. Од 70-их година 20. века украшавање се изводи разнобојним концем (13), а кецеље су се носиле подједнако и у свечаним и свакодневним приликама.

Према функцији се могу поделити у свакодневне и свечане или обредне. У свакодневном животу практиковале су се кецеље од памучног платна, а у свечанијим приликама и у цркву носиле су се кецеље од материјала тамније боје и са богатијим разнобојним украсом. Од новијег времена Пазовчанке носе при раду и одласку на пијацу „радне кецеље – шате“, од куповног шареног памука или жерсеја, без украса или апликација, евентуално са нашивеним једним џепом, равнoг кроја, са неколико усправих поруба са обе стране,

²⁶ Mila Bosić, нав. дело, стр. 98.

²⁷ Исто, стр.92.

које у потпуности прекривају предњи део дела и ширином иду иза кукова. Основна функција им је била да штите сукњу од прљања приликом обављања свакодневних послова („јер је увек било лакше опрати шату него целу сукњу“).

Према казивању Марије Губечке (1949), штикерке, кецеље црне боје су се носиле у цркву, на Велики петак и на гробље, кецеље са украсом од белог конца су се носиле на Бадње вече, а првог дана Божића су се носиле кецеље са разнобојним везом. Беле кецеље су се носиле при најсвечанијим приликама, свадбама, на Ускрс и Духове, и на сахране уколико би преминуо млађи члан заједнице. Према боји тканине се могао распознати и животни статус девојака и жена. Девојке и млађе жене су носиле одећу светлијих боја, док су старије користиле тамнију или потпуно црну одећу.²⁸ Доњи део кецеље и формети су украшавани везом или нашивеним разнобојним тракама и чипкама фабричке производње. Вез се изводио машински, разнобојним вуненим, памучним и свиленим концем. Кецеље из ранијег периода су украшаване само на доњој ивици и форметима, а касније се везом прекривала читава површина кецеље. После Првог светског рата техника украшавања одеће под називом штиковање постаје распрострањена на ношњама Словакиња у Војводини, а данас се може сматрати препознатљивим елементом.²⁹ (Фото 9) Штиковање је врста машинског веза који се изводи на специјалним машинама за вез (тзв. тамбур машине). (Фото 10) На машини се изводи ланчасти бод, а тканина се затеже у двојни округли оквир. Орнамент се исцртава на платну које се затеже у оквир, а са наличја се поставља папир да би вез касније имао чврстину. Бод је са лица био ланчаст, а на наличју раван. Основни орнаменти се крећу од потпуно равне линије до нанизаних различитих таласастих и спиралних облика, и њиховом комбинацијом се добија развијенији мотив. (Фото 11) Сложенији орнаменти су вегетабилни, а изведени су као цветне лозице, те се и називају *lozičke*. Штиковањем је украшавана свакодневна одећа, али и најсвечанији комплети попут одеће невесте. Вез је извођен памучним или свиленим концем, у зависности од намене одевног предмета.³⁰ У Старој Пазови су забележени термини за једноставније орнаменте, па се таласасти орнамент назива *hadjik*, затим таласасти орнамент у две нијансе и у комбинацији са кружићима *srvički*, низови кружића *osmičke*. Сложенији орнаменти су *gombičke*, *deteline*, *venčići* и *zečje uši*. Шара са стилизованим геометријским орнаментом се назива *špice*, а најсложенији цветни орнаменти код старопазовачких Словакиња познати под називима *guža i ruk*, *georgina i ruk*, *lera kata*. Првобитно су кецеље штиковане концем беле боје, па се вез комбиновао са концем плаве, црне и розе боје, а у најкаснијој фази штиковања био је заступљен вез од разнобојног конца.³¹ Одређени број кецеља шивен је од ку-

²⁸ Bosić Mila, нав. дело, стр. 92.

²⁹ Radisavljević Katarina, *Karakteristike narodne nošnje Slovaka u Vojvodini...*, стр. 238.

³⁰ Исто, стр 239.

³¹ Према казивању Марије Губечке (1949), штикерке из Старе Пазове.

повног платна, које поред веженог украса, имају и штампани украс, попречну бордуру са биљним орнаментом, тзв „maļovanu čirku“. (Фото 12)

Закључак

Збирка словачког текстила Завичајног музеја Рума припада савременом добу, периоду средине и друге половине 20. века, али је значајна јер управо сведочи транзицији и модернизацији, масовној употреби фабричких материјала и евентуалним променама у кроју у односу на претходне периоде.

У оквиру патријархалног друштва, односно локалне заједнице, појединац је дефинисан својим статусом, проистеклим из полне и старосне групе којој припада. Одевање је представљало спољашњу одредницу статуса, а треба напоменути да су у свакој локалној заједници постојала правила о начину коришћења одеће у означавању појединих статуса. За означавање су се користили поједини одевни предмети (њихова свакодневна или повремена употреба, а некад и забрана ношења), начин чешљања, употреба одређених боја, карактеристични орнаменти и друго.

Традиционални тип одевања припада већем делу 19. веку, а одређује га употреба одевних елемената израђених искључиво у домаћој радности, са видљивим старијим утицајима и већом регионалном сличношћу. Са престанком свакодневне употребе традиционалних материјала и почецима одевања по узору на грађанске слојеве становништва, у сеоским се срединама формира новији одевни слој. Обликован је услед новонасталих друштвено-привредних прилика (распада сеоских кућних задруга, продора страног капитала), од задње четвртине 19. века до почетка 20. века, под знатнијим грађанским утицајима који се читавају у делимичном преузимању кројева градског, средњевропског одела, одеће занатске производње и све већој примени индустријских тканина (свиле, броката, баршуна, кашмира и сл) у изради и различитог позаментеријскога материјала (текстилних и металних врпци, гајтана, дугмади, жица, шљокица и сл.) у украшавању одела.³² Нове материјале сеоско је становништво прилагођивало својим потребама и укусу што је узроковало својеврсну естетску деградацију одела, а у сваком случају довело до веће диференцијације локалних варијанти одевања које су у највећој мери присутне и данас и које су препознатљиве као народна ношња одређенога локалитета.³³

Процес замењивања традиционалне одеће – кућне и занатске производње, грађанском – израђеном од индустријски произведених материјала, цивилизацијска је појава, која се у развијенијим европским земљама догађала раније него на Балкану. Овде је њена производња делимично је била повезана са организацијом живота у проширеним породицама. Наступајућим про-

дором робно-новчаног привређивања и у сеоске средине, распадом проширених породица у низ мањих, па и укључивањем појединих чланова сеоских породица и у изванаграрне дјелатности, за домаћу текстилну производњу више није било ни довољно радне снаге ни слободног времена.³⁴ Предмет истраживачког интереса етнологије и културне антропологије требале би бити те појаве, процеси, конструкције и значења што одређују појединце и групу на одређеном подручју, у контексту савремених друштвено-политичких, привредних и других одредница. У складу са представљеном јавном перцепцијом традиционалне културе и њених типичних компоненти, очекивања јавности од „етнолошке струке“ понекад су врло конкретна и, у најмању руку, занимљива, како напомиње Ј. Кале, а „стручњак“ се нађе растргнут између тих захтева и савремених теоријских постигнућа научне дисциплине. Пред етнографским материјалом је могуће истовремено имати технички верну реплику већ заборављене локално документоване одеће, што је тачан, али неисправан предмет, а са друге стране нетачни, али исправан предмет, какви могу бити многи сурогатни материјали и технике којима се тренутно успева одговорити на културну потребу локалне заједнице у слеђењу памћених узора.³⁵

Војводина је простор где се преламају многи културни утицаји, а може се сматрати да су већ од половине 19. века развој индустрије, приступачност неким новим технологијама (доступност памучног конца за ткање, машинска прерада кудеље, индустријске тканине), као и развој кројачког заната били пресудни за формирање прилично јединствене одевне културе сеоског становништва, посебно у односу на истицање етничког идентитета.³⁶ Одевањем се у војвођанском сеоском друштву, посматраном у временској и просторној равни, исказивао и лични и колективни идентитет: функција одевања у оквиру села као микроцелине односила се на показивање припадности носиоца одређеној друштвеној категорији (пол, узраст, друштвени статус, материјално богатство, чак и припадност карактеристичној професији); у оквиру макроцелине исказивао се локални идентитет (одређено село, регија и сл.); посебну категорију представља исказивање верске припадности, која се најпре јављала у мултиконфесионалним срединама, цак и у оквиру једне етничке групе; на ширем друштвеном плану, ношње постају један од маркера етничког идентитета тек у 20. веку.³⁷

Процес напуштања народне ношње у Војводини је током XX века пролазио кроз неколико фаза и обухватио две до три генерације. Трансформација је

³⁴ Aleksandra Muraj, „Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkoga tekstilnog umijeća“, *Nar. umjet.* 43/2, Zagreb, 2006, стр. 10.

³⁵ Jadran Kale, „Etnolog između točnog i ispravnog“, *Etnološka tribina* 33 vol. 40, Šibenik 2010, стр. 90.

³⁶ Катарина Радисављевић, *Предок, симбол етничког идентитета војвођанских Словака*, стр. 17.

³⁷ Katarina Radisavljević, *Karakteristike narodne nošnje Slovaka u Vojvodini*, стр. 152.

започета са променом односа према традиционалној одећи, а променом животних прилика у селу, ношња је почела да губи своје традиционалне форме, првенствено у свакодневном животу, када њени носиоци остају само старци.³⁸ Средње генерације су задржавале само неке делове ношње у свакодневном одевању, а целокупну ношњу су облачили у свечаним приликама – за цркву, за празнике или обреде, како примећује К. Радисављевић. Најмлађе генерације су потпуно прихватиле савремени начин одевања, а само у посебним приликама облаче народну ношњу карактеристичну за њихов крај или село, као што је сопствена свадба или неки други обичаји. Ови процеси још увек могу да се прате код Словака у Старој Пазови, где се код млађих генерација више не може говорити о традиционалној ношњи, млађе генерације и за најсвечанији чин као што је свадба ретко облаче традиционалну свадбену ношњу.³⁹ Ношњу у већини села носе још старије генерације, чији се број убрзано смањује, али је и код ових са доста примљених конфекцијских елемената, нарочито код горњих делова одеће.⁴⁰ Катарина Бзовски (1953), кројачица из Старе Пазове, напомиње да су Пазовчанке прихватиле нове материјале, али да су ипак остале верне традиционалним кројевима. Питање које се намеће је да ли кецеље и остали делови ношње које данас у свакодневној употреби облаче Словакиње треба да буду предмет интересовања или не? Да ли се одевни предмети које Катарина Бзовски израђује у својој кројачкој радионици могу сматрати етнолошким, јер она материјале набавља из продавница метраже и позамантерије, који својом текстуром и бојом одговарају некадашњим. Са друге стране, старије Пазовчанке носе и одећу светлијих тонова „јер немају коме да је сачувају“, односно после њих је нико више неће носити. Међу последњим Словакињама које облаче ношњу у свакодневном су генерације жена рођене 1958. или 1959. годиште, а њихове ћерке или снахе носе савремено одећу, па се оне више не придржавају правила да носе тамнију одећу у складу са својим годинама, и по, њиховом казивању „жао им је да одећа светлијих тонова стоји и пропада у орманима“.

³⁸ Катарина Радисављевић, „Narodne nošnje kao izraz identiteta u selima Vojvodine, Odlike narodnih nošnji u Vojvodini“, стр. 160.

³⁹ Bosić Mila, нав. дело, стр. 207.

⁴⁰ Исто, стр. 71.

Литература

Bosić 1987, M. Bosić, *Narodna nošnja Slovaka u Vojvodini*, Vojvođanski muzej u Novom Sadu Novi Sad.

Radisavljević 2017, K. Radisavljević, *Karakteristike narodne nošnje Slovaka u Vojvodini. Iza gora i dolina: tri veka Slovaka u Vojvodini*, Muzej Vojvodine, Novi Sad.

Радисављевић 2021, К. Радисављевић, *Предок, симбол етничког идентитета војвођанских Словака*, каталог изложбе, Бачки Петровац.

Радисављевић 2009, К. Радисављевић, „Narodne nošnje kao izraz identiteta u selima Vojvodine, Odlike narodnih nošnji u Vojvodini“, *Zavičaj na Dunavu: suživot Nemaca i Srba*, Muzej Vojvodine, Novi Sad.

Радисављевић 1997, К. Радисављевић, „Прегача (кецеља) – развој, значење, функција, Анализа збирке кецеља и прегача у Музеју Војводине“, *Рад музеја Војводине* 39, Нови Сад.

Kale 2010, J. Kale, „Etnolog između točnog i ispravnog“, *Etnološka tribina* 33 vol. 40, Šibenik.

Kale 2010, J. Kale, „Kulturna industrija narodne nošnje“, *Etnološka istraživanja* 15, Zagreb.

Bušić 2014, K. Bušić, „Iskustva, problemi i promišljanja primijenjene etnologije: suvremenaznačenja i pojavnosti narodne nošnje 1“, *Etnološka istraživanja* – 18–19, Zagreb.

Muraj 2006, A. Muraj, „Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkoga tekstilnog umijeća“, *Nar. umjet.* 43/2, Zagreb.

Зборник радова – Stara Pazova 1770–1970, 1972, Нови Сад

Šipicka 2002, V. Šipicka, *Z PAZOVSKE KLENOTNIC*, Стара Пазова.

Kolumbić 2014, M. Kolumbić, „TRADICIJSKO ODIJEVANJE URBANE DALMACIJE“, *Prilozi povijesti otoka Hvara XII*, Hvar.

Roach–Higgins и B. Eicher 2003, M. E. Roach–Higgins и J. B. Eicher, „Dress and Identity“, *Clothing and Textiles Research Journal*, New York.

Summary

Jelena Arsenovic, curator, ethnologist
Ruma County Museum

COLLECTION OF APRONS FROM THE SLOVAK TEXTILE COLLECTION OF RUMA COUNTY MUSEUM ETHNOLOGICAL DEPARTMENT

The work presents a collection of aprons from the Slovak textile collection of Ruma County Museum Ethnological Department. Slovaks settled into Vojvodina in a few waves in 18th century, after Habsburg Monarchy had been liberated from the Turks. Settlement into Backa and Srem is connected to the beginning of 18th c. Folk costume is even nowadays a characteristic of Slovak ethnic community on the territory of Vojvodina. Many elements of material and spiritual culture which were brought here disappeared in time or were altered under the influence of social-economic growth and assimilation with other communities.

Folk costume of Stara Pazova is different from other Slovak female costumes in Vojvodina. A female from Stara Pazova is recognizable by her shoes, certain details of her costume and the way she ties her headscarf. Items from Stara Pazova were collected in two periods, during field research in 2008–2009 and during the realization of the project „250 years of settlement of Slovaks in Stara Pazova“ during 2019–2020. The material is divided into two collections – a collection of household items and a collection of Slovak textiles. According to their origin and time of production, all items can be placed in the contemporary age, i.e. the middle and the second half of 20th century. The aprons from the collection can be categorized according to several criteria or functions. According to the type of material, they can be divided into three groups: aprons made of black plush (7), which are the least numerous, aprons made of cotton (33), which are the most numerous and ones made of paint linen (20). According to their function, they can be divided into everyday ones and formal or ceremonious ones. In everyday life, women wore aprons made of cotton linen, whereas in more formal occasions and the church they used to wear aprons made of dark colored material and with richer colorful decoration. The process of abandoning the practice of folk costume wear can still be seen in Slovaks in Stara Pazova, particularly with younger generations who rarely wear traditional folk costume even for the most formal ceremonies such as a wedding. The collection of Slovak textiles of Ruma County Museum belongs to the contemporary age, more precisely to the period of middle and second half of 20th century; however, it is significant primarily because it shows transition and modernization, massive use of factory materials and possible changes of cuts in comparison with previous periods.

Key words: Slovak, Female folk costume, aprons, embroider.

Фото 1. Словаци из Старе Пазове, почетак 20. века

Фото 2. Словакиње из Старе Пазове, тридесетих година 20. века

Фото 3. Оплећак из Збирке ЗМР,
друга половина 20. века

Фото 4 и 5. Рекља из Збирке ЗМР,
друга половина 20. века

Фото 6. Чарапе из Збирке ЗМР,
друга половина 20. века

Фото 7. Панђушке из Збирке
ЗМР, друга половина 20. века

Фото 8. Девојнице из Старе Пазове, средина 20. века

Фото 9. Штикерка из Старе Пазове, 30-е године 20. века

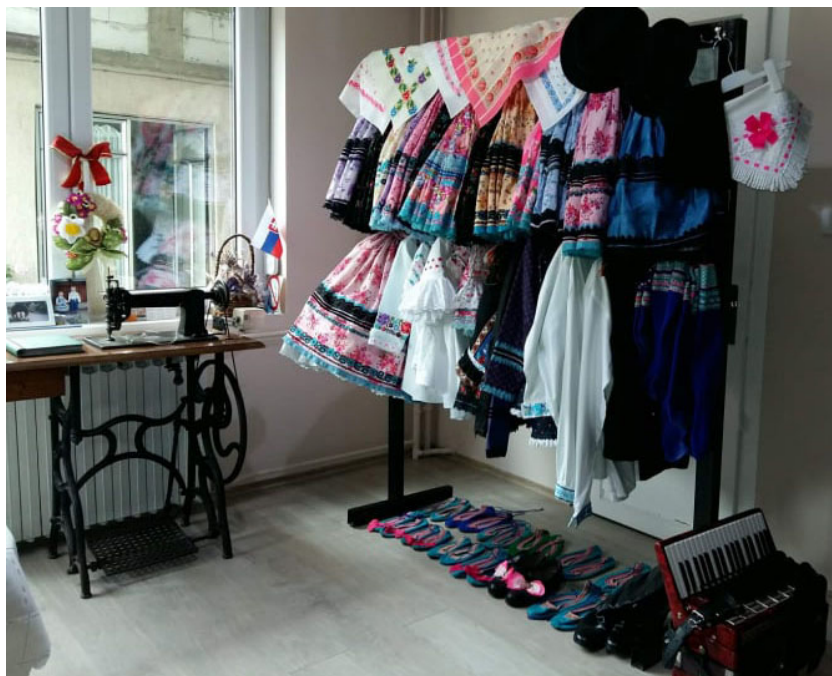

Фото 10. Тамбур машина, друга половина 20. века

Фото 11. Штиковани вез из Старе Пазове

Фото 12. „Маљевана чипка“

Каталог

1. Каталошки број 1 (фото 1)

Црни плиш

Штиковани вез свиленим концем плаве, зелене, розе и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 74 цм

Дужина – 65 цм

Уз ивицу таласаста бордура једноставне израде (тзв. хађик и венчићи), на доњем делу стилизована бордура са вегетабилном орнаментиком, испод ње две бордуре једноставне израде (тзв. венчићи и црвички) .

На форметима (28x10 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура једноставне израде (тзв. венчићи), на њу се наставља, са унутрашње стране бордура са цветном орнаментиком.

2. Каталошки број 2 (фото 2)

Фарбарско платно црне боје

Штиковани вез памучним концем плаве, зелене, розе, браон и окер боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 96 цм

Дужина – 65 цм

Уз ивицу бордура једноставне израде (тзв. гомбичке), на доњем делу украс формирају две бордуре једноставне израде (тзв. венчићи и хађик) и стилизована бордура са вегетабилном орнаментиком, затим три узана, попречна поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са биљним орнаментиком (мотив тиквица са листовима).

На форметима (28x12 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура једноставне израде (тзв. хађик), на коју се наставља бордура са биљном орнаментиком, по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога је везена кружна бордура.

3. Каталошки број 3 (фото 3)

Црни плиш

Штиковани вез свиленим концем плаве, зелене, љубичасте, беле и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 75 цм

Дужина – 62 цм

Уз ивицу бордура једноставне израде (детелине), на доњем делу украс формирају две бордуре (детелине и црвички) и централна, стилизована бордура са вегетабилном орнаментиком.

На форметима (28x10 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура једноставне израде (тзв. хађик), на коју се наставља бордура са биљном орнаментиком. Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2цм, делимично оштећена.

4. Каталошки број 4 (фото 4)

Црни плиш

Штиковани вез памучним концем сиве, зелене и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 74 цм

Дужина – 64 цм

Уз ивицу бордура једноставне израде (венчићи), на доњем делу украс формирају две бордуре (венчићи и хаџик) и централна, стилизована бордура са вегетабилном орнаментиком (ружа и пук).

На форматима (28x10 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура једноставне израде (тзв. хаџик), на коју се наставља бордура са биљном орнаментиком.

5. Каталошки број 5 (фото 5)

Црни плиш

Штиковани вез памучним концем плаве, зелене и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 49 цм

Ширина доње ивице – 73 цм

Дужина – 65 цм

На доњем делу украс формирају две бордуре једноставне израде (тзв. хаџик и венчићи) и централна, стилизована бордура са вегетабилном орнаментиком.

На форматима (25x11 см) уз бочне и доњу ивицу две бордуре једноставне израде (тзв. црвички). Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 1 цм.

6. Каталошки број 6 (фото 6)

Црни плиш

Штиковани вез памучним концем плаве, љубичасте и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 73 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице бордура (тзв. гомбичке). На доњем делу украс формирају две бордуре једноставне израде (тзв. хаџик и црвички) и шира, стилизована бордура са вегетабилном орнаментиком (ружа и пук).

На форматима (23x12 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура једноставне израде (тзв. хаџик) на коју се наставља бордура са биљном орнаментиком. По средини формата изведен усправни поруб, ранчок. Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3 цм. На горњем делу црне, памучне траке за везивање, ширине 1 цм.

7. Каталошки број 7 (фото 7)

Црно фарбарско платно

Штиковани и машински вез памучним концем плаве, љубичасте и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 47 цм

Ширина доње ивице – 703 цм

Дужина – 61 цм

Уз ивице бордура (тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре штикованим везом, са цветном орнаментиком и бордуrom једноставне израде (тзв. црвички). Испод бордура са штикованим везом налазе се четири попречна поруба, ранчока. Испод ранчока се пружа бордура машинским везом, са стилизованом геометријско-вегетабилном орнаментиком.

На форметима (21x10 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура са биљном орнаментиком. По средини формата изведен усправни поруб, ранчок, унутар кога сеа налази бордура (хађик).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 4,5 цм.

8. Каталошки број 8 (фото 8)

Црни плиш

Машински вез памучним концем плаве, зелене, жуте и окер боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 48 цм

Ширина доње ивице – 78 цм

Дужина – 68 цм

На доњем делу украс формирају попречно нашивене три сатенске траке, горња са троугловима. Испод сатенских трака се пружа бордура машинским везом, са стилизованом вегетабилном орнаментиком.

На форметима (23x11 цм) уз бочне и доњу ивицу нашивене две сатенске траке црне боје. Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 1 цм.

9. Каталошки број 9 (фото 9)

Црни плиш

Штиковани вез свиленим концем плаве, љубичасте и зелене боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 74 цм

Дужина – 70 цм

Уз ивице бордура једноставне израде (тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре једноставним везом (венчики и црвички) и шира бордура сацветном орнаментиком (ружа и пук).

На форметима (30x11 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура једноставне израде (тзв. хађик), на њу се наставља бордура са биљном орнаментиком.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 1,5 цм.

10. Каталошки број 10 (фото 10)

Црно фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем плаве и зелене боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 64 цм

Ширина доње ивице – 93 цм

Дужина – 71 цм

На доњем делу украс формирају две попречна поруба (ранчока) и бордура са стилизованом вегетабилном орнаментиком (лепа ката).

На форметима (28x11 цм) уз бочне и доњу ивицу бордура са биљном орнаментиком.

Траке за везивање, памучне, ширине 3 цм

11. Каталoшки број 11 (фото 11)

Црно фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем плаве боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 78 цм

Дужина – 66 цм

Уз ивице бордура (тзв. хађик). На доњем делу украс формирају две бордуре штикованим везом, са цветном орнаментиком и бордуrom једноставне израде (тзв. хађик).

На форметима (29x10 цм) уз бочне и доњу ивицу две бордура једноставне израде (венчићи). Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 1,5цм.

12. Каталoшки број 12 (фото 12)

Црно фарбарско платно

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 58 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 76 цм

На доњем делу украс формирају две попречно нашивене траке, црне боје, горња сатенска са цветним дезеном, и доња плишана. Испод трака налази се штампана бордура беле боје са цветним дезеном (мотив корпица са цвећем).

На форметима (28x9 цм) уз бочне и доњу ивицу нашивене плишана и сатенска трака. Уз бочне ивице на доњем делу и дуж целе доње стране нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2 цм.

13. Каталoшки број 13 (фото 13)

Тамноплаво фарбарско платно

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 62 цм

На доњем делу украс формирају две попречно нашивене траке црне боје, горња сатенска са цветним дезеном, и доња равна од плиша, испод трака су изведена четири попречна поруба (ранчока), са штампаном бордуrom беле боје сацветном орнаментиком (ружице).

На форметима (25x12 цм) уз бочне и доњу ивицу, са спољње стране нашивена је плишана трака, а са унутрашње сатенска.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2,5 цм.

14. Каталoшки број 14 (фото 14)

Плаво памучно платно

Штиковани вез свиленим концем беле и црне боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 51 цм

Ширина доње ивице – 83 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице бордура једноставне израде (тзв. хађик). На доњем делу украс формирају две штиковане бордуре са цветним орнаментом, између којих је бордура једноставне израде (тзв. хађик). Испод штикованог украса изведено је пет попречних поруба (ранчока) и једна везена бордура једноставне израде (тзв. хађик).

На форматима (23x11 цм), уз бочне и доњу ивицу, две штиковане бордуре са цветним орнаментом, између којих је бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура (хађик).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2,5 цм.

15. Каталолски број 15 (фото 15)

Тамноплаво фарбарско платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 56 цм

Ширина доње ивице – 86 цм

Дужина – 58 цм

На доњем делу украс формирају три попречно нашивене плишане траке црне боје, пет попречних узаних поруба (ранчока), и штампана бордура са вегеталном орнаментиком.

На форматима (24x12 цм), уз бочне и доњу ивицу, три нашивене плишане траке црне боје.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3,5 цм.

Памучне траке за везивање, црне боје, ширине 2,5 цм.

16. Каталолски број 16 (слика 16)

Плаво памучно платно

Штиковани вез свиленим концем беле, црвене, зелене, браон, розе, плаве, жуте и наранчасте боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 51 цм

Ширина доње ивице – 82 цм

Дужина – 59 цм

Уз ивице две вежене бордуре, бордура једноставне израде (тзв. црвички) и сложенија бордура (тзв. шпице). На доњем делу богати украс формирају цветна бордура (георгина и пук), бордуре једноставне израде (тзв. хађик и црвички), и сложенија бордура (тзв. шпице). Испод веженог украса налазе се пет попречних поруба (ранчока), затим ужа бордура (венчићи), испод које је штампана бордура беле боје са цветним мотивом (руже са пупољцима и листовима). Ивицу штампане бордуре прати узана везена бордура (венчићи).

На форматима (24x10 цм), уз бочне и доњу ивицу је вежена бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура (венчић). Бордура на средини дели поље формата

на два дела унутар који се налазе усправне бордуре са стилизованим цветним орнаментом.

Памучне траке за везивање, плаве боје, ширине 5 цм.

17. Каталoшки број 17 (фото 17)

Црно фарбарско платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 63 цм

Ширина доње ивице – 95 цм

Дужина – 92 цм

На доњем делу украс формирају попречно нашивене сатенска украсна трака, две равне, сатенске траке и један шири, попречни поруб (ранчок).

На форметима (24x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је нашивена сатенска равна трака са спољње стране, на коју се наставља сатенска украсна трака, са унутрашње стране, а по средини је изведен усправни поруб (ранчок).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 1,5 цм.

Памучне траке за везивање, црне боје, ширине 2 цм.

18. Каталoшки број 18 (фото 18)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле боје.

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 80 цм

Дужина – 65 цм

Уз ивице се налази вежена бордура са стилизованим геометријским орнаментом (тзв.шпице).На доњем делу богати украс формирају бордуре једноставније израде(шпице, црвички, гомбичке и хађик), са горње и доње, цветна бордуре (ружа и пук) у средини, четири попречна поруба (ранчока) и доња вежена бордура(мотив пупољака са листовима).

На форметима (23x14 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик), и две усправне бордуре са стилизованом флоралном орнаментиком (ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3,5 цм.

19. Каталoшки број 19 (фото 19)

Тамноплаво фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем црне боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 56 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 61 цм

Уз ивице вежена бордуре, бордура једноставне израде(детелине). На доњем делу украс формирају бордуре једноставне израде(детелина), и сложенија бордура са цветном орнаментиком. Испод везеног украса налази се штампана бордура беле боје са цветним мотивом.

На форматима (22x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је вежена бордура са стилизованим цветним орнаментом.

Памучне траке за везивање, црне боје, ширине 3 цм.

20. Каталoшки број 20 (фото 20)

Тамнољубичасто фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 88 цм

Дужина – 63 цм

Уз ивице бордура једноставне израде(тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре (црвички), и бордура једноставне израде(тзв. хађик) у средини. Испод веженог украса налазе се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура беле боје са вегетабилним орнаментом (мотив тиквице са листовима).

На форматима (24x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је вежене бордуре једноставне израде(тзв. црвички и хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура (венчић).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3,5 цм.

21. Каталoшки број 21 (фото 21)

Плаво памучно платно

Машински и штиковани вез памучним концем беле и црне боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 88 цм

Дужина – 62 цм

Уз ивице бордура једноставне израде(тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре (венчићи и хађик), и бордура једноставне израде(мотив листића у низу) у средини, и централном бордуром са стилизованим цветним орнаментом. Испод везеног украса налазе се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је ужа вежена бордура са вегетабилним орнаментом.

На форматима (23x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је везене бордуре једноставне израде са геометријским орнаментом, две усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком, по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са истим орнаментом.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2 цм.

22. Каталoшки број 22 (фото 22)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене,беле, розе, плаве, црвене, браон и љубичасте боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 80 цм

Дужина – 55 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпице, гомбичке и црвички) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком(георгина и пук) у средини. Испод везеног украса налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук).

На форматима (21x10 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са истим орнаментом (венчићи), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком(георгина и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 4 цм.

23. Каталoшки број 23 (фото 23)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле и црне боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 88 цм

Дужина – 55 цм

Уз ивице бордура са стилизованом геометријском орнаментиком(тзв.шпице). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпице, гомбичке и црвички) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком.

На форматима (17x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик), по средини поља налазе се усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3цм.

24. Каталoшки број 24 (фото 24)

Тамнољубичасто фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем црне и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 56 цм

Ширина доње ивице – 92 цм

Дужина – 66 цм

Уз ивице бордура са стилизованом биљном орнаментиком (детелине). На доњем делу украс формирају две бордуре једноставније израде(тзв.зечје уши и црвички), а испод везеног украса налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форматима (26x12 цм), уз бочне и доњу ивицу су две везене бордуре једноставне израде (тзв. зечје уши и црвички), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура једноставне израде(хађик).

25. Каталoшки број 25 (фото 25)

Плаво памучно платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 65 цм

На доњем делу украс формирају шира, попречно нашивене украсна сатенска трака, и две равне плишане траке црне боје. Испод трака налази се шест попречних поруба (ранчока).

На форметима (25x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је нашивене две равне плишане траке црне боје, по средини је изведен усправни поруб (ранчок).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2,5 цм.

26. Каталoшки број 26 (фото 26)

Тамноплаво фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем плаве и црне боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 53 цм

Ширина доње ивице – 95 цм

Дужина – 62 цм

Уз ивице једноставне израде(тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две везене бордуре једноставније израде(тзв.црвички), а испод везеног украса налази сепет попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форметима (25x11 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене две бордуре једноставне израде(тзв.црвички), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са једноставним таласастим орнаментом (тзв.хађик)

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2 цм.

Траке за везивање, памучне, црне боје, ширине 3 цм

27. Каталoшки број 27 (фото 27)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 82 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице бордура таласасте орнаментике (тзв. хађик) и бордура са стилизованом биљном орнаментиком (детелине). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде(детелине, гомбичке и хађик), са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом цветном орнаментиком (ружа и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је везена бордура таласасте орнаментике (тзв. хађик) и бордура са стилизованом биљном орнаментиком(детелине).

На форметима (25x11 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене бордуре једноставне израде(тзв. детелине, гомбичке и хађик), по средини је усправна бордура са стилизованом биљном орнаментиком(ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 2,5 цм.

28. Каталошки број 28 (фото 28)

Тамнољубичасто фарбарско платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 95 цм

Дужина – 58 цм

На доњем делу попречни украс формирају нашивена украсна сатенска трака, црне боје, а испод траке налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом цветном орнаментиком.

На форметима (25x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је нашивена украсна сатенска трака, црне боје, по средини је изведен усправни поруб (ранчок).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 5 цм.

Траке за везивање, памучне, црне боје, ширине 3 цм

29. Каталошки број 29 (фото 29)

Тамнољубичасто фарбарско платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 62 цм

Ширина доње ивице – 94 цм

Дужина – 63 цм

На доњем делу попречни три нашивене сатенске траке, црне боје, горња украсна и доње равне. Испод трака налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форметима (24x12см), уз бочне и доњу ивицу су нашивене сатенске траке, равна и украсна.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 1,5 цм.

30. Каталошки број 30 (фото 30)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 51 цм

Ширина доње ивице – 83 цм

Дужина – 58 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком (тзв шпике). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпике, венчићи и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком(ружа и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих јештампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје, оивичена веженом ужом бордуром (тзв. венчићи).

На форметима (25x12,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је вежена таласаста бордура (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са једноставним орнаментом (венчић), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком(ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 2,5 цм.

31. Каталошки број 31 (фото 31)
Тамноплаво памучно платно
Штиковани вез памучним концем зелене,беле, розе, плаве, жуте, црвене, браон и љубичасте боје
Стара Пазова, друга половина 20. века
Ширина горње ивице – 50 цм
Ширина доње ивице – 80 цм
Дужина – 55 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком(тзв. шпиге). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпиге, гомбичке и венчићи) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком(георгина и пук) у средини. Испод везеног украса налази се три попречна поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком беле боје. Испод штампане бордура налази се везена бордура са стилизованом цветном орнаментом (ружа и пук).

На форметима (28x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је везене бордуре једноставне израде(тзв. венчићи), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са истим орнаментом (венчићи), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук).

32. Каталошки број 32 (фото 32)
Плаво памучно платно
Штиковани вез памучним концем зелене, беле, розе, плаве, црвене, наранџасте и љубичасте боје
Стара Пазова, друга половина 20. века
Ширина горње ивице – 50 цм
Ширина доње ивице – 90 цм
Дужина – 62 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком (тзв. шпиге). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпиге, гомбичке и црвички) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком(георгина и пук) у средини. Испод везеног украса налази се четири попречна поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје, на коју се наставља везена бордура са цветном орнаментиком (ружа и пук).

На форметима (25x10 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена таласаста бордура (тзв. хађик), а по средини су две усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка светлоплаве боје, ширине 1,5 цм.

33. Каталошки број 33 (фото 33)
Плаво памучно платно
Штиковани вез памучним концем зелене,беле, црвене, браон и наранџасте боје
Стара Пазова, друга половина 20. века
Ширина горње ивице – 54 цм
Ширина доње ивице – 92 цм
Дужина – 65 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком (детелине). На доњем делу украс формирају три бордуре једноставније израде (детелине, венчићи и црвички) са горње и доње стране, и централна бордура (гомбичке) у средини. Испод везеног украса налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком (детелине).

На форматима (23x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. црвички), на коју се наставља, са унутрашње стране бордура са стилизованом биљном орнаментиком (детелине), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази ужа бордура (венчићи).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 2 цм.

34. Каталошки број 34 (фото 34)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 94 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице је везена ужа бордура (тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре једноставније израде (шпице и венчићи), а испод везеног украса налази се штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, црвене и беле боје.

На форматима (25x12,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. хаџик), на коју се наставља геометријска бордура (тзв. шпице), а по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом (венчићи).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3,5 цм.

35. Каталошки број 35 (фото 35)

Плаво памучно платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 56 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 63 цм

На доњем делу попречни украс формирају две нашивене траке, горња украсна сатенска и доња равна од плиша. Испод трака налази се штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форматима (24x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је нашивене две плишане траке, црне боје, по средини је изведен усправни поруб (ранчок).

Уз доњ део ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3 цм.

36. Каталошки 36 (фото 36)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене, беле, розе, плаве, жуте и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 92 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице су везене бордуре једноставне израде(хађик и венчићи). На доњем делу украс формирају три бордуре једноставније израде (венчићи и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком у средини. У доњем десном и левом углу налази се везени мотив са цветном орнаментиком (мотив цветног букета).

На форметима (20x12 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене бордуре једноставне израде (тзв. хађик и венчићи), на које се наставља бордура са стилизованом биљном орнаментиком, по средини је изведен усправни поруб (ранчок), оивичен са две уже бордуре (хађик и венчић), унутар кога се налази бордура са орнаментом(венчић).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3 цм.

37. Каталoшки број 37 (фото 37)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене,беле, розе и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком (детелине). На доњем делу украс формирају две бордуре једноставније израде (детелине и гомбичке) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком(ружа и пук) у средини.

На форметима (20x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик), на коју се наставља бордура са са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом(гомбичке).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2 цм.

38. Каталoшки број 38 (фото 38)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене, наранџасте, беле, розе, плаве, црвене, окер и љубичасте боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 53 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком(тзв. шпике) На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпике и црвички) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је вежена бордура са стилизованом цветном орнаментиком.

На форметима (23x11,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок),

унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом (венчић), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком (георгина и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 4 цм.

39. Каталoшки број 39 (фото 39)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 92 цм

Дужина – 60 цм

Уз ивице је везена таласаста бордура (тзв. хађик) и бордура са стилизованом геометријском орнаментиком (тзв. шпице). На доњем делу украс формирају три бордуре једноставније израде (шпице, гомбичке и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је везена таласаста бордура (хађик) и бордура са стилизованом геометријском орнаментиком(шпице).

На форметима (21x10,5 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене бордуре једноставне израде (тзв. гомбичке и хађик), а по средини је бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3,5 цм.

40. Каталoшки број 40 (фото 40)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле и плаве боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 86 цм

Дужина – 64 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком(тзв. шпице). На доњем делу украс формирају четири бордуре, бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук), таласаста бордура(тзв. хађик), ужа бордура (тзв. црвички) и бордура са стилизованом геометријском орнаментиком(тзв. шпице). Испод везеног украса налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је вежена ужа бордура (венчићи).

На форметима (25x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом (црвички), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом цветном орнаментиком (ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3 цм.

41. Каталoшки број 41 (фото 41)

Плаво памучно платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 98 цм

Дужина – 68 цм

На доњем делу попречни украс формирају четири нашивене траке црне боје, две украсне од сатена и две равне од плиша, у средини је пет попречних поруба (ранчока).

На форметима (28x11 цм), уз бочне и доњу ивицу су нашивене траке, равна од плиша и украсна од сатена. По средини је изведен усправни поруб (ранчок), без украса.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2цм

42. Каталошки број 42 (фото 42)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене,беле, плаве, бордо и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 92 цм

Дужина – 65 цм

Уз ивице је везена ужа бордура (венчићи). На доњем делу попречни украс формирају две бордуре једноставније израде (гомбичке и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је везена ужа бордура (црвички).

На форметима (22x12,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је везене бордуре једноставне израде (тзв. хађик), на коју се наставља бордура са цветном орнаментиком, по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура саужим орнаментом(венчић).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2,5 цм.

43. Каталошки број 43 (фото 43)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем браон, беле, плаве, окер, зелене, розе, црвене и жуте боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 51 цм

Ширина доње ивице – 94 цм

Дужина – 63 цм

Уз ивице су везена уже бордуре (црвички и венчићи). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпице, гомбичке и црвички) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком у средини. Испод везеног украса налази се четири попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са биљном орнаментиком, беле боје. На штампани украс се наставља везена ужа бордура (гомбичке).

На форметима (29x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом(црвички), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 2 цм.

44. Каталoшки број 44 (фото 44)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене, беле, розе, плаве, црвене, браон, црвене и љубичасте боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 51 цм

Ширина доње ивице – 94 цм

Дужина – 63 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпице, црвички и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је везена ужа бордура са стилизованом биљном орнаментиком.

На форметима (24x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са истим орнаментом (венчићи), а са леве и десне стране је бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 4 цм.

45. Каталoшки број 45 (фото 45)

Тамноплаво фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене, беле, розе, плаве, црвене, браон, жуте и љубичасте боје

Стара Пазова, друга половина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 95 цм

Дужина – 68 цм

Уз ивице је везена ужа бордура (тзв. зечје уши). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (зечје уши, црвички и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком у средини. Испод везеног украса налази се четири попречна поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје. Испод штампаног украса је ужа везена бордура (венчићи).

На форметима (27x12,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са истим орнаментом (венчићи), а са леве и десне стране бордура са стилизованом биљном орнаментиком.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3 цм.

46. Каталoшки број 46 (фото 46)

Црно фарбарско платно

Штиковани вез свиленим концем плаве, љубичасте и жуте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 85 цм

Дужина – 70 цм

Уз ивице је везена ужа бордура (тзв. хађик). На доњем делу попречни украс формирају три бордуре једноставније израде (црвички, венчићи и хађик).

На форматима (28x10 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене бордуре једноставне израде(тзв. хађик и црвички), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом (венчићи).

47. Каталошки број 47 (фото 47)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене и црне боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 55 цм

Ширина доње ивице – 95 цм

Дужина – 63 цм

Уз ивице је везена ужа бордура (тзв.црвички). На доњем делу украс формирају три бордуре, бордуре једноставније израде (тзв. црвички и хађик) и бордура са стилизованом биљном орнаментиком. Испод веженог украса налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је везена ужа бордура (венчићи).

На форматима (20x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. црвички), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом(венчићи), а са леве и десне стране је бордура са стилизованом биљном орнаментиком.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3 цм.

Траке за везивање, памучне, плаве боје, ширине 4 цм.

48. Каталошки број 48 (фото 48)

Плаво памучно платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 96 цм

Дужина – 62 цм

На доњем делу попречни украс формирају три нашивене траке од сатена, црне боје, једна украсна, шира и две равне уже. Испод трака налазе се два попречна поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форматима (26x12 цм), уз бочне и доњу ивицу су три нашивене траке од сатена, црне боје, две равне уже и једна украсна, шира, а по средини је изведен усправни поруб (ранчок).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2 цм.

Траке за везивање, плаве боје, ширине 2 цм.

49. Каталошки број 49 (фото 49)

Црно фарбарско платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 96 цм

Дужина – 62 цм

На доњем делу богати украс формирају две нашивене траке црне боје, украсна од сатена и равна од плиша. Испод трака су два попречна поруба (ранчока).

На форметима (26x12 цм), уз бочне и доњу су нашивене две траке црне боје, равна од плиша и украсна од сатена. По средини је изведен усправни поруб (ранчок)

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2,5 цм.

50. Каталшки број 50 (фото 50)

Плаво фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене и плаве боје.

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 55 цм

Ширина доње ивице – 98 цм

Дужина – 66 цм

Уз ивице је вежена ужа бордура (тзв.зечје уши). На доњем делу украс формирају три уже бордуре (гомбичке и хађик), испод веженог украса налази се пет попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форметима (27x12 цм), уз бочне и доњу ивицу су уже вежене бордура (тзв. гомбичке и хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом(венчићи).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 4 цм.

Траке за везивање, памучне, плаве боје, ширине 3,5 цм.

51. Каталшки број 51 (фото 51)

Црно фарбарско платно

Штиковани и машински вез памучним концем зелене, беле, розе, плаве, црвене, браон и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 78 цм

Дужина – 72 цм

На доњем делу украс формирају два попречна поруба (ранчока), испод којих је ужа везена бордура са стилизованом биљном орнаментиком и шира бордура са, такође, стилизованом биљном орнаментиком.

На форметима (24x11 цм), уз бочне и доњу ивицу су штиковане уже бордуре (тзв. венчићи и хађик).

52. Каталшки број 52 (фото 52)

Црно фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 58 цм

Ширина доње ивице – 100 цм

Дужина – 65 цм

На доњем делу украс формирају три бордуре једноставније израде (лозице и хађик).

На форметима (23x12 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене уже бордуре (тзв. венчићи и хађик).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 2 цм.

53. Каталошки број 53 (фото 53)

Тамноплаво памучно платно

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 48 цм

Ширина доње ивице – 92 цм

Дужина – 65 цм

На доњем делу украс формирају две сатенске, шире траке и две уже, црне боје, испод којих је ужа штампана бордура беле боје.

На форметима (23x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је нашивена шира, сатенска трака, а по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога је нашивена сатенска, ужа трака.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3 цм.

Траке за везивање, памучне, ширине 2 цм.

54. Каталошки број 54 (фото 54)

Тамноплаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене, браон и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 52 цм

Ширина доње ивице – 92 цм

Дужина – 69 цм

Уз ивице су везене уже бордуре (венчићи и хађик). На доњем делу богати украс формирају две бордуре једноставније израде (венчићи и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура (тзв. гомбичке) у средини. Испод везеног украса налази се штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје

На форметима (27x11 цм), уз бочне и доњу ивицу су везене бордуре идентичне као на доњем делу, по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом (венчићи).

55. Каталошки 55 (слика 55)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем зелене, беле, розе, жуте, бордо, црвене, браон и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 58 цм

Ширина доње ивице – 90 цм

Дужина – 68 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком (шпице). На доњем делу богати украс формирају три бордуре једноставније израде (шпице, гомбичке и хађик) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком (георгина) у средини. Испод везеног украса налази се шест попречних поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форметима (26x10,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик), на коју се наставља стилизована цветна бордура, па две уже бордуре (хађик и венчићи), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом(гомбичке).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3,5 цм.

56. Каталoшки број 56 (фото56)

Црно фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене, плаве, жуте и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 88 цм

Дужина – 67 цм

Уз ивице су везене уже бордуре (хађик и венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре једноставније израде (венчићи и лозице) са горње и доње стране, и централна бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук) у средини. Испод везеног украса налази се пет попречних поруба (ранчока).

На форметима (21x10 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик),а по средини поља две усправне бордуре са цветном орнаментиком (ружа и пук.).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3 цм.

57. Каталoшки број 57 (фото 57)

Тамноплаво фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене,беле и плаве боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 54 цм

Ширина доње ивице – 74 цм

Дужина – 67 цм

Уз ивице је везена ужа бордура (тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају две бордуре, једноставније израде (хађик) и бордура са стилизованом биљном орнаментиком(лозице). Испод везеног украса налази се штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форметима (28x11 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде(тзв. хађик),на коју се наставља бордура са стилизованом биљном орнаментиком.

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 3 цм.

58. Каталoшки број 58 (фото 58)

Црно фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем зелене, плаве и љубичасте боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 50 цм

Ширина доње ивице – 94 цм

Дужина – 63 цм

Уз ивице је ужа, везена бордура (тзв. венчићи). На доњем делу украс формирају три бордуре, једноставније израде (лозице и хађик) и бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук).

На форматима (25x12 цм), уз бочне и доњу ивицу је везена бордура једноставне израде (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са таласастим орнаментом (хађик), а са леве и десне стране је бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 4цм.

59. Каталожки број 59 (фото 59)

Плаво памучно платно

Штиковани вез памучним концем беле боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 49 цм

Ширина доње ивице – 85 цм

Дужина – 57 цм

Уз ивице је везена бордура са стилизованом геометријском орнаментиком (шпице). На доњем делу богати украс формирају бордура са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук), две уже бордуре (хађик и црвички), две геометријске бордуре (шпице) и у средини шест попречних поруба (ранчока).

На форматима (22x10,5 цм), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура ужим орнаментом (хађик), а са леве и десне стране усправне бордуре са стилизованом биљном орнаментиком (ружа и пук).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка беле боје, ширине 3 цм.

60. Каталожки број 60 (фото 60)

Тамноплаво фарбарско платно

Штиковани вез памучним концем плаве и браон боје

Стара Пазова, средина 20. века

Ширина горње ивице – 60 цм

Ширина доње ивице – 96 цм

Дужина – 64 цм

Уз ивице се пружа везена бордура до средине доњег дела (лозице и венчићи). Испод везеног украса налазе се два попречна поруба (ранчока), испод којих је штампана бордура са стилизованом биљном орнаментиком, беле боје.

На форматима (23x11,5 цм), уз бочне и доњу ивицу је шира, везена бордура (лозице), на коју са наставља ужа бордура (тзв. хађик), по средини је изведен усправни поруб (ранчок), унутар кога се налази бордура са ужим орнаментом (венчићи).

Уз ивице нашивена позамантеријска чипка црне боје, ширине 2,5 цм.

Фото 1

Фото 2

Фото 3

Фото 4

Фото 5

Фото 6

Фото 7

Фото 8

Фото 9

Фото 10

Фото 11

Фото 12

Фото 13

Фото 14

Фото 15

Фото 16

Фото 17

Фото 18

Фото 19

Фото 20

Фото 21

Фото 22

Фото 23

Фото 24

Фото 25

Фото 26

Фото 27

Фото 28

Фото 29

Фото 30

Фото 31

Фото 32

Фото 33

Фото 34

Фото 35

Фото 36

Фото 37

Фото 38

Фото 39

Фото 40

Фото 41

Фото 42

Фото 43

Фото 44

Фото 45

Фото 46

Фото 47

Фото 48

Фото 49

Фото 50

Фото 51

Фото 52

Фото 53

Фото 54

Фото 55

Фото 56

Фото 57

Фото 58

Фото 59

Фото 60

Историја уметности – History of Art

977.03:069.5(497.113)

929.52ВОЈНОВИЋ

77.03:316.74(497.11)

COBISS.SR-ID 50026761

Вишеслава Гајић, историчар уметности
Галерија Куће Војновића, Културни центар Инђија

ФОТОГРАФИЈЕ ПОРОДИЦЕ ВОЈНОВИЋ

Сажетак: Легат породице Војновић садржи пет стотина фотографија. Најстарије потичу из XIX века, док се збирка завршава фотографијама из седамдесетих година XX века. Фотографије као материјални докази о животу једне трговачке породице на подручју Срема, могу да послуже и као приказ развоја фотографског медија у тадашњој Србији. Уз помоћ адекватне литературе о настанку и развоју фотографије, али и тумачењу друштвених и социјалних околности, у овом раду је анализиран начин приказивања чланова породице, који моменти су били битни да би се трајно забележили и како су се те успомене трајно чувале, говорећи нам о начину живота људи у прошлости. Кроз реалан визуелни приказ фотографије добијамо доста информација о начину одевања тадашњих људи, изгледу ентеријера домова у којима су живели, битним тренуцима породичних окупљања, погледу на детињство и многим другим визуелним мотивима.¹

Кључне речи: Фотографија, породица, сећање, породични албум, идентитет, грађанство, визуелна култура, колективно памћење.

Породица Војновић потиче из Буђановаца, сремског села, надомак Руме. Јоаким Војновић је рођен у Руми 1791. године. Био је знаменити трговац, о чему сведоче трговачке белешке. Јоаким је поседовао трговину *Јоаким Војновић и син* која је 1865. престала са радом.² Најмлађи син Јоакима и Софије, Георгије, рођен је у Руми 1835. године. Он је на Братиславској

¹ Фотографије породице Војновић су у овом раду подељене у неколико категорија, како би се лакше тумачиле.

² Ратко Рацковић, *Војновићи, духовници, трговци и поседници*, Инђија 2015, 23–28.

академији завршио течај права, па је неко време боравио у Руми, те отишао у Беч као трговачки калфа. У фирми *Јоаким Војновић и син* је био комерцијалиста у трговини текстилне робе. Након стечаја фирме, он путује по Европи и одлази у Америку *на странствовање* 1865. године. Након очеве смрти, 1869. године Георгије се враћа у Руму, да би од 1872. прешао у Инђију. Један од разлога његовог преласка у Инђију може бити и прерана смрт његове сестре и шурака о чијој деци се првобитно старао. У Инђији у то време преовладава немачко становништво, уз мањи број припадника чешке и мађарске националности и неколико јеврејских и цинцарских породица. Као успешан трговац, Војновић се у новој средини добро позиционирао и убрзо постао један од највећих земљопоседника. Своје искуство са путовања је искористио да би развио посао. За двадесет година стекао је двеста јутара земље у Крчедину. Године 1878. купује земљу од породице Стерио, са којом су били у сродству. На том месту подиже кућу у центру Инђије и жени се Љубицом Димитријевић. Георгије је био један од оснивача Српске банке у Загребу. Преминуо је 1909. године, а његов син Ђорђе и супруга Љубица основали су фондацију за Српско певачко друштво у Руми.³

Једино дете Георгија и Љубице Војновић био је Ђорђе Војновић. Рођен је у Инђији 1888. године и имао је подједнако занимљив и неизванан живот као и његов отац. Основну школу је завршио у Инђији, а гимназију је похађао првобитно у Загребу, да би наставио у Осијеку и најзад, преместио се у Сремске Карловце, након дуготрајне борбе са тифусом. Године 1907. уписује студије права у Бечу. Међутим, две године касније приморан је да напусти факултет и врати се у Инђију због очеве болести. Након очеве смрти 1909. године одлази у војну службу за једногодишње добровољце у Будимпешту.⁴ После три месеца пад с коња користи као изговор за отпуст из војске, јер је наслутио надолазећи рат.⁵ Године 1905. у Инђији је основано друштво *Српски соко* и неколико година касније млади студент, Ђорђе Војновић, постаје старешина друштва. Почетком балканских ратова, 1912, прекида се и рад инђијског соколског друштва, а почетком Великог рата Аустроугарска је прогонила српске соколе, због своје националне пропаганде. Исте, 1912. године, Ђорђе Војновић се жени Аницом Контић, кћерком богатог инђијског велепоседника. Након венчања млади брачни пар одлази у Беч, са намером да Ђорђе настави студије права. Уследиле су бурне године како за српску историју тако и за Ђорђа Војновића. Иако су проводили најлепше године своје младости у Бечу, после Сарајевског атентата, Војновићи се враћају у Инђију. Нажалост, тада долази до масовних хапшења Срба у Срему, од 1914. године. Након неколико узастопних хапшења и пуштања из притвора, коначно од 1917. године Ђорђе Војновић се повла-

³ Ратко Рацковић, исто; 73–92.

⁴ Ђорђе Војновић, „Године детињства“, у: Ђорђе Војновић, *Инђија у сећањима*, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија 1997, 11–13.

⁵ Сања Сајферт, *Уметничка збирка Галерије Куће Војновића из Инђије*, реабилитациони рад у рукопису, Инђија 2019, 3

чи на своје пољопривредно газдинство, како би учествовао у изградњи нове државе. На пољопривредном газдинству званом *Ђорђево* или *Бели салаш* породица борави све до краја Другог светског рата. Након Другог светског рата имање му је одузето, да би неколико година касније срушено до темеља, а околни енглески парк је посечен. У том парку је посађено многобројно егзотично дрвеће, које су он и Аница доносили из разних крајева света.⁶

С обзиром да Ђорђе Војновић и Аница нису имали потомака, он је желео да своју заоставштину поклони граду у ком је живео. Супруга Аница је преминула 1974. године, а он је исте године сачинио тестамент. Тестамент је настао са идејом да његова преостала заоставштина, кућа са егзотичним вртом постане нека врста културног средишта Инђије, односно да постане музеј који би се звао *Раван Срем*. Музејску поставку би чинила уметничка збирка, намештај и други предмети који су коришћени у кући од друге половине XIX века, као и богата библиотека. Његова жеља је такође била и да се на објекат постави спомен-плоча са одговарајућим натписом.⁷ Поред тестамента, сачињен је и Уговор о доживотном издржавању Ђорђа Војновића од стране Скупштине општине Инђија, како би обезбедио своју материјалну сигурност.⁸

У периоду након Другог светског рата, овај потез није био потпуно непознат у српском друштву. У Војводини се склапа поприличан број оваквих уговора. На исти начин настаје и *Галерија Сава Шумановић у Шиду*, док у Новом Саду такође настаје *Спомен-збирка Павла Бељанског*.⁹ Међутим, након смрти Ђорђа Војновића 1975. године, жеља му је делимично испуњена. Његова лична библиотека је постала део Народне библиотеке *Др Ђорђе Натошевић*, док је врт у дворишту куће посечен 1986. године, како би се изградила вишесpratна стамбена зграда. Једино је кућа остала сачувана по жељи оставиоца и првобитно је служила за повремене поставке *Музеја револуције Војводине* и *Музеја Срема*. У њој су се окупљала и разна уметничка удружења и док се мењала надлежност институција којим је припадала, она је тек 1998. проглашена приватном галеријом од стране академског сликара Светислава Николића. Од 2000. године добија званични назив *Кућа Војновића* и на тај начин је означена њена институционализација и на неки начин одато признање њеном власнику. Од 2007. године почиње да ради и Културни центар, а у његову надлежност потпада и ова кућа са наменом да чува легат Ђорђа Војновића, али и

⁶ Ђорђе Војновић, „Моје Ђорђево“ у: Ђорђе Војновић, *Инђија у сећањима*, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија 1997, 105–127.

⁷ У присуству Ђорђа Војновића, 1974. године кустоскиња Музеја Срема, Мирјана Лесек обавила је попис збирке. Том приликом пописан је 61 предмет, док је попис књига обавила комисија Народне библиотеке „Ђорђе Натошевић“ и утврђено је да библиотека породице Војновић садржи 5802. књиге.

⁸ Уговор о доживотном издржавању између Ђорђа Војновића и Скупштине општине Инђија од 29. јануара 1974. године, бр. 02–011 –13/ 74

⁹ Вера Јовановић, Судбина уметнина, Спомен–збирка Павла Бељанског, Нови Сад 1987, 230.

појединачне поклоне уметничких дела који су у међувремену приспели. Године 2010. *Галерија Куће Војновића* добила је Уметнички савет, који конкурсом бира савремене уметнике различитих излагачких делатности како би се представили у њој. На тај начин рад ове Галерије је заокружио своје деловање.¹⁰

Поред других предмета из уметничке заоставштине Ђорђа Војновића цртежа, графика, слика и скулптура, фотографска колекција породице Војновић обухвата личне, породичне фотографије. Узимајући у обзир да их има пет стотина и да су најстарије из друге половине XIX века, сама грађа се може поделити на неколико категорија:

- Деветнаестовековни портрети;
- Породичне фотографије са почетка XX века;
- Удружења;
- Путовања;
- Венчања;
- Фотографије породичног дома и фотографије за завештање.

Фотографски портрети XIX века

Проналазак фотографије званично је објављен у Паризу, 1839. године на седници Академије наука, када је француски научник Франсоа Араго детаљно изложио својства новог проналаска названог *дагеротипија*. Тадашња Србија је ишла у корак са новитетима, те је и у српској јавности дошло до објаве под насловом *Важно откровение!* Димитрије Новаковић, Србин, трговац родом из Загреба је направио дагеротипију једног свог дела, коју је поклатио кнезу Михаилу Обреновићу. Током пете деценије XIX века у Србији се појављују огласи путујућих, страних дагеротиписта (Јосиф Каплиери, Адолф Дајч). Захваљујући огласима и вестима у тадашњој штампи, може се назрети почетак фотографије у Србији. У штампи шездесетих година XIX века, могу се регистровати имена путујућих фотографа, попут Карла поп де Сатмарија.¹¹

Један од истакнутих пионира српске фотографије био је Анастас Јовановић. Он је, како пише у својој аутобиографији, уписао бакрорез на Бечкој академији 1838. године. Убрзо, као студент Академије имао је прилику да види оригинална Дагерова дела, а на предавањима одржаним на ту тему и да се упозна са принципима поступка. Литографију је учио код Јохана Штадлера, бечког литографа и фотографа, од кога је највише знања купио о новом медију. Хенри Фокс Талбот региструје нови патент под називом калотипија или талботипија 1841. године и унапређује фотографски посту-

¹⁰ Сања Сајферт, нав. дело стр. 6–9.

¹¹ Миланка Тодић, *Фотографија у Србији у XIX веку*, Музеј примењене уметности Београд 1989, 7–8.

пак.¹² Захваљујући Анастасовом образовању у Бечу и упознавању са новитетима у оквиру фотографског медија и у тадашњој Србији долази до развоја овог медија.¹³

Фотографске услуге су врло рано постале неопходне на европским дворовима. Фотографија је од свог настанка уживала подршку виших слојева друштва, док је сакупљачка делатност према фотографским портретима била једнако присутна у свим друштвеним слојевима. У тадашњој Србији прве фотографије посетнице (*carte de visite*)¹⁴ приказују кнежевски пар Михаила и Јулију Обреновић. Анастас Јовановић је постао управитељ двора кнеза Михаила 1861. године и официјелни фотограф кнежевске породице. Поред кнежевске породице, фотографишу се и угледне личности тадашњег културног и политичког живота.¹⁵

Поред фотографија сачуван је и породични албум Анастаса Јовановића. Током XIX века албуми за фотографије су постали најзначајнији вид чувања породично сећања, из логичне потребе да се на једном месту сакупе фотографије, особа, места или догађаја у власништву појединца или породице. Албум за фотографије као галерија предака постао је темељ породичних успомена и најважније визуелно сведочанство породичне историје. Најчешће је био луксузно опремљен, чувао се на истакнутом месту, у салону грађанске куће где се окупљала породица, али и где су се примали гости.¹⁶

Сакупљањем фотографија породице, креира се властити приватни простор, самим тим и лични идентитет. У процесу конструисања идентитета грађанске лозе у форми фото-албума приказују се репрезентативне фотографије чланова породице. На тим фотографијама не може се видети нити беда, нити болест, као ни социјално неуклопљени појединци. Напротив, све је у савршеном реду, јер је породични албум приказ савршене грађанске

¹² Калотипија је начин израде слика на хемијски приређеној хартији. Изумео је енглески истраживач Хенри Фокс Талбот. Он је развио нове принципе позитива и негатива и дефинисао латентну слику (невидљиву слику). Ово је омогућило умножавање снимака према процесу негатив–позитив. Ова техника се користила углавном у кругу сликара и графичара који су је користили као подлогу за портретне минијатуре.

¹³ Миланка Тодић, *Историја српске фотографије (1839–1940)*, Просвета, Музеј примењене уметности, Београд, 1993, 28.

¹⁴ Андре Адолф Диздери је 1854. године открио нови тип фотографског портрета *carte de visite* где је фотографија налепљена на картонску подлогу и по величини је одговарала посетници. Камера са више објектива са осам различитих негатива на једној стакленој плочи је омогућила масовну продукцију фотографија. Формат фотографије је приближно 10 x 6 cm и средином шездесетих година XIX века је постала интернационална.

¹⁵ Миланка Тодић, нав. дело, 33.

¹⁶ Јелена Пераћ, „Сачувано сећање: Породични албум за фотографије Анастаса Јовановића“, *Зборник Музеја примењене уметности бр. 2*, (приредила Бојана Поповић), Београд, 2006, 1.

породице. Приватни простор у коме се конструише породични идентитет је кућа. Кућни амбијент, а посебно салон, као јавни микропростор, је био статусни симбол угледног грађанина. У салону је као један од експоната био и фото-албум изложен у *сакралном простору* кућног музеја како би био доступан радозналим погледима посетилаца грађанске куће.¹⁷

У Кући Војновића најстарије деветнаестовековне фотографије су се налазиле у два богато декорисана фото-албума. Узимајући у обзир да је оставилац Ђорђе рођен 1888. године, претпостављамо да су фотографије припадале његовим родитељима, Георгију и Љубици Војновић.

Фотографски албум, инвентарни број 46 (Сл. 1)

Настао је осамдесетих година XIX века, димензија 27x21 центиметар. Сачињен је од картона и папира. Корице су пресвучене браон кожом. Декорација у плитком рељефу се налази на предњој страни албума. Руб прате линеарни мотиви у плитком рељефу, док је цела површина подељена на пет делова. Унутар тих делова је дубљи рељеф. Средишњи простор је у облику медаљона са границом лозе унутар њега. Медаљон је уоквирен ситним кружићима. Остала четири поља имају мање лозице смештене у угловима. Задња страна је доста скромнија. Руб такође има линеарне мотиве у плитком рељефу, а четири испупчена кружића на угловима служе као подлога албуму. Унутар албума су листови који садрже отворе за фотографије визит формата. Отвори су правоугаони са полукружним завршетком. Њих прати линеарни рам у слепом отиску са лиснатим брадавичастим и линеарним мотивима. У албуму се налази 47 фотографија, већином аутора страног порекла. Фотографије припадају шестој, седмој и осмој деценији XIX века. Фотографски атељеи су углавном из Беча, где је Георгије Војновић највише и боравио. На фотографијама налазе се имена: Адолф Ост, Лудвиг Ангерер, Доктор Хајд, Херм Фицкерт, Јозеф Маркл, Русо Смолке, Јозеф Маркл, Лафранкини, док се од домаћих налазе: Ђорђе Кнежевић, Игњат Рајс, Јован Рехницер, Никола Штокман, Стефан Вулпе и други.

Светска изложба индустрије одржана у Паризу 1855. имала је посебну секцију посвећену фотографији, што је била најава њеног уласка у нову етапу индустријског развоја. Убрзо Андре Диздери издаје колекције славних савременика, а предложио је и да на рачун државе направи фотографске репродукције слика из Лувра. Портрети познатих личности, не само савременика масовно су се израђивали свуда у свету, као и фотографије различитих тема. Поједини фотографски атељеи специјализују се за репродуковање уметничких дела: слика, графика, скулптура, керамике...

¹⁷ Миланка Тодић, „Конструкција породичног идентитета у фото-албуму из куће Анастаса Јовановића“, у: *Приватни живот код Срба у XIX веку: од краја XVIII века до почетка Првог светског рата*, (приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић), Београд 2006, 545.

Овакве колекције продају се не само у атељеима већ и у књижарама, папирницама и слично.¹⁸

Једина фотографија тог типа у Кући Војновића је фотографија уметничког студија *Miethke & Wawra* на којој је репродукована литографија са сценом Клеопатре која извршава самоубиство змијом (Сл. 2). Фотографски студио се налазио у Бечу, јер се на полеђини фотографије налази опис на немачком језику који је нека врста рекламе фото-студија. Уз назив и место студија, описана је детаљна уметничка понуда. Фотографија је у формату визиткарте димензија 9x6 центиметара. С обзиром да је у периоду настанка албума уобичајена ствар била сакупљање фотографија најразличитијих тема и личности, овај пример нам показује да је породица Војновић била упозната са овом грађанском праксом.

Још једна интересантна фотографија приказује француског писца, политичара и драматурга, Виктора Игоа (Сл. 3). Он је наслонен на изрезбарен сто, не гледа у правцу камере и левом руком придржава своје одело. Ова фотографија нема назив атељеа на полеђини, те се не може утврдити ко је аутор исте. Међутим, може бити једна од фотографија знаменитих личности тог доба која се куповала у књижарама, папирницама и слично. Ова фотографија је такође визит формата, димензија 10,5x6,5 центиметара.

Од шездесетих година XIX века фотографска пракса професионалних атељеа постепено уводи и фотографије у Србији у оквиру масовне продукције. Према подацима из 1884. године у Београду је радило девет атељеа. Србија у то време увози папир из Аустроугарске, Италије, Немачке и Француске, док оптичке инструменте набавља из Аустроугарске и Немачке такође, Белгије и Енглеске. Нови тип фотографских портрета визит карте током XIX века достиже високе тираже. Домаћи мајстори су учили занат од страних фотографа и неретко су у почетку заједно водили фотографске атељеа. Фотографи су најчешће били сликари који су се накнадно определили за фотографију, о чему сведоче и натписи на штампаним реверсима као код Ђоке Краљевачког, Панте Христића, Живка Стефановића и других. Димензије портрета не спречавају фотографе да приказују моделе у репрезентативном аранжману. Модел се поставља у центар фотографије, а иза њега је завеса или постамент са канелираним стубом. Такође, користи се и балустрада и сликана позадина на којој се као омиљени мотив појављује слика уређеног врта. Таква поставка понавља историјску форму репрезентативног портрета, добро познату ликовној традицији, која је типична и за савремене токове уметности бидермајера. Софистицирани, репрезентативни, грађански портрет изграђен са одговарајућим избором симбола и атрибута, преноси се са платна на фотографију. Такође долази и до демократизације портретног жанра у коме фотографија иде корак даље од сликарства. Наиме, сваки грађанин за свега неколико новчића је могао има-

¹⁸ Миланка Тодић, *Историја српске фотографије (1839–1940)*, Просвета, Музеј примењене уметности, Београд, 1993, 41.

ти свој или портрет члана своје породице, једнако репрезентативног изгледа у коме се портрет кнежевске личности није разликовао од портрета припадника других друштвених слојева. Стандардизована структура фотографије прелазила је преко свих сталешких и индивидуалних разлика. У вештачком аранжману атељеа на исти начин, уз готово обавезну фронталност и при уједначеној дифузној светлости, позирали су и чланови кнежевске породице Обреновић и представници црквеног сталеза, али и непознати грађани.¹⁹

Фотографија Игњата Рајса приказује фигуру епископа Георгија, протосинђела (Сл. 4). Наиме, Георгије Војновић, отац Ђорђа оставиоца куће је имао рођеног брата Георгија који је био црквењак. Он је 1874. проглашен за протосинђела и изабран за настојника манастира Беочина, од стране синода епископа Темишварског. Убрзо је и сам рукоположен за епископа Темишварског.²⁰ Кућа Војновића поседује доста фотографија овог епископа. Епископ стоји поред балустраде, одевен у одговарајућу одору. Окренут је ка камери, а у руци држи крст са бројаницом. На полеђини слике је натпис о фото атељеу.

Фотографски албум, инвентарни број 33

Фотографски албум настао између 1880–1890 (Сл. 5). Направљен је од картона, а димензије су му 26x20 центиметара. Корице су обложене тамно браон кожом. На предњој страни албум је подељен на два дела, подељена косом линијом. У горњем делу налази се букет цвећа, док су у доњем украси од линеарних шара и утиснутих тачкица. Утиснути делови букета су позлаћени.

У центру се налази круг са оштећеном апликацијом. На задњој страни се налази линеарна композиција која прати ивице. Албум се затварао помоћу копче, која је оштећена. Листови су сачињени од картона, на њима су прорези облепљени папиром. Свака страница има отворе за фотографије различитог формата кабинет и визит. Отвори су углавном правоугаони, али постоје и кружни за фотографије у медаљону. Линеарни златни украси прате отворе за фотографије. У албуму се налази 105 фотографија различитих аутора, већином из Аустроугарске. Фотографије у овом албуму су личније јер садрже доста портрета чланова породице Војновић.

Прва фотографија приказује двогодишњег дечака, оставиоца Ђорђа Војновића (Сл. 6), како стоји поред клупе. Ђорђе држи господски штап и носи шешир на глави. Окренут је директно ка камери. Ова фотографија на полеђини нема натпис, али на предњој страни се налази назив атељеа и место *Ignatz Ott Temesvar*. Фотографија је настала највероватније почетком 90-их година

¹⁹ Миланка Тодић, *Фотографија у Србији у XIX веку*, 15–16.

²⁰ Ратко Рацковић, наведено дело, 58.

XIX века, јер је Ђорђе Војновић рођен 1888. Фотографија је израђена у визит формату 9x6 центиметара.

Деветнаести век доноси ново схватање детињства. Више него икад раније дете постаје центар породице и предмет улагања: осећајног, економског, васпитног и егзистенцијалног. Оно означава будућност и осигурава континуитет породице, нације, врсте. Као начин борбе против пролазности лик детета – наследника неизбежан је на породичним фотографијама и у породичним албумима.²¹

На сликама су често приказиване неке приватне сцене из живота породице, однос мајке и детета, али и тренуци у јавном простору, на улици или у школи. Поруче које слике у себи носе су емоционални, социјални, морални и религиозни кодови тог друштва. Међутим, ове слике нису биле намењене деци, већ одраслима. Одрасли су били ти који су одредили нови социјални положај детета и они који су управљали његовим животом и васпитањем. Постојање дечијих портрета и потреба за излагањем слике детета у грађанском ентеријеру говори о променама у друштвеним схватањима и о новим вредностима које прихватају и афирмишу богате грађанске породице.²²

Исто тако материнство је било једна од битних етапа у животу жене и њена најзначајнија улога у оквиру грађанске породице, али и самог друштва. Мајка је била центар породичне атмосфере и главни васпитач деце. Док је стабилност породице означавала стабилност и самог друштва.²³

Поред ових фотографија у породичном албуму породице Војновић инвентарни број 33, налази се и неколико фотографија мајки са децом. Прва фотографија тог типа је фотографија Ане Фелдман (Сл. 7), прве жене фотографа на нашим просторима. Она шездесетих година XIX века долази из Беча у Београд и ту борави годину дана. На фотографији се налази жена у седећем положају која држи бебу, до годину дана. Поред њих је сточић, а са стране драперија. На полеђини слике се налази натпис атељеа и место одакле фотографкиња долази, Беч. Такође, овде се такође налази сецесионистички украс, урађен у белој боји.

На фотографији Мориса Шнапека приказан је портрет-биста Љубице Војновић, Ђорђеове мајке (Сл. 8). Наиме побољшани објективи седамдесетих година дозвољавају краћу дистанцу између камере и модела, што дозвољава снимање портрета у крупном кадру.²⁴ Позадина је неутрална, портрет је у центру уметникове пажње. Љубица Војновић је окренута тро-четвртински и не

²¹ Јелена Пераћ, нав. дело, 3.

²² Владимир Симић, „Свет детета и његова слика у српској уметности XIX века“, у: *Приватни живот код Срба у XIX веку: од краја XVIII века до почетка Првог светског рата*, (приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић), Београд 2006, 134–135.

²³ Јелена Пераћ, нав. дело, 3.

²⁴ Миланка Тодић, *Фотографија у Србији у XIX веку*, 49.

гледа у правцу камере. Картон је таман и има позлаћене ивице. На полеђини фотографије се налази алегорички приказ девојке, урађен златном бојом, која држи сликарске атрибуте и седи на фотоапарату. Испод пише: *Морис Шнапек фотограф и сликар*. Поред црне позадине, ова фотографија се издваја и својим димензијама кабинет формата 14,5x10,5 центиметара.

Породичне фотографије почетком XX века

Фотографије породице Војновић почетком XX века приказују детињство и одрастање оставиоца Ђорђа Војновића. Како се и сама фотографија усавршава и мења, тако су и фотографије XX века у *Кући Војновића* различитих димензија и материјала. Фотографије настале на преласку са XIX у XX век су фотографије кабинет формата. Прва фотографија овог типа у *Кући Војновића* приказује Ђорђа са оцем Георгијем и мајком Љубицом (Сл. 9). Одевени у раскошну грађанску гардеробу, окренути су ка камери, док мали Ђорђе седи на балустрада. Фотографија је већих димензија 19x12,5 центиметара.

На наредној фотографији налази се оставиоц Ђорђе као дете на бициклу са кућним љубимцем, црном пудлом (Сл. 10). Фотографија је кабинет формата 14x10 центиметара. Представе деце са животињама приказују романтичну визију детињства. Оне приказују дух идиличног живота у којем одрасли препознају део свог идентитета. У поезији за децу XX века на шаљив начин су описани односи деце и кућних љубимаца, односно домаћих животиња. Кроз такве дидактичке стихове који су објављивани у Невену, Голубу, Ласти, на разумљив начин, деци су објашњавани односи и улоге чланова једног домаћинства.²⁵

Ђорђе Војновић је био матурант Карловачке гимназије 1907. године што је овековечено фотографијом. Поред ове, постоји доста сличних портрета из периода младости оставиоца. Фотографије су кабинет формата (Сл. 11).

Поред великог броја фотографија које приказују Ђорђа Војновића, у легату *Куће Војновића* постоји доста фотографија његове супруге, Анице Контић, касније Војновић. Највероватније је млада девојка са собом у нови дом понела своје успомене које је желела да задржи. Стога, најинтересантнија фотографија из Аничине колекције јесте групна фотографија девојака које су похађале школу Крестине Јовановић, сестре Паје Јовановића у Бечу (Сл. 12). Фотографија је великих димензија 32x22 центиметра и приказује младе девојке у униформама, фотографисане у дворишту школе. Ова фотографија иако је настала 1908. године, не разликује се много од групних фотографија ученика насталих век касније.

²⁵ Владимир Симић, нав. дело. 157.

Након школовања, боравка у Бечу, ратовања, Ђорђе и Аница Војновић су се посветили изградњи свог газдинства. Честе су фотографије њиховог вољеног салаша Ђорђево, од којих су неке и урамљене (Сл. 13).

Крајем XIX века долази до развоја и унапређивања технологије фотографије. Од 1887. године Ханибал Гудвин предлаже да се уместо дотадашњег коришћења стаклених негатива, употреби целулоидни филм. Од 1894. године фабрика Истмена Кодака масовно производи умотане и исечене целулоидне филмове. Захваљујући овоме, није било потребе за припремом плоча пред снимање, а такође се и развијање снимака могло одложити за извесно време након експонирања. Након 1895. године поред Кодака и други произвођачи фото-камера усавршавају и поједностављују поступак снимања и развијања филма. Камера више није морала да се шаље у Кодакове фабрике ради израде фотографија, јер је то могао учинити сам фотограф аматер, или пак, локални фотографски атеље. Већ 1901. године у Београду је отворена Прва изложба фотографа аматера. Лагодност техничког руковања фотографским апаратом омогућила је да се фотографијом бави велики број људи, различите стручне спреме. Фотографски апарат су користили и научници, војници, уметници, путници, сви они који су били заинтересовани за нови медиј. Аматерска фотографија нуди стваран живот и разноликост мотива. Основна сврха фотографисања је постала чување записа о виђеном, о нечему интересантном што би, врло брзо, избледело из сећања. Фотографи аматери приказују неформалне сцене из свакодневног живота људи, насупрот дотадашњим фото-атељеима који су приказивали савршене портрете или фигуре у артифицијелном окружењу атељеа. Од 1907. године долази до појаве фото-репортажа. Измењени услови снимања и технички развијеније камере омогућиле су једноставнију употребу апарата, али и све више снимака-докумената о исечку времена.²⁶

У оваквом окружењу фото аматера и све више репортажа у дневним новинама и сами грађани желе да овековече све више момената из свог свакодневног живота. Стога и Ђорђе Војновић, двадесетих година XX века, бележи снимке свог салаша, не знајући да ће му, пар година касније, једино оне и остати.

Фотографије удружења и путовања

Ђорђе и Аница Војновић били су чланови различитих удружења. Најзначајније удружење је било *Српски соко* у Инђији, где је у периоду настанка друштва био и старешина, одређено време. У легату Ђорђа Војновића је сачувано неколико фотографија сокола и соколских свечаности, од којих је

²⁶ Миланка Тодић, *Историја српске фотографије (1839–1940)*, 65–85.

најрепрезентативнија фотографија управе соколског друштва из Инђије. На овој фотографији је у самом центру приказан Ђорђе у соколској униформи, 1939. године. Димензије фотографије су 13,5x8,5 центиметара.

Поред сокола, Ђорђе и Аница су били чланови планинарског друштва *Фрушка гора*, а на једној фотографији је приказан Ђорђе на слави Козака у Инђији (Сл. 14).

Путовања су такође била јако битна у животу Ђорђа и Анице Војновић. У периоду између два светска рата, они су највише времена проводили на свом салашу, али и на путовањима са којих су доносили многобројне сувенире и биљке, као успомене на места која су посетили. На основу сачуваних фотографија обишли су: хрватско приморје – Далмацију, Сплит, Лошињ, Дубровник, затим Истанбул, Јерусалим, као и Грчку и Египат. Најинтересантније фотографије су настале у Египту, узимајући у обзир да је од 1925. обављено ископавање приликом ког је у потпуности откопана Велика сфинга у Гизи.²⁷

Фотографија Војновића у Египту је настала након 1925. године, највероватније тридесетих година XX века (Сл. 15). Туристи су приказани у грађанским оделима како јашу камиле, док су локалци, Египћани приказани у својој локалној одећи и брину о камилама. Аница Војновић је приказана прва са леве стране, док је Ђорђе, у истом реду, други са десне стране. Иза фотографисаних је Велика сфинга и Кеопсова пирамида. Ова фотографија је била веома значајна Војновићима, те се чувала урамљена.

Остале фотографије путовања су углавном малих димензија 6x6 центиметара и вероватно су настале неким малим, џепним апаратом, погодним за ношење на путовања. Највише приказују пејзаже и грађевине одређених предела, као и археолошка ископавања у Египту.

Венчане фотографије

Грађанска породица, као затворени круг блиских сродника и пријатеља, постаје кључно средиште за деловање појединца, али и језгро целокупних друштвених односа средином XIX века. У широком жанровском оквиру посвећеном породици, фотографија обликује и венчани портрет, који траје од шездесетих година XIX века до данас. Као један од тих нових облика представљања грађанске породице – венчани портрет је од друге половине XIX века толико популаран да је занемарио све разлике и поделе међу европским културама и друштвеним слојевима. Фотографија наравно бележи венчања краљевских породица, али не заборавља ни свадбе обичних чиновника, официра, трговаца и сељака. Венчане фотографије су и на крају XIX

²⁷ Преузето са: <https://www.ancient.eu/article/236/the-mystery-of-the-great-sphinx/>

и почетком XX века чиниле обавезан део породичне галерије слика, која је прикупљана и чувана у фотографским албумима. Бар једна фотографија у тим албумима приказивала је венчање. Ове слике су имале документарну, ритуалну и симболичку функцију јер су морале да овековече једно трајање и прикажу идеализовану слику породичне хармоније и континуитета. Почетком XX века венчане фотографије су обично компоноване као групни породични портрети, у које су, поред брачног пара, били укључени и кум, девер, старојко или неки дечак из породице, ручни девер. Најчешће је невеста постављена у центар фотографског кадра, а око ње су распоређени остали мушкарци. Дешава се и да на групним фотографијама помпезно парадирају официри српске војске у богато украшеним униформама. Венчање краља Александра Обреновића и Драге Машин 1900. године означило је и нов однос према фотографској слици. Поред званичног портрета младеца, који је snимио Милан Јовановић, тадашњи дворски фотограф, неки анонимни фотограф је направио серију неформалних венчаних слика, односно прву фотографску репортажу посвећену свадби. Следећи пример венчања краљевског пара Обреновић, многе венчане фотографије су настале изван ателјеа, у слободном простору приватних кућа, дворишта и башта. Временом настају и фотографије у опуштенијим ставовима са осмехом на лицу, без претходне укочености и крутости.²⁸

Фотографије породице Војновић са приказом свадбених веселја су углавном већих димензија каширане на велике картонске паспартуе. Прва фотографија приказује свадбу Ђорђа и Анице Војновић, из 1912. године (Сл. 16). У центру слике су младенци са породицом и децом поред њих. Околу су родбина и пријатељи. У горњем реду су музичари, док су испод њих соколи у униформама.

Интересантан податак везан за ову фотографију је написан у Ђорђевићевим сећањима: „Управо тих дана када сам се оженио, у јесен, 30. септембра 1912. године, започео је Балкански рат. На нашој свадбеној слици и данас још неме успомене на тај догађај, теча моје жене др Никола Драгичевић, лечник из Панчева, држи у рукама раширене новине из којих нам чита велику и судбоносну вест да је црногорски кнез Петар 26. септембра опалио први топ против Турака и да је започео Балкански рат.”²⁹ Фотографија је димензија 30x24 центиметара и радио је фотограф Каловић из Новог Сада.

Поред уобичајених групних фотографија сачувано је и неколико неформалних у којима су приказани млади Ђорђе и мајка Љубица Војновић како наздрављају са младожењом и девером у опуштенијем ставу са осмехом на лицима (Сл. 17).

²⁸ Миланка Тодић, *На лудом камену – фотографија и церемонија грађанског венчања у Србији 1850 – 1940*; Београд 2002, 5–14.

²⁹ Ђорђе Војновић, „Моја улица у Бечу,” нав. дело, 39.

Породични дом Војновића

Фотографије које приказују породични дом и двориште породице Војновић су документарног карактера и помажу нам да реконструишемо изглед породичног живота пре једног века. На првој фотографији је приказано двориште Војновића у коме су Ђорђе са оцем, мајком и пријатељима (Сл. 18). Поред очеве ноге је и кућни љубимац. У дворишту је било посађено и дрвеће, од кога је једина преостала липа испред куће. Такође, данашњи хол галерије је био гонак или накнадно дозидана надстрешница уз кућу. Фотографије су димензија 11,5x7 центиметара.

На наредној фотографији је кућа са спољашње стране, до улице (Сл. 19). Ова фотографија има и посвету, а на њој пише: „Слика наше куће са мојом матером, Аницом, њених четири сестре, нашом служавком из Беча (са Фифи у наручју) и материном собарицом. У Инђији у лето 1913. или 1914. Ђорђе Ђ. Војновић” На овој фотографији приметно је да је Кућа Војновића имала велику капију са оградом и посађеним дрвећем испред.

Наредне фотографије приказују свесност оставиоца Ђорђа о значају фотографског медија. Оне такође имају документарни карактер и намеру да прикажу како је изгледао намештај, библиотека, сувенири и слике које је породица сакупљала и чувала. Знајући да ће фотографије сачувати успомену на њега и његову породицу, живот и материјалне предмете, оставиоц Ђорђе је фотографисао ентеријер своје куће, себе, па чак и споменик својих родитеља и супруге. Захваљујући фотографијама, можемо претпоставити како је изгледала сама унутрашњост куће и какве су украсне предмете поседовали. Многи предмети су временом нажалост неповратно нестали, али сећање на њих постоји само у овим фотографијама.

Фотографије малих формата 4,5x3,5 центиметара приказују Аницу и Ђорђа у познијим годинама. Поред њих постоји неколико фотографија 15x10,5 центиметара које приказују оставиоца Ђорђа у својој библиотеци коју је оставио општини Инђија (Сл. 20 и 21).

Фотографије ентеријера су 6,5x5 центиметара (Сл. 22), док су фотографије за тестамент усликане у присуству Ђорђа Војновића (Сл. 23). Њих је усликао фотографски студио Дорословачки Миливоје из Инђије. Оне су 13x8 центиметра.

Живот породице Војновић, а поготово Ђорђа Војновића, се умногоме поклопио са историјским дешавањима, битним за српску државу. Смене власти и династија, али и ослободилачки и светски ратови протезали су се кроз читав Ђорђево живот. Исто тако, средином XIX века настаје и фотографија која крајем века постаје доступна широким народним масама. Захваљујући знаменитим, европским проналазачима нови медиј постаје веома битан грађанству

које жели да овековечи своју породицу. Поседовање знаменитих портрета себе или својих предака и укућана није више била одлика краљевских породица, аристократије и владара, него могућност сваког грађанина, без обзира на порекло. Идеали грађанског друштва и сакупљачка делатност фотографија и сувенира успоставља се као одлика грађанског staleжа. Породица Војновић не заостаје у тим грађанским ритуалима, те и сами родитељи Ђорђа Војновића сакупљају прве, деветнаестовековне фотографије у фото-албуму, чувару успомена породице. Везе са Бечом, путовања и познанства обликују породицу Војновић и идентификују је као део тадашњег грађанског миљеа, иако су били скромног порекла, трговци из Руме. Таква грађанска начела преносе се и на дете, Ђорђа Војновића, којег су послали у најбоље школе, а касније и на Правни факултет у Беч. Женидба кћерком инђијског велепоседника, девојком која је похађала школу Кристине Јовановић је такође утицала на самог Ђорђа. Поред његових фотографија из детињства и младости почетком XX века, у породични дом Војновића долазе и фотографије супруге и спајају се у исту колекцију као што су се и они спојили брачним заветима. Заједно, Ђорђе и Аница обилазе разне делове света и фотографишу знаменитости и занимљивости са својих путовања, што нам сведочи о свесности Војновића о значају фотографског медија као чувара успомена. Чланства у разним удружењима као и свечани тренуци венчања овековечени су фотографијама различитих димензија и материјала. Неке фотографије, попут венчане фотографије Анице и Ђорђа, наизглед стандардне фотографије групног венчаног портрета, приказују нам како је друштво изгледало у освит балканских ратова. Фотографије су визуелни документ тога шта је људима из прошлог века било битно да су пожелели то да сачувају, на који начин су се људи одевали, како су изгледали, која места су посећивали, како им је изгледала свакодневица, ентеријер дома, да ли су имали кућне љубимце...

Иако је ово приказ фотографског легата породице Војновић, кроз њихов пример може да се посматра настанак, развој и промене у оквиру фотографског медија у Србији. Фотографије пронађене у овом легату се сигурно не разликују пуно од фотографија сачуваних и у другим домовима, јер је свака породица желела да овековечи своје битне тренутке, по узору на устаљену праксу предака.

Извори и литература:

- Вранеш, 1997. А. Вранеш, „Ђорђе Војновић, Инђија у сећањима“, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија.
- Јовановић, 1987. В. Јовановић, *Судбина уметнина*, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад.
- Пераћ, 2006. Ј. Пераћ, „Сачувано сећање: Породични албум за фотографије Анастаса Јовановића“, у: *Зборник Музеја примењене уметности бр. 2*, (приредила Бојана Поповић), МПУ, Београд.
- Рацковић, 2015. Р. Рацковић, *Војновићи, духовници, трговци и поседници*, Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, Инђија.
- Сајт: <https://www.ancient.eu/article/236/the-mystery-of-the-great-sphinx/>
- Сајферт, 2019. С. Сајферт *Уметничка збирка Галерије Куће Војновића из Инђије*, хабилитациони рад у рукопису, Инђија.
- Симић, 2006. В. Симић, „Свет детета и његова слика у српској уметности XIX века“, у: *Приватни живот код Срба у XIX веку: од краја XVIII века до почетка Првог светског рата*, приредили Ана Столић, Ненад Макуљевић, СЛЮ, Београд.
- Тодић, 1989. М. Тодић, *Фотографија у Србији у XIX веку*, МПУ, Београд.
- Тодић, 1993. М. Тодић, *Историја српске фотографије (1839–1940)*, Просвета, МПУ, Београд.
- Тодић, 2002. М. Тодић, *На лудом камену – фотографија и церемонија грађанског венчања у Србији 1850–1940*, МПУ, Београд.
- Тодић, 2006. М. Тодић, „Конструкција идентитета у породичном фото–албуму“, у: *Приватни живот код Срба у XIX веку: од краја XVIII века до почетка Првог светског рата*, приредили Ана Столић, Ненад Макуљевић, СЛЮ, Београд
- Уговор о доживотном издржавању између Ђорђа Војновића и Скупштине општине Инђија од 29. јануара 1974. године, бр. 02–011–13/74

Summary

Viseslava Gajic, art historian
Gallery of House Vojnovic, Cultural Center of Indjija

PHOTOGRAPHS OF VOJNOVIC FAMILY

The collection of photographs of Vojnovic family is very important for researchers. It consists of the oldest 19th century photos, spreads through almost the entire 20th century and ends with photos as we know nowadays. As a new media, photography became popular in Serbia during the second half of 19th century. George Older and Ljubica Vojnovic had already started collecting photos at that time, because it was a ritual that every middle-class citizen did. The same practice they conveyed to their son George Vojnovic, but as the years went by, photographs changed and improved. These photographs became a very important part of preserving family memories. Photo albums were held in the living room, as sacred tools of keeping these families from oblivion. Some photos document how these people dressed, what was important for them to keep memory of, how society looked like before World War I, what their houses were like... Most importantly, these first keepers of memory showed us how to preserve our own, years and years later.

Key words: photography, family, memory, family album, identity, citizens, visual culture, collective memory.

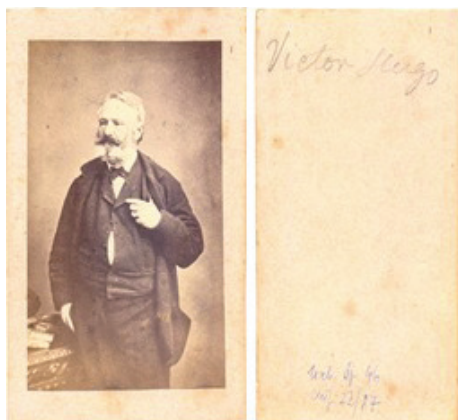

Сл. 1

Сл. 2

Сл. 3

Сл. 4

Сл. 5

Сл. 6

Сл. 7

Сл. 8

Сл. 9

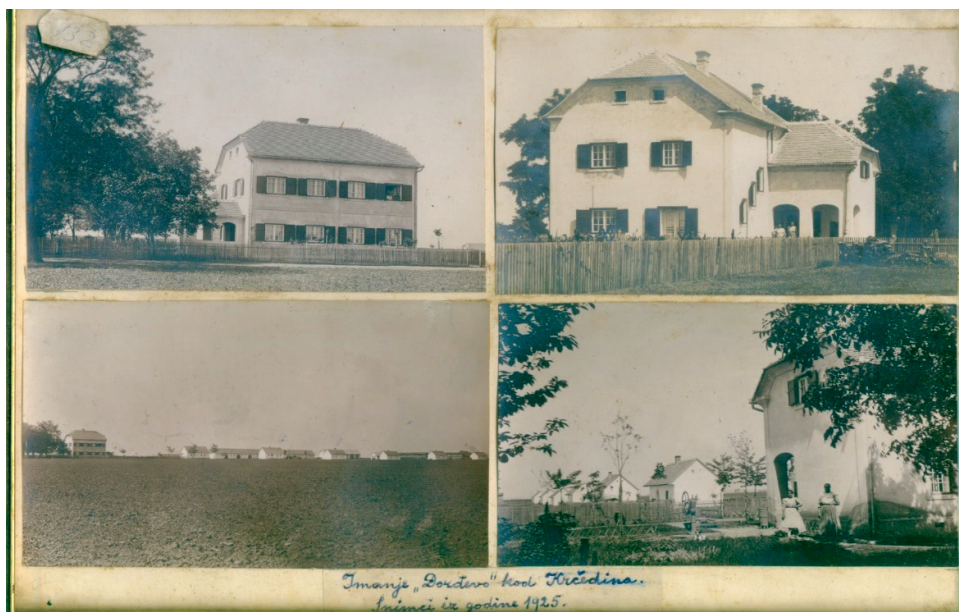
Сл. 10

Сл. 11

Сл. 12

Сл. 13

Сл. 14

Сл. 15

Сл. 16

Сл. 18

Сл. 17

Сл. 19

Сл. 20

Сл. 21

Сл. 22

Сл. 23

782.092(497.113)1998/2020"

782.071.2:929 Цвејић Н.

COBISS.SR-ID 49965833

Милорад Стокин, МА музички уметник
и мастеранд културологије
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука
– одсек за културологију

ТАКМИЧЕЊЕ СОЛО ПЕВАЧА „НИКОЛА ЦВЕЈИЋ“¹

Апстракт: Међународно такмичење „Никола Цвејић“ се током свог трајања усталичило као једно од најеминентнијих надметања соло певача на нашим просторима. Током тог периода на њему је певало готово 1.000 младих певачких нада, а румска публика је добила прилику не само да ужива у њиховим гласовима, већ и да се едукује у домену оперске и концертне вокалне музике. Такмичење је поред тога кључно утицало и на покретање одсека за соло певање при ОМШ „Теодор Тоша Андрејевић“, док је Рума као град постала не само поприште музичког збивања већ и неизоставно место које млади певачи из земље и иностранства посете током усавршавања свог вокалног апарата и музичко-сценског израза.

Кључне речи: такмичење, соло певање, опера, музичка манифестација.

Међународно такмичење „Никола Цвејић“ је надметање младих вокалних уметника које се, почевши од 1998. године, одржава сваке године у свечаној дворани Основне школе „Душан Јерковић“ у Руми. Организује се под покровитељством Скупштине општине Рума, у сарадњи са Основном музичком школом „Теодор Тоша Андрејевић“ и Основном школом „Душан Јерковић“, а одвија по задатим пропозицијама које је одредио Управни одбор Фонда „Никола и Марица Цвејић“, састављен од еминентних вокалних педагога и оперских уметника.

Никола Цвејић – уметник и педагог

На самом почетку требало би рећи ко је био Никола Цвејић, оперски уметник, баритон, оперски режисер, вокални педагог и писац стручне литературе на пољу вокалне педагогије (Сл. 1). Рођен је у сремском селу Ашања код Добановаца 23. децембра 1896. године, у скромној породици шумара Владимира и домаћице Персиде Цвејић. Основну школу завршава у селу Петровчић, а затим уписује Реалну гимназију у Земуну где похађа часове виолине. Музички се описмењава и развија свој урођени вокални таленат као члан гимназијског хора, као и хора Саборне цркве, којима је дириговао његов професор теорије музике, касније прослављени композитор, Петар Коњовић. Након Првог светског рата син шумара уписује студије шумарства у Загребу, али на велику радост своје мајке упоредо са студијама похађа часове певања код чешког баритона Јана Оуржедника. Након што је завршио студије, посвећује се искључиво певачкој каријери и већ са 26 година дебитује на сцени љубљанске Оперe. Ослањајући се на мишљење критичара да поседује велики потенцијал, али још недовољно вокалне и сценске умешности, у Љубљани наставља школовање гласа код вокалног педагога и диригента Матеја Хубада, и истовремено узима часове глуме код познатог глумца Звонимира Рогоза. Након неколико сезона у љубљанској и загребачкој Опери, свестан да може да још усаврши свој вокални апарат, одлучује да две године проведе у Милану у Школи за уметничко певање, у класи баритона Марија Самарка од којег у потпуности усваја принципе савременог белканта, коме ће бити веран до краја каријере и као певач и као вокални педагог. Када се вратио у Загреб постао је први баритон Оперe који је носио све баритонске роле драмског репертоара. У то време упознаје своју животну сапутницу Марицу, рођену Мостарку и будућу професорку књижевности и руског језика.

Почетком 1930. године одлази на велику турнеју у Чехословачку, где је постигао велики успех и прихватио позив да постане солиста Оперe у Брну. Брно је за Цвејићев уметнички развој било од пресудног значаја јер је сарађивао са најбољим диригентима и солистима, проширио репертоар и на бас-баритонске и басовске роле, али и гостовао у свим већим оперским кућама широм Европе. У Брну се задржава пуних десет година, остварује преко 530 представа у готово 50 рола, након чега одлази у Београд. Ангажман у Београду отпочиње 1. јануара 1940. године и тамо остао до повлачења са сцене 1962. године када се посвећује искључиво педагошком раду. Редовни професор на Музичкој академији у Београду био је од 1946. до 1970. године.

Према бројним сведочанствима његових студената, Никола Цвејић је био студиозан и пожртвован педагог, који је несебично делио своје богато знање и искуство захтевајући од њих да своје певање и израз заснивају на правилној вокалној техници, музикалности, стилској чистоћи, дикцији и артикулацији.

Током плодне педагошке каријере Никола Цвејић је изнедрио читаву плејаду оперских уметница и уметника који су остварили запажене каријере у земљи и иностранству. Неки од њих су Бранко Пивнички, Радмила Бакочевић, Даница Мاستиловић, Гордана Јевтовић Минов, Георги Минов, Оливера Милџаковић, Владан Цвејић, Олга Бручи, Предраг Протић, Владимир Јовановић и други.

Након одласка у пензију 1970. године Цвејић се са супругом сели из Београда у Нови Сад и настањује у једној згради у непосредној близини Дунавског парка. Пензионерске дане проводи у научном раду и писању стручне литературе од којих је најзначајнија студија *Савремени белканто*, у којој је објединио своја вокална, сценска и педагошка знања. У последњим годинама живота поклатио је своју обимну нототеку Факултету музичке уметности у Београду, а Музиколошком институту САНУ документацију о свом раду, коју је брижљиво сакупљао током читаве каријере, и којој је дао назив *Мој живот и моја уметност*. Преминуо у Новом Саду 6. фебруара 1987. године. Сахрањен је у породичној гробници на Градском гробљу у Руми.

Историјат такмичења

Оснивање Фонда „Никола и Марица Цвејић“ било је од пресудног значаја за покретање такмичења, а чињеница да је Никола Цвејић сахрањен у Руми један је од пресудних разлога да она постане домаћин такмичења. Иницијатива за оснивање Фонда кренула је из редова студената професора Николе Цвејића, који су осетили потребу да се на овај начин одуже свом професору. Према речима Радмиле Бакочевић идеја се родила током неформалног дружења након извођења опере „Бал под маскама“ у Народном позоришту у Београду, када су се Радмила Бакочевић и Гордана Јевтовић Минов договориле да је дошло време да се створи фонд који ће бити посвећен имену и делу њиховог заједничког професора.²

Званични предлог за оснивање Фонда покренут је од стране Скупштине општине Рума и Музичке школе „Теодор Тоша Андрејевић“ у Руми, а предлог су подржале и институције значајне за развој музичког живота у земљи: Народно позориште у Београду, Факултет музичке уметности у Београду, Академија уметности у Новом Саду, Удружење музичких уметника Србије и Савез друштава музичких и балетских педагога Србије.

Фонд је основан при Скупштини општине Рума и Музичкој школи „Теодор Тоша Андрејевић“, а на састанку свих предлагача који је одржан 17. октобра 1997. године. Одлучено је да ће Фонд средства прикупљати на следеће начине: прилозима предузећа и организација на територији општине Рума,

² Податак из разговора који је са госпођом Бакочевић обавио аутор 2017. године.

средствима добијеним од Министарства за просвету и културу, прилозима оснивача Фонда и других правних и физичких лица, приходима са концерата студената Факултета музичке уметности у Београду и Академије уметности у Новом Саду, као и талентованих ученика средњих музичких школа и приходима оствареним од издавачке делатности Фонда. Средства остварена на ове начине биће усмерена на очување успомене на име и дело професора Николе Цвејића, на првом месту кроз покретање такмичења соло певача који ће носити његово име, затим за додељивање истоимене награде за најперспективнијег младог певача на Међународном музичком такмичењу „Петар Коњовић“ у Београду, као и издавачкој делатности.

Поред чувања успомене на име и дело професора Цвејића средства која Фонд прикупи биће усмерена и на стипендирање најталентованијих ученика Музичке школе „Теодор Тоша Андрејевић“ у Руми, финансирање трошкова њиховог учешћа на значајним такмичењима, фестивалима и сличним манифестацијама, као и за набавку и одржавање музичких инструмената за потребе школе.

Након дефинисања основних циљева Фонда приступило се оснивању његовог Управног одбора који је састављен од чланова делегираних од стране оснивача Фонда. Управни одбор основан је 5. новембра 1997. године у следећем саставу:

1. Гордана Јевтовић Минов, првакиња београдске Опере и председница Управног одбора Фонда
2. Радмила Бакочевић, примадона београдске опере и професорка ФМУ у Београду
3. Владимир Јовановић, професор Академије уметности у Новом Саду
4. Дејан Марковић, професор педагошки саветник
5. Татјана Вујић, представник општине Рума
6. Бранка Јовичин, директорица музичке школе у Руми

Званична презентација Фонда одржана је 7. децембра 1997. године у Народном позоришту у Београду. Након тога приступило се основном циљу Фонда „Николе и Марице Цвејић“ – покретању такмичења соло певача „Никола Цвејић“ у Руми. Поред тога, Фонд је наставио и друге делатности. Почетком 2000. године Фонд је штампао 200 примерака књиге Владимира Јовановића *Живот посвећен опери* која се бави животом и делом Николе Цвејића, која је током марта исте године промовисана у Руми.

Припреме за прво такмичење отпочеле су након оснивачке седнице Управног одбора Фонда на којој је одлучено да се такмичење одржи крајем 1998. године. У наредним месецима председница Фонда Гордана Јевтовић Минов је давала све од себе да се румско надметање младих соло певача

што боље промовише и реше потребна техничка питања, док је у Руми исто чинила директорица музичке школе Бранка Јовичин.

Почетком новембра 1998. у Београду је одржана конференција за штампу на којој су присуствовали представници свих значајнијих штампаних и електронских медија у земљи. Будући да је такмичење било у самом повоју највећу улогу у његовом промовисању одиграли су Маркетинг служба Народног позоришта у Београду и Савез друштава музичких и балетских педагога Србије. Неколико дана касније, Народно позориште је сав приход од представе „Кармен“ наменило припреми такмичења, док је професор Академије примењених уметности Бранислав Макеш на поклон израдио амблем Фонда и Такмичења.

Прво такмичење одржано је 25. и 26. новембра 1998. у склопу обележавања пола века постојања румске музичке школе „Теодор Тоша Андрејевић“. Такмичење је одржано под покровитељством Скупштине Општине Рума и уз велико ангажовање домаћина: Културног центра, Завичајног музеја, Основне школе „Душан Јерковић“ и Радио „Срема“. Захваљујући свим овим факторима Такмичење је у самом старту било на *„високом и завидном нивоу, како по свом квалитету, тако и по својој беспрекорној организацији“*.³

Организациони одбор састојао се од 12 чланова, махом представника румских културно-образовних установа, на челу са Миком Симићем, начелником за друштвене делатности општине Рума.

Такмичарски део одржан је у свечаној сали основне школе „Душан Јерковић“ првог дана, а додела награда одржана је сутрадан у великој дворани Културног центра, када је уприличен заједнички концерт победника и ученика румске музичке школе. Водитељ манифестације је био Бошко Неговановић. Сви награђени такмичари су поред диплома добили поклоне у виду књига, албума и носача звука чији су дародавци Радмила Бакочевић, Бисерка Цвејић, Константин Бабић, Дејан Марковић, Владимир Јовановић и др. Поред такмичара дипломама су награђени и њихови професори и клавирски сарадници.

Такмичење је веома добро медијски пропраћено након свог завршетка. Телевизија „Арт“ је победницима посветила три емисије „Фантазија“, а баритони Вук Матић и Васа Стајкић, заједно са Горданом Јевтовић Минов, гостовали су у емисији „Суботом увече“ код Дејана Ђуровића.

Прво такмичење протекло је у најбољој могућој организацији и уз велики ангажман свих његових организатора, како у Руми, тако и ван ње. У извештају са такмичења председница Фонда Гордана Јевтовић Минов је посебно похвалила срдечно и неуобичајено гостопримство колектива основне школе „Душан Јерковић“ на челу са директором Бранком Пулавцем, који је

³ Гордана Јевтовић Минов у извештају са 1. такмичења

„уложио огроман труд, а и средства, како би гости осетили искрену добродошлицу праве домаћинске стремске куће која је помогла да ово Такмичење доживимо као радост, као нешто што ће се памтити и нешто о чему ће се причати са дужним поштовањем“.⁴

Председница је извештај заокружила следећим речима:

„Посебно желим да истакнем огромну улогу и заслуге самих домаћина и бивших Румљана без којих све ово не бисмо ни планирали, а камоли остварили. Имали смо срећу да наиђемо на људе добре воље, сјајне и вредне организаторе, који су можда помажући наше акције у томе увидели интерес за саму Руму, за афирмацију свог града као будућег незаобилазног актера културних и музичких збивања, сагледали интерес у афирмацији младих талената из своје средине. Такмичење је добило своје устоличење, а Рума је добила нову институцију која се зове Такмичење „Никола Цвејић“.⁵

Датуми одржавања другог такмичења одређени су на седници Управног одбора Фонда која је одржана непосредно након завршетка првог. Међутим, у време када је требало да се објаве пропозиције са новим дисциплинама избила је НАТО интервенција на СР Југославију, а ситуација у земљи након њега озбиљно је претила да осујети одржавање. На сву срећу до тога није дошло захваљујући представницима Фонда и челницима градске власти, који у овом такмичењу нису гледали терет, већ начин да Рума буде афирмисана кроз обезбеђивање континуитета овој младој румској музичкој манифестацији. Због поменуте неизвесности одржавања, припреме такмичења су почеле тек у септембру, али у суженом оквиру и без увођења нових дисциплина. Стога је и његово трајање смањено на два дана, уместо планирана три. Ово такмичење је имало и својеврсну најаву у виду концерта који су 24. октобра, у свечаној дворани ОШ „Душан Јерковић“, одржале примадоне Гордана Јевтовић и Радмила Бакочевећ, заједно са победницима првог такмичења Јеленом Кончар и Васом Стајкићем, а уз клавирску пратњу Мирјане Кршљанин. Дан уочи званичног почетка у просторијама ОШ „Душан Јерковић“ одржана је седница Организационог одбора и Управног одбора Фонда (Сл. 2). Такође је постојао и Почасни одбор састављен од представника институција и установа које су учествовале у припреми такмичења, на челу са Небојшом Стаменићем, председником Скупштине Општине Рума. На самом почетку првог дана извршено је свечано откривање бисте Николе Цвејића, рад румске вајарке Љиљане Војводић, а на крају дана чланови жирија су разговарали са професорима соло певања чији су се ученици и студенти такмичили. Други дан почео је посетом гробу Николе Цвејић на Градском гробљу у Руми, што ће остати традиција у наредним годинама.

Након завршетка такмичарског дела одржана је седница Почасног одбора, затим је уследио свечани концерт победника и додела награда, а по-

⁴ Исто

⁵ Исто

том коктел за све учеснике и госте у просторијама школе, што ће такође постати традиција у наредним годинама. За разлику од првог такмичења, ове године обезбеђено је више средстава, а самим тим и више новчаних награда. Свечани концерт победника одржан је 5. марта 2000. године у Атријуму Народног музеја у Београду. О атмосфери након другог такмичења сведоче следећи утисци:

„Гостопримство Румљана је заиста изузетно. Нарочито бих истакла поштовање, пажњу, нешто што се у данашње време тешко може наћи. Студенти и ученици су одушевљени дружењем и богатом трпезом и искрено су се радовали успехом својих колега.“

Бисерка Цвејић

„Организација Такмичења је изванредна, а нарочито бих истакла особље школе које је примило све извођаче, професоре, госте, публику... Освојили су нас својом бригом и топлином.“

Даринка Матић Маровић

„Прошле године је наговештено, а ове године потврђено да ће такмичење бити једна од најзначајнијих културних институција и да ће допринети развоју музичког живота Руме, Срема као и целе Србије. Захваљујем се свима који су овом граду подарили Такмичење.“

Небојша Стаменић

Треће такмичење (2000) најављено је са два концерта на којима су учествовали награђени кандидати. Први концерт одржан је у атријуму Народног музеја у Београду, а други у амбасади Републике Чешке поводом промоције књиге о животу и раду Николе Цвејића *Живот посвећен опери* аутора Владимира Јовановића. Овогодишња новина било је увођење четврте категорије, чиме је стручни жири добио прилику да чује и оцењује зрелије кандидате са озбиљнијим програмима, који су се изводили у две етапе. Још једна новина огледала се у томе да су у књижици такмичења штампане и фотографије свих учесника, поред њихових имена и програма који изводе. Поред већ устаљених активности ове године је на свечаном отварању такмичења основано „Друштво љубитеља музике“ Рума које је основано при Фонду на предлог господина Дејана Марковића, председника Савеза друштава музичких и балетских педагога Србије. Такмичење је отворио председник СО Рума Душан Стојковић, а у музичком делу су наступили примадона Гордана Јевтовић Минов (Сл. 3), као и двоје ученика румске музичке школе: пијанисткиња Далида Грмуша и флаутиста Јован Александар Крстић.

На четвртог такмичењу (2001) учествовало је 72 кандидата, што је двоstrуко више него на претходним, тако да се слободно може рећи да је од ове године такмичење постало смотра младих певача на којој је било могуће утврдити праву слику певачког потенцијала којима је тог тренутка земља рас-

полагала. У склопу свечаног отварања одржан је концерт победника претходног такмичења. Доделу награда и завршни концерт у целини је снимила екипа телевизије Нови Сад. Свечани концерт победника поновљен је 14. децембра 2001. године у Централном Дому Војске Југославије у Београду, где је наступило свих 14 награђених такмичара. Концерт је био веома посећен од стране јавних личности културног живота. Овај догађај пропратиле су телевизије РТС и Арт канал који је у емисији „Фантазија“ представио награђене. Сјајан осврт на овогодишње такмичење оставила је проф. Бранка Радовић у тексту који је објављен у листу „Политика“ под називом *Главни град певања* из кога издвајамо следеће запажање:

„Када на једном такмичењу (а да то нису инструменти) наступи 75 учесника, то свакако побуђује пажњу. Када, при том, то бивају млади соло певачи из свих центара Србије, као и Црне Горе, Републике Српске и Словеније, а све се дешава у скромним и веома гостољубивим просторима румске основне школе, уз стално присуство градоначелника и онога што зовемо политичким структурама, онда једна сремска варошица новембра месеца постаје главни град певача и певања... Сва певачка младост ових крајева доживела је палету реакција заинтересоване публике. Публика у Руми уме веома прецизно да процени уметничку вредност, њој се није могло подвалити. Нисмо сигурни ни да би нека велеградска публика тако помно, свесрдно и зналачки пратила једно високо професионално музичко такмичење.“⁶

Пето такмичење (2002) одржано је у реновираној свечаној сали, са новим тапацираним столицама, чији је недостатак био један од великих проблема са којим су се организатори од самог почетка суочавали. Свечано отварање употпуњено је концертом на коме су, поред прошлогодишњих учесника, учествовали и ученици из класе новооснованог одсека за соло певање у румској музичкој школи. Први професор соло певачког одсека румске музичке школе био је проф. Георги Минов, који је поред тога што је имао сјајне референце и чија је ученица била прошлогодишњи лауреат, у ово време освојио и значајну награду за једногодишње изузетне резултате у педагогији, а коју му је доделио Савез друштава музичких и балетских педагога Србије. Гордана Јевтовић Минов је том приликом изјавила да је новоосновани одсек за соло певање велики успех за школу, за Фонд, а нарочито за нашу Руму.

Пето по реду такмичење протекло је у виду малог јубилеја, па су сва три такмичарска дана имала свечани карактер, а код организатора се изражавала жеља да након ове заокружене целине оно заживи и као међународно. За претходних пет година на такмичењу је учествовало преко 250 младих певача из Србије, Црне Горе, Републике Српске, Словеније, Мађарске, Македоније и Румуније (Сл. 4).

„Већ потпуно уходана и проверена машинерија друштвених и општинских структура града Руме као и самих грађана су незаобилазни фактор успеха сваког нашег такмичења. Велико и несебично ангажовање

⁶ Недатирани штампани чланак из документације Гордане Јевтовић Минов.

председника СО Рума, господина Душана Стојковића, па начелника друштвених делатности госпође Владиславе Гверо пре свега, па сјајних тимова музичке школе "Теодор Тоша Андрејевић" на челу са директором госпођом Весном Гулан, затим колектив основне школе „Душан Јерковић” са директором господином Лазом Миличевићем, функционисали су као једна душа и једно тело у служби једног циља: још једног успешног такмичења у Руми!”⁷

Након шестог такмичења (2003) је штампан билтен чији је текст написала Гордана Јевтовић Минов и назвала га *Мали јубилеј: Стасавање једног Такмичења и његових победника*, у коме је извршила ретроспективу такмичења као и тренутне домете његових победника.

На отварању седмог такмичења (2004) Гордана Јевтовић Минов је рекла:

„Покровитељство Скупштине општине Рума нам даје сигурност и велике могућности да увек безбрижно и са великом радошћу приступимо овом такмичењу. Кроз наше такмичење, за ових седам година, прошло је око три стотине певача, и, верујте ми, многи од њих су сада, већ увелико, на оперским сценама и концертним дворанама. То су имена која се већ сада са приличним поштовањем помињу и то су млади уметници који грабе напред, а неки од њих су управо овде добили преу награду, добили први аплауз и драго нам је да је то кренуло одавде.”⁸

За осмо такмичење (2005) је карактеристично да је Камерна опера „Мадленианум“ препустила званичном жирију доделу награде за најбоље изведену оперску арију у мушкој и женској конкуренцији. Свечани концерт победника 8. такмичења одржан је 21. новембра 2005. године у свечаној сали Скупштине града Београда.

Детаљнији подаци везани за наредна такмичења нажалост нису забележени најпре због болести Гордане Јевтовић Минов, а затим и њене преране смрти. Десето јубиларно такмичење (Сл. 5) посвећено је њој. Почело је минутом ћутања, а у оквиру књижице такмичења објављен је њен некорлоп.

У наредним годинама већ утемељено такмичење је текло уобичајеним током. Уочи 20. такмичења (2017) је формирано Удружење „Никола и Марица Цвејић“ у циљу побољшања и осавремењивања такмичења успостављене су новине и измене. Те измене односе се на поделу категорија у три засебне групе и то:

- **МЛАДЕ НАДЕ**, у којој су обухваћене три категорије, I, II и III, са засебним захтевима за такмичаре и свакој, лимитирано годиште узраста. У овим категоријама број награда није ограничен.

- **СОЛО ПЕСМА и ОПЕРА**, садржи IV и V категорију, такође са засебним захтевима програма и старости такмичара. Награде су ограничене, односно додељује се по једна 1, 2. и 3. награда.

⁷ Гордана Јевтовић Минов у извештају са 5. такмичења

⁸ Навод из видео снимка свечаног отварања 7. такмичења.

• ОПЕРА, која обухвата IV категорију и односи се само на оперу и то је двоетапна категорија. Награде су такође ограничене, по једна 1, 2. и 3.

Уочи јубиларног такмичења, Радмила Бакочевић је изјавила:

„Двадесето јубиларно такмичење дочекујемо у великој нади да ће оно постати велико међународно такмичење и да ће још дуго година бити оно што је било и до сада, па и још много више од тога. Будућност овог такмичења сада је у рукама Виолете Панчетовић Радаковић, која је била моја студенткиња и самим тим је продужетак школе певања професора Николе Цвејића, као и Николе Китановског, који је продужетак школе Бисерке Цвејић, дугогодишње чланице жирија овог такмичења.”⁹

Поводом јубилеја издата је монографија „Међународно такмичење „Никола Цвејић“ аутора Милорада Стокина која је представљена на свечаном отварању (Сл. 6). Монографија је објављена под покровитељством Општине Рума и Покрајинског секретаријата за образовање, прописе управе и националне мањине-националне заједнице. Монографија садржи преглед свих такмичења, спискове чланова жирија, клавирских сарадника и лауреата, као и табеле са именима награђених учесника. Промоција монографије одржана је децембра 2017. године у читаоници Градске библиотеке „Атанасије Стојковић“, која је била један од издавача.

Током више од две деценије трајања, жири такмичења окупио је читаву галерију најеминентнијих вокалних педагога, оперских уметника и уметница, композитора и диригената. Неки од њих су: Гордана Јевтовић Минов, Радмила Бакочевић, Бисерка Цвејић, Георги Минов, Даринка Матић-Маровић, Константин Бабић, Радмила Смиљанић, Предраг Протић, Димитрије Големовић, Вера Ковач Виткаи, Бојан Суђић, Анета Илић, Виолета Панчетовић Радаковић, Милица Стојадиновић, Марина Павловић Бараћ, Оливер Њего, Људмила Грос, Никола Китановски, Бранислав Јатић, Наташа Јовић и други.

Лауреати такмичења закључно са 2020. годином су: Вук Матић, Васа Стајкић, Снежана Савичић, Ана Цветковић, Ивана Милашиновић, Антал Чех, Мирјана Пантелић, Небојша Бабић, Јелена Ракић, Сања Радишић, Марко Калајановић, Душица Вуцеља, Евгенија Јеремић, Иван Дајић, Живе Кремшовски, Никола Микић, Милена Дамњановић, Мирјана Матић, Марија Чуповски, Борис Папак, Невена Ђоковић.

Као што смо на само почетку указали, такмичење соло певача „Никола Цвејић“ је данас једно од најеминентнијих такмичења такве врсте у земљи. Међутим, потребно је истаћи шта је било од пресудног утицаја да оно то и постане. На првом месту то је велика воља и разумевање Општине Рума да оно уопште опстане и континуирано траје.¹⁰ Такође, оно што даје интегритет

⁹ Податак из разговора који је са госпођом Бакочевић обавио аутор 2017. године.

¹⁰ Такмичење континуирано траје од 1998. године, с изузетком 2020. године када је отказано услед епидемиолошке ситуације изазване вирусом COVID-19.

такмичењу је што је створило своју публику која му даје посебну врсту свечане атмосфере. Не смомо заборавити ни допринос Бошка Неговановића (Сл. 7), дојена румског културног живота, који вишегодишњим присуством одржава континуираност такмичења и његов идентитет са самих почетака.

Свему што желимо да траје треба да се ударе чврсти темељи. Ти темељи су ударени на самом почетку присуством Радмиле Бакочевић (Сл. 8), Гордане Јевтовић Минов и Георги Минова који су као изданци певачке школе Николе Цвејића, као и својим сценским и педагошким каријерама, дали и дају не само потребан интегритет такмичењу већ и симболичку повезаност такмичења и Николе Цвејића кроз оне које је он обликовао. Потребно је указати да је своје златне дане Такмичење имало док је у његовој организацији учествовала Гордана Јевтовић Минов. Писац ових редова сведок је њеног рада и пожртвовања када и у тешкој болести није одустајала од организације Такмичења. Такође, увидом у документацију коју је водила види се колико је њој самој Такмичење значило, али и колико је прецизно бринула о сваком детаљу. Стога, нећемо погрешити у оцени да је делатност Гордане Јевтовић Минов ударило чврсте темеље Такмичењу које је после њене смрти било спремно да пређе у друге руке и настави даљи живот.

На крају, шта је Рума добила овим такмичењем? По мишљењу аутора ових редова то је покретање одсека за соло певање при ОМШ „Теодор Тоша Андрејевић“ и класе искусног вокалног педагога Георги Минова. Присуство Такмичења утицало је на покретање класе искусног вокалног педагога Георги Минова. Ова класа пружила је могућност талентованим младим Румљанима да школују свој глас. Од ње је велику корист имао и румски хор „Српско певачко друштво“ јер су многи његови чланови и чланице били полазници класе соло певања и унапређујући свој вокални апарат унапређивали и звучност хора. Коначно, присуство класе неким је одредило животни пут. Да није било Такмичења, да није било солопевачке класе у румској музичкој школи, да није било професора Георги Минова у румској средини, животи Ане Ковачевић¹¹, Дејана Љутовца¹² и аутора ових редова највероватније би пошли неким другим смеровима.

¹¹ Ана Ковачевић је упоредо са Правним факултетом Универзитета у Београду, завршила и мастер студије соло певања. Пут ју је из класе проф. Георги Минова водио у Београд код професорке Виолете Радаковић, а затим у Грац код Јоане Боровске. Наступала је у Аустрији, Немачкој, Шведској, Норвешкој, Белгији, Кини, Оману, Уједињеним Арапским Емиратима. Тренутно живи и ради у Дубаију где је основала школу певања и такође активно наступа.

¹² Дејан Љутовац је након завршене ниже и средње музичке школе у класи проф. Георги Минова завршио мастер студије соло певања на Факултету музичке уметности у Београду у класи проф. Николе Китановског. Данас је професор соло певања у ОМШ „Теодор Тоша Андрејевић“ у Руми.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Цвејић Никола, *Савремени белканто*, (Београд: Универзитет уметности, 1980)

Јовановић Владимир, *Живот посвећен опери*, (Београд: Фото футура, 1997)

Архивска грађа:

Документација Основне музичке школе „Теодор Тоша Андрејевић“, Рума

Документација Гордане Јевтовић Минов

Документација Фонда „Никола и Марица Цвејић“

Периодика:

Билтен 1. такмичења соло певача Никола Цвејић, 1998.

Билтен 2. такмичења соло певача Никола Цвејић, 1999.

Билтен 3. такмичења соло певача Никола Цвејић, 2000.

Билтен 4. такмичења соло певача Никола Цвејић, 2002.

Билтен 5. такмичења соло певача Никола Цвејић, 2003.

Summary

Milorad Stokin
MA music artist and MA culture studies

SOLOIST COMPETITION „NIKOLA CVEJIC“

International competition „Nikola Cvejić“ is a competition for young vocal artists held annually at the reception hall of „Dusan Jerković“ Elementary School in Ruma. It was established in 1998 by former students of an opera singer and vocal pedagogue Nikola Cvejić, sopranos of international reputation Radmila Bakocević and Gordana Jevtović Minov. During more than two decades, the competition's jury has consisted of the most eminent vocal pedagogues, opera singers, composers and conductors, while laureates and awarded contestants have become successful opera artists and pedagogues in our country and abroad. Nowadays the international competition „Nikola Cvejić“ is one of the most eminent competitions of its kind in Serbia. Additionally, it is significant on the local level as well, since every autumn Ruma becomes the center of significant music events. The competition is one of the central cultural events of the year for the town of Ruma.

Key words: competition, solo singing, opera, music event.

Сл. 1.
Никола Цвејић

Сл. 2.
Чланови жирија и
органizacionог одбора 2.
такмичења, 1999.

Сл. 3.
Гордана Јевтовић Минов
отвара 3. такмичење, 2000.

Сл. 4.
Посета гробу Николе Цвејића
током 5. такмичења, 2002.

Сл. 5.
Весна Гулан и
Радмила Бакочевић
приликом доделе
награда 10.
такмичења, 2007.

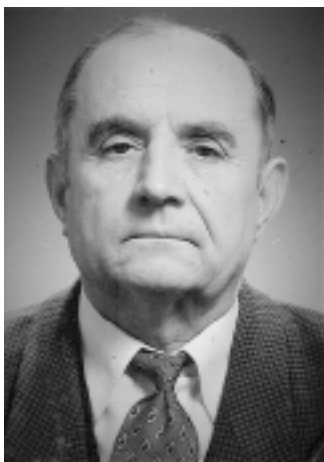
Сл. 6.
Насловна страна
монографије издате
поводом 20. такмичења,
2017. године.

Сл. 7.
Радмила Бакочевић и Бошко Неговановић, 2007. године.

Сл. 8.
Радмила Бакочевић и Милорад Стокин, 2004. године.

IN MEMORIAM

Бождар Пауковић

1935–2020.

Половином децембра прошле, 2020. године преминуо је у 85. години Хаџи Бождар Боле Пауковић, дугогодишњи сарадник и бивши члан колектива Завичајног музеја Рума. Рођен је у Руми и читав динамичан животни и радни век изградио и провео у родном граду. После завршене основне школе, у тешким ратним и оскудним поратним околностима, завршава средњу пољопривредну школу у Шапцу. Запошљава се на економији Земљорадничке задруге Рума где обавља различите задатке из своје стручне области, често радо прихватајући и теже физичке послове. Тадашње друштвене околности, између осталог усмерене на омасовљење културе и идеолошку културно-просветну пропаганду омогућиле су Бошково ангажовање на овом плану и испуњење одређених личних афинитета. После учешћа на низу омладинских радних акција, поред друштвених признања, афирмисао се у области аматеризма у култури. Током обављања послова локалног функционера омладинске и организације Социјалистичког савеза активан је члан Градског хора и музичар у неколико омладинских оркестара. Паралелно уписује и завршава Информативни одсек Више школе друштвених наука у Новом Саду. Извесно време руководи радом румске Културно-просветне заједнице, низ година проводи на пословима у општинској управи а касније, од 1985. године, ради у неколико сектора тада основаног Културног центра. Током рада у Културно-просветној заједници и општинској управи, као један из групе заслужних професионалаца и општинских функционера, непосредно је учествовао у оснивању низа институција и манифестација: „Сремских новина“, радио станице „Срем“ Рума, Музеја, културно-уметничких друштава, Уметничке колоније „Борковац“, Фестивала музичких друштава Војводине и обнови рада Ниже музичке школе.

Последње године радног века провео је у Завичајном музеју Рума. Временом изграђено интересовање за прошлост родног града резултирало је низом активности којим се посветио свом својом енергијом. Веома комуникативан и непосредан, успешно је налазио и прикупљао непозната, вредна сећања, преосталу историјску документацију и предмете у власништву наследника старих румских породица и ретких колекционара. Користећи личне везе успоставио је непосредну комуникацију са све малобројнијим групама румских Немаца и Јевреја, исељених током Другог светског рата. Успео је

да организује и изведе посете деловима Аустрије и Израела насељене бившим Румљанима. Са ових путовања румски Музеј је употпунио фондове извесним бројем фотографија и докумената. На жалост, могуће унапређење и експанзију претпостављене плодније сарадње, зауставио је неумитни биолошки сат.

Тих година, Пауковић своје нагомилано искуство и прикупљену грађу почиње да уобличава у писану форму. Из штампе излази укупно 14 публикација углавном мањег обима и тиража, научно непретенциозних, свежих у непосредности и једноставности. У врло кратком року појављују се брошуре индикативних наслова: „Рума - документи и казивања“, „Записи из румског атара“, „Кроз румске сокаке“ у четири дела, комплет репринтованих старих румских разгледница. Следе амбициознији пројекти скопчани са одређеним истраживачким поступком: „Румски Јевреји“, „Пустаре у Срему“, „Мала гробља и стратишта“, „Страдање цивилног становништва у Срему у II светском рату“. Публикује издања у вези са актуелним ратним догађајима деведесетих: „78 дана“ - две верзије и „Да се не заборави...“. Коначно издаје две фотомонографије: „Ниједан дан без филма“ и „Руми с љубављу“ - публикација која представља у извесном смислу репрезентативни резиме свих ранијих издања.

Пауковић на специфично препознатљив, њему својствен начин, сучељава назначену тему публикације са аспектима ширег друштвеног милгеа, успешно духовито дочаравајући социјалну атмосферу посматраног периода. Ослањајући се на визуелно више него на текстуално, на емотивно више него рационално, на живо сведочење и предање више него на признати историјски извор, више на виц и досетку него на егзактну сувопарну чињеницу, аутор је исплео личну, сочну верзију духа простора и времена које је углавном сам искусио. Текст који недостаје, подразумева се – налази се ту негде у белинама, између ретких редова текста и мноштва илустрација.

Хроничарско–историографски рад чика Болета, Бошка Пауковића, који на почетку није представљао више од сасвим неизвесног аматерског покушаја, постепено је попримао све озбиљније облике и стицао све више друштвених признања. У мноштву различитих диплома и захвалница издваја се Октобарска награда града Руме и престижна „Искра културе“, награда Културно-просветне заједнице Војводине. Право вредновање његовог рада тек предстоји. Резултатом је свакако осигурао равноправно место уз малобројне претходнике који су непрофесионално истраживали, прикупљали и објављивали а нешто касније су им резултати постали референтни ослонац за професионална, научна истраживања.

Снежана Јанковић

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

069(497.113)(082)

ЗБОРНИК / Завичајни музеј Рума ; главни и
одговорни уредник Бранислава Р. Коњевић. - 1997,
бр. 1- . - Рума : Завичајни музеј Рума, 1997- . -
Илустр. ; 25 cm
Годишње. - Резимеи на енгл. језику.

ISSN 1451-0448 = Зборник - Завичајни музеј Рума

COBISS.SR-ID 167599111

ISSN 1451-0448

9 771451 044004